คำนำ

พวกภิกษุเราเป็นหมู่ที่ตั้งโดยหลักฐาน มีกฎหมายและขนบ-ธรรมเนียมเป็นเครื่องปกครอง เหมือนหมู่อันตั้งเป็นหลักฐานอื่น ๆ. กฎหมายและนบธรรมเนียมของพวกภิกษุเรานี้ เรียกว่าพระวินัย เป็นคู่กับพระธรรม อันเป็นปฏิบัติทางใจ รวมทั้ง ๒ อย่างนี้เป็นพระศาสนา เรียกโดยชื่อว่า พระธรรมวินัย. พระวินัยนั้น มีตำนานว่าท่านพระอุบาลีเข้าใจมาก ได้ศึกษามาแต่สำนักพระศาสดา พระองค์ทรงยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะ คือเป็นยอดแห่งภิกษุผู้ทรงพระวินัย ไม่มีภิกษุอื่นเทียมถึง เมื่อพระศาสดานิพพานแล้ว ในพรรษานั้นเอง พระเถระทั้งหลายมีท่านพระมหากัสสปะเป็นประธาน ประชุมกันทำสังคายนา วางแบบแผนแห่งพระพุทธศาสนาไว้เป็นหลัก ณ กรุงราชคฤห์ พระนครหลวงแห่งแคว้นมคธ ในการสังคายนานั้น ท่านสังคายนาพระวินัยด้วยส่วนหนึ่ง ไต่ถามขอให้ท่านพระอุบาลีวิสัชนาแล้ววางเป็นแบบ ทรงจำเล่าเรียนสั่งสอนกันมาโดยปากหลายชั่วอายุหรือล่วงหลายร้อยปีแต่พุทธปรินิพพาน กว่าจะได้จารึกลงเป็นอักษร ในระหว่างนั้น เกิดความเข้าใจผิดกันขึ้นเป็นคราว ๆ พระเถระทั้งหลายในสมัยนั้น ได้ประชุมกันวินิจฉัยลงเป็นแบบนำสืบกันมา. แบบอันพระธรรมสังคหกะทั้งหลายได้วางไว้นั้น เรียกว่าบาลี นับถือกันว่าเป็นแบบดั้งเดิม จำมาไม่เคลื่อนคลาด ทั้งท่านผู้ทำในครั้งแรกก็เป็นพระมหาสาวกในยุคพระศาสดา เป็นผู้มีปรีชาแตกฉานในพระศาสนา เป็นพระอรหันต์ผู้บริสุทธ์. ปกรณ์ที่พระอาจารย์ทั้งหลายในภายหลังรจนาแก้อรรถแห่งบาลีนั้น เรียกอรรถกถา นับถือคลายลงมาจากบาลี เพราะเป็นปกรณ์ชั้นที่ ๒ แต่ท่านผู้รจนาเป็นผู้รู้พระพุทธวจนะ จึงยังเป็นที่เชื่อฟัง. ปกรณ์อันพระอาจารย์ทั้งหลายแต่งแก้ หรืออธิบายเพิ่มเติมอรรถกถา เรียกฎีกา, ที่เพิ่มฎีกาเรียกอนุฎีกา นับถือน้อยลงมากว่าอรรถกถา ถือเป็นเพียงมติของ

อาจารย์ผู้รจนา. ปกรณ์ที่แต่งขึ้นตามความปรารภของพระอาจารย์ทั้งหลาย ไม่อยู่ในสายนี้ ถือเป็นเพียงอาจริยวาทอย่างหนึ่ง ๆ. โดยทางพิจารณาสอดส่อง ได้ความเข้าใจว่า ในการสังคายนาครั้งแรก คงเป็นเพียงพระสงฆ์ประชุมกันไต่ถามสอบสวนกันถึงคำสอนของพระศาสดา ทั้งในส่วนพระธรรม ทั้งในส่วนพระวินัย ข้อใดได้ความรับรองทั่วไปหรือโดยมาก ก็ถือเอาข้อนั้นเป็นที่เชื่อฟังได้นำกันสืบมา ในคราวหลัง ๆ เมื่อเกิดเข้าใจแผกกันขึ้นว่าอย่างไรถูกหรือต้องการอธิบายข้อความอันยังไม่แจ่ม พระเถระผู้เป็นประธานในครั้งนั้น ก็ประชุมกันทำสังคายนา วินิจฉัยแล้ววางเป็นแบบสืบลงมาอีกเป็นคราว ๆ กว่าจะได้จารึกลงเป็นอักษร จึงเป็นทางที่รจนาและอธิบายได้กว้างขวาง. กิริยาที่นำพระศาสนาสืบลงมาด้วยไม่ได้จารึกลงเป็นอักษรนั้น มีตัวอย่างที่แลเห็นอยู่ใกล้ ๆ ขนบธรรมเนียมของพวกธรรมยุตติกาเรานี้เอง ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจอม-เกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงผนวช จนบัดนี้ ๖๐ ปีเศษล่วงไปแล้ว นำสืบกันมาด้วยประพฤติตามกัน ไม่ได้จารึกลงเป็นอักษรเลย ยกไว้แต่หนังสือพระวินัย หนังสือพระธรรม และคำมคธที่จะต้องท่องบ่นพระบาลีที่ว่าเป็นของดั้งเดิม เป็นหลักฐาน เป็นของบริสุทธ์นั้น ปรากฏชัดว่า ไม่เป็นสำคัญจริงดังที่นับถือกันมา เป็นของที่รจนาเพิ่มเติมเหมือนกัน ดังจะชี้พอเป็นตัวอย่าง. บาลีปกติโมกข์ที่เรียกว่าบทมาติกา ในพระสูตรว่า มีสิกขาบท ๑๕๐ คือไม่มีอนิยตกับเสขิยวัตร นี้เป็นของเติมทีหลังแต่ครั้งรจนาบาลีพระสูตรนั้น. ในบาลีวิภังค์ แก้อรรถแห่งสิกขาบทมาในปาติโมกข์ กล่าวถึงของเจดีย์ นี้บ่งชัดว่า รจนาเมื่อภายหลัง ครั้งมีเจดีย์อันศักดิ์สิทธิ์แล้วจึงมีผู้ถวายสิ่งของ. ในคัมภีร์ขันธกะ กล่าวถึงทำสังคายนาครั้งแรกและครั้งที่ ๒ บอกชัดอยู่แล้วว่าเพิ่มเติมกันต่อมา นอกจากนั้น ยังมีวิธีสอนให้ปฏิบัติในเมื่อสงฆ์แตกกันเป็น ๒ ฝ่าย นี้ไม่ใช่พระพุทธ-

จรรยาเลย อันพระศาสดาควรจะสมานสาวกผู้แตกกัน ไม่ควรจะตั้งพระบัญญัติเปิดช่องให้แตก นี้เห็นได้ว่า รจนาขึ้นครั้งหลังเมื่อสาวกแตกกันแล้ว กล่าวโดยเจาะจง เพิ่มเข้าเมื่อภิกษุพวกมหาวิหารกับภิกษุพวกอภัยคีรีวิหารในลังกาแตกกันแล้วกระมัง. กิริยาที่รจนาไม่ปรากฏว่า เป็นของท่านผู้บริสุทธิ์มีสติไพบูลย์ เพราะแลเห็นความสะเพร่าปรากฏอยู่ ดังจะชี้พอเป็นตัวอย่าง. บาลีวิภังค์นั้น ท่านผู้รจนาไม่แน่แก่ใจว่า จะเรียงเป็นพระพุทธภาษิต หรือเป็นคำของตนเอง เรียงกวัดแกว่งไม่สมต้นสมปลาย ข้อที่สะเพร่าอย่างยิ่งนั้น แก้สันถัตเก่าว่า เป็นของที่นุ่งห่มแล้วแม้คราวเดียว สันถัตเป็นของสำหรับรองนั่ง นุ่งห่มไม่ได้ สีก็ไม่ใช่สำหรับอย่างนั้น เหตุไฉนจึงแก้เช่นนี้ จับได้ว่า แก้จีวรเก่ามาก่อน ว่าเป็นของที่นุ่งห่มแล้วคราวเดียว มาถึงวาระแก้สันถัตเก่า ไม่ทันพิจารณา ลอกเอามาจากข้างต้น จึงเป็นเช่นนี้ ยังมีคำพิรุธอีกมาก กล่าวไว้ในหนังสือนี้บ้างก็มี. ส่วนอรรถกถาและฎีกานั้น ไม่จำปรารภถึงในที่นี้นัก เพราะเป็นแต่อาจริยวาท ฟังได้หรือไม่ได้ ต้องอาศัยความพิจารณา.

พระวินัยที่นำสืบกันมาช้านาน โดยปากก็ดี โดยจารึกเป็นอักษรก็ดี ย่อมมีข้อเข้าใจผิดเข้าแทรกแซงอยู่เป็นธรรมดา ตามคราวที่พระอาจารย์ผู้เข้าใจผิดรจนาเข้าไว้, ครั้งยังทำสังคายนาอยู่ ข้อผิดเหล่านี้อาจลบล้างได้ ตั้งแต่จารึกลงเป็นอักษรแล้ว ข้อผิดเหล่านี้ก็ติดอยู่ในปกรณ์ ไม่มีใครได้ลบล้าง สังคายนาที่ว่าทำครั้งหลัง ๆ โดยเอกเทศ เข้าใจว่า เป็นแต่เพียงชำระอักษรผิดแก้ให้ถูกเท่านั้น. หนังสือที่แต่งกันในภายหลัง ท่านผู้รจนาไม่ได้ตั้งใจจะพิจารณาถือเอาความว่าเป็นอย่างไร เป็นแต่ถ่ายความในมคธภาษาออกเป็นภาษาของชาติ จัดระเบียบตามความพอใจของท่าน ตัวอย่างเช่นบุพพสิกขาวัณณนา.

ความฟั่นเฝือแห่งพระวินัย ทำให้เกิดผลเป็น ๒ ทาง [๑] ยัง

ผู้ไม่เคร่ง ไม่ให้มีแก่ใจเพื่อจะปฏิบัติ เมื่อเป็นเช่นนี้ ย่อมไม่สำเร็จประโยชน์ในการปกครองภิกษุบริษัทให้เรียบร้อย. [๒] ยงภิกษุผู้เคร่งครัดให้หลงถือมงาย สำคัญว่าตนดีกว่าผู้อื่น ตั้งรังเกียจผู้อื่นเพราะเหตุเล็กน้อย เพียงสักว่าธรรมเนียมก็ได้ ทำความรำคาญให้แก่คนเอง ในเมื่อจะต้องเข้าสมาคมด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ ย่อมไม่ยงผลคือความสบายใจให้เกิดแก่ผู้ปฏิบัติ สมคำว่า พระวินัยมีความไม่ต้องเดือดร้อนใจเป็นอานิสงส์ กลับจะได้ผลตรงกันข้าม คือวิปฏิสาร.

ข้าพเจ้าปรารภพระวินัยอันเป็นมาอย่างไรดังกล่าวแล้ว มีความสลดใจ จึงคิดรจนาวินัยมุขเล่มนี้ขึ้น เพื่อจะชี้ประโยชน์แห่งพระวินัยให้เพื่อนสหธรรมมิกเห็น แม้ไฉนจะได้ตั้งอยู่ในปฏิบัติพอดีพองาม ผู้ไม่เคร่ง จะได้รู้จักสำรวมรักษามรรยาทสมเป็นสมณะ ฝ่ายผู้เคร่งครัดเกินไป จะได้หายงมงาย ไม่ถือดีดูหมิ่นผู้อื่น หรือแม้ชักนำผู้อื่นในปฏิบัติอันดี ต่างจะได้อานิสงส์คือไม่มีวิปฏิสาร. เพื่อกันความฟั่นเฝือลึดอัดใจ เพราะเห็นอาบัติมากมายก่ายก่องเหลือที่จะหลีกเลี้ยงให้พ้น ข้าพเจ้าถือเอาหลักมาในบาลีที่แบ่งพระวินัยเป็น ๒ คือ อาทิพรหมจริยกาสิกขา แปลว่า ข้อศึกษาเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ๑ อภิสมาจาริกาสิกขา แปลว่า ข้อศึกษาเนื่องด้วยอภิสมาจาร คือมรรยาทอันดี ๑ มาตั้งเป็นกระทู้แห่งปกรณ์นี้ และอธิบายความตามกระทู้นั้น. เล่ม ๑ ว่าด้วยพระพุทธบัญญัติที่ทรงตั้งไว้โดยเป็นพุทธอาณา จัดว่าเป็นกฎหมาย ยกเป็นสำคัญ สงฆ์สวดทุกกึ่งเดือน เรียกว่าพระปาติโมกข์. เล่ม ๒ ว่าด้วยอภิสมาจาร ที่ทรงบัญญัติหรืออนุญาตไว้ โดยฐานเป็นขนบธรรมเนียมอันดีงาม ไม่ได้สงเคราะห์เข้าในพระปาติโมกข์. ทั้ง ๒ เรื่องนี้มีวิภาคเป็นอย่างไรมีแจ้งอยู่ในบัญชีเรื่องต่อไปนี้.

ข้าพเจ้าของแสดงตนให้ท่านทั้งหลายทราบว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้

เลื่อมใสในกาลามสตร ในติกนิบาต อังคุตตรนิกาย ที่ท่านอ้างว่าเป็นพระพุทธภาษิต ตรัสแก่ชนกาลามโคตร ชาวเกสปุตตนิคมในโกศลรัฐ ในพระสูตรนี้ ตรัสสอนพวกกาลามะไม่ให้เชื่อถือโดยอาการ ๑๐ อย่าง อันไร้จากเหตุ ให้พิจารณาด้วยตนเอง เห็นว่าอย่างไรผิดก็อย่าให้ถือเอา อย่างไรถูกจึงถือเอา ในอาการ ๑๐ นั้น จักกล่าวเฉพาะข้อเดียว คือตรัสห้ามไม่ให้เชื่อถือตามตำรับตำรา นิสัยของข้าพเจ้าจึงไม่เชื่อคำที่กล่าวไว้ในปกรณ์ทั้งหลายดายไป เลือกเชื่อแต่คำที่สมเหตุสมผล ทั้งได้พบว่า ปกรณ์เหล่านั้นเป็นอย่างไรดังกล่าวแล้ว จึงไม่ฟังเอาเป็นประมาณโดยส่วนเดียว ตั้งหลักแห่งการรจนาไว้ว่า ข้อที่พิจารณาได้สมเหตุสมผล จึงจะถือเอาเป็นประมาณ ข้อที่พิรุธ ก็ต้องค้านติงไว้ ไม่ว่ามาในบาลีหรือในอรรถกถา และแสดงมติของข้าเจ้าไว้บ้าง เพื่อเป็นทางดำริของนักวินัย ข้าพเจ้ามุ่งความเจริญแห่งความรู้เป็นที่ตั้ง ถ้าน้อมใจเชื่อเป็นญาณวิปปยุตแล้ว ความรู้ย่อมไม่เจริญเลย.

ในการรจนาหนังสือนี้ ข้าพเจ้าได้อาศัยบุพพสิกขาวัณณนาเป็นอย่างมาก เพราะท่านผู้รจนาได้เลือกจากปกรณ์ทั้งหลายมารวบรวมไว้ในเรื่องเดียว ทั้งความมุ่งหมายของข้าพเจ้าก็เพื่อจะแต่งแก้บุพพสิกขาวัณณนา เหมือนเป็นฎีกาของหนังสือนั้น บุรณะข้อที่บกพร่อง และแก้ข้อที่ผิด ให้สำเร็จประโยชน์ จึงต้องใช้หนังสือนั้นเป็นเครื่องมือ จะถือว่าเก็บข้อความในบุพพสิกขาวัณณนานั้นมาเรียงเข้ารูปใหม่ก็ได้. ข้าพเจ้าขอแสดงความระลึกถึงอุปการ ของท่านพระอมราภิรักขิต (อมร เกิด) เจ้าวัดบรมนิวาส ผู้รจนาหนังสือนั้น.

อนึ่ง ข้าพเจ้าขอขอบใจพระธรรมไตรโลกาจารย์ [ฌาณวรเจริญ] เจ้าวัดเทพศิรินทราวาส ผู้เป็นคู่ปรึกษาของข้าพเจ้า ทั้งได้ช่วยค้นที่มาแห่งข้อที่ต้องประสงค์ให้ด้วย. และขอขอบใจพระมหา-

อุปคุตฺโต [อาบ] วัดบวรนิเวศวิหาร สัทธิวิหาริกของข้าพเจ้าผู้ช่วยร่างในเวลารจนา.

ข้าพเจ้าขออุทิศน้ำพักน้ำแรงแห่งการรจนาวินัยมุขเล่มนี้ บูชาท่านบุรพาจารย์ผู้บริหารพระพุทธศาสนาสืบกันมา ตลอดถึงพระอุปัชฌายะ พระอาจารย์ ผู้สั่งสอนข้าพเจ้าให้เข้าในพระธรรมวินัย ได้ความรู้มารจนาปกรณ์นี้แล.

กรม-วชิรญาณวโรรส

วัดบวรนิเวศวิหาร
วันจันทร์ที่ ๖ ตุลาคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๖

วินัยมุข เล่ม ๑

กัณฑ์ที่ ๑

อุปสัมปทา

ตั้งแต่ครั้งโบราณกาลมาจนบัดนี้ มีคนจำพวกหนึ่ง พอใจจะชักจูงคนให้ประพฤติธรรม ด้วยเข้าใจว่าได้ยังประโยชน์ใหญ่ให้สำเร็จแก่มหาชน ทำความเกิดของตนไม่ให้ไร้ผลเปล่า. คนจำพวกนี้ที่อุกฤษฏ์ได้ยอมสละโภคสมบัติยศศักดิ์ และความสุขส่วนตัวเสีย ประพฤติเป็นนักบวชเที่ยวสั่งสอนมหาชน ชักจูงให้ประพฤติธรรมที่ตนนับถือว่าเป็นดี มีคนนับถือมาก ได้รับความยกย่องเป็นศาสดา. คำสอนที่พวกคนเป็นอันมากนิยมนับถือสืบมา จัดว่าเป็นลัทธิหรือศาสนาอย่างหนึ่ง ๆ.

พระศาสดาของพวกเรา ก็เป็นพระองค์หนึ่งแห่งคนจำพวกนั้น. พระองค์มีพระกรุณาใหญ่ในหมู่ชนฝังอยู่ในพระสันดาน แม้พระองค์ประสูติในสกุลกษัตริย์ และเป็นรัชทายาท ผู้จะได้รับราชสมบัติสืบพระวงศ์ มีทางที่จะได้ทรงทำประโยชน์ให้แก่มหาชนผู้อยู่ใต้ปกครอง ถึงอย่างนั้น ก็ยังพอพระหฤทัยในทางเป็นผู้สั่งสอนมหาชนมากกว่าครองแผ่นดิน ข้อนี้เป็นเหตุให้พระองค์ทรงผนวช. เป็นธรรมดาของท่านผู้บวชด้วยความประสงค์เช่นนั้น จงลงสันนิษฐานว่า จะเข้าพวกเป็นผู้ช่วยท่านผู้อื่นหรือจะทำเองตามลำพัง. ในชั้นแรก พระองค์น้อม

พระหฤทัยไปในเข้าเป็นพวกช่วยท่านผู้อื่น และได้เสด็จเข้าไปอยู่ใน ๒ สำนัก แต่ไม่พอพระหฤทัยในลัทธิของ ๒ คณาจารย์นั้น ภายหลังจึงทรงพระดำริจะทำตามลำพัง. เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่จะต้องทรงเลือกทางและสันนิษฐานลงไปว่า จะสอนเขาในทางไหน ทรงค้นคว้าหาไป จึงได้พบความบริสุทธิ์ว่า เป็นมูลแห่งความดีทั้งปวง พระองค์ทรงตั้งอุตสาหะหากเพียร ทำพระองค์ให้บรรลุความบริสุทธิ์นั้นได้ก่อนแล้ว จึงเทศนาสั่งสอนผู้อื่นในทางนั้นต่อไป.

ในชั้นต้น ทรงแสดงแก่พวกนักบวชด้วยกันก่อน เมื่อมีผู้เชื่อถือและทูลขอเข้าพวกด้วย ก็ทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุเหมือนกัน ด้วยพระวาจาว่า เป็นภิกษุมาเถิด เพียงเท่านี้ ก็เป็นอันทรงรับเข้าหมู่. การบวชอย่างนี้ เรียกเอหิภิกขุอุปสัมปทา แปลว่า อุปสมบทด้วยทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุมา. เมื่อมีสาวกหลายรูป พระองค์ทรงส่งให้แยกกันไปประกาศพระศาสนาในถิ่นฐานบ้านเมืองนั้น ๆ ครั้งมีผู้เลื่อมใสสมัครจะบวช สาวกเหล่านั้นก็พาคนเหล่านั้นมาเฝ้าพระศาสดาเพื่อได้รับพระอนุญาตเป็นภิกษุ ตามธรรมเนียมที่เคยทรงมา. พระศาสดาทรงพระดำริเห็นความลำบากของท่านผู้พา และคนผู้ตามมานั้น เพราะทางกันดาร ไปมาไม่สะดวก จึงทรงพระอนุญาตให้สาวกรับเข้าหมู่ได้เอง แต่เปลี่ยนวิธีรับเป็นอย่างอื่น ไม่ใช่พระยักพะเยิดดังที่ทรงมา ให้ผู้จะบวชเข้าหมู่นั้น ปลงผมและหนวดนุ่งห่มผ้ากาสายะถือเพสก่อนแล้ว เปล่งวาจาแสดงตนถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ด้วยอาการเคารพจริง ๆ เพียงเท่านี้ ชื่อว่าเป็นอันรับเข้าหมู่หรือบวชเป็น

ภิกษุได้เหมือนกัน. การบวชอย่างนี้ เรียกว่าติสรณคมนุปสัมปทา แปลว่า อุปสมบทด้วยถึง ๓ สรณะ. ในยุคต้นแห่งตรัสรู้ การรับเข้าหมู่หรือรับบวชให้ภิกษุ สำเร็จด้วยอำนาจบุคคล คือพระศาสดาทรงเองบ้าง สาวกทำบ้าง ด้วยประการอย่างนี้.

จำเนียรกาลล่วงมา พระศาสนาเจริญแพร่หลายขึ้นโดยลำดับ มีคนนับถือมาก พุทธบริษัทมีทั้งบรรพชิตทั้งคฤหัสถ์ ทั้งชายทั้งหญิง พระศาสดามีพระประสงค์จะทรงประดิษฐานให้เป็นหลักมั่นคง พระองค์ทรงมุ่งประโยชน์ของมหาชนยิ่งกว่าผลส่วนพระองค์เอง จึงได้ทรงอนุญาตมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการบริหารคณะ. สงฆ์นั้นไม่ใช่ภิกษุเฉพาะรูปดังคนสามัญเข้าใจกันอยู่ ภิกษุหลายรูปเข้าประชุมกันเป็นหมู่เพื่อทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง เหมือนประชุมแห่งพวกสมาชิกของสมาคมนั้น ๆ ซึ่งมีอำนาจให้สำเร็จกิจธุระของเขา นี้เรียกว่าสงฆ์. สงฆ์นั้นย่อมมีองค์เป็นกำหนดสำหรับกิจนั้น ๆ. กิจโดยมาก ต้องการสงฆ์มีภิกษุ ๔ รูป สงฆ์ผู้ทำกิจเช่นนี้ เรียกว่าจตุวรรค แปลว่ามีพวก ๔. แต่กิจบางอย่าง ต้องการสงฆ์มีภิกษุ ๕ รูปบ้าง ๑๐ รูปบ้าง ๒๐ รูปบ้าง สงฆ์ผู้ทำกิจเหล่านั้น เรียกว่าปัญจวรรค มีพวก ๕ ทสวรรค มีพวก ๑๐ วีสติวรรค มีพวก ๒๐ เป็นลำดับกัน. ตกมาถึงชั้นนี้ อุปสัมปทา คือรับบวชคนให้เป็นภิกษุเข้าหมู่ จึงเป็นหน้าที่ของสงฆ์จะพึงทำด้วยอย่างหนึ่ง พระศาสดาจึงทรงงดการประทานอุปสมบทด้วยพระองค์เสีย และทรงเลิกการให้อุปสมบทของสาวกเสียด้วย ทรงอนุญาตให้สงฆ์ทำด้วยวิธีซึ่งเรียกว่า ญัตติจตุตถกัมม-

อุปสัมปทา คือภิกษุประชุมครบองค์กำหนดในเขตแห่งชุมนุมซึ่งเรียกว่าสีมา กล่าววาจาประกาศเรื่องความที่จะรับคนนั้น ๆ เข้าหมู่ และได้ความยินยอมของภิกษุทั้งปวงผู้เข้าประชุมเป็นสงฆ์นั้น. องค์กำหนดของสงฆ์ผู้ให้อุปสมบทได้นั้น ในประเทศที่มีพระดื่น ซึ่งในครั้งนั้นชี้เอามัธยมประเทศ ๑๐ รูป ในประเทศที่หาพระยาก ซึ่งชี้เอาปัจจันต-ชนบทเพียง ๕ รูปก็ได้. อุปสมบทสำเร็จด้วยอำนาจสงฆ์อย่างนี้เป็นมาจนถึงกาลทุกวันนี้.

ภิกษุผู้ได้อุปสมบทด้วยวิธีซึ่งทรงเอง ที่เรียกว่าเอหิภิกขุอุปสัม-ปทาก็ดี ด้วยวิธีซึ่งสาวกทำ ที่เรียกว่าติสรณคมนุปสัมปทาก็ดี ด้วยวิธีซึ่งสงฆ์ทำ ที่เรียกว่าญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทาก็ดี ทั้ง ๓ เหล่านี้มีสังวาส คือธรรมเป็นเครื่องอยู่ร่วมเป็นอันเดียวกัน เข้าเป็นพวกเดียวกันได้.

ครั้นทรงเลิกติสรณคมนุปสัมปทาเสียแล้ว ได้ทรงพระอนุญาตให้เอาวิธีนั้นมาใช้บวชกุลบุตร ผู้มีอายุยังหย่อน ไม่ครบกำหนดเป็นภิกษุ ให้เป็นสามเณร ยังเสร็จด้วยอำนาจบุคคลคือสาวกหรือภิกษุผู้เถระนั่นเอง. เมื่อเกิดมีสามเณรขึ้น การบวชจึงเป็น ๒ คือ บวชเป็นภิกษุ เรียกว่า อุปสัมปทาหรืออุปสมบท, บวชเป็นสามเณร เรียกว่า บรรพชา. และวิธีที่สงฆ์จะให้อุปสมบท ก็ให้แก่ผู้ได้รับบรรพชาเป็นสามเณรมาแล้ว. นี้ใช้เป็นธรรมเนียมมาจนบัดนี้.

คราวนี้ จะอธิบายถึงธรรมเนียมให้อุปสมบทของสงฆ์. ผู้จะอุปสมบทนั้น ต้องเป็นชาย มีอายุครบกำหนดเป็นบุรุษ คือไม่ต่ำ

กว่า ๒๐ ปี นับแต่ปฏิสนธิมา หาได้เป็นมนุษย์วิบัติ คือถูกตอนเป็นต้นไม่ ไม่ใช่คนทำความผิดอย่างร้ายแรง เช่นฆ่าบิดามารดา และไม่ใช่คนเคยทำความเสียหายในพระพุทธศาสนาอย่างร้ายแรง คือต้องปาราชิกเมื่อบวชเป็นภิกษุคราวก่อน หรือไปเข้ารีตเดียรถีย์ทั้งที่เป็นภิกษุ ถ้าเป็นคนมีโทษเห็นปานนั้นหรือเป็นสตรี อุปสมบทไม่ได้ เรียกว่าวัตถุวิบัติ หากสงฆ์จะขืนให้อุปสมบทหรือทำให้โดยไม่รู้ ก็ไม่เป็นภิกษุโดยถูกต้องแก่พระบัญญัติ รู้เข้าเมื่อใด จำจะต้องให้ออกเสียจากหมู่เมื่อนั้น คนพ้นจากโทษดังว่าแล้ว เรียกว่าวัตถุสมบัติ ควรจะรับอุปสมบทได้. แม้คนผู้ไม่ต้องห้ามเป็นเด็ดขาดเช่นนั้นแล้ว ก็ยังควรจะเลือกสรรอีก ควรจะเว้นคนเสียชื่อเสียง เช่นคนเป็นโจรหรือหัวไม้ขึ้นชื่อโด่งดัง คนทำความผิดถูกรับอาชญาแผ่นดิน มีเครื่องมายติดตัว เช่นถูกเฆี่ยนหลังลาย ถูกสักหมายความผิด คนมีอวัยวะพิการต่าง ๆ คนมีโรคไม่รู้จักหาย ซึ่งไม่สามารถจะทำหน้าที่ของภิกษุได้ คนมีโรคที่ติดกัน มีโรคเรื้อรัง คนอยู่ในหวงห้ามของผู้อื่น คือคนอยู่ในปกครองของมารดาบิดา คนอยู่ในราชการ คนเป็นทาสเป็นหนี้ของผู้อื่น แต่คนจำพวกหลังพ้นจากความหวงห้ามแล้ว เช่นบุตรได้อนุญาตของมารดาบิดา ข้าราชการได้อนุญาตของเจ้าหน้าที่ คนพ้นจากทาสจาหนี้แล้ว ให้อุปสมบทได้. ถึงมีห้ามไว้ก็จริง แต่ไม่ได้ห้ามเป็นเด็ดขาดเหมือนคนจำพวกก่อน ถ้าจับพลัดจับผลูเข้ามาบวช จัดว่าบวชแล้วก็แล้วไป ไม่จำต้องให้ออกเสียจากหมู่. เมื่อสงฆ์จะให้อุปสมบท ต้องชุมนุมภิกษุให้ได้

องค์กำหนด นี้เรียกว่าปริสสมบัติ ถ้าหย่อนไปกว่ากำหนด เรียกว่าปริสวิบัติ ให้อุปสมบทไม่สำเร็จ. การนี้ต้องพร้อมเพรียงกันทำ ต่างว่าในตำบลหนึ่งมีภิกษุมากกว่าองค์กำหนด แต่ชุมนุมไม่พร้อมกัน ไม่ได้รับฉันทะของผู้ไม่ได้เข้าชุมนุม สงฆ์ที่ชุมนุมนั้น แม้ครบองค์กำหนด ก็ยังให้อุปสมบทไม่สำเร็จ นี้เรียกว่าสีมาวิบัติ คือเสียเพราะเขตชุมนุม. เพราะเหตุนั้น สงฆ์แม้ครบองค์กำหนดแล้ว ต้องสันนิบาตในเขตชุมนุม ซึ่งเรียกว่าสีมา จึงจะให้อุปสมบทสำเร็จ นี้เรียกว่าสีมาสมบัติ คือความพร้อมมูลแห่งสีมา. อนึ่ง สงฆ์ผู้จะให้อุปสมบทนั้น ต้องตรวจตราผู้จะอุปสมบทให้เห็นว่าเป็นผู้สมควรก่อน แต่ข้อที่ยกขึ้นไล่เลียงนั้น เป็นแต่บางข้อ จะเป็นเพราะเลือกแต่ข้อที่ล่อแหลม หรือในชั้นต้นเพียงเท่านี้ ข้ออื่นเพิ่มมีในชั้นหลัง, ต้องให้ผู้นั้นหาภิกษุรับรองหรือชักนำเข้าหมู่รูปหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าอุปัชฌายะ ต้องเป็นผู้ใหญ่สามารถจะฝึกสอนเมื่อบวชแล้ว และต้องตรวจตราเครื่องบริขารที่จำเป็นของภิกษุ คือไตรจีวรกับบาตรให้มีพร้อม ถ้าบกพร่อง เป็นหน้าที่ของอุปัชฌายะจะหาให้. การซักไซ้ด้วยเรื่องเหล่านี้ สงฆ์สมมติให้ภิกษุรูปหนึ่งเป็นผู้ทำ. และการอุปสมบทนี้ต้องให้แก่ผู้สมัครเท่านั้น เขาไม่สมัคร จะให้ขืนใจเขาไม่ได้ จึงมีเป็นธรรมเนียมผู้จะอุปสมบทต้องเปล่งคำขอ กรณียะเหล่านี้ เรียกว่าบุรพกิจ ควรจะทำให้เสร็จก่อนสวนประกาศ หากทำขาดไปบ้าง ถ้าไม่เป็นข้อวิบัติอย่างเด็ดขาด ก็ไม่ถึงกับเสียหาย แต่จัดว่าไม่ถูกธรรมเนียม. เมื่อพร้อมด้วยสมบัติดังกล่าวมาแล้ว จึงเป็นวาระที่จะ

สวดประกาศรับผู้นั้นเป็นภิกษุเข้าหมู่ เป็นหน้าที่ของภิกษุรูปหนึ่งผู้มีความรู้ความสามารถจะประกาศให้สงฆ์ฟัง. วาจาประกาศนั้น ๔ เที่ยว เที่ยวแรกเป็นคำเผดียงสงฆ์ขอให้อุปสมบทคนชื่อนั้น เรียกว่าญัตติ อีก ๓ เที่ยวเป็นคำหารือกันและกันของสงฆ์ ที่ตกลงว่ารับผู้นั้นเป็นภิกษุเข้าหมู่ เรียกว่าอนุสาวนา. ในระหว่างนี้ ถ้ามีภิกษุแม้รูปหนึ่งคัดค้านขึ้น การนั้นเป็นอันเสียใช้ไม่ได้ ถ้านิ่งอยู่ทุกรูป ถือเอาเป็นยอม. ต่อนั้นมีคำประกาศซ้ำท้ายว่า สงฆ์รับผู้นั้นเป็นภิกษุเข้าหมู่เสร็จแล้ว ผู้ประกาศจำข้อความนี้ไว้. ในคำประกาศนั้น จำจะต้องออกชื่อผู้ขออุปสมบท ออกชื่ออุปัชฌายะผู้รับรอง หรือผู้นำเข้าหมู่ ออกชื่อสงฆ์ผู้เป็นเจ้าการ ขาดไม่ได้ และจะต้องประกาศให้ครบกำหนด และให้ถูกระเบียบ ไม่สับหน้าสับหลัง ดังนี้เรียกกรรมวาจาสมบัติ. ตรงกันข้าม เรียกกรรมวาจาวิบัติ ใช้ไม่ได้. สงฆ์จะให้อุปสมบทต้องทำให้ได้พร้อมด้วยสมบัติ ๕ ประการดังนี้ จึงจะเป็นอันทำด้วยดี ถูกระเบียบที่มีพระพุทธานุญาตไว้.

กัณฑ์ที่ ๒

พระวินัย

ในตอนแรกที่ยังมีภิกษุน้อยอยู่ การปกครองก็ไม่สู้ต้องการเท่าไรนัก สาวกทั้งปวงได้ประพฤติตามปฏิปทาของพระศาสดา และทราบพระศาสนาทั่วถึง ครั้นภิกษุมีมากขึ้นโดยลำดับกาล และกระจายกันอยู่ ไม่ได้รวมเป็นหมู่เดียวกัน การปกครองก็ต้องการมากขึ้นตามกัน. คนเราที่อยู่เป็นหมวดหมู่จะอยู่ตามลำพังไม่ได เพราะมีอัธยาศัยต่างกัน มีกำลังไม่เท่ากัน ผู้มีอัธยาศัยหยาบและมีกำลังมาก ก็จะข่มเหงคนอื่น คนสุภาพและคนมีกำลังน้อย ก็จะอยู่ไม่เป็นสุข. เหตุนั้น พระเจ้าแผ่นดินจึงทรงตั้งกฎหมายขึ้น ห้ามปรามไม่ให้คนประพฤติในทางผิด และวางโทษแก่ผู้ล่วงละเมิดไว้ด้วย. นอกจากนี้ ในหมู่หนึ่ง ๆ เขาก็ยังมีธรรมเนียมสำหรับประพฤติอีก เช่นในสกุลผู้ดี เขาก็มีธรรมเนียมสำหรับคนในสกุลนั้น. ในหมู่ภิกษุก็จำต้องมีกฎหมายและขนบธรรมเนียม สำหรับป้องกันความเสียหายและชักจูงให้ประพฤติงามเหมือนกัน. พระศาสดาทรงตั้งอยู่ในที่เป็นพระธรรมราชผู้ปกครอง และทรงตั้งอยู่ในที่เป็นพระสังฆบิดรผู้ดูแลภิกษุสงฆ์ พระองค์จึงได้ทรงทำหน้าที่ทั้ง ๒ ประการนั้น คือทรงตั้งพระพุทธบัญญัติเพื่อป้องกันความประพฤติเสียหาย และวางโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิด ด้วยปรับอาบัติหนักบ้าง เบาบ้าง อย่างเดียวกับพระเจ้าแผ่นดินตั้งพระราชบัญญัติ อีกฝ่ายหนึ่งทรงแต่งตั้งขนบ

ธรรมเนียมซึ่งเรียกว่าอภิสมาจาร เพื่อชักนำความประพฤติของภิกษุสงฆ์ให้ดีงาม ดุจบิดาผู้เป็นใหญ่ในสกุล ฝึกปรือบุตรของตนในขนบธรรมเนียมของสกุลฉะนั้น.

พระพุทธบัญญัติและอภิสมาจารทั้ง ๒ นี้ รวมเรียกว่าพระวินัย พระวินัยนี้ ท่านเปรียบเหมือนด้ายร้อยดอกไม้ อันควบคุมดอกไม้ไว้ไม่ให้กระจัดกระจาย เพราะเหตุรักษาสงฆ์ให้ตั้งอยู่เป็นอันดี. อีกอย่างหนึ่ง คนที่มาบวชเป็นภิกษุจากสกุลต่าง ๆ สงบ้าง กลางบ้าง ต่ำบ้าง มีพื้นเพต่างกันมาแต่เดิม มีน้ำใจต่างกัน หากจะไม่มีพระวินัยปกครอง หรือไม่ประพฤติตามพระวินัย จะเป็นหมู่ภิกษุที่เลวทราม ไม่เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาและเลื่อมใส ถ้าต่างรูปประพฤติตามพระวินัยอยู่แล้ว จะเป็นหมู่ภิกษุที่ดี นำให้เกิดศรัทธาเลื่อมใส เหมือนดอกไม้ต่างพรรณ เก็บคละกันมาในภาชนะ แม้บางดอกจะมีสีสัณฐานอันงามมีกลิ่นหอม เพราะโทษที่คละกัน ย่อมเป็นของไม่น่าดูไม่น่าชมเลย ดอกไม้เหล่านั้น อันช่างผู้ฉลาด จัดให้เข้าระเบียบวางไว้ในพาน ย่อมเป็นของน่าดูน่าชม อย่าว่าแต่ดอกไม้ที่งามเลย แม้แต่ดอกไม้ที่ไม่งาม ก็ยังพลอยเป็นของได้ ระเบียบนั่นเองทำให้เป็นของงาม.

มูลแห่งพระบัญญัติ

พระวินัยนั้น ไม่ได้ทรงวางไว้ล่วงหน้า ค่อยมีมาโดยลำดับตามเหตุอันเกิดขึ้น ซึ่งเรียกว่านิทานบ้าง ปกรณ์บ้าง. เมื่อใดความเสียหายเกิดขึ้น เพราะภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ทำอย่างใดอย่างหนึ่งลง

เมื่อนั้น พระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบท ห้ามความประพฤติเช่นนั้นเป็นอย่าง ๆ ไป เช่นพระธนียะถือเอาพระวาจาของพระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งเปล่งตามพระราชประเพณี เมื่อครั้งราชาภิเษกว่า "หญ้าไม้และน้ำเราให้แก่พวกสมณพราหมณ์ละ" ดังนี้ เป็นเลศ ถือเอาไม้หลวงไปทำกุฏี ด้วยอ้างว่าได้รับพระราชทาน เมื่อเกิดเหตุนี้ขึ้น จึงทรงตั้งพระบัญญัติห้ามอทินนาทาน. แม้อภิสมาจารก็ทรงวางไว้โดยนัยนั้น ครั้นตั้งพระบัญญัติขึ้นแล้ว แต่ยังไม่เหมาะด้วยประการใดประการหนึ่ง คือยังหลวมอยู่ ไม่พอจะห้ามความเสียหายนั้นได้ขาด เช่นนี้ทรงบัญญัติซ้ำรัดเข้าอีก เช่นทรงตั้งพระบัญญัติห้ามไม่ให้ล้างผลาญชีวิตมนุษย์ยังไม่พอจะให้เข้าใจว่า ทรงห้ามตลอดถึงพรรณนาคุณแห่งความตาย หรือยังให้เขาฆ่าตัวเสียเอง จึงทรงบัญญัติซ้ำเติมความข้อนั้นเข้าด้วย หรือตึงเกินไป เช่นนี้ทรงบัญญัติซ้ำผ่อนให้เบาลง เช่นทรงตั้งพระบัญญัติห้ามไม่ให้อวดอุตตริมนุสสธรรมอันไม่มีจริง ข้อนี้กินความกว้างไปถึงการอวดด้วยสำคัญว่าได้บรรลุ แต่เป็นคุณที่ไม่มีจริง จึงทรงบัญญัติซ้ำยกผู้พูดด้วยสำคัญผิดดังนั้นเสีย ไม่ให้ต้องอาบัติ. พระบัญญัติที่ทรงตั้งไว้แล้ว แม้ไม่เป็นไปสะดวก ก็ไม่ทรงถอนเสียทีเดียว คงเพิ่มอนุบัญญัติ ดัดแปลงไปเช่นนี้ บางทีจนเสียความมุ่งหมายเดิมก็มี เช่น ทรงตั้งพระบัญญัติห้ามไม่ให้นอนด้วยอนุปสัมบัน เพื่อจะกันชาวบ้านไม่ให้เห็นอาการวิปลาสของภิกษุในเวลานอนหลับ เมื่อมีสามเณรขึ้น สามเณรก็จัดว่า เป็นอนุปสัมบัน ไม่มีที่อยู่ จึงทรงผ่อนให้นอนด้วยกันได้ไม่เกิน ๓ คืน คราวนี้ก็นอนกับชาวบ้านได้

เหมือนกัน. ข้อที่ทรงตั้งไว้เดิม เรียกว่ามูลบัญญัติ ข้อที่ทรงตั้งเพิ่มเติมที่หลัง เรียกอนุบัญญัติ. รวมมูลบัญญัติและอนุบัญญัติเข้าด้วยกัน เรียกว่าสิกขาบท สิกขาบทอันหนึ่ง มีหลายอนุบัญญัติก็มี เช่นสิกขาบทปรารภคณโภชนะ คือ รับนิมนต์ออกชื่อของกินแล้วรวมกันฉันเป็นหมู่ ทรงผ่อนให้ตามคราว ในเวลาเจ็บ ในฤดูจีวร ในเวลาทำจีวร ในเวลาเดินทางบกทางเรือ ในคราวอัตคัด ในคราวนิมนต์ของพวกสมณะด้วยกัน. เมื่อเหตุเกิดขึ้นแล้ว จะทรงตั้งพระบัญญัตินั้น ตรัสสั่งให้ประชุมสงฆ์ ตรัสถามภิกษุผู้ก่อเหตุให้ทูลรับแล้ว ทรงชี้โทษแห่งการประพฤติเช่นนั้น และอานิสงส์แห่งความสำรวมแล้ว จึงทรงตั้งพระบัญญัติห้ามไม่ให้ภิกษุทำอย่างนั้นอีกต่อไป วางโทษคือปรับอาบัติไว้หนักบ้าง เบาบ้าง.

อาบัติ

กิริยาที่ล่วงละเมิดพระบัญญัตินั้น และมีโทษเหนือตนอยู่ ชื่อว่าอาบัติ แปลว่า ความต้อง. อาบัตินั้น กล่าวโดยโทษมี ๓ สถาน คือ อย่างหนัก ยังผู้ต้องให้ขาดจากความเป็นภิกษุ ๑ อย่างกลาง ยังผู้ต้องให้อยู่กรรม คือ ประพฤติวัตรอย่างหนึ่ง เพื่อทรมานตน ๑ อย่างเบา ยังผู้ต้องให้ประจานตนต่อหน้าภิกษุด้วยกัน ๑ เมื่อได้ทำดังนี้จึงจะพ้นโทษนั้น. กล่าวอีกอย่างหนึ่งมี ๒ สถาน อาบัติที่แก้ไขไม่ได้ เรียกอเตกิจฉา ๑ ซึ่งได้แก่อาบัติมีโทษอย่างหนัก, อาบัติที่ยังแก้ไขได้ เรียกว่าสเตกิจฉา ๑ ซึ่งได้แก่อาบัติอย่างกลางและอย่างเบา, อนึ่ง อาบัตินั้นว่าโดยชื่อมี ๗ อย่าง ปาราชิก ๑ มีโทษอย่างหนัก.

สังฆาทิเสส ๑ มีโทษอย่างกลาง, ถุลลัจจัย ๑ ปาจิตติยะ ๑ ปาฏิ-เทสนียะ ๑ ทุกกฏ ๑ ทุพภาษิต ๑ ทั้ง ๕ นี้มีโทษอย่างเบา.

อาบัตินี้ไม่เกิดทางใจอย่างเดียว คือเป็นแต่เพียงนึกว่า จะทำเท่านั้น ยังไม่ชื่อว่าเป็นอันล่วงสิกขาบท และชื่อว่ายังไม่เป็นอันพยายามเพื่อจะล่วงสิกขาบท. อาบัตินั้นย่อมเกิดทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง มีใจเข้าประกอบบ้าง ได้แก่ทำหรือพูดด้วยมีเจตนา หามีใจเข้าประกอบด้วยไม่บ้าง ได้แก่ทำหรือพูดด้วยไม่ได้ตั้งใจ อาบัติที่เกิดตามลำพังกายนั้น เช่น อาบัติปาจิตติยะ เพราะดื่มน้ำเมา แม้ไม่มีความตั้งใจ เพราะไม่รู้ว่าเป็นน้ำเมา ดื่มเข้าไปก็ต้องอาบัติ. อาบัติเกิดโดยลำพังวาจานั้น เช่น อาบัติปาจิตติยะ เพราะสอนธรรมแก่อนุปสัมบัน ให้ว่าพร้อมกัน แม้จะระวังอยู่ แต่พลาดพลั้งว่าพร้อมกันเข้า ก็เป็นอันต้องอาบัติ. อาบัติเกิดโดยทางกายกับจิตนั้น เช่น อาบัติปาราชิก เพราะทำโจรกรรมด้วยตนเอง. อาบัติเกิดทางวาจากับจิตนั้น เช่นอาบัติปาราชิก เพราะสั่งให้เขาทำโจรกรรมด้วยวาจา. โดยนัยนี้ ได้สมุฏฐานคือทางที่เกิดอาบัติโดยตรงเป็น ๔ คือ ลำพังกาย ๑ ลำพังวาจา ๑ กายกับจิต ๑ วาจากับจิต ๑. แต่ในบาลีท่านถือเอาอีก ๒ คือกายกับวาจาควบกันเข้าเป็น ๑ กายกับวาจานั้นเติมจิตเข้าด้วยเป็น ๑ จึงรวมเป็นสมุฏฐาน ๖. อธิบายความตามบาลีนั้น กายกับวาจานั้น เป็นสมุฏฐานของอาบัติอันเกิดทางกายก็ได้ ทางวาจาก็ได้ ซึ่งยังหาอุทาหรณ์ได้ไม่เหมาะ จึงไม่ปรารถนาจะแสดงไว้ในที่นี้ กายกับวาจาเติมจิตนั้น เป็นสมุฏฐาน

แห่งอาบัติอันเกิดทางกายกับจิตก็ได้ ทางวาจากับจิตก็ได้ เช่นอาบัติตัวอย่างแห่งอาบัติเกิดทางกายกับจิต พึงเห็นอาบัติปาราชิก เพราะเสพเมถุน. ตัวอย่างแห่งอาบัติเกิดทางวาจากับจิตพึงเห็นในอาบัติทุกกฏเพราะแสดงธรรมแก่คนมีอาการไม่เคารพ แต่ไม่ใช่คนเจ็บไข้ที่จำเป็นจะต้องทำดังนั้น ในอรรถกถาแสดงสมุฏฐานแห่งอาบัติมากออกไปเป็น ๑๓ ด้วยนับแยกอาบัติซึ่งเกิดแก่สมุฏฐานเดียวบ้าง หลายสมุฏฐานบ้าง ข้าพเจ้าเห็นฟั่นเฝือเกินความต้องการจะรู้ จึงงดเสีย ไม่กล่าวไว้ในที่นี้. ผู้ต้องการจะรู้ละเอียด จงดูในบุพพสิกขาวัณณนาของท่านพระอมราภิรักขิต [อมร เกิด] นั้นเถิด.

เพ่งเอาเจตนาเป็นที่ตั้ง อาบัติจัดเป็น ๒ พวก คือที่เกิดขึ้นโดยสมุฏฐานมีเจตนาด้วย เรียกสจิตตกะ ที่เกิดขึ้นโดยสมุฏฐาน แม้ไม่มีเจตนา เรียกอจิตตกะ. นี้เป็นกระทู้สำคัญที่ควรใส่ใจสำหรับรู้จักอาบัติ. นึกแต่ลำลังอาบัติ น่าจะเห็นไปว่าล่วงด้วยไม่มีเจตนาปรับให้เป็นอาบัติอยู่ข้างแรงไป ถ้านึกถึงกฎหมายสำหรับบ้านเมืองเข้าเทียบ ก็จะเห็นว่า การลงโทษแก่ผู้ทำผิดด้วยไม่มีเจตนาย่อมมีเหมือนกัน เพราะทำลงไปแล้วย่อมเป็นการเสียเหมือนกัน. ทางกำหนดรู้อาบัติเป็นสจิตตกะหรืออจิตตกะนั้น คือรูปความและโวหารในสิกขาบทนั้นเอง. เช่นสำนวนแห่งโอมสวาทสิกขาบทว่า "เป็นปาจิตติยะเพราะกล่าวเสียดแทง" ดังนี้ รูปความบ่งว่า มีความจงใจจึงเป็นอันกล่าวเสียดแทง เช่นนี้เป็นสจิตตกะ. สำนวนแห่งสุราปานสิกขาบทว่า

"เป็นปาจิตติยะ เพราะดื่มน้ำเมา คือสุราเมรัย" ดังนี้ รูปความหาได้บ่งถึงเจตนาไม่ เช่นนี้เป็นอจิตตกะ. คำว่า "แกล้ง" หรือ "รู้อยู่" เป็นต้น มีใจสิกขาบทใด อาบัติเพราะล่วงสิกขาบทนั้น เป็นสจิตตกะ เช่น สำนวนแห่งสิกขาบทหนึ่งว่า "ภิกษุใดแกล้งก่อความรำคาญแก่ภิกษุอื่นด้วยคิดว่า ด้วยอุบายนี้ความไม่ผาสุกจัดมีแก่เธอแม้ครู่หนึ่ง ต้องปาจิต-ติยะ" แห่งอีกสิกขาบทหนึ่งว่า "ภิกษุใด รู้อยู่ ชักชวนแล้วเดินทางกับพวกพ่อคาเกวียน หรือตั๋ง ผู้ลักลอบภาษี โดยที่สุดแม้สิ้นระยะบ้านหนึ่งต้องปาจิตติยะ" ดังนี้ เป็นสจิตตกะ. ในสิกขาบทใดคำเช่นนั้นไม่มี และรูปความไม่ได้บ่งชัด อาบัติเพราะล่วงสิกขาบทนั้นเป็นอจิตตกะ. เช่นสำนวนแห่งสิกขาบทต่อข้อหลังนั้นว่า ภิกษุใดชักชวนแล้วเดินทางกับมาตุคาม คือหญิงชาวบ้าน โดยที่สุดแม้สิ้นระยะบ้านหนึ่ง ต้องปาจิตติยะ" ดังนี้ เป็นอจิตตกะ. สันนิษฐานตามโวหารเช่นนี้ ถ้าถ้อยคำแห่งสิกขาบทตกหล่นมาแต่เดิมก็ดี จำทรงพลาดไปในระหว่างก็ดี ความสันนิษฐานนั้นอาจผิดไปก็ได้. นี้เป็นมูลแห่งความฟั่นเฝือของอาบัติ อันเป็นอจิตตกะและสจิตตกะ.

ความผิดของคน ใช่ว่าจะมีเพราะทำเท่านั้นก็หาไม่ บางทีอาจมีเพราะไม่ทำก็ได้ เช่นถูกเกณฑ์ไปทัพ แต่ไม่ไป เช่นนี้ ความผิดย่อมมีเหมือนกัน ข้อนี้ฉันใด อาบัติก็เป็นฉันนั้น ต้องเพราะไม่ทำก็มี เช่นเห็นของที่เขาลืมไว้ในที่อยู่ของตนแล้ว ไม่เก็บไว้ให้เจ้าของเขา พระอรรถกถาจารย์ถือเอาอธิบายนี้ กล่าวพรรณนาไว้โดยละเอียด แต่เกินต้องการในที่นี้ ผู้ใคร่จะรู้จงค้นดูในบุพพสิกขาวัณณนานั้นเถิด.

อนึ่ง อาบัตินั้นเป็นโทษทางโลก คือคนสามัญที่มิใช่ภิกษุทำเข้าก็เป็นความผิดความเสี่ยเหมือนกันก็มี เช่นทำโจรกรรม และฆ่ามนุษย์ ตลอดลงมาถึงโทษที่เบา เช่นทุบตีกัน ด่ากัน นี้เรียกโลก-วัชชะ. ที่เป็นโทษทางพระบัญญัติ คือคนสามัญทำเข้าไม่เป็นความผิดความเสีย เป็นผิดเฉพาะแก่ภิกษุโดยฐานละเมิดพระบัญญัติก็มี เช่นขุดดินและฉันอาหารในเวลาวิกาลเป็นต้น คนชาวบ้านทำ ไม่มีความผิดความเสีย นี้เรียกปัณณัตติวัชชะ. อธิบายนี้ตามความเข้าใจของข้าพเจ้า. ส่วนในอรรถกถาพระวินัยท่านพรรณนาว่า อาบัติที่เป็นโลกวัชชะนั้น ได้แก่อาบัติที่ต้องในเวลามีจิตเป็นอกุศล ท่านยกการดื่มสุรา ด้วยรู้ว่าเป็นสุราเป็นตัวอย่าง, อาบัติที่เป็นปัณณัตติ-วัชชะนั้น ได้แก่อาบัติที่ต้องในเวลามีจิตเป็นกุศล ท่านมิได้ยกตัวอย่างขึ้นไว้ แต่พึงเห็นเช่นเก็บดอกไม้เพื่อจะบูชาพระ. ใคร่ครวญดีความก็ลงรอยกัน การใดคนสามัญทำลงแล้วเป็นความผิดความเสีย การนั้นเขาคงถือกันว่าเป็นชั่ว ส่วนการใดคนสามัญทำลงแล้ว ไม่เป็นความผิดความเสีย การนั้นเขาไม่ถือกันว่าชั่วสำหรับคนทั่วไป เป็นแต่ท่านพรรณนาไว้ไม่ชัดเจนเท่านั้น. ข้าพเจ้าขอแนะนำเพื่อนสหธรรมิกไว้ว่า อาบัติที่เป็นโลกวัชชะนั้น ล่วงเข้าแล้วยังความเสียหายให้เกิดมาก แม้ทำคืนแล้ว ความเสียนั้นก็ยังเป็นเหมือนแผลเป็นติดอยู่ ไม่หายได้ง่าย ควรประหยัดให้มาก อย่าล่วงง่าย ๆ. ฝ่ายอาบัติที่เป็นปัณณัตติวัชชะนั้น เหล่าใดที่พวกภิกษุยังถือเป็นกวดขัน ล่วงอาบัติเหล่านั้นเข้าแล้วมีความเสียได้เหมือนกัน เหล่าใดไม่ได้ถือเป็นจริงจัง เพราะกาลสมัย

และประเทศนำให้เป็น อาบัติเหล่านั้นแม้ล่วงเข้าแล้ว ก็ไม่สู้เป็นอะไรนัก. ไม่ควรจะถือเอาอาบัติเหล่านี้เป็นเครื่องมือสำหรับอวดเคร่ง ดังเคยได้ยินมา พวกทายกเขนิมนต์ภิกษุรูปหนึ่งไปเทศนา บนธรรมาสน์ปูเบาะยัดนุ่นไว้ ภิกษุนั้นไม่นั่งสั่งให้เลิกเสีย. ตามความเห็นของข้าพเจ้า ทำอย่างนั้นไม่เป็นความเรียบร้อยกว่าจะยอมนังชั่วคราว ยังจะถือก็ควรถือแต่เฉพาะในวัด. เพื่อจะรักษาความเรียบร้อยไม่เอะอะได้เคยทรงพระอนุญาตให้ทำได้ก็มี. ในฝ่ายที่ไม่เคร่ง เห็นว่าอาบัติมากหลบไม่ไหวแล้ว ทอดธุระเสีย ไม่รู้จักเลือกเว้น ดังนี้ ก็สะเพร่าเกินไป. ควรรู้จักประพฤติแต่พอดี จึงจะสมแก่ศาสนาธรรมที่ว่า เป็นปฏิบัติพอกลาง ๆ ไม่ตกไปฝ่ายกามสุขัลลิกานุโยค ส่วนข้างหย่อน และในฝ่ายอัตตกิลมถานุโยค ส่วนข้างตึงเครียด.

อาการที่จะต้องอาบัตินั้น ๖ อย่าง คือ อลชฺชิตา ต้องด้วยไม่ละอาย ๑ อญาณตา ต้องด้วยไม่รู้ ๑ กุกฺกุจฺจปกตตา ต้องด้วยสงสัยแล้วขืนทำ ๑ อกปฺปิเย กปฺปิยสญฺญิตา ต้องด้วยสำคัญว่าควรในของไม่ควร ๑ กปฺปิเย อกปฺปิยสญฺญิตา ต้องด้วยสำคัญว่าไม่ควรในของควร ๑ สติสมฺโมสา ต้องด้วยลืมสติ ๑.

ภิกษุรู้อยู่แล้ว และละเมิดพระบัญญัติ ด้วยใจด้านไม่รู้จักละอายดังนี้ ต้องด้วยไม่ละอาย. ภิกษุไม่รู้ว่าทำอย่างนั้น ๆ มีพระบัญญัติห้ามไว้และทำล่วงพระบัญญัติ ดังนี้ ต้องด้วยไม่รู้. ภิกษุสงสัยอยู่ว่าทำอย่างนั้น ๆ ผิดพระบัญญัติหรือไม่ แต่ขืนทำด้วยความสะเพร่าเช่นนี้ ถ้าการที่ทำนั้นผิดพระบัญญัติ ก็ต้องอาบัติตามวัตถุ ถ้าไม่ผิด

ก็ต้องอาบัติทุกกฏ เพราะสงสัยแล้วขืนทำ. มังสะสัตว์ที่เขาไม่ได้ใช้เป็นอาหาร เป็นของต้องห้ามไม่ให้ฉัน ภิกษุสำคัญว่าควรแล้วและฉันดังนี้ ต้องด้วยสำคัญว่าควรในของที่ไม่ควร. มังสะสัตว์ที่เขาใช้เป็นอาหาร เป็นของควร ภิกษุสำคัญว่าเป็นมังสะต้องห้าม แต่ขืนฉันดังนี้ ต้องด้วยสำคัญว่าไม่ควรในของที่ควร. น้ำผึ้ง จัดว่าเป็นเภสัชอย่างหนึ่ง ถึงมือแล้ว เก็บไว้ฉันได้เพียง ๗ วัน ภิกษุลืมไปปล่อยให้ล่วงกำหนดนั้น ดังนี้ ต้องด้วยลืมสติ.

หากจะมีคำถามสอดเข้ามาว่า ปรับอาบัติแก่ภิกษุผู้ละเมิดพระบัญญัติ ด้วยไม่ละอาย หรือแม้ด้วยสงสัยแล้วขืนทำ ก็ชอบอยู่ฝ่ายภิกษุผู้ล่วงด้วยไม่รู้ ด้วยสำคัญผิดไป ด้วยลืมสติ ควรได้รับปรานีไม่ใช่หรือ? มีคำแก้ว่า ก็น่าจะเป็นอย่างนั้น แต่จงลองนึกถึงกฎหมายของบ้านเมืองก่อน ถ้ายกเว้นให้แก่คนไม่รู้ คงมีผู้สนใจกฎหมายน้อย ถ้ายกเว้นให้แก่คนสำคัญผิดและคนลืม ข้อนั้นจะเป็นทางแก้ตัวของคนทำผิด นี้ฉันใด พระวินัยก็ฉันนั้น เมื่อไม่ยกเว้นภิกษุผู้มาใหม่จะได้สนใจรู้พระบัญญัติ จะได้ระมัดระวังไม่พลั้งเผลอมีความรู้และมีสติ ย่อมเป็นเหตุเจริญในพระศาสนาของเธอ ทั้งจะได้เป็นเครื่องมือสะกัดภิกษุอลัชชีไม่ให้ได้ช่องแก้ตัว เช่นนี้แล ข้อไม่ควรยกเว้น ท่านจึงไม่ยกเว้น ข้อที่ควรยกเว้น ท่านยกเว้นก็มี เช่น ธรรมเนียมนุ่งผ้าห่มผ้า เข้ามาบวชใหม่ยังไม่เคย ทำไม่เป็นก็ยังไม่ถูกปรับอาบัติ ถ้ายังมุ่งว่าจะสำเหนียกเพื่อทำเป็น ท่านปรับแต่ผู้เป็นแล้วแต่ทอดธุระเสีย.

อาบัติที่ต้องด้วยอาการ ๖ นี้ อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นหน้าที่ของภิกษุผู้ต้อง จะทำคืนด้วยวิธีนั้น ๆ ดังกล่าวแล้วในหนหลัง ถ้าปิดบังทอดธุระเสีย เป็นหน้าที่ของภิกษุอื่นผู้รู้เห็นจะพึงตักเตือนภิกษุนั้นเองด้วยเมตตาในเธอ หรือถ้าดื้อดึง แม้จะพึงโจทท้วงห้ามการฟังพระปาติโมกข์ในท่ามกลางสงฆ์ ด้วยเห็นแก่พระศาสนา และเป็นหน้าที่ของสงฆ์จะพึงทำตามสมควรแก่พระธรรมวินัย. เหตุดังนั้น ภิกษุควรประพฤติตนเป็นคนซื่อตรง ให้สมเป็นที่วางพระหฤทัยของพระศาสดา. กิริยาที่ประพฤติให้เสียความวางใจของท่าน ย่อมเลวทราม ไม่สมควรแก่สมณะเลย.

อานิสงส์พระวินัย

พระวินัยนั้น ภิกษุรักษาดีโดยถูกทางแล้ว ย่อมได้อานิสงส์คือความไม่ต้องเดือดร้อนใจซึ่งเรียกว่าวิปฏิสาร. ภิกษุผู้ประพฤติย่อหย่อนทางพระวินัยย่อมได้วิปฏิสาร เพราะทำอนาจารผิดกฎหมายบ้านเมือง ถูกจับกุมและถูกลงโทษบ้าง ถูกดูหมิ่นบ้าง ไม่มีคนนับถือ จะเข้าหมู่ภิกษุผู้มีศีลก็หวั่นหวาดกลัวจะถูกโจทท้วง แม้ไม่มีใครว่าอะไรก็ตะขิดตะขวงใจไปเอง ที่สุดนึกขึ้นมาถึงตน ก็ติเตียนตนเองได้ ไม่ได้ปีติปราโมทย์. ฝ่ายภิกษุผู้นิยมในพระวินัย แต่ขาดความเข้าใจเค้าเงื่อน พอใจจะถือให้ได้ตรงตามตำรับ ให้เหมือนครั้งพุทธกาล แต่ตนเกิดในกาลอื่นในประเทศอื่น ย่อมได้พบความขัดข้องประพฤติไม่สะดวกใจเป็นธรรมดา และความประพฤตินั้น มักมัวไปหนักอยู่ในข้อที่เป็นธรรมเนียม ที่ภิกษุเคยถือกันมา แต่ไม่เป็นสำคัญจริง ๆ

นี้เรียกว่าประพฤติพระวินัยไม่ได้อานิสงส์ดังมุ่งหมาย กลบได้ความลำบากเสียอีก. และผู้ประพฤติพระวินัยโดยไม่มีสติเช่นนั้น มักมีมานะถือตัวว่า ตนประพฤติเคร่งครัดดีกว่าผู้อื่น และดูหมิ่นภิกษุอื่นว่าเลวทราม นี้เป็นกิริยาที่น่าเกลียดน่าติอยู่แล้ว ครั้นจะต้องอยู่ร่วมและสมาคมกับภิกษุอื่นที่ตนเห็นว่า ประพฤติบกพร่องในพระวินัย ย่อมรังเกียจและจำทำ กลับได้ความเดือดร้อนซ้ำอีก. ฝ่ายภิกษุผู้ประพฤติถูกทาง ย่อมได้ความแช่มชื่น เพราะรู้สึกว่าตนประพฤติดีงาม ไม่ต้องถูกจับกุมและลงโทษหรือถูกติเตียน มีแต่จะได้ความสรรเสริญ จะเข้าหมู่ภิกษุผู้มีศีล ก็องอาจไม่ต้องสะทกสะท้าน.

อันจะปฏิบัติพระวินัยให้สำเร็จประโยชน์ ควรพิจารณาให้เข้าใจผลที่มุ่งหมายแห่งพระวินัยนั้น. พระพุทธบัญญัติบางข้อและอภิสมาจารบางหมวด พระศาสดาทรงตั้งไว้เพื่อป้องกันไม่ให้เป็นคนเหี้ยมโหดจนถึงต้องโทษเป็นอาชญาแผ่นดินอย่างอุกฤษฏ์ก็มี เช่นห้ามทำโจรกรรมและฆ่ามนุษย์ เพื่อป้องกันความลวงโลกเลี้ยงชีพก็มี เช่นห้ามไม่ให้อวดอุตตริมนุสสธรรม เพื่อฟ้องกันความดุร้ายก็มี เช่นห้ามไม่ให้ด่ากันตีกันเป็นต้น เพื่อป้องกันความประพฤติเลวทรามก็มี เช่นห้ามพูดปดห้ามพูดส่อเสียดห้ามเสพสุราเป็นต้น เพื่อป้องกันความประพฤติเสียหายก็มี เช่นห้ามแอบฟังความของเขา เพื่อป้องกันความเล่นซุกซนก็มี เช่นห้ามไม่ให้เล่นจี้กัน ไม่ให้เล่นน้ำ ไม่ให้ซ่อนบริขารของกัน ทรงบัญญัติตามความนิยมของคนในครั้งนั้นก็มี เช่นห้ามไม่ให้ขุดดิน ไม่ให้ฟันต้นไม้ที่เขาถือว่ามีชีวิต ทรงบัญญัติโดยเป็นธรรมเนียมของภิกษุตามความสะดวก

บ้าง ตามนิยมของบรรพชิตบ้าง เช่นห้ามไม่ให้ฉันอาหารในเวลาวิกาล จะฉันของอื่นนอกจากน้ำ ต้องรับประเคนก่อน. นี้เป็นตัวอย่างแห่งผลที่มุ่งหมายของสิกขาบทนั้น ๆ. อนึ่ง พึงใคร่ครวญถึงพระบัญญัติที่ทรงตั้งขึ้นแล้ว แต่ยังไม่เหมาะด้วยประการใดประการหนึ่ง จึงได้ทรงเพิ่มอนุบัญญัติดัดแปลงซึ่งกล่าวแล้วในหนหลัง ว่ายังให้สำเร็จผลมุ่งหมายเดิม หรือกลายเป็นอื่นไปแล้ว แต่ยังจะต้องถือไปตามธรรมเนียมของภิกษุ. อนึ่ง พึงใส่ใจถึงพระบัญญัติปรารภเฉพาะกาลประเทศ อันเป็นไปในสมัยนั้น ครั้นกาลล่วงมานานและนำมาใช้ในประเทศอื่น เป็นไปไม่สะดวกไม่มีใครจะแก้ไขได้ ภิกษุทั้งหลายในประเทศนั้น ในกาลนั้นจึงหันหาทางหลีกเลี่ยงประพฤติบ้าง เลิกเสียทีเดียวบ้าง. เมื่อใคร่ครวญเห็นเช่นนี้แล้ว พึงนำความประพฤติไปให้สำเร็จผลที่มุ่งหมายของพระวินัย และให้สำเร็จอานิสงส์ คือได้ความชื่นบานว่า ได้ประพฤติดีงาม ไม่ต้องได้ความเดือดร้อนเพราะเหตุประพฤติสะเพร่า หรือประพฤติไม่ถูกทาง และไม่เกิดมานะความถือตัวและดูหมิ่นผู้อื่น. ควรมีเมตตาอารีแนะนำเพื่อนสหธรรมิก ที่ยังประพฤติบกพร่องให้ประพฤติบริบูรณ์.

กัณฑ์ที่ ๓

สิกขาบท

พระบัญญัติมาตราหนึ่ง ๆ เป็นสิกขาบทอันหนึ่ง ๆ. สิกขาบทนั้น ทรงตั้งขึ้นด้วยเป็นพุทธอาณา ที่ได้แก่อาทิพรหมจริยกาสิกขาก็มี ทรงตั้งขึ้นด้วยเป็นอภิสมาจาร คือขนบธรรมเนียม ที่ได้แก่อภิสมาจาริกา-สิกขาก็มี. อย่างก่อนนั้น มาในพระปาติโมกข์ มีพระพุทธานุญาตให้สวดในที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือน. อย่างหลังนั้น มานอกจากพระ-ปาติโมกข์ เว้นไว้แต่เสขิยวัตรซึ่งมาในพระปาติโมกข์ กระทู้นี้เป็นสำคัญควรใส่ใจ. ในหนังสือนี้ จักตั้งกระทู้นี้เป็นหลัก และจักพรรณนาความตามกระทู้นี้.

จำนวนแห่งสิกขาบท มาในพระปาติโมกข์มีพอประมาณ จำนวนแห่งสิกขาบท มานอกพระปาติโมกข์มีมากกว่ามาก จนพ้นความใส่ใจของผู้ศึกษา เรียกว่าพ้นคณนาก็ได้. นอกจากนี้ ยังมีข้อปรับอาบัติอันพระคันถรจนาจารย์ตั้งเพิ่มเติมเข้าไว้อีก เรียกว่าบาลีมุตตกทุกกฏ. สิกขาบทเหล่านี้ ย่อมปรากฏเห็นเป็นมากจนฟั่นเฝือ เหลือที่จะประพฤติให้ครบครันได้ ทั้งกาลเทศะก็เข้ามาเป็นเหตุขัดขวางด้วย ภิกษุทั้งหลายจึงได้หาทางหลีกเลี่ยงบ้าง เลิกเสีย กล่าวคือทนเป็นอาบัติเอาบ้าง เมื่อเลิกอย่างหนึ่งแล้ว ก็ชวนให้เลิกอย่างอื่นต่อไปอีก แม้ยังไม่ถึงเวลา. พระศาสดา ทรงคำนึงเห็นเหตุนี้มาแล้ว เมื่อจะนิพพาน ได้ประทานพระพุทธานุญาตไว้ว่า ถ้าสงฆ์ปรารถนา ก็จงถอนสิกขาบทเล็กน้อยได้.

แต่ก็ไม่มีใครกล้าถอนตรง ๆ เพราะเกรงจะไม่สม่ำเสมอกัน ซ้ำพระธรรมสังคาหกาจารย์ทั้งหลายห้ามเสีย เมื่อครั้งทำประถมสังคายนาด้วย. แม้อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลายก็ได้ถอนข้อที่ตนเห็นว่าเล็กน้อยเสีย แต่ได้ถอนโดยทางอ้อม คือไม่ตั้งใจรักษา ทนต้องอาบัติเอา. ข้าพเจ้าตรองหาอุบายจะเรียงพระวินัย แก้ความฟั่นเฝือของสิกขาบททั้งหลายเสีย เพื่อบำรุงความศึกษาและความปฏิบัติของภิกษุทั้งหลายให้ดีขึ้น มาคำนึงถึงท่านจัดสิกขาในฝ่ายศีลเป็น ๒ คือ อาทิพรหมจริยกาสกขา และอภิสมาจาริกาสิกขา แล้วนำมาเทียบกับสิกขาบทมาในพระปกติโมกข์ และนอกจากนั้น ได้พบว่าลงรอยกัน จึงได้ลงสันนิษฐานว่า จักแต่งพรรณนาตามกระทู้ข้างต้น จัดเอาสิกขาบทมาในพระปาติโมกข์ เป็นพุทธอาณาที่จะต้องรักษาไว้เป็นหลัก จัดเอาสิกขาบทนอกจากนั้นเป็นอภิสมาจาร คือ ขนบธรรมเนียมของภิกษุที่จะพึงรักษาตามสามารถ. แม้จะขาดตกบกพร่องบ้าง ก็ไม่ถึงกับเสียความเคร่งหรือเป็นอลัชชีดอก แต่ภิกษุที่สมมติว่าเป็นพระอริยบุคคลแล้ว ยังต้องอาบัติเหมือนกัน. จะขอสาธกความนั้นด้วยบาลีในพระสูตรหนึ่ง ซึ่งแปลเอาแต่ใจความตามที่ต้องการ ดังนี้ "ภิกษุทั้งหลาย สิกขาบท ๑๕๐ ถ้วนนี้ ย่อมมาสู่อุทเทส [คือความสวดในท่ามกลางสงฆ์]ทุกกึ่งเดือน ที่กุลบุตรทั้งหลายผู้ปรารถนาประโยชน์ศึกษากันอยู่. ภิกษุทั้งหลาย สิกขานี้มี ๓ ที่สิกขาบททั้งปวงนั้นย่อมรวมกันอยู่. สิกขา ๓ นั้น คืออะไรบ้าง. สิกขา ๓ นั้น คือ อธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา. ภิกษุทั้งหลาย นี้แล สิกขา ๓ ที่สิกขาบททั้งปวงนั้นรวมกันอยู่. ภิกษุทั้งหลาย

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล เป็นผู้ทำพอประมาณในสมาธิ เป็นผู้ทำพอประมาณในปัญญา [คือเป็นโสดาบัน เป็นสกทาคามี] บ้างก็มี เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ ทั้งในศีล ทั้งในสมาธิ แต่เป็นผู้ทำพอประมาณในปัญญา [คือเป็นอนาคามี] บ้างก็มี เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ ทั้งในศีล ทั้งในสมาธิ ทั้งในปัญญา [คือเป็นอรหันต์] บ้างก็มี เธอย่อมล่วงสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง ย่อมออกจากอาบัติบ้าง. เหตุไฉนจึงเป็นอย่างนั้น. ภิกษุทั้งหลาย เหตุว่าไม่มีใครกล่าวความเป็นคนอาภัพ [คือไม่อาจบรรลุโลกุตตรธรรม] เพราะเหตุล่วงสิกขาบทนี้. ก็แต่ว่าสิกขาบทเหล่าใด เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ สมควรแก่พรหมจรรย์ เธอเป็นผู้มีศีลยั่งยืน เป็นผู้มีศีลมั่นคง ในสิกขาบทเหล่านั้น สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย. ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ทำได้ดีเพียงเอกเทศ ย่อมทำได้ดีเพียงเอกเทศ ผู้ทำให้บริบูรณ์ได้ย่อมทำให้บริบูรณ์ อย่างนี้แล ภิกษุทั้งหลาย เราจึงกล่าวว่าสิกขาบททั้งหลายหาเป็นหมันไม่." พระสูตรนี้มาในวรรคที่ ๔ แห่งทุติยปัณณาสกะติกนิบาต อังคุตตรนิกาย ขึ้นที่หน้า ๓๐๑ แห่งฉบับพิมพ์ของหลวง ผู้ต้องการจงพลิกดูเถิด. ตามพระสูตรนี้ ยังจัดสิกขาบทที่มาในพระ-ปาติโมกข์เป็นสำคัญ ที่ว่าเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์บ้างก็มี เป็นสิกขาบทเล็กน้อยบ้างก็มี. ในที่นี้จัดเอาสิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์ทั้งมวลเป็นสิกขาบทสำคัญ ก็กว้างกว่าในพระสูตรอยู่แล้ว.

สิกขาบทมาในพระปาติโมกข์

บาลีพระสูตรซึ่งแปลมาไว้ในที่นี้แสดงว่า สิกขาบทมาในพระ-

ปาติโมกข์มี ๑๕๐ ถ้วน นับให้ครบจำนวนได้ดังต่อไปนี้ :- ปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ นิสสัคคิยปาจิตตีย์ ๓๐ สุทธิกปาจิตตีย์ ๙๒ ปาฏิเทสนียะ ๔ อธิกรณสมถะ ๗ รวมเป็น ๑๕๐ ถ้วน แต่ในพระปาติโมกข์ที่สวดกันอยู่ และในคัมภีร์วิภังค์แห่งสิกขาบท แสดงว่ามี ๒๒๗ สิกขาบท คือเติม อนิยต ๒ เสขิยวัตร ๗๕. ตามนัยนี้สันนิษฐานเห็นว่า ชะรอยเดิมจะมีเพียง ๑๕๐ ถ้วน ตามที่กล่าวไว้ในพระสูตร ก่อนแต่ทำสังคายนาครั้งใดครั้งหนึ่ง ที่แจกอรรถแห่งสิกขาบท ซึ่งเรียกว่าบทภาชนะ และสงเคราะห์เข้าเป็นส่วนอันหนึ่งแห่งคัมภีร์วิภังค์นั้น หรือในครั้งนั้นเองจะได้เติมอนิยต ๒ และเสขิย-วัตร ๗๕ เข้าด้วย. ความข้อนี้ ก็น่าเห็นจริงอย่างนั้น อนิยตสิกขาบทไม่ได้ปรับอาบัติลงเฉพาะเหมือนสิกขาบทอื่น เป็นสิกขาบทที่แฝงอยู่ดังกาฝาก คงจะเกิดขึ้นเพราะเรื่องภิกษุต้องหาว่าอยู่ในที่ลับกับหญิงสองต่อสอง แต่สันนิษฐานลงเป็นหนึ่งไม่ได้ว่า นั่งหรือยืน ทำอะไรกันบ้างหรือไม่. ส่วนเสขิยวัตรนั้นก็มีอยู่ในที่อื่นแล้ว คือในวัตตขันธกะ คัมภีร์จูฬวรรค และไม่เป็นข้อใหญ่โตอะไร เป็นแต่เพียงอภิสมาจาร ทั้งไม่ได้ปรับอาบัติไว้เฉพาะด้วย. ในที่นี้ข้าพเจ้าจักกล่าวสิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์ ตามนัยที่มาในพระวินัย.

สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์นั้น ปรับอาบัติแก่ภิกษุผู้ละเมิดไว้ครบทุกชื่อ โดยตรง ๔ คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส ปาจิตติยะ อันต่างโดยนิสสัคคิยะและสุทธิกะ และปาฏิเทสนียะ โดยอ้อย ๓ คือ ถุลลัจจัย ทุกกฏ ทุพภาสิต.

สิกขาบทที่ทรงบัญญัติ ปรับอาบัติสูงกว่าทุกกฏขึ้นไป ต่างว่ามีภิกษุพยายามจะละเมิด แต่ไม่ได้ทำความผิดเต็มดังกล่าวไว้ในสิกขาบท เช่นพยายามจะฆ่ามนุษย์ และให้ประหารแล้ว แต่เขาไม่ตาย เช่นนี้ จะปรับอาบัติปาราชิกไม่ได้อยู่เอง แต่จะว่าไม่มีโทษก็ไม่ได้เหมือนกัน เพราะเหตุนั้น ท่านจึงปรับอาบัติหย่อนลงมา เหมือนกฎหมายสำหรับบ้านเมือง ที่วางโทษแก่ผู้ทำผิดไว้อย่างแรง ถ้าทำผิดไม่ถึงที่ ก็ลงโทษหย่อนลงมา พึงเห็นในโทษฆ่าคนนั้นเถิด. อาบัติที่ลดจากปาราชิกและสังฆาทิเสส เพราะทำผิดไม่ถึงที่นั้น ถุลลัจจัยบ้าง ทุกกฏบ้าง. อาบัติที่ลดจากปาจิตตีย์เว้นโอมสวาท และที่ลดจากปาฏิเทสนียะ มีแต่ทุกกฏอย่างเดียว. อาบัติที่ลดจากโอมสวาทสิกขาบท มีทุพภาสิตด้วย. ในเสขิยวัตรข้อหนึ่ง ๆ มีคำว่า พึงทำความศึกษาอย่างนั้น ๆ อธิบายตามวิภังค์ว่า ถ้าไม่เอื้อเฟื้อต้องทุกกฏ. อาบัติเช่นนี้เรียกเอาชื่อวิภังค์เข้าประกอบว่า วิภังคถุลลัจจัย วิภังคทุกกฏ เพื่อจะให้แปลกจากอาบัติในที่อื่น ส่วนทุพภาสิตนั้นเรียกลอย ๆ เพราะมาในวิภังค์แห่งเดียว. ส่วนสิกขาบทเดิมเป็นต้นเค้านั้นเรียกว่ามาติกา.

ในที่นี้กล่าวความแห่งสิกขาบทหนึ่งแล้ว จักแจกอาบัติในวิภังค์นั้นด้วย ในที่อันควรจะกล่าว. ข้าพเจ้าปรารถนาและแสดงสิกขาบททั้งหลายให้เป็นหมวด ๆ ตามความหมายของสิกขาบท เพื่อผู้ศึกษาจะได้หยั่งเห็นโทษหนักเบาถนัด แต่การที่ไม่กล่าวตามลำดับในพระปาติโมกข์นั้น จะให้จำและค้นคว้ายากเหมือนกัน เหตุนั้น จักกล่าวตามลำดับในพระปาติโมกข์ก่อน แล้วจึงจักจัดเข้าหมวดต่อไป.

สิกขาบทมาในพระปาติโมกข์นั้น จัดเข้าเป็นพวกตามชนิดแห่งอาบัติ เช่น ปาราชิกพวก ๑ สังฆาทิเสสพวก ๑ เป็นต้น เรียกว่าอุทเทสอันหนึ่ง ๆ เช่น ปาราชิกุทเทส สังฆาทิเสสุทเทส เป็นต้น แต่เสขิยวัตรนั้น เรียกเสขิยุทเทส อุทเทสเหล่านี้ มีนิทานุทเทส นำหน้ากล่าววิธีอันภิกษุผู้ฟังปาติโมกข์ควรประพฤติอย่างไร รวมเป็น ๕ อุทเทสด้วยกัน. ผู้ไม่เข้าใจมคธภาษา ปรารถนาจะรู้ความแห่งอุทเทสเหล่านี้จงดูในพระปาติโมกข์แปลเถิด. ในที่นี้ ข้าพเจ้าจักแสดงเท่าสิกขาบทและจักแปลความแห่งสิกขาบททั้งหลายตามสำนวนบาลีเดิม เพื่อผู้ศึกษาจะได้รู้จักสันนิษฐาน ถ้อยคำและโวหาร และจักอธิบายความในที่ควรรู้ไว้ด้วย.

กัณฑ์ที่ ๔

ปาราชิก

ศัพท์นี้ เป็นคุณบทของอาบัติ แปลว่า ยังผู้ต้องให้พ่าย. เป็นคุณบทของบุคคล แปลว่า ผู้พ่าย, เป็นคุณบทของสิกขาบท แปลว่า ปรับอาบัติปาราชิก. ในที่นี้ เป็นชื่อของสิกขาบทมี ๔ สิกขาบท.

สิกขาบทที่ ๑ ว่า ภิกษุใด ถึงพร้อมด้วยสิกขาและธรรมเนียมเลี้ยงชีพร่วมกันของภิกษุทั้งหลายแล้ว ไม่กล่าวคืนสิกขา ไม่ได้ทำให้แจ้งความเป็นผู้ถอยกำลัง [คือความท้อแท้] จะพึงเสพเมถุนธรรม โดยที่สุดแม้ในดิรัจฉานตัวเมีย ภิกษุนี้เป็นปาราชิก ไม่มีสังวาส [คือธรรมเป็นเหตุอยู่ร่วมกับภิกษุอื่น].

คำว่า ภิกษุ ในที่นี้ ควรจะได้แก่ภิกษุทั้ง ๓ เหล่า แต่ในคัมภีร์วิภังค์ท่านกล่าวว่า ได้แก่ภิกษุที่สงฆ์อุปสมบทให้ ด้วยญัตติจตุตถกรรม คำนี้ส่อว่า คัมภีร์วิภังค์เรียงทีหลัง ครั้งนั้น มีแต่ภิกษุที่สงฆ์อุปสมบทให้ ท่านจึงกล่าวไว้ดังนั้น. ภิกษุนั้น เบื่อหน่ายในการประพฤติพรหมจรรย์แล้ว บอกลาสิกขาถือเพศเป็นอนุปสัมบันก็ได้. แต่เธอไม่ได้บอกลสิกขา ยังคงถือเพศเป็นภิกษุอยู่ และจะพึงเสพเมถุนธรรม คือการของคนคู่กันทั้งเป็นภิกษุ เธอต้องอาบัติปาราชิก เป็นผู้พ่ายจากหมู่ไม่มีสังวาส คือ ธรรมเป็นเหตุอยู่ร่วมกับภิกษุทั้งหลายอีก คือขาดอำนาจอันชอบธรรม ในที่จะถือเอาประโยชน์แห่งความเป็นภิกษุ เช่น ขาดจากสิกขาอันมีเสมอกับภิกษุ กล่าวคือขาดจากความปกครอง ไม่ได้เข้าอุโบสถ ปวารณา และสังฆกรรมกับสงฆ์อีก.

เมถุนธรรมนั้น เพ่งบทว่า โดยที่สุดแม้ในดิรัจฉานตัวเมีย น่าจะเข้าใจว่า ในสิกขาบทพูดถึงเมถุนธรรมสามัญ ที่เป็นการของชายกับหญิง แต่ในคัมภีร์วิภังค์แสดงว่า กิริยาที่เสพในทวารเบาก็ดี ในทวารหนักก็ดี ในปากก็ดี ของมนุษย์ผู้เป็นหญิงก็ตาม เป็นชายก็ตาม เป็นพันทางก็ตาม ของสัตว์จำพวกที่เรียกว่าอมนุษย์ ต่างโดยเป็นยักษ์ เป็นเปรต มีประเภทเช่นเดียวกัน และของสัตว์ที่จัดเป็นดิรัจฉาน เป็นตัวเมียก็ตาม เป็นตัวผู้ก็ตาม เป็นพันทางก็ตาม ชื่อว่า เสพเมถุน ภิกษุเสพเมถุนในทวารเช่นนั้น แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง แม้ไม่สำเร็จกิจแต่องค์กำเนิดได้เข้าไปสักเล็กน้อย ที่ท่านกล่าวว่า ชั่วเมล็ดงาหนึ่ง องค์กำเนิดก็ดี ทวารก็ดี จะมีอะไรสวม มีอะไรพัน มีอะไรลาดก็ตาม ไม่มีก็ตาม มนุษย์ อมนุษย์ และดิรัจฉานที่เสพนั้น ยังเป็นอยู่ก็ตาม ตายแล้วก็ตาม แต่ซากยังบริบูรณ์ หรือแหว่งวิ่นไปบ้าง แต่ยังเป็นวัตถุจะให้สำเร็จกิจในทางนี้ ต้องอาบัติปาราชิก. ถ้าภิกษุถูกข่มขืนแต่ยินดี คือรับสัมผัส ในขณะที่องค์กำเนิดเข้าไปก็ดี เข้าไปถึงที่แล้วก็ดี หยุดอยู่ก็ดี ถอนออกก็ดี แม้ขณะใดขณะหนึ่ง ต้องอาบัติปาราชิกเหมือนกัน. ภิกษุยอมให้บุรุษอื่นเสพเมถุน ในทวารหนักของตนก็ดี ถูกข่มขืน หรือถูกลักหลับและตื่นรู้ตัวขึ้น แต่ยินดีก็ดี ต้องอาบัติปาราชิกเหมือนกัน. ในวินีตวัตถุแห่งสิกขาบทนี้แสดงว่า ภิกษุผู้มีหลังอ่อนปรารถนาจะเสพเมถุน ก้มลงอมองค์กำเนิดของตนเองก็ดี มีองค์กำเนิดยาวสอดเข้าไปในทวารหนักของตนก็ดี ย่อมต้องอาบัติปาราชกเหมือนกัน. ความที่ว่าไว้นี้ แม้ไม่น่าจะมีได้ แต่ก็ยัง

เป็นทางสันนิษฐานว่า ภิกษุสั่งให้ผู้อื่นพยายามทำเช่นนั้นแก่ตน ย่อมเป็นปาราชิกเหมือนกัน.

วัตถุแห่งอาบัติถุลลัจจัยและทุกกฏ ในสิกขาบทนี้แสดงไว้ฟั่นเฝือมาก จนถึงท่านผู้อธิบายเอง ก็จับหลักไม่ได้ ในที่นี้ จะแสดงไว้พอเป็นทางสังเกตตามความเข้าใจของข้าพเจ้า แต่บางทีจะแย้งกับวินิจฉัยของอาจารย์อื่นก็ได้. ทวารที่เป็นวัตถุของอาบัติปาราชิกนั้น ของมนุษย์หรือของสัตว์ที่ตายแล้วแหว่งเว้าไปมาก ไม่ให้สำเร็จกิจเต็มที่ และองค์กำเนิดของบุรุษเป็นวัตถุแห่งอาบัติถุลลัจจัย อวัยวะนอกนี้ก็ดี วัตถุอันไม่มีวิญญาณ เช่นตุ๊กตาก็ดี เป็นวัตถุแห่งอาบัติทุกก. ในวินีตวัตถุแสดงว่า ภิกษุมุ่งจะเสพเมถุนธรรม และพยายามที่อวัยวะหญิง นอกจากทวาร ต้องอาบัติสังฆาทิเสส. บางเรื่องก็เห็นชัดว่าเพราะกายสังสัคคะ บางเรื่องจะเป็นเพราะอย่างเดียวกัน หรือเพราะสัญเจตนิกาไม่ปรากฏชัด. แต่อาบัติอนุโลมแห่งปาราชิกนั้น มีเฉพาะอาบัติถุลลัจจัยและทุกกฏ. ในวิภังค์วินิจฉัยว่า เป็นอาบัติสังฆาทิเสสเช่นนั้น เป็นทางให้สันนิษฐานว่า ถ้ามีสิกขาบทอื่นจะปรับอาบัติได้สูงกว่านั้น ให้ยกเอาสิกขาบทนั้นมาปรับ เช่นภิกษุพยายามในอวัยวะหญิงนอกจกทวาร ถ้าจะปรับอาบัติอนุโลมตามปาราชิก จะปรับได้อย่างสูงเพียงถุลลัจจัย แต่กิริยาที่ทำนั้น เป็นกายสังสัคคะบ้าง เป็นสัญเจตนิกาบ้าง ถ้าจะเอาสิกขาบทห้ามการ ๒ อย่างนั้นมาปรับ อาจจะปรับได้ถึงสังฆาทิเสส. วินิจฉัยในวินีตวัตถุนั้นชอบแก่เหตุ ควรถือเป็นอุทาหรณ์ในสิกขาบทอื่น.

อาบัติในสิกาขาบทนี้เป็นสจิตตกะ เพราะเหตุนั้น ภิกษุผู้ถูกลักหลับไม่รู้ตัว ภิกษุผู้ถูกข่มขืนไม่ยินดี ไม่เป็นอาบัติ และภิกษุอีก ๔ ประเภท คือ ภิกษุเป็นบ้าคลั่งจนถึงไม่มีสัมปชัญญะ, ภิกษุผู้เพ้อถึงไม่รู้สึกตัว, ภิกษุกระสับกระส่ายเพราะเวทนากล้าถึงไม่มีสติ, และภิกษุผู้ก่อเหตุให้ทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้น ซึ่งเรียกว่า อาทกัมมิกะ เหล่านี้ไม่ต้องอาบัติในสิกขาบทนี้ และในสิกขาบทอื่นทั้งมวล แต่ภิกษุอาทิกัมมิกะนั้น เป็นต้นเหตุแห่งบัญญัติสิกขาบทใด ไม่เป็นอาบัติในสิกขาบทนั้น. ต่อนี้ไปจักไม่กล่าวถึงภิกษุ ๔ ประเภทนี้อีก พึงเข้าใจว่าได้รับยกเว้นทุกสิกขาบท จักกล่าวเฉพาะที่ได้รับยกเว้นเป็นพิเศษ.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ถือเอาทรัพย์อันเจ้าของไม่ได้ให้เป็นส่วนแห่งโจรกรรม จากบ้านก็ดี จากป่าก็ดี พระราชาจับโจรได้แล้วฆ่าเสียบ้าง จำขังไว้บ้าง เนรเทศเสียบ้าง ด้วยปรับโทษว่า เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมยดังนี้ เพราะถือเอาทรัพย์อันเจ้าของไม่ได้ให้เห็นปานใด ภิกษุถือเอาทรัพย์อันเจ้าของไม่ได้ให้เห็นปานนั้น แม้ภิกษุนี้ ก็เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้.

ทรัพย์ในคัมภีร์วิภังค์วินิจฉัยไว้มากหลายชนิด ในที่นี้ จักจัดเป็นหมวดแสดง เพื่อกำหนดง่าย. ทรัพย์ที่กล่าวไว้ในคัมภีร์วิภังค์นั้นรวมเข้าได้ ๒ ประเภท เป็นสังหาริมะ ของเลื่อนที่ได้ ๑ เป็นอสังหาริมะ ของเลื่อนที่ไม่ได้ ๑. ทรัพย์ที่เป็นสังหาริมะนั้น ได้แก่สัตว์ต่างชนิด เป็นต้นว่าปศุสัตว์ เช่น แพะ แกะ สุกร และสัตว์พาหนะ เช่น ช้าง ม้า โค กระบือ เรียกสวิญญาณกะก็มี. ได้แก่พัสดุไม่มีวิญญาณ

เรียกอวิญญาณกะ เป็นของตั้งอยู่ลอย ๆ ไม่ติดอยู่กับที่ เช่น เงินทอง ผ้านุ่งห่มแลเครื่องใช้สอยเป็นต้นก็มี. ที่เป็นอสังหาริมะนั้น ทรัพย์โดยตรงได้แก่ที่ดินอย่างเดียว โดยอ้อมนับของที่ติดเนื่องอยู่กับที่นั้นด้วย เช่นต้นไม้และเรือนเป็นต้น. ทรัพย์ใดอันคนอื่นเข้ากำหนดถือเอา คือถือกรรมสิทธิ์ ถือเป็นของตน หรือไม่ใช่ของบุคคล แต่มีผู้เฝ้ารักษา เช่นเป็นของสาธารณ์ทั่วไปแก่หมู่ มีของสงฆ์เป็นตัวอย่าง หรือเป็นของกลางสำหรับสถาน มีของเจดีย์เป็นตัวอย่าง อันเจ้าของก็ดี อันเจ้าหน้าที่ก็ดี ไม่ได้ให้แล้ว ไม่ได้สละให้เป็นสิทธิ์แล้ว ทรัพย์นั้นชื่อว่าเจ้าของไม่ได้ให้แล้ว. เพราะคำว่า จากบ้านก็ดี จากป่าก็ดี นั้น ให้หยั่งสันนิษฐานว่า ทรัพย์นั้นอยู่ในความเก็บงำของเจ้าของ เช่น เงินทองก็ดี ทอดทิ้งไว้ในที่อื่น เช่นต้นไม้ตัดลงแล้ว แต่ยังไม่ได้เข็นออกจากป่าก็ดี นับว่าทรัพย์ที่เจ้าของไม่ได้ให้ทั้งนั้น.

การถือเอาทรัพย์นั้นเป็นส่วนแห่งโจรกรรมนั้น มีอาการต่าง ๆ ตามชนิดของทรัพย์. การถือเอาทรัพย์เป็นสังหาริมะ กำหนดว่าถึงที่สุดด้วยทำให้เคลื่อนจากฐาน มีนัยดังต่อไปนี้ :-

๑. ทรัพย์เป็นสังหาริมะตั้งอยู่ลอยนั้น มีฐานต่าง ๆ กัน ฝังอยู่ในแผ่นดินก็มี ตั้งอยู่บนพื้นก็มี แขวนอยู่ในอากาศก็มี วางอยู่บนของอื่น เช่นบนเตียงหรือบนราวก็มี อยู่ในน้ำก็มี อยู่ในของเลื่อนที่ได้อีกต่อหนึ่งก็มี เช่นในเรือหรือในยาน. ฐานของ ๆ นั้นกำหนดด้วยหน้าของตั้งทับอยู่ เช่นหีบ กำหนดเท่ากับหีบเป็นตัวอย่าง. ถ้าของที่จดดินนั้น ไม่จดราบดังหีบ เช่นโต๊ะ ๓ ขา เก้าอี้ ๔ ขา ดังนี้

เรียกว่ามีฐาน ๓ มีฐาน ๔. ภิกษุมีไถยจิตถือเอาทรัพย์นั้น แต่พอทำของให้พ้นจากที่ ก็ต้องอาบัติถึงที่สุด. ถ้าเป็นของตั้งอยู่ในของที่จะเลื่อนได้อีกต่อหนึ่ง เช่นในเรือ เลื่อนเอาไปทั้งของที่รองอยู่ก็เหมือนกัน. เพื่อจำง่าย ควรเรียกว่าลัก.

๒. ทรัพย์เช่นนั้นกำลังคนนำไป มีอวัยวะของคนเป็นฐาน พึงกำหนดโดยอาการที่ทูนศีรษะ แบกบนบ่า กระเดียดที่สะเอว หรือหิ้ว หรือถือที่มือ. ภิกษุมีไถยจิตชิงเอาทรัพย์นั้น พอพ้นจากอวัยวะอันเป็นฐาน ก็ต้องอาบัติ. เพื่อจำง่าย ควรเรียกว่าชิงหรือวิ่งราว.

ในคัมภีร์วิภังค์แก้บทภาระว่า ภิกษุถือเอาของแห่งคนอื่นไปมีไถยจิต ปลงของลงจากฐาน เช่นทูนศีรษะ เอาลงที่บ่าเป็นต้น ต้องอาบัติถึงที่สุด. ข้อนี้ก็อย่างเดียวกับรับของฝาก เพราะต้องเป็นผู้สำนอง คือจะต้องรับผิดหรือรับใช้เมื่อของหาย ควรจะปรับด้วยอย่างอื่น. ถ้าจะว่าในทางบ้านเมือง หากจะทำอย่างนั้น อาการลักยังไม่ปรากฏ ถือของเมื่อยเข้า เขาอาจจะเปลี่ยนฐานเปลี่ยนมือหรือวางพักด้วยใจสุจริตก็ได้ ถ้าอวหารมีได้ในทางนี้ คนดี ๆ ก็จะถูกหากันงอมแงม ดูไม่เป็นฐานะเลย. ข้าพเจ้าจึงเข้าใจว่า คนอื่นถือภิกษุชิงจากฐาน ซึ่งเรียกว่า ชิงหรือวิ่งราว.

๓. ปศุสัตว์ก็ดี สัตว์พาหนะก็ดี มีเท้าของมันเป็นฐาน. ภิกษุมีไถยจิตขับต้อนหรือจูงให้มันไป พอเท้าที่ ๔ ย่างพ้นจากฐาน ก็ต้องอาบัติ เพื่อจำง่าย ควรเรียกว่า ลักต้อน. ถ้าเป็นสัตว์เหล็กที่จะพึงอุ้มได้ ถือได้ด้วยมือ เช่นไก่ ภิกษุมีไถยจิตต้องไป จัดเข้าในบทนี้ ถ้าอุ้มเอาไป จัดเข้าในบทลัก.

ในวินีตวัตถุแห่งสิกขาบทนี้ แสดงอทินนาทานเข้าในประเภทนี้อีก ๒ อย่าง คือ :-

๔. คนถือของตก ภิกษุมีไถยจิตเข้าแย่งเอา พอหยิบขึ้นจากที่ก็ต้องอาบัติ. เพื่อจำง่าย ควรเรียกว่า แย่ง.

๕. เวลาแจกของ ภิกษุมีไถยจิตสับฉลากชื่อตนกับชื่อภิกษุอื่นในกองของ ด้วยหมายจะเอาลาภของภิกษุอื่นที่มีราคากว่า พอสับเสร็จก็ต้องอาบัติ. เอาของปลอมสับเอาของดี จัดเข้าในบทนี้เหมือนกัน. เพื่อจำง่าย ควรเรียกว่า ลักลับ.

การถือเอาทรัพย์เป็นอสังหาริมะกำหนดว่า ถึงที่สุด ด้วยขาดกรรมสิทธิ์แห่งเจ้าของ ตัวอย่าง เช่น ภิกษุกล่าวตู่เพื่อจะเอาที่ดินของผู้ใดผู้หนึ่ง เจ้าของเป็นผู้มีวาสนาน้อย เถียงไม่ขึ้น ทอดกรรมสิทธิ์ของตนเสีย ภิกษุต้องอาบัติถึงที่สุดในขณะนั้น ถ้าเจ้าของยังไม่ปล่อยกรรมสิทธิ์ ฟ้องภิกษุในศาล เพื่อเรียกที่ดินคืน ต่างเป็นความแก้คดีกัน ถ้าเจ้าของแพ้ ภิกษุต้องอาบัติถึงที่สุด. ภิกษุเป็นโจทก์ฟ้องความเอง เพื่อจะตู่เอาที่ดินก็เหมือนกัน. แต่คำที่ว่า เจ้าของแพ้ความนั้น พึงเข้าใจว่า แพ้ในศาลสูงสุดที่คดีเป็นจบลงเท่านั้น. เพื่อจำง่าย ควรเรียกว่า ตู่. ภิกษุปักเขตรุกเอาที่ดินของเขา ท่านว่าต้องอาบัติถึงที่สุดในขณะทำสำเร็จ แต่น่าจะเห็นว่าเจ้าของไม่รู้ เป็นอันตู่กรรมสิทธิ์ด้วยทีเดียว. ข้อนี้พระวินัยธรพึงพิจารณาดูเถิด ถ้ารื้อถอนทรัพย์เป็นอสังหาริมะโดยอ้อออกจากที่ เช่นฟังต้นไม้ หรือ

รื้อเรือน กำหนดว่าถึงที่สุดด้วยทำให้เคลื่อนที่สำเร็จ ดุจนัยในทรัพย์เป็นสังหาริมะ.

ยังมีอวหารที่จะพึงกำหนดด้วยอาการอย่างอื่น จากทรัพย์ อยู่อีก กำหนดด้วยกรรมสิทธิ์บ้าง ด้วยอย่างอื่นบ้าง ดังต่อไปนี้ :-

ภิกษุรับของฝาก มีไถยจิตคิดเอาเสีย ครั้นเจ้าของมาขอคืน กล่าวปฏิเสธว่าไม่ได้รับไว้ หรือได้ให้คืนแล้วก็ตาม เช่นนี้พึงกำหนดต้องอาบัติด้วยขาดกรรมสิทธิ์แห่งเจ้าของ ดังกล่าวแล้วในบทตู่นั้น. เพื่อจำง่าย ควรเรียกว่า ฉ้อ. หากจะมีคำถามสอดเข้ามาว่า เหตุไฉนไม่กำหนดเป็นอาบัติ ด้วยทำให้เคลื่อนจากฐาน. แก้ว่า อวหารที่กำหนดเป็นอาบัติ ด้วยทำให้เคลื่อนจากฐานนั้น เพ่งอาของที่ภิกษุไม่ต้องสำนอง คือรับผิดหรือรับใช้ในเมื่อหายไปแล้ว ส่วนของที่ภิกษุรับฝากไว้นั้น ภิกษุต้องเป็นผู้สำนอง คือต้องรับใช้ในเมื่อของนั้นหาย เหตุดังนั้น ในการรับฝาก ท่านจึงกำหนดเป็นอาบัติด้วยขาดกรรมสิทธิ์แห่งเจ้าของ ที่ภิกษุนั้นพ้นจากความเป็นผู้จะต้องสำนองต่อไป.

ภิกษุมีกรรมสิทธิ์ในอันรักษาของซึ่งตั้งอยู่ในที่ใด เช่น ภิกษุผู้เป็นภัณฑาคาริก มีหน้าที่รักษาเรือนคลัง แม้มีไถยจิตถือเอาของในที่นั้น ยังไม่นำออกไปพ้นเขตเพียงใด อาบัติยังไม่ถึงที่สุดเพียงนั้น ต่อเมื่อเอาออกพ้นเขตที่ตนมีกรรมสิทธิ์ในอันรักษานั้น อาบัติจึงถึงที่สุด. เพื่อจำง่าย ควรเรียกว่า ยักยอก. อธิบายนี้อาศัยอวหารเรียกชื่อว่าสังเกตวีตินามนะในอรรถกถา. ในที่นั้นท่านแสดงว่า ภิกษุ

ทำปริกัปว่า ถ้ามีผู้เห็นตนถือของในเขตเพียงเท่านั้น ๆ จะไม่เอา จะทำเป็นชมเล่น เอาออกไปพ้นเขตนั้นได้แล้วจึงจะเอา. วินิจฉัย ดังนั้นความไม่ชัด เพราะในเวลาที่ทำปริกัปนั้น ยังไม่มีไถยจิต ลงโดยส่วนเดียว.

ภิกษุนำของควรแก่ค่าภาษีมา จะผ่านที่เก็บภาษี ซ่อนของเหล่านั้นเสีย หรือของมาก ซ่อนให้เห็นแต่น้อย ดังนี้ ต้องอาบัติถึงที่สุดขณะนำของนั้นล่วงพ้นเขตเก็บภาษี. เพื่อจำง่าย ควรเรียกว่า ตระบัด. อวหารบทนี้แปลจากบทอื่นทั้งนั้น. บทอื่นเพ่งเอาทรัพย์เป็นของผู้อื่น ภิกษุเอามาเป็นของตน บทนี้เพ่งทรัพย์ของตน แต่จะต้องเสียให้แก่ผู้ปกครองบ้านเมืองที่ตนนำของผ่านเข้าไป. ข้อนี้แสดงให้เห็นว่า ฝ่ายพระยอมนับถือกรรมสิทธิ์ของท่านผู้ครองบ้านเมือง ในที่จะเก็บภาษีจากสินค้าทั้งหลาย เมื่อจะผ่านทางเข้าไป จึงจำจะต้องเสียทรัพย์ ซึ่งท่านจะพึงได้จากตนตามจำนวนสินค้า. กิริยาเช่นนี้ เป็นความเสียความหายแก่คนสามัญมาแล้ว จึงได้จัดเข้าไว้ในพวกอาหาร ในคัมภีร์วิภังค์เรียกชื่อว่า สุงกฆาตะ.

ภิกษุชักชวนกันไปทำโจรกรรม ลงมือบ้าง มิได้ลงมือบ้าง ต้องอาบัติถึงที่สุดด้วยกันทั้งนั้น. เพื่อจำง่าย ควรเรียกว่า ปล้น.

อวหารมาในอรรถกถา ควรกล่าวไว้ในที่นี้ ๓ อย่าง คือ:-

ภิกษุทำของปลอม เช่นทำเงินปลอม ทำทองปลอม ชั่งของตวงของด้วยเครื่องชั่งเครื่องตวงอันโกง ต้องอาบัติด้วยทำสำเร็จ. เพื่อจำง่าย ควรเรียกว่า หลอกลวง.

ภิกษุมีอำนาจข่มเหงเอาทรัพย์ผู้อื่น ดังราชบุรุษเก็บค่าอากรเกินพิกัด ต้องอาบัติถึงที่สุดในขณะได้ของมา. เพื่องำ่าย ควรเรียกว่า กดขี่, อีกอย่างหนึ่ง ขู่ด้วยการทำร้ายให้เจ้าของทรัพย์จำต้องให้ ซึ่งเรียกว่ากรรโชก ก็นับเข้าในบทนี้ บางทีจะชัดกว่า.

ภิกษุเห็นของเขาทำตก มีไถยจิตเอาดินกลบเสีย หรือเอาของมีใบไม้เป็นต้นปิดเสีย ต้องอาบัติในขณะทำสำเร็จ. เพื่อจำง่าย ควรเรียกว่า ลักซ่อน.

ไม่ใช่แต่เพียงภิกษุทำเอง สั่งคนอื่นให้ทำอทินนาทาน เป็นส่วนโจรกรรมดังกล่าวแล้วอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ต้องอาบัติเหมือนกัน. เหตุดังนั้น อาบัติในสิกขาบทนี้ ชื่อว่าต้องเพราะสั่งด้วย เรียกสาณัตติกะ. ส่วนอาบัติที่ต้องเฉพาะทำเอง เช่นอาบัติในสิกขาบทต้น เรียกอนาณัตติกะ แปลว่าไม่ต้องเพราะสั่ง แต่สั่งในที่นี้พึงเข้าใจว่าสั่งให้คนอื่นทำแก่คนอื่น ไม่นับสั่งให้ทำแก่ตน.

ภิกษุมีไถยจิต สั่งให้เขาทำโจรกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง อาบัติถึงที่สุดในขณะผู้รับใช้ทำโจรกรรมสำเร็จตามสั่ง ถึงกำหนดโดยอาการดังต่อไปนี้ :-

สั่งต่อเดียวไม่มีปริกัป อาบัติถึงที่สุดขณะผู้รับใช้ทำโจรกรรมสำเร็จตามสั่ง ต้องด้วยกันทั้ง ๒ รูป ทั้งผู้สั่นทั้งผู้รับสั่ง. ครั้นสั่งแล้ว แต่ได้ห้ามเสียก่อนแต่ผู้รับสั่งได้ลงมือทำการ แต่ผู้รับสั่งนั้นขืนทำโดยพละตนเอง ภิกษุผู้สั่งไม่ต้องอาบัติ ต้องแต่ภิกษุผู้รับสั่ง. สั่งเจาะจงทรัพย์ แต่ผู้รับสั่งไพล่ลักเอาสิ่งอื่นมา ก็พึงรู้โดยนัยนี้. สั่ง

ด้วยทำนิมิต ซึ่งเรียกว่าใช้ใบ้ มีขยิบตาหรือพยักหน้าเป็นต้น อาบัติถึงที่สุดในขณะที่ผู้รับสั่งเข้าในแล้วทำตามสั่งสำเร็จ ต้องด้วยกันทั้ง ๒ รูป ถ้าทำพลาดขณะไป ไม่จัดว่าได้ทำตามสั่ง ท่านจึงกล่าวว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ผู้สั่ง เป็นเฉพาะแก่ผู้ทำ. สั่งกำหนดเวลาให้ทำในเช้าหรือในค่ำก็พึงรู้โดยนัยนี้. สั่งหลายต่อ เช่นภิกษุแดงสั่งภิกษุเขียวให้บอกภิกษุดำ เพื่อทำโจรกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือจะสั่งต่อออกไปอีกก็ตาม อาบัติถึงที่สุดในขณะภิกษุรูปหลังทำสำเร็จตามสั่งอันไม่ลักลั่น. ถ้าคำสั่งนั้นลักลั่นในระหว่าง เช่นภิกษุเขียวหาบอกภิกษุดำไม่ ไพล่สั่งภิกษุขาวแทน เช่นนี้สั่งผิดตัว ผู้สั่งเดิมคือภิกษุแดงรอดตัว คงต้องอาบัติถึงที่สุดเฉพาะผู้ใช้กับผู้ทำ. สั่งหลาย ๆ ต่อ ผู้รับข้ามเสียบ้าง ต้องอาบัติเฉพาะภิกษุผู้เนื่องในลำดับ ที่เขาข้ามเสียในระหว่างนั้น ไม่รู้ไม่เห็น ไม่ต้องอาบัติ.

ภิกษุมีไถยจิต สั่งให้เขาทำโจรกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ใช้สำนวนไม่จำกัดลงไป ซึ่งเรียกว่าพูดไม่ตายตัว แต่ชัดพอจะให้ผู้ฟังเข้าใจความประสงค์ของตน ผู้รับสั่งนั้นทำสำเร็จและเอาของมาให้ตามปรารถนา แม้เช่นนี้ ภิกษุผู้สั่งนั้นก็ไม่พ้นอาบัติ. อธิบายนี้อาศัยอวหารชื่ออัตถสาธกะในอรรถกถา ซึ่งแปลว่ายังอรรถให้สำเร็จ. แต่ในอรรถกถานั้น ท่านหาได้อธิบายเช่นนี้ไม่ ท่านอธิบายไว้ ๒ นัย อย่างหนึ่งว่า ได้แก่ภิกษุสั่งภิกษุไว้เสร็จทีเดียวว่า เมื่อใดอาจจะลักของชื่อนั้น จงลักมาเมื่อนั้น หากว่าของนั้นอันผู้รับสั่งจักลักมาได้เป็นแท้แล้ว โดยไม่มีอันตรายในระหว่าง ผู้สั่งเป็นปาราชิกใน

ขณะสั่ง ผู้ลักเป็นปาราชิกในขณะลัก. อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุเอาของที่อาจจะดื่มน้ำมันได้ ทิ้งลงในหม้อน้ำมันของผู้อื่น พอของนั้นหลุดจากมือ ก็เป็นปาราชิก. ตามนัยก่อน ผู้สั่งเป็นปาราชิกก่อนทำสำเร็จ ผิดจากบาลีที่กำหนดองค์ของสิกขาบทนี้ ทั้งอย่างไรจะรู้ได้ว่าของนั้นผู้รับสั่งจักลักได้เป็นแน่แท้ อย่างไรก็ยังปรับอาบัติไม่ได้ กว่าผู้รับใช้จะได้ทำสำเร็จ ดูเหมือนพูดเล่น. แต่น่าจะมีที่มุ่งหมาย ดังข้าพเจ้าจะตั้งปัญหาขึ้นข้อหนึ่ง เช่นภิกษุแดงเขียนจดหมายถึงภิกษุดำผู้อยู่ต่างถิ่น ซึ่งจะพึงเดินทางหลายวัน ส่งธนบัตรปลอมไปให้ ขอให้ช่วยใช้เพื่อได้ทรัพย์มาแบ่งกัน ในระหว่างที่จดหมายและธนบัตรปลอมยังไปไม่ถึง ภิกษุแดงมีอันเป็น ตายเสียก็ดี หรือคิดจะหลบจากอาบัติปาราชิก สึกเสียก็ดี จดหมายและธนบัตรปลอมนั้นไปถึงภิกษุดำและเธอลวงใช้สำเร็จในภายหลัง ดังนี้ จะจัดว่าภิกษุแดงผู้สั่งเดิมต้องปาราชิกด้วยหรือไม่. ตายไปแล้วก็แล้วไป ทางที่จำเป็นจะวินิจฉัยนั้น ต่างว่า นายแดงผู้นั้นจับพลัดจับผลูเข้ามาอุปสมบทอยู่ในหมู่ภิกษุ จักคงให้อยู่ต่อไปหรือจักต้องถูกนาสนะ. ตามความเห็นของพระอรรถกถาจารย์ ท่านเห็นควรนาสนะเสีย แต่จะยกบทไหนขึ้นปรับเป็นปัญหาอยู่ ท่านจึงเอามาจอดในบทอัตถสาธกะ แต่อันที่จริงจอดในบทชื่อบุพพปโยคถูกกว่า แต่ท่านแก้เป็นการสั่งไปเสีย. อวหารข้อนี้ชอบกล จะรับรองก็ไม่เชิง จะปฏิเสธก็ไม่ได้ พระวินัยธรจงวินิจฉัยดูเถิด. ส่วนเอาของที่ดื่มน้ำมันได้ ทิ้งลงไปในหม้อน้ำมันของผู้อื่น เห็นชัดทีเดียวว่า อธิบายผิด เพราะควรจะกำหนดด้วยเอาขึ้นจากหม้อ นับในอาการให้เคลื่อนที่.

ในอรรถกถาแสดงอวหาร ๒๕ ต่างแต่ชื่อ แก้อรรถซ้ำไปซ้ำมา ป้วนเปี้ยน มีบทพอที่จะฟังได้อยู่บ้าง หรือบทพอจะเป็นทางพิจารณาได้ชักมาไว้ในหนหลังแล้ว บทเหลือจากนั้น จักไม่กล่าวถึง ผู้ต้องการรู้จงดูในบุพพสิกขาวัณณนาเถิด.

หากจะมีคำถามสอดเข้ามาว่า อวหาร ๒๕ นั้นของพระอรรถกถาจารย์เอง เหตุไฉนท่านจักอธิบายป้วนเปี้ยน. มีคำแก้ว่า ไม่ใช่ของท่านเอง เก็บมาจากบาลีบ้าง บางทีจะเก็บชื่อมาจากกฎหมายของบ้านเมืองบ้าง เช่นอาการ ๓๒ อันเป็นอารมณ์แห่งกายคตาสติกัมมัฏฐาน ซึ่งพรรณนาไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค เก็บเอามาจากตำราแพทย์ในครั้งนั้น แต่ท่านไม่เข้าใจอธิบายของเขา จึงคิดอธิบายพอสมพยัญชนะ. ข้อที่เห็นว่าผิดได้ง่าย ๆ นั้น ชื่อหมวดว่านานาภัณฑปัญจกะ และเอกภัณฑปัญจกะ ซึ่งแจกอวหารบทละ ๕ ๆ เหมือนกัน ท่านแก้ว่า นานาภัณฑะนั้น ได้แก่ของทั้งมีวิญญาณทั้งไม่มีวิญญาณ ส่วนเอกภัณฑะนั้น ได้แก่ของมีวิญญาณ คือสัตว์ต่างชนิด. เมื่อเป็นเช่นนั้น น่าชวนให้คิดว่า แยกของมีวิญญาณไว้หมวดหนึ่งแล้ว เหตุไฉนไม่แยกเอาเฉพาะของไม่มีวิญญาณไว้อีกหมวดหนึ่งเล่า จักตามนัยนี้มิดีกว่าหรือ. เป็นการจริง ครั้นจะเอาตามนั้น ชื่อพอจะแก้ได้ แต่บทอวหารแก้ยาก จึงต้องแก้พอของไปที พอให้สมอรรถแห่งนานาภัณฑะ ซึ่งแปลว่าของต่างกัน. ข้าพเจ้าสันนิษฐานเห็นว่า ๒ ชื่อนั้น กำหนดด้วยจำนวนแห่งทรัพย์. ทรัพย์สิ่งเดียวมีราคาเป็นวัตถุแห่งปาราชิก เรียกว่าเอกภัณฑะ แปลว่า

ทรัพย์สิ่งเดียว. ทรัพย์สิ่งหนึ่ง ๆ อันมีราคาไม่ถึงเป็นวัตถุแห่งปาราชิก ภิกษุลักในคราวเดียวกันเอาตีราคารวมกันได้ เรียกนานาภัณฑะ แปลว่า ทรัพย์ต่างกันคือหลายสิ่ง. คำว่าต่างกันหรือต่าง ๆ ใช้หมายของชนิดเดียวกันแต่หลายสิ่งได้ มีอุทาหรณ์ดื่นในภาษาไทย. แม้จะเล็งของมีชนิดไม่เหมือนกันโดยเด็ดขาด ก็ยังถูกตามอธิบายนั้น. การที่จัดนานาภัณฑะไว้หมวดหนึ่งนั้น ก็เพื่อจะกันผู้ลักไม่ให้อ้างเลศว่าของสิ่งหนึ่ง ๆ มีราคาไม่ถึงเป็นวัตถุแห่งปาราชิก ต้องอาบัติตามวัตถุสิ่งหนึ่ง ๆ มีจำนวนมากหลายเท่าวัตถุเหล่านั้น. ข้อนี้ก็ดี ข้อที่กล่าวไว้บ้างแล้วในหนหลังก็ดี พอเป็นเครื่องอ้างให้เห็นว่า อวหาร ๒๕ ในอรรถกถาฟื่นเฝือนัก.

ทรัพย์เป็นวัตถุแห่งอาบัติปาราชิก ที่กำหนดไว้ในสิกขาบทว่ามีราคาเท่าทรัพย์เป็นวัตถุแห่งมหันตโทษแห่งโจรนั้น ในคัมภีร์วิภังค์นั้นเอง ตอนนิทานกล่าวว่าบาทหนึ่ง ตอนบทภาชนีย์กล่าวว่า ๕ มาสก, ตามมาตรรูปิยะที่ใช้อยู่ในแคว้นมคธ ณ ครั้นนั้น ๕ มาสกเป็นบาทหนึ่ง ๔ บาทเป็นกหาปณะหนึ่ง กหาปณะเป็นหลังมาตรา เช่นเงินบาทในกรุงสยาม ณ บัดนี้. รูปิยะที่ใช้อยู่ในต่างแคว้น มีอัตราไม่เหมือนกัน ต้องมีมาตราสำหรับแลกเปลี่ยนอีกส่วนหนึ่ง. มาตรารูปิยะในแคว้นมคธ ณ ครั้งนั้น จะสันนิษฐานเทียบกับมาตรารูปิยะในบัดนี้ ย่อมรู้ได้ยาก จะเทียบบาทในแคว้นมคธ ณ ครั้นนั้น กับบาทของเราในครั้งนี้ ด้วยสักว่าชื่อเหมือนกันก็ไม่ได้ มีทางที่พอจะกำหนดเป็นหลักฐานได้สะดวกกว่าอย่างอื่น คือในฎีกาทั้งหลายท่านแสดงไว้ว่า

กหาปณะนั้น เป็นมาตราทองคำ ราคาเท่าทองคำหนัก ๒๐ มาสก มาสก ๑ มีราคาเท่าทองคำหนัก ๔ เมล็ดข้าวเปลือก. บาทหนึ่งเป็น ๑ เสี้ยวที่ ๔ ของกหาปณะ จึงมีราคา ๕ มาสก คือเท่าทองคำหนัก ๒๐ เมล็ดข้าวเปลือก. เพราะเป็นมาตราทองคำเทียบกับมาตราเงิน จึงมีขึ้นมีลงไม่คงที่. เรื่องนี้ท่านพระอมราภิรักขิต (อมร เกิด) ได้อธิบายไว้โดยพิสดารแล้วในบุพพสิกขาวัณณนา ผู้ต้องการรู้ละเอียดจงดูข้างท้ายแห่งคัมภีร์นั้นเถิด แต่พึงเข้าใจว่า ครั้งเรียงบุพพสิกขา-วัณณนานั้น ราคาทองคำเทียบกับราคาเงินสูงเพียง ๑๖ หนักเท่านั้น. เพราะเหตุนั้น ควรกำหนดทรัพย์เป็นวัตถุแห่งอาบัติในสิกขาบทนี้ดังต่อไปนี้ :-

ทรัพย์มีราคาบาทหนึ่ง คือ ๕ มาสก เป็นวัตถุแห่งอาบัติปาราชิก. ทรัพย์มีราคาหย่อนบาทลงมา แต่สุงกว่า ๑ มาสก เป็นวัตถุแห่งอาบัติถุลลัจจัย. ทรัพย์มีราคาตั้งแต่ ๑ มาสกลงมา เป็นวัตถุแห่งอาบัติทุกกฏ. ในอรรถกถากล่าวไว้ว่า ของที่เก่าแล้วหรือใช้แล้ว ราคาย่อมตกลงมา แม้เป็นของใหม่ก็ยังควรตีราคาซึ่งเป็นไปอยู่ในประเทศและในกาลที่เกิดเหตุขึ้น. ทรัพย์สิ่งเดียวมีราคาหย่อนจากวัตถุปาราชิก รวมกันเข้าตีราคาปรับอาบัติที่สูงกว่าได้ ดังวินิจฉันแล้วในบทว่านานาภัณฑะข้างต้น. ภิกษุมีไถยจิต ถือเอาทรัพย์มีราคาบาทหนึ่ง หรือยิ่งกว่า ต้องอาบัติปาราชิก. มีไถยจิตถือเอาทรัพย์มีราคาหย่อนจากนั้น ต้องอาบัติตามวัตถุ.

ภิกษุมีไถยจิต พยายามเพื่อจะถือเอาทรัพย์เป็นวัตถุแห่งปาราชิก

แต่ทำไม่สำเร็จ เช่นจะลักเรือเขา ซึ่งล่ามโซ่ล่นกุญแจไว้ กำลังงัดกุญแจไม่ทันจะออก เห็นคนเดินมาตกใจหนีไป เช่นนี้ ต้องอาบัติเบาลงมาตามประโยคที่ทำเพียงไร. อาบัติอย่างนี้ เรียกว่า อาบัติในบุพพปโยค คืออาการเป็นเบื้องหน้าแห่งอันลัก. พึงกำหนดรู้อาบัติโดยประโยคนั้นดังนี้ :-

ทำอวหารสำเร็จ ต้องปาราชิก ทำไม่สำเร็จ เป็นแต่เพียงทำของเป็นสังหาริมะ อันตั้งลอยอยู่ให้ไหวอยู่ในที่ เช่นยังเรือให้เลื่อนเข้าเลื่อนออกเล็กน้อยในเวลางัดกุญแจ ต้องถุลลัจจัย. ลักต้อนสัตว์ให้ย่างเท้าหน้า ๆ ต้องถุลลัจจัย. รื้อถอนของเป็นอสังหาริมะให้หลุดถอน เช่นลักฟันต้นไม้ อีกประโยค ๑ จะสำเร็จ ต้องถุลลัจจัย. ในการตู่ที่ดินและฉ้อเอาของฝาก ทำให้เจ้าของเกิดสงสัยเมื่อขณะทวงว่า จะไม่ได้คืนก็ดี เป็นความแพ้เจ้าของก็ดี ต้องถุลลัจจัย. เพื่อจำง่าย พึงกำหนดว่า อีกประโยค ๑ จะสำเร็จเป็นอาหาร เป็นถุลลัจจัย. ในประโยคที่รองลงไปจากนั้น เป็นทุกกฏทั้งนั้น. ถ้าทรัพย์มีราคาไม่ถึงเป็นวัตถุแห่งปาราชิก อาบัติในบุพพปโยคเป็นทุกกฏทั้งนั้น [แต่ข้าพเจ้าปรารถนาจะเข้าใจว่า เว้นไว้แต่มีบัญญัติเป็นพิเศษ เช่นตัดต้นไม้ ต้องเป็นปาจิตตีย์]. แต่ในที่นี้ ตัดต้นไม้ ถอนหญ้า ขุดดิน ในคัมภีร์วิภังค์วางไว้เป็นอาบัติทุกกฏทั้งนั้น โดยฐานเป็นบุพพปโยคของอทินนาทาน. อาบัติในบุพพปโยคนี้ เมื่อต้องอาบัติที่หนักกว่าแล้ว นับแต่อาบัติที่หนักนั้นอย่างเดียว. เช่นภิกษุงัดกุญแจเรือเมื่อกี้นี้ ต้องเพียงอาบัติถุลลัจจัย [โดยเข้าใจอยู่ว่าเรือคงไหว]

พระวินัยธรพึงปรับเฉพาะอาบัติถุลลัจจัย ไม่พึงปรับอาบัติทุกกฏเพราะเดินมา หรือจับเรือเป็นต้น.

อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นสจิตตกะ เพราะเหตุนั้น ไม่มีอาบัติแก่ภิกษุผู้หาไถยจิตมิได้ แต่ถือเอาด้วยประการอื่น ซึงท่านแจกไว้ว่า ถือเอาด้วยสำคัญว่าของตน ถือเอาด้วยสำคัญว่าของทิ้ง เรียกว่าบังสุกุล ถือเอาด้วยวิสาสะ ถือเอาเป็นของยืม. ถ้าของนั้นเปรตหรือสัตว์ดิรัจฉานเข้าหวงห้าม เช่นซากเนื้อที่เสือกัดกินค้าง และมันหวงไว้เพื่อกินต่อไป ภิกษุถือเอา ท่านว่าไม่ตองอาบัติ. เพราะคำนี้พึงสันนิษฐานว่า ในครั้นนั้นตลอดมาจนในครั้งนี้ มนุษย์เราไม่ได้ยอมให้สัตว์ดิรัจฉานมีกรรมสิทธิ์ ในอาหารที่มันหาได้และในอื่น ๆ ซ้ำกลับถือเอามันเป็นทรัพย์ของตนเสียด้วย. ในพระวินัยก็รับรองตามนั้น จึงได้ยกสัตว์บางเหล่าขึ้นเป็นวัตถุแห่งอทินนาทาน และไม่ปรับอาบัติเพราะถือเอาของสัตว์ดิรัจฉาน.

ในวินีตวัตถุ แสดงอนาบัติไว้นอกจากนี้อีก ๒ ประการ คือ ภิกษุไม่รู้ เช่นเดินทางจะผ่านที่เก็บภาษี คนอื่นผู้มาด้วยกัน แอบเอารตนะซ่อนไว้ในย่ามของภิกษุ เธอพาผ่านที่เก็บภาษีไป ไม่ต้องอาบัติ. อีกประการหนึ่ง เล่าเรื่องสกุลอุปัฏฐากของท่านพระปิลันทวัจฉะ ถูกโจรปล้นพาเอาบุตรไป ๒ คน พระปิลันทวัจฉะบันดาลด้วยฤทธิ์พาเด็ก ๒ คนนั้นกลับคืนมาได้ ตัดสินว่าไม่เป็นปาราชิก เพราะวิสัยแห่งฤทธิ์ของท่านผู้มีฤทธิ์. ในข้อหลังนี้ ข้าพเจ้าปรารถนาจะเข้าใจว่า เพราะกรรมสิทธิ์ยังมีอยู่แก่เจ้าของเดิม ช่วยตามกลับมาให้แก่

เจ้าของ ไม่มีโทษ. ถ้าความเข้าใจของข้าพเจ้าถูก ขอนี้จะได้นำความเข้าใจผิดและเข้าใจเกินไปในเรื่องโจรลักของเสีย และจะได้เป็นตัวอย่างสำหรับวินิจฉัยด้วย.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด แกล้งพรากกายมนุษย์จากชีวิต หรือแสวงหาศัสตราอันจะนำ [ชีวิต] เสีย ให้แก่กายมนุษย์นั้น หรือพรรณนาคุณแห่งความตาย หรือชัดชวนเพื่ออันตาย ด้วยคำว่า แน่ะนายผู้เป็นชาย มีประโยชน์อะไรแก่ท่านด้วยชีวิตอันชั่วนี้ ท่านตายเสียดีกว่าเป็นอยู่ ดังนี้ เธอมีจิตใจ มีจิตดำริอย่างนี้ พรรณนาคุณแห่งความตายก็ดี ชักชวนเพื่ออันตายก็ดี โดยหลายนัย แม้ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้.

กายแห่งมนุษย์นั้น ประสงค์เอาตั้งแต่จิตแรกเกิดปรากฏขึ้นในท้องแห่งมารดาตลอดมาจนถึงกาบเป็นที่ตาย ในระหว่างนี้จัดว่ากายมนุษย์. พรากเสียจากชีวิตนั้น ถือตัดความเป็นให้ขาด ทำความสืบต่อให้กำเริบ ด้วยประโยคอย่างใดอย่างหนึ่ง มีนัยดังจะกล่าวต่อไปนี้ :-

๑. ให้ประหาร ได้แก่ฟันด้วยศัสตรามีดาบเป็นต้น แทงด้วยหอกเป็นต้น และตีด้วยไม้พลองหรือด้วยไม้สั้นเป็นต้น.

๒. ซัดไปประหาร ได้แก่ยิงด้วยศรหรือด้วยปืนเป็นต้น พุ่งด้วยหอก ขว้างด้วยศิลา.

๓. วางไว้ทำร้าย ได้แก่วางขวาก ฝังหลาวไว้ในหลุมพราง วางของหนักไว้ให้ตกทับ วางยาตายและอื่น ๆ อีก.

๔. ทำร้ายด้วยวิชา ตัวอย่างในอรรถกถา เช่นภิกษุร่ายมนต์อาคมต่าง ๆ ใช้ภูตใช้ผีเพื่อทำให้ผู้อื่นเจ็บตาย. ตัวอย่างที่จะพึงเห็นในบัดนี้ เช่นฆ่าด้วยกำลังไฟฟ้า ซึ่งประกอบให้มีขึ้นด้วยอำนาจความรู้.

๕. ทำร้ายด้วยฤทธิ์ ตัวอย่างในอรรถกถา เช่นภิกษุมีตาเป็นอาวุธ ดังกล่าวว่าเป็นคุณสมบัติของพระยม และโกรธถลึงตาแลดูผู้อื่นด้วยหมายจะให้ตาย. ตัวอย่างในบัดนี้ยังหาไม่ได้ชัด แต่เพราะพิษงู ก็เรียกว่าฤทธิ์นาค ปล่อยสัตว์มีพิษเช่นงูให้กัด หรือปล่อยสัตว์ร้ายเช่นเสือให้กัด ตลอดถึงเอาพิษของสัตว์ฉีดเข้าในเส้นโลหิตเพื่อให้ตาย จัดเข้าได้ในบทนี้กระมัง ทั้งไม่ซ้ำกับบทก่อน ๆ ด้วย. แปลกจากบทวางไว้ทำร้าย เพราะไม่ใช่ของประกอบขึ้นด้วยอำนาจความรู้ ใช้ฤทธิ์คือกำลังอันมีอยู่โดยธรรมดาของสัตว์.

ไม่ใช่แต่เพียงจะทำเอง ใช้ผู้อื่นให้ทำประโยคเหล่านี้ ก็ชื่อว่าพรากชีวิตมนุษย์เหมือนกัน. เหตุนั้น อาบัติในสิกขาบทนี้จึงเป็นสาณัตติกะ ต้องเพราะใช้เขาด้วย. อธิบายในบทนี้ พึงเทียบเคียงกับนัยอันกล่าวแล้วในอทินนาทานนั้นเถิด.

ใช่แต่เท่านั้น ภิกษุมีอำนาจเอาศัสตราวุธหรือของอย่างอื่นส่งให้หรือวางไว้แก่มนุษย์ที่ตนปรารถนาจะให้ตาย และบังคับให้เขาฆ่าตนเอง เช่นมีในเรื่องจีนก็ดี หรือเห็นสหายมีทุกข์ร้อนเหลือแก้ หรือเจ็บหนักเสวยเวทนากล้าแข็ง มีใจสงสาร ปรารถนาจะให้พ้นทุกข์

พ้นร้อน และช่วยหาศัสตราเป็นต้นมาให้ หรือไม่ทำเช่นนี้ เป็นแต่พูดพรรณนาคุณแห่งความตาย หรือชักชวนเพื่ออันตาย คนนั้นหาศัสตราเป็นต้นเอาเอง ดังนี้ก็เหมือนกัน. พรรณนาหรือชักชวนนั้นใช้วาจาหรือทำด้วยกาย เช่นเขียนหนังสือ ก็เช่นกัน. อนึ่ง คำว่าแสวงหาศัสตรานั้น พึงเข้าใจว่าแสดงไว้เป็นตัวอย่าง แสวงหาสิ่งอื่นอันเป็นเครื่องผลาญชีวิตก็เหมือนกัน. และพึงเข้าใจว่าเป็นแต่เพียงแสวงหาศัสตราเป็นต้นก็ดี เป็นแต่เพียงชักชวนก็ดี เขาไม่ทำลายชีวิตของเขา เช่นนี้อาบัติไม่ถึงที่สุด ดุจเดียวกับทำเอง แต่เขาไม่ตาย.

มนุษย์เป็นวัตถุแห่งปาราชิก สัตว์ที่เรียกว่าอมนุษย์ ต่างโดยเป็นยักษ์เป็นเปรต และสัตว์ดิรัจฉานที่ว่ามีฤทธิ์จำแลงกายเป็นมนุษย์ได้เป็นวัตถุแห่งถุลลัจจัย สัตว์ดิรัจฉานทั่วไป ตามทางนี้ น่าจะเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ แต่มีสิกขาบทแผนหนึ่ง จึงเป็นวัตถุแห่งปาจิตตีย์ ลักลั่นอยู่ในลำดับนี้ ถ้าถือเอามติของข้าพเจ้า ก็จะเห็นว่าหาลักลั่นไม่.

ภิกษุพยายามจะฆ่ามนุษย์ ทำสำเร็จต้องปราราชิก ถ้าทำไม่สำเร็จเป็นแต่เพียงทำให้เจ็บตัว ต้องถุลลัจจัย ทำไม่ถึงนั้น ต้องทุกกฏ. ภิกษุพยายามจะฆ่าตัวเอง ต้องทุกกฏ. ภิกษุพยายามจะฆ่าสัตว์อื่นต้องอาบัติตามวัตถุ. อาบัติในบุพพปโยคเป็นทุกกฏอย่างเดียว.

สิกขาบทนี้ เป็นสจิตตกะ เพราะเหตุนั้น ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไม่แกล้ง หาได้มีความประสงค์จะให้ตายไม่ เช่นทำงานอยู่บนที่สูง ของหนักพลัดจากมือตกถูกคนข้างล่างตาย หรือพยาบาลคนไข้หนัก และหยอดยามากเกินไป คนไข้กลืนไม่ทันสำลักตาย และภิกษุผู้ไม่รู้

เช่นไม่รู้ว่า มีคนลอบเอายาพิษมาปนไว้ในอาหาร และให้อาหารนั้นแก่ผู้อื่น เขากินตาย. คนอื่นตายด้วยเหตุเช่นนี้ แม้เกิดแต่ประโยคของภิกษุ ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ไม่รู้เฉพาะ [คือไม่รู้จริง] กล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรม อันเป็นความเห็นอย่างประเสริฐ อย่างสามารถ น้อมเข้ามาในตัวว่า ข้าพเจ้ารู้อย่างนี้ ข้าพเจ้าเห็นอย่างนี้ ครั้นสมัยอื่นแต่นั้น อันผู้ใดหนึ่งถือเอาตามก็ตาม ไม่ถือเอาตามก็ตาม [คือเชื่อก็ตาม ไม่เชื่อก็ตาม แต่ในบทภาชนีย์คัมภีร์วิภังค์แก้ความว่า ถูกซักถามก็ตาม ไม่ถูกซักถามก็ตาม] ก็เป็นต้องอาบัติแล้ว มุ่งความหมดจด [คือพ้นโทษ] จะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า แน่ะท่าน ข้าพเจ้าไม่รู้ ได้กล่าวว่ารู้ ไม่เห็น ได้กล่าวว่าเห็น ได้พูดพล่อย ๆ เป็นเท็จเปล่า ๆ เว้นไว้แต่สำคัญว่าได้บรรลุ แม้ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้.

ในคัมภีร์วิภังค์ แจกบทอุตตริมนุสสธรรมไว้เป็นอันมาก จะแสดงทั้งนั้นเกรงจะฟั่นเฝือ จะกล่าวแต่ชื่อก็ไม่มีประโยชน์อะไรนัก นอกจากเป็นหัวข้อสำหรับผู้ได้เคยสนใจ ในที่นี้จักกล่าวแต่โดยเค้าเงื่อนเท่านั้น. อุตตริมนุสสธรรม แปลว่า คุณอย่างยวดยิ่งของมนุษย์ หรือแปลว่า คุณของมนุษย์ผู้ยวดยิ่ง ความก็ลงรอยเดียวกัน. คนในครั้งนั้น เขานับถือการทำใจให้เป็นสมาธิลงได้ และการทำใจให้บริสุทธ์ปราศจากกิเลสว่า เป็นความรู้อย่างสูง เพราะผลวิเศษต่าง ๆ

มีมูลมาจากความรู้ ๒ อย่างนี้โดยมาก.

การทำใจให้เป็นสมาธิพึงรู้อย่างนี้ :- ใจนี้อบรมดีแล้ว ย่อมเห็นอรรถเห็นธรรมแจ้งชัด ทำอะไรย่อมจะสำเร็จ. แต่ใจนี้โดยปกติมีอารมณ์ไม่ดีเข้าขัดขวางไม่ให้แน่แน่วลงได้ซึ่งเรียกว่านิวรณ์. นิวรณ์ท่านแจกเป็น ๕ ความกำหนัดด้วยอำนาจกิเลสกาม เรียกว่ากาม-ฉันท์ ๑ ความงุ่นง่านด้วยกำลังโทสะ อย่างสูง ถึงให้จองล้างจองผลาญผู้อื่น เรียกชื่อตามอาการถึงที่สุดว่าพยาบาท ๑ ความท้อแท้หรือคร้านและความง่วงงุน รวมเรียกว่าถีนมิทธะ เพราะเป็นเหตุหดหู่แห่งจิตเหมือนกัน นี้จัดเป็นนิวรณ์อีก ๑ ความฟุ้งซ่าน หรือคิดพล่าน และความจืดจางเร็ว รวมเรียกว่า อุทธัจจกุกกุจจะ เพราะเป็นเหตุกำเริบไม่อยู่ที่แห่งจิตเหมือนกัน นี้จัดเป็นนิวรณ์อีก ๑ ความลังเลไม่แน่ลงได้ เรียกวิจิกิจฉา ๑ การทำจิตให้ปลอดจากนิวรณ์เหล่านี้ รักษาให้แน่แน่ว ชื่อว่าสมาธิ. สมาธินั้น ที่เป็นอย่างต่ำไม่แน่แน่วจริง ๆ ทำได้เป็นอย่างดีก็เป็นแต่เฉียด ๆ ใกล้ ๆ เรียกอุปจารสมาธิ. ที่เป็นอย่างสูง เป็นสมาธิอย่างแน่นแฟ้น แน่แน่วลงไปจริง ๆ เรียกอัปปนาสมาธิ. สมาธิอย่างต่ำ มีได้แก่สามัญชน ท่านไม่จัดว่าเป็นอุตตริมนุสสธรรม สมาธิอย่างสูง เฉพาะมีแก่บางคนที่เป็นผู้วิเศษ ท่านจึงถือว่าเป็นอุตตริมนุสสธรรม เรียกว่าฌานโดยมากกว่าอย่างอื่น. ฌานนั้นในคัมภีร์วิภังค์แจกเป็น ๔ ตามที่นิยมมากในพระพุทธศาสนา เรียกว่ารูปฌาน เพราะมีรูปธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์. ฌาน ๔ นั้น เรียกชื่อตามลำดับปูรณ-

สังขยาว่า ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ หรือใช้ศัพท์เช่นนั้นในภาษามคธว่า ปฐมะ ทุติยะ ตติยะ จตุตถะ ท่านกำหนดด้วยองคสมบัติดังนี้ :-

๑. ปฐมฌานมีองค์ ๕ คือ ยังมีตรึกซึ่งเรียกว่าวิตก และยังมีตรองซึ่งเรียกว่าวิจาร เหมือนอารมณ์แห่งจิตคนสามัญ แต่ไม่ประกอบด้วยกิเลสกามและอกุศลธรรม ซ้ำมีปีติคือความอิ่มใจ และสุข คือความสบายใจเกิดแต่วิเวก คือความเงียบ กับประกอบด้วยจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งลงไป ซึ่งเรียกว่าเอกัคคตา.

๒. ทุติยฌาน มีองค์ ๓ ละวิตกวิจารเสียได้ คงอยู่แต่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ กับเอกัคคตา.

๓. ตติยฌาน มีองค์ ๒ ละปีติเสียได้ คงอยู่แต่สุขกับเอกัคคตา.

๔. จตุตถฌาน มีองค์ ๒ เหมือนกัน ละสุขเสียได้ กลายเป็นอุเบกขา คือเฉย ๆ กับเอกัคคตา.

ฌาน ๔ นี้ จัดเป็นอุตตริมนุสสธรรมประเภทหนึ่ง.

อีกฝ่ายหนึ่ง จิตอันบริสุทธ์จากิเลส คืออารมณ์เครื่องเศร้าหมองใจ ย่อมเป็นมูลสำคัญแห่งความประพฤติบริสุทธิ์ ความสุขใจ ความเมตตากรุณาอันเป็นเหตุขวนขวายเพื่อประโยชน์ผู้อื่นทั่วไป. ท่านผู้มีใจบริสุทธ์จึงเป็นที่นิยมนับถือของคนอื่น จะชักอุทาหรณ์พอเห็นง่าย ๆ คนใจดีใจเย็นย่อมเป็นที่รักนับถือของคนทั้งหลายมิใช่หรือ ยิ่งมีใจเผื่อแผ่ด้วย ความก้าวความนับถือก็ยิ่งมากขึ้น. ความบริสุทธิ์แห่งจิตนั้น ทำได้เป็นพัก ๆ ก็มี เช่นดับความโกรธได้แล้ว

ภายหลังความโกรธเกิดขึ้นอีก เพราะเหตุอันมากระทบกระทั่ง ทำได้ยั่งยืนก็มี คือละกิเลสอย่างใดขาดแล้ว กิเลสอย่างนั้นก็ขาดไปทีเดียว ไม่เกิดขึ้นอีก ความบริสุทธิ์ยั่งยืนนี้ ท่านกล่าวยกย่องเป็นอย่างสูงว่า โลกุตตรธรรม แปลว่า คุณล่วงโลกขึ้นไป คือ พ้นวิสัยของสัตวโลก. โลกุตตรธรรม แจกเป็นมรรคและผล มีประเภทอย่างละ ๔ กับพระนิพพาน ๑ รวมเป็น ๙ อย่าง. ผู้ปรารถนาจะเข้าใจ พึงรู้จัก

สังโยชน์ ๑๐ ประการก่อน กิเลสอันผูกใจสัตว์อยู่ ชื่อว่าสังโยชน์ จำแนกออกเป็น ๑๐ ประการ คือ:-

๑. สักกายทิฏฐิ ความเห็นเป็นเหตุถือตัวถือตน.

๒. วิจิกิจฉา ความลังเล เป็นเหตุไม่แน่ใจในปฏิปทาเครื่องดำเนินของตน.

๓. สีลัพพตปรามาส ความเชื่อถือศักดิ์สิทธิ์ด้วยเข้าใจว่า จะมีได้ด้วยศีลหรือพรตอย่างนั้นอย่างนี้ ล่วงธรรมดาวิสัย.

๔. กามราคะ คือ ความกำหนัดด้วยอำนาจกิเลสกาม เรียกแต่เพียงว่าราคะก็มี.

๕. ปฏิฆะ คือ ความกระทบกระทั่งแห่งจิต ได้แก่ความหงุดหงิดด้วยอำนาจโทสะ เรียกโทสะตรงทีเดียวก็มี.

๕ นี้เป็นสังโยชน์เบื้องต่ำ คืออย่างหยาบ เรียกโอรัมภาคิยะ.

๖. รูปราคะ ความติดใจอยู่ในรูปธรรม เช่นชอบใจในบุคคลบางคน หรือในพัสดุบางสิ่ง แม้ในวัตถุอันเป็นอารมณ์แห่งรูปฌาน.

๗. อรูปราคะ ความติดใจในอรูปธรรม เช่นพอใจในสุขเวทนา.

๘. มานะ ความสำคัญตัวว่า เป็นนั่นเป็นนี่.

๙. อุทธัจจะ คือ ความคิดพล่าน เช่นนึกอะไรก็เพลินเกินไปกว่าเหตุ.

๑๐. อวิชชา คือ ความหลงอันเป็นเหตุไม่รู้จริง.

อีก ๕ นี้เป็นสังโยชน์เบื้องสูงคืออย่างละเอียดเรียกอุทธัมภาคิยะ

ญาณคือความรู้เป็นเหตุละสังโยชน์เหล่านี้เด็ดขาด เรียกว่ามรรค. มรรคนั้นจำแนกเป็น ๔ ด้วยอำนาจกำจัดสังโยชน์ แต่เพียงเอกเทศบ้าง สิ้นเชิงบ้าง พึงรู้ดังนี้ :-

๑. โสดาปัตติมรรค เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส.

๒. สกทาคามิมรรค เป็นเหตุละสังโยชน์ ๓ ข้างต้นนั้นกับทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาลง.

๓. อนาคามิมรรค เป็นเหตุละโอรัมภาคิยสังโยชน์ได้ทั้ง ๕.

๔. อรหัตตมรรค เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ทั้ง ๑๐.

ตามนัยที่กล่าวมานี้ สกทาคามิมรรคไม่ชัดเหมือนมรรคอื่น แฝงอยู่ในระหว่างโสดาปัตติมรรคกับอนาคามิมรรค. และคำว่า ทำราคะ โทสะให้เบาลงนั้น ก็ไม่ชัดว่าเพียงไร. สันนิษฐานได้แต่เพียงว่า ราคะ โทสะที่แรงกล้า เป็นเหตุไปอบาย เช่นกาเมสุมิจฉาจารและพยาบาท สงบมาแต่ครั้งโสดาปัตติมรรคแล้ว แปลว่า ท่านผู้เป็นโสดาบันไม่ทำกาเมสุมิจฉาจาร และไม่จองเวรแก่ผู้อื่น แต่ยังมีภรรยาสามีตามประเพณีโลก และยังโกรธผู้อื่น. ฝ่ายอนาคามิมรรคกำจัดราคะ โทสะ

นั้นสิ้นเชิง แปลว่า ท่านผู้เป็นพระอนาคามี เป็นโสดไม่มีคู่ ไม่ผูกสมัครรักใคร่ในทางกาม ไม่โกรธขึ้งใคร. ราคะ โทสะ อันสกทาคามิ-มรรคทำให้เบาลงนั้น แปลว่า ยังมี แต่ไม่ใช่อย่างแรงร้าย จะอธิบายว่ามีห่าง ๆ หรือมีอย่างสุขุม ก็ไม่ปรากฏว่าเพียงไรอีก และโมหะนั้นจะขาดเด็ดเพราะอรหัตตมรรค สกทาคามิมรรคทำให้เบาลงได้เพียงไรไม่ชัดเหมือนกัน จึงยังเป็นมรรคที่มัว.

ธรรมารมณ์อันเกิดสืบเนื่องมาแต่มรรค เสวยกำไรที่มรรคได้ทำไว้นั้น เรียกว่าผล. ผลนั้นมีชื่อเป็น ๔ ตามมรรค. จะนำข้ออุปมามาเปรียบมรรคกับผลพอเล็งเห็น. สังโยชน์เหมือนโรคในกาย มรรคเหมือนการรักษาโรคให้หาย ผลเหมือนความสุขสบายอันเกิดแต่ความสิ้นโรค. อีกอุปมาหนึ่ง สังโยชน์เหมือนโจรในป่า มรรคเหมือนกิริยาปราบโจร ผลเหมือนความสงบราบคาบเกิดมีเพราะหมดโจร.

ความดับขันธ์ คือ รูปกับจิตเจตสิกนี้ อันเหลืออยู่ภายหลัง แต่ดับกิเลสได้สิ้นเชิงด้วยอรหัตตมรรค ไม่มีอะไรเป็นเชื้อเหลืออยู่ เรียกว่านิพพาน. อธิบายพอเล็งเห็น พระอริยเจ้าผู้ได้บรรลุพระอรหัตแล้วเรียกว่าพระอรหันต์. พระอรหันต์นั้น ดังจิตแล้ว ท่านกล่าวว่า ไม่ต้องไปเกิดในภพอีกเหมือนสามัญสัตว์ เรียกว่านิพพาน.

ฌานและโลกุตตธรรม ๒ ประเภทนี้ เป็นหลังอยู่ในอุตตริ-มนุสสธรรม ที่ท่านแจกในคัมภีร์วิภังค์ ชื่ออื่นย่อมเป็นไวพจน์ของธรรม ๒ ประเภทนี้แทบทั้งนั้น ที่ต่างออกไป เช่นโพธิปักขิยธรรม

อันแจกในบทมรรคภาวนา ก็หมายเอาธรรมอันสัมปยุตด้วยมรรค.

คำว่า กล่าวอวดน้อมเข้ามาในตนนั้น อวดจัง ๆ ว่า ข้าพเจ้าได้ข้าพเจ้าถึงธรรมอย่างนั้นอย่างนี้ มาแต่ครั้งนั้นครั้งนี้ก็ตาม เมื่อผู้ที่ภิกษุจงใจจะอวดเข้าใจความแห่งคำพูดว่า ผู้พูด ๆ ด้วยประสงค์อย่างไร เป็นอาบัติปาราชิก. พูดอวดไม่เจาะจง หรือจะพึงกล่าวว่าเจาะจงคนมาก คนเหล่านั้น แม้ผู้หนึ่งเข้าใจ เป็นปาราชิกเหมือนกัน. เขาเชื่อหรือไม่เชื่อ ไม่เป็นประมาณ. เขาไม่เข้าใจความแห่งคำที่พูด เช่น เป็นคนต่างภาษากัน พูดฟังกันไม่เข้าใจ เช่นนี้ เป็นอาบัติถุลลัจจัย.

ภิกษุพูดอวดอุตตริมนุสสธรรมโดยอ้อมค้อม คือ อ้างลักษณะแห่งรูปพรรณก็ดี อ้างบริขาร คือ บาตรจีวรก็ดี อ้างที่อยู่ที่อาศัยก็ดี อ้างอื่น ๆ อีกก็ดี กล่าวว่าภิกษุมีรูปร่างผิดพรรณเช่นนั้น ใช้บาตรจีวรเช่นนั้น อยู่ในตำบลชื่อนั้น สุดแต่จะนำความเข้าใจของเขามาในตนได้เพียงไร เมื่อเขาเข้าใจ เป็นอาบัติถุลลัจจัย เมื่อเขาไม่เข้าใจ เป็นอาบัติทุกกฏ.

อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นสจิตตกะ เพราะเหตุนั้น ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้พูดด้วยสำคัญว่าได้บรรลุ และภิกษุผู้ไม่มีประสงค์ในอันจะอวดอ้าง เช่นอ่านสิกขากล่าวคำอวดอ้างนั้นว่าอย่างไร เป็นตัวอย่าง.

ปาราชิกสิกขาบท ๔ นี้ ภิกษุล่วงแต่ข้อใดข้อหนึ่งแล้วย่อมไม่ได้เพื่อจะอยู่กับภิกษุทั้งหลายอีก เหมือนในกาลที่ยังไม่ล่วง เป็นปาราชิกหาสังวาสมิได้. แม้จะอุปสมบทอีก ก็ไม่เป็นภิกษุโดยชอบด้วยพระ-

วินัยตลอดชาติ. อาบัติในสิกขาบท ๔ นี้ จึงเป็นอเตกิจฉา แก้ไม่ได้ เป็นอนวเสส หาส่วนเหลือมิได้ เป็นมูลเฉท คือตัดรากเง่า ภิกษุจะล่วงมิได้เลย.

กัณฑ์ที่ ๕

สังฆาทิเสส

ศัพท์นี้ เป็นชื่อของอาบัติ แปลว่า ความละเมิดมีสงฆ์ในกรรมเบื้องต้น และกรรมอันเหลือ. อธิบายว่า สงฆ์เป็นผู้ปรับโทษให้อยู่กรรม สงฆ์เองเป็นผู้ระงับอาบัติ. เป็นชื่อของสิกขาบท แปลว่า ปรับอาบัติสังฆาทิเสส. ในที่นี้ เป็นชื่อของสิกขาบท มี ๑๓ สิกขาบท.

สิกขาบทที่ ๑ ว่า ปล่อยสุกกะเป็นด้วยความจงใจ เว้นไว้แต่ฝัน เป็นสังฆาทิเสส.

คำว่า ปล่อยสุกกะนั้น บ่งความว่า สุกกะหาได้เคลื่อนเองไม่ เคลื่อนด้วยประโยคของภิกษุ. คำว่า เป็นไปด้วยความจงใจนั้น บ่งความว่า ประโยคนั้นเกิดแต่ความปรารถนาจะให้เคลื่อน. คำว่า เว้นไว้แต่ฝันนั้น บ่งความว่า ไม่มีจงใจและไม่มีประโยค ทั้ง ๒ นั้น แม้หากจะมีก็เป็นอัพโพหาริก คือกล่าวไม่ได้ว่ามี.

โดยนัยนี้ ในคัมภีร์วิภังค์ ท่านจึงจัดองค์แห่งอาบัตินี้ไว้อย่างนี้ ภิกษุคิดและพยายามด้วย สุกกะเคลื่อนจากฐานด้วย เป็นองค์แห่งอาบัติสังฆาทิเสส. ภิกษุคิดและพยายาม แต่สุกะหาเคลื่อนไม่ เป็นองค์แห่งอาบัติถุลลัจจัย. เป็นแต่เพียงคิด น่าจะเป็นองค์แห่งอาบัติทุกกฏ. แต่อาบัติไม่เกิดเพราะลำพังจิตดังกล่าวแล้ว จึงไม่เป็นองค์แห่งอาบัติ. เพราะเหตุนั้น อาบัติทุกกฏในสิกขาบทนี้จึงไม่มี. ในสิกขาบทกล่าวไว้แต่เพียงว่า เป็นไปด้วยความจงใจ ไม่ได้แสดงความปรารถนาเป็นเหตุ

ทำอย่างนั้น เพราะเหตุนั้น ภิกษุปรารถนาผัสสะก็ตาม ปรารถนาความไม่มีโรคก็ตาม ปรารถนาอย่างอื่นก็ตาม จงใจพยายาม คือ ทำประโยคที่องค์กำเนิดของตนในรูปภายใน คือ ในอวัยวะตนเอง หรือในรูปภายนอก คือ ในอวัยวะผู้อื่น ยกที่เป็นวัตถุปาราชิก หรือในพัสดุหาวิญญาณมิได้ โดยที่สุดแอ่นเอวในอากาศ สุกกะเคลื่อนจากฐาน ต้องอาบัติสังฆาทิเสส. ทำอย่างนั้นแต่สุกกะไม่เคลื่อน ต้องอาบัติถุลลัจจัย.

สิกขาบทนี้ปรารภทำเพื่อตนเอง เพราะเหตุนั้น อาบัติในสิกขาบทนี้ จึงเป็นอนาณัตติกะ แต่สั่งคนอื่นพยายามให้แก่ตน ไม่พ้นจากอาบัติ. และเป็นสจิตตกะ เพราะเหตุนั้น ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้หาประสงค์ในอันให้เคลื่อนมิได้ เช่นเคลื่อนในเวลานอนหลับ.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด กำหนัดแล้ว มีจิตแปรปรวนแล้ว ถึงความเคล้าคลึงด้วยกายกับมาตุคาม จับมือก็ตาม จับช้องผมก็ตาม ลูบคลำอวัยวะอันใดอันหนึ่งก็ตาม เป็นสังฆาทิเสส.

คำว่า กำหนัดนั้น พระอรรถกถาจารย์แสดงว่า กำหนัดในอันเคล้าคลึง อธิบายตามมติของท่านว่า เพราะถ้ากำหนัดในเมถุน จับต้องกายหญิง ก็จะพึงเป็นบุพพปโยคแห่งการเสพเมถุน อันเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ. ตามมติของข้าพเจ้า กำหนัดในทางใดทางหนึ่งก็เหมือนกัน สมด้วยการตัดสินอาบัติในวินีตวัตถุ แห่งปฐมปาราชิกสิกขาบท ในเรื่องภิกษุพยายามที่อวัยวะหญิงอันมิใช่ทวาร ตัดสินว่าเป็นสังฆาทิเสส หาปรับเป็นทุกกฏ โดยฐานเป็นบุพพปโยคแห่งการเสพเมถุนไม่ ใน

คัมภีร์วิภังค์ก็แก้บทนี้เป็นคำกลาง แปลว่า เป็นไปในทางใดทางหนึ่ง ก็เหมือนกัน. มาตะคามบทนี้ ในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า ได้แก่หญิงมนุษย์ โดยที่สุดเกิดในวันนั้น. ท่านแก้อย่างนี้ชอบ เพราะความกำหนัดของชาย ย่อมเป็นไปแม้ในหญิงเด็ก.

หญิงเป็นวัตถุแห่งสังฆาทิเสส บัณเฑาะก์คือกะเทย เป็นวัตถุแห่งถุลลัจจัย. บุรุษและสัตว์ดิรัจฉานผู้เมีย เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ. ในเพราะวัตถุแห่งสังฆาทิเสส สำคัญถูกและจับต้อง กายต่อกายถูกกันเข้า เป็นสังฆาทิเสส แม้หญิงถูกต้องก่อน แต่ภิกษุยินดีรับผัสสะก็เป็นสังฆาทิเสสเหมือนกัน. สำคัญเป็นอย่างอื่นไปเสีย จับต้องเป็นถุลลัจจัย เอากายเช่นมือของตนถูกของเนื่องด้วยกายของเขา เช่นผ้าห่ม หรือเอาของเนื่องด้วยกายของตน เป็นต้นว่าชายจีวรถูกกายของเขา เพื่อจำง่าย ข้างหนึ่งเป็นกาย อีกข้างหนึ่งเป็นของเนื่องด้วยกาย เป็นถุลลัจจัยเหมือนกัน. เอาของเนื่องด้วยกายของตนถูกของเนื่องด้วยกายของเขาก็ดี เอาของมีดอกไม้เป็นต้นปาถูกกายหรือของเนื่องด้วยกายของเขาก็ดี เป็นทุกกฏ สำคัญเป็นอื่นและจับต้อง แต่ไม่ถึงกายต่อกาย เป็นทุกกฏทุกประโยค. ในเพราะวัตถุแห่งถุลลัจจัย ทำไม่เต็มที่ ต้องทุกกฏอย่างเดียว. ไม่ต้องกล่าวปรารภถึงวัตถุแห่งทุกกฏ. จับต้องหลายวัตถุ เป็นอาบัติหลายตัวมีชนิดและจำนวนตามวัตถุ จับต้องหลายประโยค เป็นอาบัติหลายตัวมีจำนวนตามประโยค.

อันภิกษุผู้ทำการเคล้าคลึงด้วยอำนาจความกำหนัด จะพึงมุ่งเฉพาะวัตถุเป็นต้นว่าหญิง ท่านจึงจัดอาบัติในสิกขาบทนี้เป็นสจิตตกะ

เพราะเหตุนั้น ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไม่แกล้งจะถูกต้อง เช่นหลีกผู้หนึ่ง ไพล่ไปโดยอีกผู้หนึ่ง ผู้ถูกต้องด้วยเผลอตัว เช่นหญิงมาถูกต้อง ภิกษุตกใจผลักออกไปในทันที ผู้ถูกต้องและไม่รู้ตัว เช่นกระทบกันในเวลาเบียดคนมาก ผู้อันหญิงถูกต้องก่อน แต่ไม่ได้ยินดีรับผัสสะ. อาการเหล่านี้เป็นองค์แห่งอนาบัติ เพราะไม่มีแห่งจิตกำหนัด.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด กำหนัดแล้ว มีจิตแปรปรวนแล้ว พูดเคาะมาตุคามด้วยวาจาชั่วหยาบ เหมือนชายหนุ่มพูดเคาะหญิงสาวด้วยวาจาพาดพิงเมถุน เป็นสังฆาทิเสส.

คำว่า มาตุคาม ในสิกขาบทนี้ ในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า ได้แก่หญิงมนุษย์ เฉพาะรู้เดียงสา พอจะเข้าใจคำหยาบหรือไม่. คำนี้ชอบเพราะว่าอันผู้จะพูดวาจาเช่นนั้น ก็มุ่งความเข้าใจของหญิง ถ้าหญิงเป็นเด็กไม่รู้เดียงสา ความปรารถนาของผู้พูดก็ไม่สำเร็จ. วาจาชั่วหยาบนั้น ได้แก่ถ้อยคำพาดพิงทวารเบาทวารหนักและเมถุน. ข้อนี้พึงรู้ด้วยอาการเคยเสพเมถุนกับสามีของเขา บอกหรือสอนเพื่อให้เมถุนแก่สามีของเขา ด้วยอาการอย่างนั้นอย่างนี้.

หญิง [อันต้องด้วยลักษณะมาตุคาม ในสิกขาบทนี้] เป็นวัตถุแห่งสังฆาทิเสส. บัณเฑาะก์เป็นวัตถุแห่งถุลลัจจัย. บุรุษเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ.

ในหญิง ทวารเบา ทวารหนัก และเมถุน เป็นเขตแห่งสังฆาทิเสส. อวัยวะอื่นเหนือหัวเข่าขึ้นไป ใต้รากขวัญ คือไหปลาร้า หรือหลุมคอ ลงมา ในศอกเข้าไป เป็นเขตแห่งถุลลัจจัย. อวัยวะพ้นจากนั้น เป็นเขตแห่งทุกกฏ. ในบัณเฑาะก์ ทวารและเมถุน เป็นวัตถุแห่งถุลลัจจัย. อวัยวะทั้งปวง เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ. ในบุรุษทุกสิ่งเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ.

พดกระคนมาก เป็นอาบัติหลายตัว มีชนิดและจำนวนตามวัตถุ. พูดกะคนผู้เดียว แต่หลายคำ น่าจะเป็นอาบัติในคำ ๆ แต่ท่านหาได้กล่าวไว้ในที่นี้ไม่.

สิกขาบทนี้ เป็นสจิตตกะ เพราะเหตุนั้น ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้มุ่งอรรถมุ่งธรรมหรือมุ่งคำสอน และพูดวาจาเช่นนั้น.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด กำหนัดแล้ว มีจิตแปรปรวนแล้ว กล่าวคุณแห่งความบำเรอตนด้วยกามในสำนักมาตุคาม ด้วยถ้อยคำพาดพิงเมถุนว่า น้องหญิง หญิงใดบำเรอผู้ประพฤติพรหมจรรย์มีศีลมีกัลยาณธรรมเช่นเรา ด้วยธรรมนั่น นั้นเป็นยอดแห่งความบำเรอทั้งหลาย เป็นสังฆาทิเสส

อธิบายทั้งปวง พึงรู้โดยนัยอันกล่าวแล้วในสิกขาบทที่ ๓ ต่างแต่ความมุ่งของผู้พูด ในสิกขาบทนั้น กล่าวถึงพูดเคาะ ในสิกขาบทนี้กล่าวถึงพดชวน.

สกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ถึงความเป็นผู้เที่ยวสื่อ [บอก] ความประสงค์ของชายแก่หญิงก็ดี [บอก] ความประสงค์ของหญิง

แก่ชายก็ดี ในความเป็นเมียก็ตาม ในความเป็นชู้ก็ตาม โดยที่สุด [บอก] แม้แก่หญิงแพศยา อันจะพึงอยู่ร่วมชั่วขณะ เป็นสังฆาทิเสส.

บาลีแห่งสิกขาบทนี้ ตกบทว่า "บอก" หรืออะไรอยู่บทหนึ่ง ซึ่งแก้ไว้ในคัมภีร์วิภังค์ว่า "บอก." คำว่า ในความเป็นเมียนั้น หมายความว่า ในการอยู่ร่วมกัน อันชอบด้วยกฎหมาย. คำว่า ในความเป็นชู้นั้น หมายความว่า ในการอยู่ร่วมกัน อันผิดต่อกฎหมาย. เหตุนั้น ในคัมภีร์วิภังค์ ท่านจึงแสดงหญิง ๒ ประเภทนั้นไว้ หญิงอยู่ในปกครองของมารดาบิดาเป็นต้น ซึ่งชายจะพึงขอหรือถือเอาเป็นภรรยาได้ โดยชอบด้วยกฎหมาย คือเป็นภรรยาที่แต่งงาน หรือเป็นภรรยาที่ตกลงกันเอง หรือเป็นภรรยาสินไถ่เป็นต้น ประเภท ๑, หญิงต้องห้าม เช่น หญิงอยู่ในปกครองของวงศ์ มีเจ้าหญิงในราช-สกุลเป็นตัวอย่าง หญิงมีธรรมเนียมรักษา มีภิกษุณีเป็นตัวอย่าง หญิงมีสามี หญิงอันกฎหมายห้าม เช่นเรียกในกฎหมายเก่าว่า แม่หม้ายงานท่าน ประเภท ๑. โดยนัยนี้ ภิกษุรับเป็นเฒ่าแก่ไปสู่ขอหญิงให้แก่ชาย หรือรับเดินสื่อชักนำให้เขาได้กัน หรือทำเช่นนั้นในทางมีโทษ คงเป็นอันล่วงสิกขาบทนี้ดุจเดียวกัน.

ในคัมภีร์วิภังค์นั้น กำหนดองค์แห่งการชักสื่อไว้เป็น ๓ คือ รับคำของผู้วาน ๑ บอกแก่อีกฝ่ายหนึ่ง ๑ กลับมาบอกผู้วาน ๑. แต่ผลแห่งการชักสื่อบางอย่าง ย่อมสำเร็จเพียงด้วยองค์ ๒ ก็มี. เช่น ชายวานภิกษุให้บอกนัดหญิงแพศยาให้ไปหา ณ ตำบลนั้น ๆ เมื่อนั้น ๆ ถ้าหญิงนั้นรับคำ แม้ภิกษุไม่กลับมาบอกชายผู้วาน ความปรารถนา

ของเขาก็คงสำเร็จ. พิจารณาโวหารในสิกขาบท ถ้าไม่มีคำปริกัป ว่า "ก็ดี" ก็พอจะบ่งว่ามีองค์ ๓ ได้ คือคำว่า บอกความประสงค์ของชายแก่หญิงนั้น บ่งว่ารับคำฝ่ายชายมาแล้วและบอกแก่ฝ่ายหญิง และคำว่า บอกความประสงค์ของหญิงแก่ชายนั้น บ่งว่าฝ่ายหญิงเขาว่าอย่างไร กลับมาบอกแก่ฝ่ายชาย ดังนี้ ได้องค์ ๓. แต่ในสิกขาบทนี้ มีคำปริกัปว่า "ก็ดี" ชัดอยู่ บ่งความแต่เพียงรับคำของฝ่ายหนึ่ง และบอกแก่อีกฝ่ายหนึ่ง ได้แต่เพียงองค์ ๒. ข้าพเจ้าสันนิษฐานเห็นว่า ท่านกำหนดองค์ ๓ นั้น ตามทางที่เป็นไปอยู่ เช่นเฒ่าแก่ที่ฝ่ายชายแต่งไปพูดขอแก่ฝ่ายหญิง ได้รับคำตอบอย่างไร กลับมาบอกฝ่ายชายอีก. เมื่อตั้งกำหนดเป็นองค์ ๓ แล้ว จึงแจกองค์ ๒ ว่าเป็นประโยคแห่งถุลลัจจัย องค์ ๑ เป็นประโยคแห่งทุกกฏ ด้วยไม่เพ่งอรรถที่ควรจะเป็นได้หรือไม่. ท่านกำหนดองค์เกินต้องการมีอยู่ในที่อื่นบ้าง คือในจตุตถปาราชิกสิกขาบท ท่านกำหนดองค์มุสาวาทไว้เป็น ๓ คือ ก่อนแต่พูด ก็รู้ว่าเราจักพูดเท็จ เป็นองค์ ๑ ขณะพูด ก็รู้ว่าเราพูดเท็จ เป็นองค์ ๑ ครั้นพูดแล้ว ก็รู้ว่าเราพูดเท็จแล้ว เป็นองค์ ๑. แต่พูดมุสาอวดอุตตริมนุสสธรรม ย่อมสำเร็จเพียงด้วย ๒ องค์ข้างต้นเท่านั้น. ความข้อนี้ กล่าวไว้ในอรรถกถาแล้ว. ข้าพเจ้าปรารถนาจะเข้าใจว่า การชัดสื่อซึ่งกล่าวถึงในสิกขาบทนี้ ย่อมสำเร็จด้วยโยงข่าวสาส์นของคน ๒ ฝ่ายให้ถึงกันเข้า. เช่นนี้ย่อมสมเหตุสมผล. ส่วนอาบัติในบุพพปโยคนั้น ถ้าเขาวาน รับคำ เป็นถุลลัจจัย บอกแก่อีกฝ่ายหนึ่ง เป็นสังฆาทิเสส ถ้าจัดการเอง บอก

แก่ฝ่ายแรกเป็นถุลลัจจัย บอกแก่ฝ่ายที่ ๒ เป็นสังฆาทิเสส. ประโยคแรกเป็นถุลลัจจัยที่เดียว ในสิกขาบทอื่นก็มี เพราะไม่มีประโยคที่รองลงไป.

ผู้วานนั้น เป็นเจ้าตัวชายหรือหญิงเองก็ตาม เป็นมารดาบิดาหรือผู้ใหญ่อื่นของเขาก็ตาม ภิกษุรับแล้ว บอกแก่อีกฝ่ายหนึ่ง เป็นเจ้าตัวก็ตาม เป็นผู้ใหญ่ของเขาก็ตาม คงต้องสังฆาทิเสส. ไม่ทำเอง สั่งให้ผู้อื่นทำแทนอีกต่อหนึ่ง ก็เหมือนกัน.

เขาวานภิกษุหลายรูป เธอทั้งหลายรับเขาแล้ว บอกแม้แต่รูปเดียว ต้องสังฆาทิเสสด้วยยันทั้งนั้น. ภิกษุแม้ไม่รู้ ชักโยงสามีภรรยาผู้หย่ากันแล้วให้กลับเป็นสามีภรรยากันใหม่ ท่านว่าไม่พ้นอาบัติ. เหตุนั้น อาบัติในสิกขาบทนี้ จึงจัดว่าเป็นอจิตตกะ. สามีภรรยาโกรธกันแล้ว ต่างคนต่างอยู่ แต่หาได้อย่ากันไม่ ภิกษุชักโยงให้ดีกันไม่ต้องอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุจะให้ทำกุฎี อันหาเจ้าของมิได้เฉพาะตนเอง ด้วยอาการของเอาเอง พึงทำให้ได้ประมาณ. นี้ประมาณในอันทำกุฎีนั้น โดยยาว ๑๒ คืบ โดยกว้าง ๗ คืบ ด้วยคืบสุคต วัด ในร่วมใน. พึงนำภิกษุทั้งหลายไป เพื่อแสดงที่. ภิกษุเหล่านั้นพึงแสดงที่อันไม่มีผู้จองไว้ อันมีชานรอบง หากภิกษุให้ทำกุฎีด้วยการขอเอาเอง ในที่อันมีผู้จองไว้ อันหาชานรอบมิได้ หรือไม่นำภิกษุทั้งหลายไปเพื่อแสดงที่ หรือทำให้ล่วงประมาณ เป็นสังฆาท์เสส.

อรรถแห่งสิกขาบทนี้แฝงอยู่ ทำให้เข้าใจยาก ต้องการอธิบายมากสักหน่อย. สมควรจะใคร่ครวญถึงที่ทางก่อน เพราะสงฆ์อาจแสดงให้ได้ น่าจะเห็นว่าเป็นที่ในอาราม หรือในอุปจารแห่งอาราม. แต่อารามในครั้งนั้น ไม่เหมือนในบัดนี้ สงฆ์ไม่ได้เป็นใหญ่ มีเจ้าของดูแลรักษา แต่เอาไว้สำหรับเป็นที่สงฆ์อาศัย ทั้งยังมีความอื่นอีกบ่งว่าไม่ใช่ที่ในอาราม หรือในอุปจารแห่งอาราม. คำว่า อันมีผู้จองไว้นั้น ข้าพเจ้าเข้าในว่า เป็นที่อันคนจองไว้ก่อน มีกรรมสิทธิ์ตามกฎหมายบ้านเมือง. การจองที่ทับหรือคาบเกี่ยว มีห้ามไว้ชัดในการผูกสีมา. แต่ในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า เป็นที่อาศัยของสัตว์ตัวเล็กมีมดปลวกเป็นต้น ของสัตว์ร้าย มีช้างเสือเป็นต้น ที่อยู่ติดกับนาไร่เรือกสวนเรือนโรงของผู้อื่น และเป็นที่พลุกพล่าน เช่นอยู่ใกล้ที่ชุมนุมชน และอยู่ริมถนนหนทาง. ถ้าอย่างนี้ น่าจะหาที่สร้างไม่ได้เลย ทั้งในป่า ทั้งในบ้าน. เหตุไฉนท่านจึงแก้อย่างนั้น. บาลีบทนี้ว่า "สารมฺภ" แปลตามพยัญชนะว่า "มีปรารภ" หรือ "มีเริ่ม" ท่านตีความเป็นอย่างนั้นไปเสีย. คำว่า อันมีชานรอบนั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ชานสำหรับหมายเขตตามธรรมเนียมของบ้านเมือง ดังมีแจ้งในกฎหมาย มานวธรรมศาสตร์ ของโบราณ ที่เอาชื่อมาใช้เรียกกฎหมายสยามในกาลก่อน. การเว้นชานไว้เป็นเขตนั้น มีสั่งไว้ชัดในการผูกสีมา. แต่ในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า เป็นที่อาจเวียนเกวียน เวียนบันได. ด้วยเหตุอย่างไร ท่านจึงลงสันนิษฐานเช่นนั้น. เห็นว่าเพราะบาลีบทนี้ว่า "สปริกฺกมนํ" แปลตามพยัญชนะว่า "มีที่เดินได้รอบ"

ท่านเพ่งเฉพาะทำการสะดวก ไม่ได้สอดส่องไปถึงอย่างอื่น. วินิจฉัยมาถึงนี้ ก็พอถึงสันนิษฐานลงได้ว่า ที่นั้นเป็นสถานยังไม่มีคนจับจองหวงห้าม เป็นป่าหรือทุ่งว่าง. กิริยาที่ขอให้สงฆ์แสดงที่ให้นั้น ก็คือทำการจับจองให้มีพยานเป็นหลักฐาน และเว้นชานไว้รอบเป็นเขตตามธรรมเนียมบ้านเมือง. ถ้านึกถึงธรรมเนียมในบัดนี้ คงจะเข้าใจดี. ภิกษุจะตั้งสำนักสงฆ์ ต้องขอเจ้าคณะแขวง เพื่อให้อนุญาตก่อน ฝ่ายเจ้าคณะแขวงจะต้องพิจารณาดู เห็นว่าผู้ขอสมควรจะจับจองถือกรรมสิทธิ์ในที่นั้นได้ และการตั้งสำนักนั้น ไม่ประกับผู้ใดผู้หนึ่ง จึงควรอนุญาตและกำหนดเขตไว้เป็นสำคัญ ไม่ได้เช่นนั้น ก็ควรห้ามไม่ให้ตั้ง. ธรรมเนียมนี้ ก็ทำตามเรื่องในสิกขาบทนี้เอง.

คราวนี้ เป็นวาระที่จะสันนิษฐานถึงกุฎีว่าเป็นชนิดไร. บาลีในสิกขาบทว่าเพียง "กุฎี" เท่านั้น บ่งว่าชนิดใดชนิดหนึ่งก็ตาม แต่ในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า เป็นกุฎีโบก ด้วยดินหรือด้วยปูน. ท่านจะเห็นความอย่างไรไม่ทราบแน่ แต่มีคำพอจะนำให้สันนิษฐานลงเช่นนั้น ในท้องนิทานแห่งสิกขาบท คือขอดิน และทำไม่มีประมาณไม่ค่อยสำเร็จลง. ถ้าความสำคัญในเรื่องนี้ เนื่องด้วยที่สร้างต่างหาก กุฎีเป็นชนิดไร ไม่เป็นสำคัญ. ความสำคัญเนื่องด้วยกุฎี มีอยู่แต่เพียงทำอย่าให้ล่วงประมาณเท่านั้น. ห้ามไว้เพื่อจำกัดการขอให้จบลง.

มีคำถามสอดเข้ามาว่า ถ้าความสำคัญเนื่องด้วยที่ เหตุไฉนจึงยกการสร้างกุฎีขึ้นเป็นตัวตั้งเล่า? มีคำแก้ว่า เพราะในครั้งนั้นที่ยังไม่เป็นของมีราคา แม้ให้จับจอง ก็เพียงกันวิวาทเท่านั้น. อย่า

ว่าแต่ในครั้งนั้นเลย ในบัดนี้เอง การเก็บค่าเช่าที่ธรณีสงฆ์ ยังเก็บตามหลังคาเรื่องก็มี ส่วนที่เป็นชานนั้น ไม่ต้องพูดถึง เรือนปลูกแทรกลงไม่ได้แล้ว ไม่ต้องหวง. เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงได้กล่าวว่า อรรถแห่งสิกขาบทนี้แฝงอยู่ ทำให้เข้าใจยาก.

คราวนี้เป็นวาระที่จะปรารภถึงประมาณแห่งกุฎี ประมาณนั้นใช้สุคตประมาณ. ประมาณชนิดนี้ เข้าใจกันมาว่า ออกจากนิ้วพระหัตถ์แห่งพระศาสดาเอง. ข้อนี้ก็น่าจะเป็นได้ เมื่อพระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทเกี่ยวถึงประมาณเข้า ก็จะทรงชี้เอานิ้วเอาคืนเอาศอกของพระองค์เอง. แต่ใคร่ครวญถึงศัพท์ว่า "สุคต" ซึ่งไม่ได้เคยใช้ในพระโอฐของพระศาสดาเรียกพระองค์เอง หรือในโอฐสาวกใช้เรียกพระศาสดา คิดฉงนไปว่า บางทีจะหมายความอย่างอื่นกระมัง เช่น คืบเต็ม ๆ คือคืบอย่างผึ่งผาย หรือหมายเอาประมาณหลวงอันใช้เป็นหลักมาตรา หรือเป็นชื่อประมาณต่างอย่างหนึ่ง เช่น เราเรียกกันว่า นิ้วช่างไม้นิ้วฟุต ฉะนี้. ข้อนี้เป็นแต่นึกไป ยังไม่พบหลักฐาน ทั้งคำว่าประมาณแห่งสุคตจีวรแห่งพระสุคตก็มีอยู่ จึงต้องฟังเอาว่า นั่นเป็นประมาณออกจากนิ้วพระหัตถ์แห่งพระศาสดา. แม้อย่างนั้นก็ยังจะต้องหาทางคำนวณอีกว่าเท่าไร จักงดไว้กล่าวแผนกหนึ่ง. ในสิกขาบทนี้ก็ดี ในสิกขาบทอื่นก็ดี จักกล่าวทับว่านิ้วสุคตคืบสุคตไว้ที.

คราวนี้จักวินิจฉันความแห่งพากย์ว่า "หากภิกษุให้ทำกุฎีด้วยการขอเอาเอง ในที่อันมีผู้จองไว้ อันหาชนรอบมิได้" ต่อไป.

พากย์นี้บ่งความว่าเป็นสังฆาทิเสส แต่ไฉนในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า แต่ละอย่าง ๆ เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ เข้าใจไม่ได้, ถ้าถูกตามนั้น พากย์นั้นในสิกขาบทกล่าวไว้ทำอะไร และบทปริกัปว่า "หรือ" ในพากย์ต่อไปก็หาประโยชน์ไม่ได้ [เห็นชัดในสิกขาบทข้างหน้า อันมีเฉพาะบทเดียว]. ใคร่ครวญดู การแสดงที่เป็นธุระของสงฆ์ ๆ คงเลือกให้ถูกลักษณะ ภิกษุทำในที่ผิดลักษณะเช่นนั้น ก็คงทำในที่อื่นจากที่อันสงฆ์แสดงให้. เมื่อถือเอาความเช่นนี้ เป็นอันได้ความแจ่มว่า ภิกษุขอให้สงฆ์แสดงที่ให้แล้ว แต่ทำขึ้นในที่อื่น หรือไม่ขอให้สงฆ์แสดงที่ให้เลย หรือทำในที่อันสงฆ์แสดงให้แล้ว แต่ทำกุฏีให้ล่วงประมาณ แต่ละอย่าง ๆ เป็นประโยคแห่งสังฆาทิเสส. ทำอย่างเดียวต้องอาบัติตัวเดียว ทำ ๒ อย่าง ต้องอาบัติ ๒ ตัว. อาบัติในบุพพปโยคเป็นทุกกฏทุกประโยคที่ทำ จนถึงอีกประโยคหนึ่งจะเสด็จเป็นถุลลัจจัยทำเสร็จ เป็นสังฆาทิเสส.

อาบัติในสิกขาบทนี้ ต้องเพราะไม่ทำก็มี คือไม่ขอให้สงฆ์แสดงที่ให้ก่อน ต้องเพราะทำก็มี คือทำในที่อื่นจากที่อันสงฆ์แสดงให้ หรือทำให้ล่วงประมาณ ต้องทั้งเพราะไม่ทำด้วย ทั้งเพราะทำด้วยก็มี คือไม่ขอให้สงฆ์แสดงที่และทำให้ล่วงประมาณ. ขอสงฆ์แสดงที่ให้ก่อนแล้วทำในที่นั้น ไม่ให้เกินประมาณ ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า อนึ่ง ภิกษุจะให้ทำวิหารใหญ่อันมีเจ้าของเฉพาะตนเอง พึงนำภิกษุทั้งหลายไปเพื่อแสดงที่. ภิกษุเหล่านั้นพึงแสดงที่อันไม่มีผู้จองไว้ อันมีชานรอบ. หาภิกษุให้ทำวิหารใหญ่

ในที่มีผู้จองไว้ หาชานรอบมิได้ หรือไม่นำภิกษุทั้งหลายไปเพื่อแสดงที่เป็นสังฆาทิเสส.

บทว่าวิหารนั้น ในบัดนี้เข้าในเป็นสถานกลางไปแล้ว เพราะเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ทำไว้เป็นที่เหมือนพระศาสดายังเสด็จอยู่. บทว่าวิหารในคัมภีร์นั้น หมายเอาที่อยู่ของภิกษุ ต่างจากกุฎีอย่างไรไม่มีคำแสดงให้ชัด. ในคัมภีร์แก้บทวิหารว่าเป็นของโบกเช่นเดียวกับแก้บทกุฎีในสิกขาบทก่อน. ความแปลกแห่งสิกขาบทนี้ก็เพียงมีทายกเป็นเจ้าของ ไม่ต้องมีจำกัดประมาณ เพราะไม่ต้องไปรบกวนขอต่อคนมาก. นอกจากนี้ พึงรู้โดยอธิบายในสิกขาบทก่อน.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ขัดใจ มีโทสะไม่แช่มชื่น ตามกำจัด [คือโจท] ภิกษุด้วยธรรมมีโทษถึงปาราชิกอันหามูลมิได้ ด้วยหมายว่า แม้ไฉน เราจะยังเธอให้เคลื่อนจากพรหมจรรย์นี้ได้ ครั้นสมัยอื่นแต่นั้น อันผู้ใดผู้หนึ่งถือเอาตามก็ตาม ไม่ถือเอาตามก็ตาม เชื่อก็ตาม ไม่เชื่อก็ตาม แต่อธิกรณ์นั้นเป็นเรื่องหามูลมิได้ และภิกษุยันอิงโทสะ เป็นสังฆาทิเสส.

ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วในหนหลังว่า การทำคืนอาบัติ พระศาสดาตรัสสั่งให้เป็นหน้าที่ของภิกษุผู้ต้องจะทำเองก่อน ถ้าไม่ทำ จึงเป็นหน้าที่ของภิกษุอื่นจะพึงเตือนเฉพาะตนด้วยเห็นแก่เธอ ถ้ายังดื้อด้านแม้จะพึงโจทขึ้นในท่ามกลางสงฆ์ ด้วยเห็นแก่พระศาสนา ภิกษุในสิกขาบทนี้ ถือเอาประโยชน์จากพระพุทธานุญาตข้อนั้น และโจท

ภิกษุอันตนเกลียดชัง. อธิกรณ์ในที่นี้ ได้แก่อนุวาทาธิกรณ์ คือฟ้องหากันด้วยเรื่องละเมิดสิกขาบทต้องอาบัติ. อธิกรณ์หามูลมิได้นั้น เว้นจากได้เห็น ได้ฟัง ได้รังเกียจ. เรื่องที่ได้เห็นเอง จัดว่ามีมูล เรื่องมีผู้บอก แต่เชื่อโดยเห็นว่ามีหลักฐาน ก็จัดว่ามีมูล เว้นจากเห็นจากได้ยิน แต่กิริยาของเธอแสดงพิรุธให้เกิดรังเกียจ ก็จัดว่ามีมูล. จำโจทนั้น พึงกำหนดรู้ด้วยเล่าถึงเรื่องที่ทำก็ดี ด้วยรุบุอาบัติก็ดี ด้วยการห้ามสังวาสก็ดี ด้วยห้ามสามีจิกกรรมก็ดี แต่ชัดพอจะให้เข้าใจว่าต้องอาบัติปาราชิก. ในคัมภีร์วิภังค์ กล่าวการโจททางวาจาต่อหน้าผู้ต้องโจท ตามธรรมเนียมที่ใช้กันอยู่ในเวลานั้น พระอรรถกถาจารย์ถือเอานัยนี้กระมัง จึงพิจารณาว่าโจทลับหลัง อาบัติยังไม่ถึงที่สุด. ข้าพเจ้าเข้าใจว่า โจทด้วยวาจาก็ดี โจทด้วยกาล เช่นเขียนหนังสือยื่นก็ดี จัดว่าเป็นอันโจทเหมือนกัน และการโจทนั้นย่อมถึงที่สุดขณะเมื่อกล่าวหรือยื่นหนังสือต่อเจ้าหน้าที่ เช่นนางเมตติยาภิกษุณีทูลโจทท่านพระทัพพมัลลบุตรแด่พระศาสดา ในนิทานแห่งสิกขาบทนี้เอง. เหตุไฉนจึงเข้าใจอย่างนี้. เพราะโจทด้วยกายก็สมปรารถนาได้ หรือในบัดนี้ ยิ่งเป็นหลักฐานมากกว่าพูดด้วยปาก และเพราะโจทด้วยหมายจะให้เคลื่อนจากพรหมจรรย์ ต้องโจทต่อเจ้าหน้าที่. พูดแก่เจ้าตัวเองก็ตาม บอกเล่าแก่ภิกษุอื่น เพื่อจะยังความให้กระฉ่อนก็ตาม อย่างนี้แล เรียกว่าโจทลับหลัง ยังไม่ถึงที่สุด. ข้อที่จำเลยคือผู้ต้องโจท จะต้องรู้ความนั้น จะพึงต้องการในเวลาวินิจฉัยอธิกรณ์เป็นองค์แห่งสัมมุขาวินัยต่างหาก.

อธิกรณ์ไม่มีมูล ภิกษุโจทเองก็ดี สั่งให้โจทก็ดี ซึ่งภิกษุด้วยธรรมมีโทษถึงปาราชิก ต้องสังฆาทิเสส. ภิกษุผู้ว่าต่าง โจทตามประสงค์ของผู้สั่ง ก็ต้องสังฆาทิเสสด้วย. อธิกรณ์มีมูลอันเพลาโจททำให้มั่นเข้า เช่นเป็นแต่เพียงได้รับบอกเล่า แต่โจทว่าได้เห็นเอง เป็นสังฆาทิเสสเหมือนกัน. อธิกรณ์มีมูลอันมั่น โจททำให้เพลาลง เป็นอาบัติอะไรเล่า ? ในคัมภีร์วิภังค์ท่านว่า เป็นสังฆาทิเสสเหมือนกัน. ข้าพเจ้าเข้าใจว่า มีไม่ได้ เพราะภิกษุผู้โจทก์สิ หมายจะให้จำเลยฉิบหาย เหตุไฉนจะทำคำโจทของตนให้เพลาลง อธิกรณ์มีมูล เช่นได้เห็นจริง ๆ แต่คลับคล้ายคลับคลา สันนิษฐานลงไม่ถนัด โจททำให้มั่นเข้า ว่าได้เห็นโดยถนัดเช่นนี้ ท่านว่าเป็นสังฆาทิเสสเหมือนกัน. ในคัมภีร์วิภังค์กล่าวว่า จำเลยเป็นผู้ไม่บริสุทธ์ คือต้องปาราชิกแล้ว แต่โจทก์สำคัญว่า เป็นผู้บริสุทธ์ และโจทด้วยอธิกรณ์ที่ตนเข้าใจว่าไม่มีมูล ต้องสังฆาทิเสสเหมือนกัน. ท่านวินิจฉัยชอบ ความปฏิญาณว่าเป็นภิกษุแล ควรถือเป็นประมาณ. อนึ่ง เป็นธรรมเนียมของภิกษุผู้จะโจทภิกษุอื่นต่อหน้า ต้องขอโอกาสต่อภิกษุนั้นก่อน ไม่ทำอย่างนั้น ต้องทุกกฏ ท่านจึงยกอาบัตินี้ขึ้นวินิจฉัยด้วยในวิภังค์. ธรรมเนียมนี้ควรใช้ แม้เมื่อโจทในที่ลับหลังควรบอกแก่ผู้ที่ตนจะโจทให้รู้ตัว แม้ทนายความในทุกวันนี้ เขาทำอย่างนี้ก็มี.

จำเลยเป็นผู้บริสุทธ์ก็ตาม ไม่เป็นผู้บริสุทธ์ก็ตาม เข้าในว่าเป็นผู้ไม่บริสุทธ์ โจทตงตามอาการได้เห็น หรือได้ฟัง หรือรังเกียจ

สงสัย แม้หากอธิกรณ์นั้น ไม่เป็นจริง เช่นได้รับแจ้งความเท็จ ไม่ต้องอาบัติ.

ในสิกขาบทนี้ ท่านหาได้กล่าวอาบัติเป็นอนุโลมไว้ไม่. ตามอนุโลม โจทด้วยอาบัติสังฆาทิเสส น่าจะเป็นถุลลัจจัย แต่มีสิกขาบทไว้แผนกหนึ่ง วางโทษเพียงปาจิตตีย์เท่านั้น. ข้อนี้เป็นเหตุหยั่งสันนิษฐานว่า อาบัติอนุโลมตั้งขึ้นทีหลัง.

สิกขาบทที่ ๙ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ขัดใจ มีโทสะไม่แช่มชื่น ถือเอาเอกเทสบางแห่ง แห่งอธิกรณ์อันเป็นเรื่องอื่น ให้เป็นเพียงเลศตามกำจัดภิกษุ ด้วยธรรมอันมีโทษถึงปาราชิก ด้วยหมายว่า แม้ไฉนเราจะยังเธอให้เคลื่อนจากพรหมจรรย์นี้ได้ ครั้นสมัยอื่นแต่นั้นอันผู้ใดผู้หนึ่งถือเอาตามก็ตาม ไม่ถือเอาตามก็ตาม [คือเชื่อก็ตาม ไม่เชื่อก็ตาม] แต่อธิกรณ์นั้นเป็นเรื่องอื่น เอกเทสบางแห่ง เธอถือเอาพอเป็นเลศ และภิกษุย่อมยันอิงโทสะ เป็นสังฆาทิเสส.

อธิกรณ์เป็นเรื่องอื่นนั้น เป็นเรื่องของผู้อื่นก็มี เป็นเรื่องของจำเลยเองก็มี ถือเอาเลศแห่งอธิกรณ์เป็นเรื่องของผู้อื่นนั้น เช่นได้เห็นคนผิวขาวหรือคล้ำ มีรูปร่างสูงหรือต่ำเช่นจำเลย ทำการเช่นจะนำมาโจทได้ ภิกษุอ้างการที่ได้เห็นนั้นว่า ได้เห็นคนมีผิวอย่างนั้นก็ดูว่ามีสัณฐานอย่างนั้นก็ดี ทำอย่างนั้น ๆ คลับคล้ายคลับคลา แต่เข้าใจว่าจำเลย และโจทด้วยได้เห็นและสงสัย. อีกอย่างหนึ่ง เช่นเจ้าของเรื่องมีชื่อเหมือนกันเข้า ได้ฟังคำบอกเล่าว่า คนชื่อเดียวกับจำเลยทำอย่างนั้น ๆ เก็บมาโจทจำเลย ด้วยได้ฟังและสงสัย. ถือเอา

เลศแห่งอธิกรณ์เป็นเรื่องของจำเลยเองนั้น เช่นรู้ว่าจำเลยประพฤติล่วงสิขาบทบางข้อ แต่ไม่ถึงปาราชิก โจทให้แรงถึงปาราชิก. ความนอกจากนี้เหมือนในสิกขาบทก่อน.

สิขาบทที่ ๑๐ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียง หรือถือเอาอธิกรณ์ [คือเรื่อง] อันเป็นเหตุแตกกันยกย่อมยันอยู่. ภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลาย พึงว่ากล่าวอย่างนี้ว่า ท่านอย่าได้ตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียง หรืออย่าได้ถือเอาอธิกรณ์อันเป็นเหตุแตกกันยกย่องยันอยู่ ขอท่านจงพร้อมเพรียงด้วยสงฆ์ เพราะว่าสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน ปรองดองกัน ไม่วิวาทกัน มีอุทเทสเดียวกัน [คือฟังพระปาติโมกข์ร่วมกัน] ย่อมอยู่ผาสุก. และภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่อย่างนี้ ยังยกย่องยันอยู่อย่างนั้นเทียว ภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายพึงสวดสมนุภาส คือประกาศห้าม กว่าจะครบ ๓ จบ เพื่อให้สละกรรมนั้นเสีย หากเธอถูกสวดสมนุภาส กว่าจะครบ ๓ จบอยู่ สละกรรมนั้นเสีย สละได้อย่างนี้ นั่นเป็นการดี หากเธอไม่สละเสีย เป็นสังฆาทิเสส.

สงฆ์ในที่นี้ หมายเอาภิกษุทั้งหมู่. คำว่า พร้อมเพรียงนั้น คือมีสังวาสเสมอกัน อยู่ในสีมาเดียวกัน. คำว่า ตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงนั้น คือขวนขวายเพื่อจะให้แตกเป็นก๊ก จนถึงมีสังวาสต่าง คือไม่ร่วมอุโบสถสังฆกรรม. อธิกรณ์เป็นเหตุแตกกันนั้น คือเถียงกันว่า นั่นธรรม นั่นไม่ใช่ธรรม นั่นวินัย นั่นไม่ใช่วินัย เป็นต้น. ข้อนี้พึงเห็นตัวอย่างในเรื่องพระเทวทัตต์ผู้ขวนขวายเพื่อแยก

ออกจากสำนักพระศาสดา และตั้งสำนักใหม่.

เป็นหน้าที่ของภิกษุผู้รู้เรื่อง จะพึงห้ามปราม รู้แล้วไม่ว่า ต้องทุกกฏ ถ้าว่าแล้วไม่ฟัง พึงฉุดตัวมาท่ามกลางสงฆ์ว่ากล่าวอีก ๓ ครั้ง ถ้ายังขืนอยู่ พึงสวดสมนุภาส [คือประกาศห้าม] ด้วยอาณัติของสงฆ์ ด้วยญัตติจตุตถกรรม. ฝ่ายภิกษุผู้เป็นตัวการ เมื่อได้รับห้าม สละเสียได้ในคราวแรก ๆ จัดว่าเป็นดี ถ้าไม่สละ ต้องทุกกฏทุกคราวจนจบ ญัตติ คือคำเผดียงสงฆ์ จบอนุสาวนา คือคำหารือและตกลงของสงฆ์ ๒ คราวข้างต้น ต้องถุลลัจจัย จบอนุสาวนาคราวที่ ๓ อันเป็นหนสุดท้าย ต้องสังฆาทิเสส. เมื่ออาบัติถึงที่สุดแล้ว อาบัติในบุพพปโยคย่อมระงับ.

ในกรรมเป็นธรรม คือทำถูกตามคลองธรรมและแบบแผน เข้าใจถูกก็ดี แคลงอยู่ก็ดี เข้าใจผิดก็ดี ไม่สละ เป็นสังฆาทิเสสเหมือนกัน. เหตุนั้น อาบัติในสิกขาบทนี้ จึงเป็นอจิตตกะ. ในกรรมไม่เป็นธรรม ท่านว่าเป็นทุกกฏ. ข้อนี้ พึงเห็นในกรรมอันทำผิดแบบแผน แต่ความมุ่งหมายคงถูกตามคลองธรรม.

สิขาบทที่ ๑๑ ว่า อนึ่ง มีภิกษุผู้ประพฤติตามผู้พูดเข้ากันของภิกษุนั้นแล ๑ รูปบ้าง ๒ รูปบ้าง ๓ รูปบ้าง เธอทั้งหลายกล่าวอย่างนี้ว่า ขอท่านทั้งหลายอย่าได้กล่าวคำอะไร ๆ ต่อภิกษุนั่น ภิกษุนั่นกล่าวถูกธรรมด้วย ภิกษุนั่นกล่าวถูกวินัยด้วย ภิกษุนั่นถือเอาความพอใจและความชอบใจของพวกข้าพเจ้ากล่าวด้วย เธอรู้ [ใจ] ของพวกข้าพเจ้ากล่าว คำที่เธอกล่าวนั้น ย่อมควร [คือถูกใจ] แม้แก่

พวกข้าพเจ้า. ภิกษุเหล่านั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงว่ากล่าวอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายอย่าได้กล่าวอย่างนั้น ภิกษุนั่น หาใช่ผู้กล่าวถูกธรรมไม่ด้วย ภิกษุนั่น หาใช่ผู้กล่าวถูกวินัยไม่ด้วย ความทำลายสงฆ์อย่าได้ชอบแม้แก่พวกท่าน ขอ [ใจ] ของพวกท่านจงพร้อมเพรียงด้วยสงฆ์ เพราะว่าสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน ปรองดองกันไม่วิวาทกัน มีอุทเทสเดียวกัน ย่อมอยู่ผาสุก. และภิกษุเหล่านั้น อันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่อย่างนี้ ยังยกย่องอย่างนั้นเทียว ภิกษุเหล่านั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงสวดสมนุภาสกว่าจะครบ ๓ จบ เพื่อให้สละกรรมนั้นเสีย หากเธอทั้งหลายถูกสวดสมนุภาสกว่าจะครบ ๓ จบอยู่ สละกรรมนั้นเสีย สละได้อย่างนี้ นั่นเป็นการดี หากเธอทั้งหลายไม่สละเสีย เป็นสังฆาทิเสส.

บาลีแห่งสิกขาบทนี้ปรากฏว่า มีตกหล่นและเคลื่อนคลาดบางแห่ง เช่นคำว่า เธอรู้ของพวกข้าพเจ้า เพ่งความพอใจและความชอบใจนั้น หรือตกบทอะไรสักอย่าง เช่นจิตหรืออัชฌาสัย ในที่นี้ได้ลงบทว่า ใจ ไว้แทน เพื่อหมายความตลอดถึงความพอใจและความชอบใจ. อีแห่งหนึ่ง คำว่า ขอของพวกท่าน จงพร้อมเพรียงด้วงสงฆ์ ตามรูปนี้ตกอะไรสักบทหนึ่ง ซึ่งเป็นเอกวจนะ คือเป็นของสิ่งเดียว ที่ลงไว้ในที่นี้ว่า ใจ เหมือนกัน. แต่เทียบพากย์เช่นนี้ในสิกขาบทก่อน ต้องถือว่าบทคลาดเคลื่อน ความควรจะว่าขอพวกท่านทั้งหลายจงพร้อมเพรียงด้วยสงฆ์.

อธิบาย ในสิกขาบทนี้พึงรู้โดยนัยอันกล่าวแล้วในสิกขาบทก่อน

มีข้อแปลกแต่เพียงว่า สงฆ์สวดสมนุภาสภิกษุเล่านั้นคราวละ ๒ รูป ๓ รูปได้ ห้ามมิให้สวดสมนุภาสในคราวเดียวยิ่งกว่านั้น. มีอธิบายว่า ภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปจัดว่าเป็นสงฆ์เหมือนกัน สงฆ์ฝ่ายหนึ่งจะทำกรรมแก่สงฆ์อีกฝ่ายหนึ่ง ผิดแผนพระวินัย.

สิกขาบทที่ ๑๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มีสัญชาติแห่งคนว่ายาก อันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่ถูกทางธรรม ในสิกขาบททั้งหลายอันเนื่องในอุทเทส [คือพระปาติโมกข์] ทำตนให้เป็นผู้อันใคร ๆ ว่ากล่าวไม่ได้ ด้วยกล่าวโต้ว่า พวกท่านอย่าได้กล่าวอะไร ๆ ต่อเรา เป็นคำดีก็ตาม เป็นคำชั่วก็ตาม แม้เราก็จักไม่กล่าวอะไร ๆ ต่อพวกท่านเหมือนกัน เป็นคำดีก็ตาม เป็นคำชั่วก็ตาม ขอพวกท่านจงเว้นจากการว่ากล่าวเราเสีย, ภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงว่ากล่าวอย่างนี้ว่า ท่านอย่าได้ทำตนให้เป็นผู้อันใคร ๆ ว่าไม่ได้ ขอท่านจงทำตนให้เป็นผู้อันเขาว่าได้แล แม้ท่านก็จงว่ากล่าวภิกษุทั้งหลายโดยชอบธรรม แม้ภิกษุทั้งหลายก็จักว่ากล่าวท่านโดยชอบธรรม เพราะว่าบริษัทของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เจริญแล้วด้วยอาการอย่างนี้ คือด้วยว่ากล่าวซึ่งกันและกัน ด้วยเตือนกันและกัน ให้ออกจากอาบัติ. และภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่อย่างนี้ ยังยกย่องอยู่อย่างนั้นเทียว ภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายพึงสวดสมนุภาสกว่าจะครบ ๓ จบ เพื่อให้สละกรรมนั้นเสีย หากเธอถูกสวดสมนุภาสกว่าจะครบ ๓ จบอยู่ สละกรรมนั้นเสียสละได้อย่างนี้ นั่นเป็นการดี หากเธอไม่สละเสีย เป็นสังฆาทเสส.

สิกขาบทที่ ๑๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุเข้าไปอาศัยบ้านก็ดี นิคมก็ดี แห่งใดแห่งหนึ่งอยู่ เป็นผู้ประทุษร้ายสกุล มีความประพฤติเลวทราม ความประพฤติเลวทรามของเธอ เขาได้เห็นอยู่ด้วย เขาได้ยินอยู่ด้วย และสกุลทั้งหลายอันเธอประทุษร้ายแล้ว เขาได้เห็นอยู่ด้วย เขาได้ยินอยู่ด้วย. ภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านเป็นผู้ประทุษร้ายสกุล มีความประพฤติเลวทราม ความประพฤติเลวทรามของท่าน เขาได้เห็นอยู่ด้วย เขาได้ยินอยู่ด้วย และสกุลทั้งหลายอันท่านประทุษร้ายแล้ว เขาได้เห็นอยู่ด้วย เขาได้ยินอยู่ด้วย ท่านจงหลีกไปเสียจากอาวาสนี้ ท่านอย่าอยู่ในที่นี้ [อีก] และภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่อย่างนี้ ว่าภิกษุเหล่านั้นอย่างนี้ว่า พวกภิกษุ ถึงความพอใจด้วย ถึงความขัดเคืองด้วย ถึงความหลงด้วย ถึงความกลัวด้วย ย่อมขับภิกษุบางรูป ย่อมไม่ขับภิกษุบางรูป เพราะอาบัติเช่นเดียวกัน. ภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงว่ากล่าวอย่างนี้ว่า ท่านอย่าได้กล่าวอย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย หาได้ถึงความพอใจไม่ หาได้ถึงความขัดเคืองไม่ หาได้ถึงความหลงไม่ หาได้ถึงความกลัวไม่ ท่านเองแล เป็นผู้ประทุษร้ายสกุล มีความประพฤติเลวทราม ฯ ล ฯ ท่านอย่าอยู่ในที่นี้ [อีก] และภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่อย่างนี้ ยังยกย่องอยู่อย่างนั้นเทียว ภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายพึงสวดสมนุภาสกว่าจะครบ ๓ จบ เพื่อให้สละกรรมนั้นเสีย หากเธอถูกสวดสมนุภาสกว่าจะครบ ๓ จบอยู่ สละกรรมนั้นเสีย สละได้อย่างนี้ นั่นเป็นการดี หากเธอไม่สละเสีย เป็นสังฆาทิเสส.

คำว่า ประทุษร้ายสกุล เป็นโวหารอย่างหนึ่ง ใช้อยู่ในหมู่ภิกษุ ไม่ได้หมายความว่า โกรธขึ้งจองล้างจองผลาญทำร้ายร่างกาย หรือทำให้เสียทรัพย์ หมายความว่า เป็นผู้ประจบเขาด้วยกิริยาทำตนอย่างคฤหัสถ์ ยอมตนให้เขาใช้สอย หรือด้วยอาการเอาเปรียบโดยเชิงให้สิ่งของเล็กน้อยด้วยหวังได้มาก. ทำอย่างนี้เรียกว่าประทุษร้ายสกุล เพราะทำให้เขาเสียศรัทธาเลื่อมใส อันเป็นมูลเหตุแห่งกุศลสมบัติ. จริงอยู่. ภิกษุทำเช่นนั้น แม้หากถูกใจของเขาบางเหล่า แต่เขาคงไม่นับถือโดยฐานเป็นพระ คงคบโดยฐานเป็นเพื่อนชั้นเลว. คำว่า มีความประพฤติเลวทรามนั้น คือ ประพฤตินอกทางของสมณะ เป็นต้นว่าประพฤติสุงสิงกับหญิงสาวในสกุล เล่นการพนัน เล่นซุกซนต่าง ๆ เล่นตลกคะนอง ร้องรำทำเพลง. ภิกษุเช่นนี้มีพระพุทธานุญาตไว้ ในสงฆ์ลงโทษทำปัพพาชนียกรรมขับเสียจากอาวาส ภิกษุผู้นั้นต้องปัพพาชนียกรรมอย่างนี้ ควรจะรู้สึกโทษตัว ประพฤติกลับตัวเสียใหม่ เพื่อสงฆ์จะได้งดโทษ แต่ภิกษุในสิกขาบทนี้กลับว่าติเตียนภิกษุอื่นว่า ลุอำนาจแก่อคติ ๔ ที่ทรงอนุญาตให้สงฆ์ว่ากล่าว ตลอดถึงสวดสมนุภาสประกาศห้าม ถ้าไม่ฟัง ต้องสังฆาทิเสส.

สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบทนี้ ๙ สิกขาบทข้างต้น ให้ต้องอาบัติแต่แรกทำ เรียกปฐมาปัตติกะ, ๔ สิกขาบทข้างปลาย ให้ต้องอาบัติต่อเมื่อสงฆ์สวดประกาศห้ามครบ ๓ ครั้ง เรียกยาวตติยกะ, ภิกษุล่วงสิกขาบทใดสิกขาบทหนึ่งแล้ว ต้องอาบัติสังฆาทิเสส.

เป็นธรรมเนียมของภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส จะแจ้งความนั้น

แก่สงฆ์ อย่างต่ำเพียงจตุวรรค คือ ๔ รูป แล้วขอประพฤติวัตร ชื่อมานัต เมื่อสงฆ์สวดอนุญาตให้แล้ว พึงประพฤติมานัตนั้นให้ถูก ระเบียบ ๖ ราตรี เสร็จแล้วจึงมาขออัพภานต่อสงฆ์เฉพาะวีสติวรรค คือ ๒๐ รูปอย่างเดียว สงฆ์สวดอัพภานระงับอาบัติสังฆาทิเสสนั้นแล้ว จึงกลับเป็นผู้บริสุทธ์ตามเดิม. แต่ถ้าภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสนั้นปิดเสีย ไม่บอกแก่ภิกษุด้วยกัน ปล่อยให้วันล่วงไปเท่าใด ต้องประพฤติวัตรชื่อว่าปริวาสแถมก่อนสิ้นวันเท่านั้น เสร็จแล้วจึงประพฤติวัตรชื่อว่ามานัตนั้นต่อไปตามธรรมเนียม.

ภิกษุต้องอาบัติแล้ว แน่ใจว่าต้อง คิดจะปิด ไม่บอกภิกษุอื่นให้ล่วงวันไป ดังนี้ เป็นอันปิด. ถ้าไม่คิดจะปิด แต่มีเหตุขัดข้องที่จะบอกไม่ได้ คือถูกสงฆ์ลงโทษด้วยอุกเขปนียกรรม ไม่มีใครคบด้วย หรือมีอันตราย เช่นทางที่จะไปมีสัตว์ร้าย ไปกลางคืนไม่ได้ หรือน้ำท่วมไม่มีเรือจะไป ขัดข้องเช่นนี้ ถึงข้ามวันไป ไม่เป็นอันปิด แต่เมื่อรู้ว่าพ้นเหตุขัดข้องเหล่านั้นแล้ว พอจะบอกได้ ต้องรีบบอก. อาบัติสังฆาทิเสสนี้ เป็นอาบัติหนักในฝ่ายอาบัติที่จะแก้ตัวได้ จึงเรียกว่า ครุกาบัติ มีเรื่องหยาบคายอยู่มาก จึงเรียกทุฏฐุลลาบัติ ภิกษุผู้ต้องจะพ้นได้ด้วยอยู่กรรม จึงเรียกว่า วุฏฐานคามินี.

อนิยต

ศัพท์นี้ แปลว่าไม่แน่ เป็นชื่อของวิติกกมะ คือความละเมิดพระบัญญัติ แปลว่าวีติกกมะที่ไม่แน่ เป็นชื่อของสิกขาบท แปลว่าวางอาบัติไว้ไม่แน่ มี ๒ สิกขาบท.

สิกขาบทที่ ๑ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ผู้เดียว สำเร็จการนั่งในที่ลับ คือในอาสนะกำบัง พอจะทำการได้ กับมาตุคามผู้เดียว. อุบาสิกามีวาจาที่เชื่อได้ เห็นภิกษุกับมาตุคามนั้นนั่งแล้ว พูดขึ้นด้วยธรรม ๓ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือด้วยปาราชิกก็ดี ด้วยสังฆาทิเสสก็ดี ด้วยปาจิตตีย์ก็ดี. ภิกษุปฏิญญาซึ่งการนั่ง พึงถูกปรับด้วยธรรม ๓ ประการ คือด้วยปาราชิกบ้าง ด้วยสังฆาทิเสสบ้าง ด้วยปาจิตตีย์บ้าง. อีกอย่างหนึ่ง อุบาสิกามีวาจาที่เชื่อได้นั้น กล่าวด้วยธรรมใด ภิกษุนั้นพึงถูกปรับด้วยธรรมนั้น. นี้ธรรมชื่ออนิยต.

ความแห่งสิกขาบทนี้มัวมาก จึงเข้าใจยากทีเดียว พระคันถรจนาจารย์ ก็หาแก้ไว้ชัดเจนไม่ เป็นแต่แก้กล่าวโดยใจความว่า อุบาสิกาพูดชี้วัตถุอย่างนี้หรืออย่างนั้นก็ตาม ให้ฟังเอาตามคำปฏิญญาของภิกษุเป็นใหญ่ เพราะบางทีความเห็นนั้น อาจจะคลาดเคลื่อนไปก็ได้, จริงอยู่ แม้คนมีวาจาที่เชื่อได้มาบอกว่า ได้เห็นเช่นนั้น ๆ ไม่ได้ตั้งใจจะใส่ความเลย แต่เขาอาจจะสำคัญตัวผิดก็ได้ และยังไม่พิจารณาไต่ถามภิกษุก่อน จะปรับโทษตามเขาพูดทีเดียว อย่างมีผู้มาฟ้องลูก มารดาตีให้ทีเดียว ไม่ต้องชำระ ดังนี้ ไม่เป็นธรรมสำหรับผู้ใหญ่. แต่ถ้าหมายความอย่างนั้น คุณบทของอุบาสิกาว่า มีวาจาที่

เชื่อได้นั้น ก็หาประโยชน์มิได้ เพราะจะเอาตามปฏิญญาของภิกษุเป็นใหญ่ ก็ไม่ต้องมุ่งหลักฐานของคนพูด และการแสดงไว้ ๒ พากย์โดยปริกัปนั้น ก็หาประโยชน์มิได้เหมือนกัน. ข้าพเจ้าเข้าใจว่า คุณบทว่า มีวาจาควรเชื่อได้นั้น กล่าวไว้สำหรับแสดงหลักฐานของผู้พูด จะให้ฟังเอาเป็นจริงได้ อย่างมากดาได้รับฟ้อง แล้วตีเด็ก แต่ในชั้นหลังรู้สึกว่า เป็นธรรมไม่พอ จึงแก้ว่าอุบาสิกามีวาจาที่จะเชื่อได้นั้น เป็นอริยสาวิกา ส่งขึ้นไปสูงลิบทีเดียว ข้อที่แสดงไว้ ๒ พากย์โดยปริกัปนั้น พากย์ต้นแสดงความว่า อุบาสิกานั้น พูดไม่ยันลงไปชัดว่า ทำอย่างนั้น ๆ เป็นแต่พูดว่า คงทำวีติกกมะ ๓ อย่างนั้น อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นนี้ ได้อาจจะรู้ได้จากทางอื่น จึงต้องเอาตามปฏิญญาของภิกษุ. ข้อนี้ควรถือเป็นแบบสำหรับตัดสินอธิกรณ์อันหาพยานมิได้. พากย์หลังแสดงว่า ถ้าอุบาสิกานั้น พูดยันลงไปว่า ทำอย่างนั้น ๆ แม้ภิกษุไม่รับ ท่านให้ปรับตามคำของเขา. ข้อนี้ ในชั้นหลัง ควรถือเป็นแบบสำหรับตัดสินอธกรณ์ ตามรูปความที่พิจารณา และควรฟังได้อย่างไร ตามคำพยาน ในเมื่อจำเลยปฏิเสธข้อหา.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า อนึ่ง สถานหาเป็นอาสนะกำบังไม่เลยทีเดียว หาเป็นที่พอจะทำการได้ไม่ แต่เป็นที่พอจะพูดเคาะมาตุคามด้วยวาจาชั่วหยาบได้อยู่. แลภิกษุใดผู้เดียว สำเร็จการนั่งในที่ลับกับด้วยมาตุคามผู้เดียว ในอาสนะมีรูปอย่างนั้น. อุบาสิกามีวาจาที่เชื่อได้ เห็นภิกษุกับมาตะคามนั้นนั่นแล้ว พูดขึ้นด้วยธรรม ๒ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือด้วยสังฆาทิเสสก็ดี ด้วยปาจิตตีย์ก็ดี. ภิกษุปฏิญญาซึ่งการนั่ง

พึงถูกปรับด้วยธรรม ๒ ประการ คือด้วยสังฆาทิเสสบ้าง ด้วยปาจิตตีย์บ้าง. อีกอย่างหนึ่ง อุบาสิกามีวาจาที่เชื่อได้นั้น กล่าวด้วยธรรมใด ภิกษุนั้นพึงถูกปรับด้วยธรรมนั้น. แม้ธรรมนี้ก็ชื่ออนิยต.

ที่ลับมี ๒ ชนิด ที่มีวัตถุกำบัง แลเห็นไม่ได้ พอจะเสพเมถุนได้ หรือเรียกสั้นว่า ที่ลับตา ดังในสิกขาบทก่อน ๑ ที่แจ้งแต่ห่างพอจะพูดเกี้ยวมาตุคามได้ หรือเรียกสั้นว่า ที่ลับหู ดังในสิกขาบทนี้ ๑ อิริยาบถนอน ท่านจัดเป็นประโยคแห่งอาบัติ ส่วนอิริยาบถยืน เป็นประโยคแห่งอนาบัติ. นอกจากนี้ พึงรู้โดยอธิบายดังกล่าวแล้วในสิกขาบทก่อน.

อนิยตสิกขาบทเหล่านี้ ควรถือเป็นแบบสำหรับอธิกรณ์อันเกิดขึ้น. ถ้ามีผู้กล่าวหาภิกษุ และข้อความที่กล่าวหานั้น ถ้าเป็นจริง มีโทษโดยฐานละเมิดพระบัญญัติ อันให้ต้องอาบัตินั้น ๆ เช่นนี้ ควรพิจารณา ถ้าไม่ถึงเป็นอาบัติ ไม่ควรพิจารณา. อธิกรณ์นั้นที่พิจารณาอยู่ ถ้าไม่มีผู้อื่นเป็นพยาน เป็นการตัวต่อตัว ควรฟังเอาปฏิญญาของภิกษุ. ถ้ามีพยานอื่นเป็นหลักฐาน โดยทางพิจารณาถือว่าฟังได้ แม้จำเลยปฏิเสธ ก็ปรับอาบัติได้

กัณฑ์ที่ ๖

นิสสัคคิยปาจิตตีย์

ศัพท์ว่า ปาจิตตีย์ นั้น ท่านแปลว่า การละเมิดอันยังกุศล [คือความดี] ให้ตก ได้แก่อาบัติ บางทีจะแปลว่า วีติกกมะอันควรยำเกรงจะได้กระมัง เป็นได้ทั้งชื่ออาบัติ ทั้งชื่อสิกขาบท. ศัพท์ว่า นิสสัคคีย์นั้น แปลว่าทำให้สละสิ่งของ คือสิ่งใดเป็นเหตุจึงต้องอาบัติทำให้สละสิ่งนั้น แปลอย่างนี้ เป็นคุณบทแห่งปาจิตตีย์ ถ้าเป็นคุณบทแห่งสิ่งของ แปลว่าจำจะสละ. ๒ ศัพท์นั้นควบกับ แปลว่าวีติกกมะชื่อว่าปาจิตตีย์ อันทำให้สละสิ่งของ. เป็นชื่อแห่งสิกขาบท แปลว่าปรับโทษชื่อนั้น.

สิกขาบทกัณฑ์นี้มี ๓๐ จัดเข้าเป็น ๓ วรรค ๆ ละ ๑๐. มาตรนี้ใช้ทั้งในพระวินัย ทั้งในพระสูตร, ๑๐ สูตรจัดเข้าเป็นวรรคเหมือนกัน.

จีวรวรรคที่ ๑

สิกขาบทที่ ๑ ว่า จีวรสำเร็จแล้ว กฐินอันภิกษุเดาะเสียแล้ว พึงทรงอติเรกจีวรได้ ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่ง. ภิกษุให้ล่วงกำหนดนั้นไปเป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์.

เป็นธรรมเนียมของภิกษุ เมื่อถึงเดือนท้ายฤดูฝน เปลี่ยนผ้าไตรจีวรกันคราวหนึ่ง จึงเป็นฤดูที่ทายกถวายผ้า เรียกว่าจีวรทานสมัย หรือจีวรกาล. ในสมัยนั้น ภิกษุผู้จำพรรษาตลอด ได้รับประโยชน์เพื่อจะเก็บผ้าไว้ได้ตามต้องการ เพื่อจะได้ทำจีวร. ถ้าได้กรานกฐินประโยชน์นั้นขยายออกไปอีกตลอดเหมันตฤดู. ภิกษุผู้ไม่ได้กรานกฐิน

ทำจีวรสำเร็จแล้ว หรือไม่ได้ทำเลย จนพ้นสมัยนั้นแล้ว ภิกษุผู้ได้กรานกฐน เดาะกฐินเสียเอง คือทำการบางอย่างอันเป็นเหตุจะถือเอาประโยชน์แห่งการได้กรานกฐินอีกไม่ได้ เช่นไปเสียจากวัดด้วยไม่คิดจะกลับมา หรือสิ้นเขตแห่งอานิสงส์กฐินแล้ว เช่นนี้ ภิกษุพึงทรงอติเรกจีวรได้ ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่ง.

จีวรนั้นมีกำเนิด ๖ "โขมำ" ทำด้วยเปลือกไม้ เช่นผ้าลินิน ๑ "กปฺปาสิกำ" ทำด้วยฝ้าย คือผ้าสามัญ ๑ "โกเสยฺยำ" ทำด้วยไหม คือแพร ๑ "กมฺพลำ" ทำด้วยขนสัตว์ [ยกผมขนมนุษย์] เช่น สักหลาด ๑ "สาณำ" ทำด้วยเปลือกไม้สาณะ ซึ่งแปลกันว่าป่าน ๑ "ภงฺคำ" ทำด้วยสัมภาระเจือกัน เช่นผ้าด้วยแกมไหม ๑. ผ้ามีกำเนิด ๖ นี้ มีประมาณตั้งแต่ยาว ๘ นิ้ว กว้าง ๔ นิ้วขึ้นไป เข้าองค์กำหนดแห่งผ้าต้องวิกัปเป็นอย่างต่ำ ชื่อว่าจีวร. จีวรนี้ มีพระพุทธานุญาตให้ภิกษุมีได้เป็นอย่าง ๆ และบางอย่างมีจำกัดจำนวน เช่นไตรจีวร จีวรอย่างนี้ เรียกว่าอธิษฐาน. จีวรอันไม่ใช่ของอธิษฐานเช่นนี้ และไม่ใช่ของวิกัป คือเป็นกลางในระยะหว่าง ๒ เจ้าของ เรียกอติเรก-จีวร.

กิริยาว่า "ทรง" นั้น แต่เดิมดูเหมือนจะหมายเอาครอง หรือนุ่งห่ม ตั้งแต่มีอนุบัญญัติผ่อนให้ ๑๐ วันแล้ว หมายความตลอดถึงมีได้เป็นสิทธิ์.

กำหนดนับเป็นวันล่วงนั้น เมื่ออรุณคือแสงเงินขึ้น. ภิกษุยังอติเรกจีวรนั้นให้ล่วง ๑๐ วัน ถึงอรุณที่ ๑๑ เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์.

อาบัตินี้ ต่อเมื่อภิกษุสละสิ่งของอันเป็นเหตุต้องแล้ว จึงแสดงได้. สละแก่สงฆ์ คือชุมนุมภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปก็ได้ สละแก่คณะ คือชุมนุมภิกษุ ๓ รูป ๒ รูปก็ได้ สละแก่บุคคล คือภิกษุรูปเดียวก็ได้. สละแก่บุคคลก็พอสำเร็จประโยชน์แล้ว ไฉนจึงกล่าวให้สละแก่สงฆ์แก่คณะก็ได้ ยังแลไม่เห็นจำเป็นซึ่งแฝงอยู่อย่างไร. ด้วยเหตุนี้ ในทุกวันนี้จึงไม่ได้ใช้. คำเสียสละแก่บุคคล ของอยู่ในหัตถบาส คือใกล้ตัวว่าอย่างนี้ :- "อิทำ เม ภนฺเต จีวร ทสาหาติกฺกนฺตำ นิสฺสคฺคิยำ อิมาหำ อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ." ถ้าแก่พรรษากว่าผู้รับ กล่าวว่า "อาวุโส" แทน "ภนฺเต." พึงรู้อย่างนี้ในสิกขาบทต่อไป แปลว่า "จีวรผืนนี้ของข้าพเจ้าล่วง ๑๐ วัน จำจะสละ ข้าพเจ้าสละจีวรผืนนี้แก่ท่าน." หลายผืนตั้งแต่ ๒ ขึ้นไป รวมสละคราวเดียวกันก็ได้ เปลี่ยนคำเป็นพหุวจนะว่า "อิมานิ เม ภนฺเต จีวรานิ ทสาหาติกฺกนฺตานิ นิสฺสคฺคิยานิ, อิมานาหำ อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ" แปลเหมือนกัน เป็นแต่บ่งว่ากว่าผืน ๑ เท่านั้น. สละของอยู่นอกหัตถบาส คือห่างตัวก็ได้ ว่า "เอตำ" แทน "อิทำ" ว่า "เอตาหำ" แทน "อิมาหำ" ว่า "เอตานิ" แทน "อิมานิ" ว่า "เอตานาหำ" แทน "อิมานาหำ." เมื่อสละนั้น พึงตั้งใจสละให้ขาด. ครั้นสละแล้วจึงแสดงอาบัติ ภิกษุผู้รับเสียสละนั้น หากจะถือเอาเสียทีเดียว เจ้าของเดิมก็ไม่มีกรรมสิทธิ์ที่จะเรียกคืนได้ แต่เป็นธรรมเนียมอันดีของเธอ เมื่อรับแล้วคือให้เจ้าของเดิม ไม่ทำอย่างนั้นต้องทุกกฏ. คำคืนให้ว่าดังนี้ :- "อิมำ จีวรำ อายสฺมโต ทมฺมิ" แปลว่า "ข้าพเจ้าให้จีวรผืนนี้แก่ท่าน." หลาย

ผืน หรืออยู่นอกหัตถบาส พึงเปลี่ยนโดยนัยนี้, จีวรเป็นนิสสัคคีย์ ยังไม่ได้สละ บริโภคต้องทุกกฏ. สละแล้วได้คืนมา บริโภคได้.

ในสิกขาบทนี้ ไม่มีคำบ่งถึงเจตนา ท่านจึงกล่าวว่า อาบัติเป็นอจิตตกะ แม้เผลอปล่อยให้ล่วง ๑๐ วันไป ก็เป็นอาบัติ. อธิษฐานไว้ วิกัปไว้ หรือของนั้นสูญเสีย หายเสีย พ้นไปจากความเป็นสิทธิ์ของภิกษุภายใน ๑๐ วัน ไม่เป็นอาบัติ. เพราะเหตุนั้น ในตอนหลัง เมื่อมีความจำเป็นจะทรงผ่องปรนด้วยเรื่องอติเรกจีวรอีก จึงทรงอนุญาตไว้แผนกหนึ่ง ให้วิกัปอติเรกจีวร คือทำให้เป็น ๒ เจ้าของ ซึ่งใช้กันอยู่ในทุกวันนี้. เรื่องวิกัปนี้ จักกล่าวในส่วนอื่น.

อนึ่ง ในที่นี้ ขอแสดงมติของข้าพเจ้าไว้ เพื่อเป็นทางสำหรับนักวินัยจะได้ดำริ. สิกขาบทนี้ ทรงพระปรารภจีวรที่นุ่งห่มได้ แต่มีที่มาแห่งอื่นว่า ผ้าขาว ๘ นิ้ว กว้าง ๔ นิ้ว เพียงเท่านี้ก็จัดว่า เป็นจีวรต้องวิกัปเป็นอย่างต่ำ จึงต้องยอมว่า แม้ผ้าผืนเล็กเพียงเท่านั้น พอใช้เป็นเครื่องประกอบเข้าเป็นผ้านุ่งห่มได้ ก็นับว่าจีวรในสิกขาบทนี้. ส่วนผ้าสีต่าง ๆ ซึ่งใช้นุ่งห่มได้ และไม่อาจสำรอกสีออก นับว่าเป็นอติเรกจีวรด้วยนั้น เข้าใจเกินไปกระมัง ข้าพเจ้าปรารถนาจะเข้าใจว่า ไม่ใช่อติเรกจีวร.แม้มีภาษิตว่า ในวินัยตั้งอยู่ข้างหนักไว้ดีกว่า ก็ยังเห็นว่า ถือเกินกว่าพอดี. ข้อนี้พึงรู้ได้ในเมื่อวิกัปของเช่นนั้น ลองนึกสักหน่อย คงรู้สึกเขินใจ.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า จีวรสำเร็จแล้ว กฐินอันภิกษุเดาะเสียแล้ว ถ้าภิกษุอยู่ปราศจากไตรจีวรแม้สิ้นราตรีหนึ่ง เว้นเสียแต่ภิกษุได้รับ

สมมติ เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์.

ไตรจีวรนั้น คือ อันตรวาสก ผ้านุ่ง ๑ อุตตราสงค์ ผ้าห่ม ๑ สังฆาฏิ ผ้าคลุม ๑ เป็นของอันพระศาสดาทรงพระอนุญาตสำหรับภิกษุ. ไตรจีวรนี้ ในบางสมัย เช่นในฤดูร้อน คงเป็นของที่เกินต้องการไปตัวหนึ่ง กล่าวคือสังฆาฏิ ภิกษุทั้งหลายจึงพอใจมีแต่อันตรวาสกกับอุตตราสงค์เท่านั้นไปข้างไหน ๆ แต่คราวต้องการใช้ครบไตรจีวรย่อมมี เช่นในฤดูหนาว จำนวนจึงควรกำหนดไว้ข้างสูง พระศาสดามีพระพุทธประสงค์จะให้มีไว้ครบจำนวน จึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ แม้อย่างนั้น ยังทรงรับรองความสะดวกด้วยจีวรเพียง ๒ ผืน ในกาลบางคราวในที่บางแห่งของภิกษุบางรูป จึงได้ทรงพระอนุญาตให้อยู่ปราศจากไตรจีวรได้ในบางคราว เช่นจำพรรษาครบไตรมาสแล้ว หรือได้กรานกฐินแล้ว อยู่ปราศจากไตรจีวรได้ชั่วกำหนดกาล และทรงพระอนุญาตให้สมมติ ดีจีวรอวิปปวาสลงในสมานสังวาสสีมา สำหรับเป็นที่ไม่อยู่ปราศจากไตรจีวร คืออยู่ในเขตนั้น แม้มีไตรจีวรอยู่กับตัวไม่ครบ ชื่อว่าไม่เป็นอันอยู่ปราศจากไตรจีวร และทรงพระอนุญาตเพื่อสงฆ์ให้สมมติแก่ภิกษุผู้อาพาธ ให้อยู่ปราศจากไตรจีวรได้. ในกาลและในที่นอกทรงพระอนุญาต ภิกษุผู้ไม่ได้รับสมมติต้องมีอยู่กับตัวครบไตรจีวร ถ้าทอดทิ้งไว้ที่อื่นผืนใดผืนหนึ่ง เป็นต้นว่าสังฆาฏิ แม้เพียงล่วงราตรีหนึ่ง ถึงเวลาอรุณขึ้น เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์.

ฟังเพียงเท่านี้ ดูเหมือนจะเข้าใจพระพุทธาธิบาย ในอันทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ และพอปฏิบัติให้สมได้. ครั้นเมื่อเริ่มปัญหาขึ้นว่า

จีวรอยู่ในเขตเพียงไร ชื่อว่าไม่อยู่ปราศ คืออยู่กับตัว. คราวนี้จะต้องพิจารณาถึงเขต. เขตนั้น ท่านไม่ได้หมายเอาการของภิกษุ ดังความเข้าใจกันมาว่า พอจวนเวลาอรุณขึ้น ต้องครองผ้าครบไตรจีวร ท่านหมายเอาจังหวัดที่อยู่ของภิกษุ. อยู่ในภายในสีมาซึ่งได้สมมติติจีวรอวิป-ปวาส ไม่เป็นอันอยู่ปราศ และวัดในครั้งนั้น น่าจะอยู่ในเขตนี้แทบทั้งนั้นกระมัง ในคัมภีร์วิภังค์ จึงแก้เขตเป็นของบ้านทั้งนั้น ไม่ได้กล่าวถึงถิ่นของภิกษุเลย. เขตที่กล่าวไว้ในคัมภีร์วิภังค์นั้น ย่นแสดงดังนี้ :-

ของสกุลเดียวก็มี ของต่างสกุลก็มี ของสกุลเดียว :-

บ้านมีเครื่องล้อม กำหนดเอาเครื่องล้อมเป็นเขต ไม่มีเครื่องล้อม กำหนดเรือนที่ไว้ผ้า.

เรือนโรงมีเครื่องล้อม กำหนดเอาเครื่องล้อมเป็นเขต ไม่มีเครื่องล้อม กำหนดเอาห้องที่ไว้ผ้า. เรือก็เหมือนกัน.

นา ลานนวดข้าว สวน มีเครื่องล้อม กำหนดเอาเครื่องล้อมเป็นเขต ไม่มีเครื่องล้อม กำหนดเอาหัตถบาสแห่งตัวกับผ้าศอก ๑ ในระหว่าง.

โคนต้นไม้ กำหนดเอาแดนที่เงาแผ่ในเวลาเที่ยง.

เอาจีวรไว้ในเขต อยู่ในเขต หรือไม่ละหัตถบาสแห่งเขตนั้น เป็นอันไม่อยู่ปราศ.

ถ้าสถานเหล่านั้นเป็นของต่างสกุล เอาผ้าไว้ในสำนักแห่งสกุลใด กำหนดเอาสำนักของสกุลนั้นเป็นเขต หรือกำหนดเอาที่ทางอันใช้ร่วม

กันก็ได้ ถ้ากำหนดเอาความมีสิทธิ์ต่างออกไปไม่ได้ กำหนดเอาหัตถบาสแห่งตน.

ป่าหาบ้านมิได้ กำหนดเอา ๗ อัพภันดรโดยรอบ เป็นเขต. อันภันดรหนึ่ง ๒๘ ศอก หรือ ๗ วา.

ส่วนสัตถะ คือหมู่เกวียนหรือหมู่ต่างนั้น ของสกุลเดียว ท่านให้กำหนดเขตข้างหน้าข้างหลัง ด้านละ ๗ อัพภันดร ด้านข้างทั้ง ๒ ด้านละ ๑ อัพภันดร. ข้อนี้ ข้าพเจ้าไม่เข้าใจ. จะถือว่า เป็นอุปจารบ้านเรือนไม่มีเครื่องล้อม ควรจะกำหนดเขตด้วยเลฑฑุบาต คือชั่วขว้างก้อนดินตก ตามวิธีกำหนดอุปจารบ้านและอุปจารเรือนในที่อื่น ในที่นี้หาได้กำหนดเช่นนั้นไม่ เหตุไฉนสัตถะอันไม่ตั้งอยู่ที่ จะได้เขตมากกว่าบ้านเรือนไปอีก. ส่วนของต่างสกุล ท่านให้กำหนดเอาหัตถบาสแห่งหมู่เกวียน น่าจะเห็นว่า ของสกุลเดียว ควรกำหนดเช่นนี้ ของต่างสกุล เอาผ้าไว้ในเกวียนของสกุลใด ควรกำหนดเอาหัตถบาสแห่งเกวียนของสกุลนั้น.

เขตเหล่านี้ กำหนดไว้สำหรับภิกษุเดินทางเข้าอาศัยเขาอยู่ หรือกล่าวตามธรรมเนียมเดิม ครั้งภิกษุยังอยู่ไม่เป็นที่ก็อาจเป็นได้ ข้าพเจ้าไม่เข้าใจมติของพระคันถรจนาจารย์ในข้อนี้.

ในบัดนี้ ภิกษุอยู่ ณ วัดในคามเขตอันไม่ได้สมมติติจีวรอวิปปวาส ทั้งใช้อติเรกจีวร หรืออวิกัปปิตจีวรฟูมฟายล่อแหลมต่ออาบัตินี้มากเข้า จะพึงกำหนดเขตอย่างไร ? กำหนดอนุโลม โดยนัยอันท่านกล่าวไว้ดังนี้ :-

กุฏมีบริเวณ ภิกษุครอบครองเป็นเจ้าของผู้เดียว กำหนดเอาเครื่องล้อมเป็นเขต. ไม่มีบริเวณ กำหนดเอากุฏิ.

กุฏิมีบริเวณ เป็นที่อยู่แห่งภิกษุมากรูป กำหนดเอากุฏิที่ไว้ผ้า. ไม่มีบริเวณ กำหนดเอาห้องที่ไว้ผ้า.

ศาลาและอื่น ๆ อันเป็นสาธารณสถาน พึงกำหนดในเวลาใช้รูปเดียวหรือหลายรูป.

โคนไม้และที่แจ้ง มีเครื่องล้อม กำหนดเอาเครื่องล้อม ไม่มีเครื่องล้อม โคนไม้ กำหนดเอาแดนที่เงาแผ่ในเวลาเที่ยง ที่แจ้ง กำหนดด้วยหัตถบาสในระหว่างตนกับผ้า.

กล่าวสั้น เอาผ้าสังฆาฏิเก็บไว้ในที่เช่นใด มีแต่อันตรวาสกกับอุตตราสงค์เท่านั้น เข้าบ้านได้ตามพระพุทธานุญาต พึงกำหนดเอาที่เช่นนั้นเป็นเขต.

จีวรเป็นนิสสัคคีย์ เพราะอยู่ปราศจากเขตล่วงราตรีนั้น พึงพละแก่สงฆ์ก็ได้ แก่คณะก็ได้ แก่บุคคลก็ได้. คำเสียสละแก่บุคคลว่าดังนี้ :- "อิทำ เม ภนฺเต จีวรำ รตฺติวิปฺปวุตฺถำ อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมติยา นิสฺสคฺคิยำ, อิมาหำ อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ." แปลว่า "จีวรผืนนี้ของข้าพเจ้า อยู่ปราศแล้วล่วงราตรี เป็นของจำจะสละ ยกไว้แต่ภิกษุได้สมมติ ข้าพเจ้าสละจีวรผืนนี้แก่ท่าน." ถ้า ๒ ผืนว่า "ทฺวิจีวรำ" ถ้าทั้ง ๓ ผืนว่า "ติจีวรำ" คำคือผ้าให้เหมือนสิกขาบทก่อน.

จีวรเป็นนิสสัคคีย์ ยังไม่ได้สละ บริโภคต้องทุกกฏ. สละแล้วได้คืนมา ยังปรารถนาอยู่ พึงอธิษฐานเป็นไตรจีวรใหม่.

สิกขาบทนี้ เป็นอจิตตกะ แม้ไม่ตั้งใจ แต่อยู่ปราศแล้วก็เป็นอาบัติ. อยู่ปราศไม่ถึงคืนหนึ่ง ปัจจุทธรณ์เสีย หรือของนั้นสูญเสียหายเสีย พ้นไปจากกรรมสิทธิ์ของภิกษุ แต่อรุณยังไม่ทันขึ้น ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า จีวรสำเร็จแล้ว กฐินอันภิกษุเดาะเสียแล้ว อกาลจีวรเกิดขึ้นแก่ภิกษุ ภิกษุหวังอยู่ก็พึงรับ ครั้นรับแล้วพึงรีบให้ทำ ถ้าผ้านั้นมีไม่พอ เมื่อความหวังว่าจะได้มีอยู่ ภิกษุนั้นพึงเก็บจีวรนั้นไว้ได้เดือนหนึ่งเป็นอย่างยิ่ง เพื่อจีวรที่ยังบกพร่องอยู่จะได้พอกัน ถ้าเธอเก็บไว้ให้ยิ่งกว่ากำหนดนั้น แม้ความหวังว่าจะได้มีอยู่ ก็เป็นนิสสัคคิย-ปาจิตตีย์.

จีวรอันเกิดขึ้นนอกเขตจีวรกาล นอกเขตอานิสงส์กฐิน เรียกว่าอากาลจีวร. อกาลจีวรนี้ ก็อติเรกจีวรนั่นเอง แต่ถ้าภิกษุต้องการจะทำไตรจีวรผืนใดผืนหนึ่งใช้สอยยังไม่พอ เมื่อความหวังว่าจะได้จีวรมาอีกแต่ที่ไหน ๆ ก็ตามมีอยู่ เก็บผ้าอกาลจีวรนั้นไว้ได้เดือนหนึ่งเป็นอย่างนาน. ถ้าไม่ต้องการจะทำ หรือไม่มีที่หวังข้างหน้า เช่นนี้ อายุผ้านั้นเพียง ๑๐ วัน หรือมีที่หวังอยู่ แต่นานกว่าเดือนหนึ่งจึงจะได้ เช่นนี้ก็เก็บไว้กว่า ๑๐ วันไม่ได้. เก็บอกาลจีวรไว้แล้ว ได้จีวรใหม่มาเติมพอจะทำได้แล้ว จะพึงมีเวลาทำได้กี่วัน พึงกำหนดด้วยอายุแห่งผ้าที่เก็บไว้เดิม และอายุแห่งผ้าที่ได้มาใหม่ ข้างในอายุน้อย พึงรีบทำให้ทันอายุของข้างนั้น. ตัวอย่าง เช่นเก็บผ้าไว้ได้ ๑๐ วันแล้ว จึงได้ผ้าใหม่มา อย่างนี้ ต้องทำตามอายุของผ้าใหม่คือ ๑๐ วัน ถ้าเก็บไว้ได้ ๒๒

วันแล้ว จึงได้ผ้าใหม่มา อย่างนี้ต้องทำตามอายุของผ้าเก่า คือ ๘ วัน ถ้าเก็บมาได้เกิน ๑๐ วัน แต่ยังไม่ครบเดือนหนึ่ง จึงได้ผ้าใหม่มา เนื้อผิดกันมาก จะได้ทำก็ได้ หรือได้ผ้าใหม่มาเมื่อจวนสิ้นกำหนด ทำไม่ทัน พึงอธิษฐานเป็นบริขารอย่างอื่นใช้ พึงวิกัปไว้ หรือพึงให้แก่คนอื่นเสีย ในวันที่ตกลงว่าจะไม่ทำ. ผ้าล่วงกำหนดกาลนั้นเป็นนิสสัคคีย์ พึงเสียสละแก่สงฆ์ แก่คณะ แก่บุคคลก็ได้. คำเสียสละแก่บุคคลว่าดังนี้ :- "อิทำ เม ภนฺเต อกาลจีวรำ มาสาติกฺกนฺติ นิสฺสคฺคิยำ อิมาหำ อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ." แปลว่า "อกาลจีวรผืนนี้ของข้าพเจ้า ล่วงเดือนหนึ่ง จำจะสะ ข้าพเจ้าสละจีวรผืนนี้แก่ท่าน." ไม่สละ จีวรเป็นนิสสัคคีย์ บริโภคเป็นทุกกฏ.

อธิบายนอกจากนี้ พึงรู้โดยนัยอันกล่าวแล้วในสิกขาบทที่ ๑.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ยังภิกษุณีผู้มิใช่ญาติ ให้ซักก็ดี ให้ย้อมก็ดี ซึ่งจีวรเก่า เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์.

จีวรเก่านั้น ได้แก่จีวรที่ใช้แล้ว นุ่งแล้วก็ดี ห่มแล้วก็ดี แม้คราวเดียว. ในคัมภีร์วิภังค์ กล่าวการใช้ให้ซัก ให้ย้อม หรือให้ทุบเฉพาะอย่าง ๆ เป็นประโยคแห่งนิสสัคคีย์ ใช้ให้ทำการเช่นนั้น ๒ อย่าง หรือแม้ทั้ง ๓ อย่างรวมกัน การทำอย่างแรก เป็นประโยคแห่งนิสสัคคีย์ การทำอย่างหลังละอย่าง ๆ เป็นประโยคแห่งทุกกฏ ใช้ให้ซักผ้าปูนั่ง ผู้ปูนอน เป็นอาบัติทุกกฏ.

เพราะคำในสิกขาบทมีจำกัดว่า ใช้ภิกษุณีผู้มิใช่ญาติ ใช้ภิกษุณีผู้เป็นญาติให้ทำ ไม่เป็นอาบัติ. เพราะคำว่าใช้ ถ้าไม่ได้ใช้ ภิกษุณี

ผู้ไม่ใช่ญาติเอาไปทำเอง หือช่วยภิกษุณีผู้เป็นญาติ ชื่อว่าไม่ได้ใช้ ไม่เป็นอาบัติ. เพราะคำว่า จีวรเก่า ใช้ให้ซักจีวรที่ยังไม่ได้บริโภค ไม่เป็นอาบัติ . เพราะคำว่าจีวร ใช้ให้ซักบริขารอื่น ซึ่งไม่นับว่าจีวร ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทนี้ ไม่ทำให้เกิดผลอย่างไรแล้วในบัดนี้ ถึงอย่างนั้น อธิบายไว้มากหน่อย เพื่อผู้ศึกษาจะได้รู้จักสังเกตถ้อยคำอันบ่งให้ถือเอาความอย่างไร. อนึ่ง ความมุ่งหมายของสิกขาบทนี้ เพื่อจะป้องกันความน่าเกลียด ใช้ผู้หญิงชาวบ้านให้ทำ ปรับนิสสัคคีย์ไม่ได้ดอก แต่ไม่พ้นน่าเกลียด ภิกษุผู้หวังปฏิบัติชอบ ควรเว้นแต่การใช้เช่นนั้นเสีย.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รับจีวรจากมือภิกษุณีผู้มิใช่ญาติ เว้นไว้แต่ของแลกเปลี่ยน เป็นนิสสัคคิย์ปาจิตตีย์.

ข้อที่เว้นของแลกเปลี่ยนนั้น ให้สำเร็จสันนิษฐานว่า สิกขาบทนี้ทรงตั้งไว้ เพื่อจะกันไม่ให้ภิกษุรับของแห่งภิกษุณีมีลาภน้อยข้างเดียว ถ้าสมควรจะรับ ก็ต้องให้ของแลกเปลี่ยน. และของแลกเปลี่ยนนั้น ท่านว่าจะยิ่งหรือหย่อนก็ได้ แต่ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ควรจะเป็นของพอสม่ำเสมอกัน.

อาบัติในสิกขาบทนี้ ต้องทำเพราะทำ ทั้งเพราะไม่ทำ คือรับจีวร แต่ไม่ทำการแลกเปลี่ยน.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ขอจีวรต่อพ่อเจ้าเรือนก็ดี ต่อแม้เจ้าเรือนก็ดี ผู้มิใช่ญาติ นอกจากสมัย เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์ นี้สมัยในคำนั้น ภิกษุเป็นผู้มีจีวรถูกชิงเอาไปก็ดี มีจีวรฉิบหายก็ดี นี้

สมัยในคำนั้น.

คำว่า มิใช่ญาตินั้น คือไม่ใช่คนเนื่องถึงกัน ทางมารดาก็ดี ทางบิดาก็ดี ตลอด ๗ ชั่วบุรพชนก. เหตุไฉนท่านจึงนับญาติ ๗ ชั่ว. ข้าพเจ้าเข้าใจว่า กำหนดเอาที่อาจจะเห็นกันได้ คนผู้จะเห็นบุรพชนกของตน ชั้นสูงสุดก็เพียงทวด. อาจจะเห็นอนุบุตรของตน ชั้นต่ำก็เพียงเหลน, นบชั้นตนเป็น ๑ ข้างบน ๓ ข้างล้าง ๓ รวมเป็น ๗. คนเราจะพบญาติก็คงใน ๗ ชั้นนี้เอง ยังไม่เคยมีล้ำสูงขึ้นไปหรือล้ำต่ำลงมา หากมีขึ้น ยังนับว่าญาติได้อยู่นั่นเอง. เขยและสะใภ้ ท่านไม่นับว่าเป็นญาติ. สมัยที่จะขอจีวรต่อคฤหัสถ์ผู้มิใช้ญาติได้นั้น คือภิกษุมีจีวรถูกชิง ถูกลักหรือหายเสีย มีจีวรฉิบหายเป็นอันตราย ใช้ไม่ได้ต่อไป. ไม่มีสมัยเช่นนี้ ภิกษุขอจีวรต่อคฤหัสถ์ชารหญิงผู้มิใช้ญาติ เว้นไว้แต่คนปวารณา ซึ่งทรงอนุญาตในสิกขาบทอื่น เป็นทุกกฏในประโยคที่ขอ เป็นนิสสัคคีย์ด้วยได้ผ้ามา. คำเสียสละแก่บุคคลว่าดังนี้ :- "อิทำ เม ภนฺเต จีวรำ อญฺญาตกำ คหปติกำ อญฺญตฺร สมยา วิญฺญาปิตำ นิสฺสคฺคิยำ, แล้วต่อเจ้าเรือนผู้มิใช่ญาติ นอกจากสมัย เป็นของจำจะสละ ข้าพเจ้าสละจีวรผืนนี้แก่ท่าน.

อาบัตินี้เป็นอจิตตกะ เพราะเหตุนั้น ถ้าเขามิใช่ญาติ รู้อยู่ก็ตาม แคลงอยู่ก็ตาม สำคัญว่าเป็นญาติก็ตาม ขอในมิใช่สมัย เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์ทั้งนั้น เรียกสั้นว่า ติกปาจิตตีย์. เขาเป็นญาติสำคัญว่าไม่ใช่หรือแคลงอยู่ ขอเป็นทุกกฏ. เขาเป็นญาติ รู้อยู่ว่า

เป็นญาติ ขอไม่เป็นอาบัติ. เพราะคำในสิกขาบทว่า มิใช่ญาติ จึงขอต่อญาติได้. เพราะคำว่า นอกจากสมัย จึงขอได้ในสมัย, เพราะมีอนุญาตในสิกขาบทอื่น จึงขอต่อผู้ปวารณาได้. ในคัมภีร์วิภังค์ว่า ขอเพื่อผู้อื่น และได้มาด้วยทรัพย์ของตน ไม่เป็นอาบัติ. ขอเพื่อผู้อื่นนั้น พึงเห็นเช่นขอเพื่อภิกษุผู้มีผ้าหาย. จ่ายมาด้วยทรัพย์ของตนนั้น ไม่ใช่ขอ ต้องไม่เป็นอาบัติอยู่เอง.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า พ่อเจ้าเรือนก็ดี แม้เจ้าเรือนก็ดี ผู้มิใช่ญาติ ปวารณาต่อภิกษุด้วยจีวรเป็นอันมาก เพื่อนำไปได้ตามใจ ภิกษุนั้น พึงยินดีจีวรมีอุตตราสงค์กับอันตรวาสกเป็นอย่างมาก จากจีวรเหล่านั้น ถ้ายินดียิ่งกว่านั้น เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์.

ข้อว่า พึงยินดีเพียงอุตตราสงค์กับอันตรวาสกเป็นอย่างมากนั้น ในคัมภีร์วิภังค์แสดงว่า ผ้าหาย ๓ ผืน พึงยินดี ๒ ผืน, ผ้าหาย ๒ ผืน พึงยินดีผืนเดียว. หายเพียงผืนเดียว อย่ายินดีเลย. คำว่า ยินดี ในที่นี้ หมายความว่า รับหรือถือเอาด้วยความพอใจ. ในประโยคที่ยินดีเกินกำหนด เป็นทุกกฏ ได้ผ้ามาเป็นนิสสัคคีย์. คำเสียสละแก่บุคคลว่าดังนี้ :- "อิทำ เม ภนฺเต จีวรำ อญฺญาตกำ คหปติกำ ตทุกฺตรึ วิญฺญาปิตำ นิสฺสคฺคิยำ, อิมาหำ อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ." แปลว่า "จีวรผืนนี้ของข้าพเจ้า ขอแล้วเกินกำหนด ต่อเจ้าเรือนผู้มิใช่ญาติ จำจะสละ ข้าพเจ้าสละจีวรผืนนี้แก่ท่าน."

อธิบายนอกจากนี้ เหมือนในสิกขาบทก่อน มีแปลกแต่ในส่วนอนาบัติ.

ในคัมภีร์วิภังค์แสดงว่า นำไปมากด้วยคิดว่า เหลือจะเอามาคืนเจ้าของเขาบอกถวายส่วนที่เหลือ เขาไม่ได้ถวายเพราะเหตุผ้าถูกชิงหรือผ้าหาย รับมากกว่ากำหนด ไม่เป็นอาบัติ. สิกขาบทนี้ ทรงบัญญัติเพื่อให้รู้จักประมาณ รับมากเป็นไม่รู้จักประมาณ รับเข้ามีโทษไม่รับเป็นการเสียศรัทธาของเขา ไม่รับเป็นความเสีย. พระคันถรจนาจารย์เพ่งความข้อหลังนี้ จึงกล่าวอนาบัติไว้ดังนั้น. ข้อนี้ควรถือเป็นตัวอย่าง ประพฤติให้พอดีในการรับ อย่าให้เป็นโลภจนเขาเบื่อ อย่าให้เป็นการอวดมักน้อย จนเขาเสียใจ.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า อนึ่ง มีพ่อเจ้าเรือนก็ดี แม่เจ้าเรือนก็ดี ผู้มิใช่ญาติ ตระเตรียมทรัพย์สำหรับจ่ายจีวรเฉพาะภิกษุไว้ว่า เราจักจ่ายจีวรด้วยทรัพย์สำหรับจ่ายจีวรนี้แล้ว ยังภิกษุชื่อนี้ให้ครองจีวร ถ้าภิกษุนั้นเขาไม่ได้ปวารณาไว้ก่อน เข้าไปหาแล้ว ถึงการกำหนดในจีวรในสำนักของเขาว่า ดีละ ท่านจงจ่ายจีวรเช่นนั้นเช่นนี้ ด้วยทรัพย์สำหรับจ่ายจีวรแล้ว ยังรูปให้ครองเถิด เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์ ถือเอาความเป็นผู้ใคร่จีวรดี.

คนผู้มิได้ปวารณานั้น คือคนมิได้เป็นญาติ และมิได้สั่งไว้ให้บอกให้ขอในคราวที่ต้องการ. ข้อนี้จักแก้ข้างหน้าในสิกขาบทที่ว่าถึงเรื่องปวารณา. ภิกษุรู้ว่า เขาจะจ่ายจีวรถวาย เขามิใช่ญาติ มิใช่คนปวารณา. เข้าไปสั่งให้เขาจ่ายจีวรที่ดีกว่าแพงกว่า เขาจ่ายตามคำเป็นทุกกฏ. ในประโยคที่ได้มาเป็นนิสสัคคีย์. คำเสียสละแก่บุคคลว่าดังนี่ :- "อิทำ เม ภนฺเต จีวรำ ปุพฺเพ อปฺปวาริเตน อญฺญาตกำ

คหปติกำ อุปสงฺกมิตฺวา จีวเร วิกปฺปำ อาปนฺนำ นิสฺสคฺคิยำ, อิมาหำ อายสฺมโต. นิสฺสชฺชามิ." แปลว่า "จีวรผืนนี้ของข้าพเจ้า เขาไม่ได้ปวารณาไว้ก่อน ข้าพเจ้าเข้าไปหาเจ้าเรือนผู้มิใช่ญาติ ถึงการกำหนดในจีวร จำจะสละ ข้าพเจ้าสละจีวรผืนนี้แก่ท่าน."

เพราะคำว่า ถือเอาความใคร่ในจีวรดีกว่า ในคัมภีร์วิภังค์ท่านจึงกล่าวว่า เขาปรารถนาจะจ่ายจีวรมีราคามาก สั่งให้จ่ายจีวรมีราคาน้อย ไม่เป็นอาบัติ.

อธิบายนอกจากนี้ เหมือนในสิกขาบทที่ ๖ อันว่าด้วยเรื่องขอจีวร.

สิกขาบทที่ ๙ ว่า อนึ่ง มีพ่อเจ้าเรือนก็ดี แม้เจ้าเรือนก็ดี ผู้มิใช่ญาติ ๒ คน ตระเตรียมทรัพย์สำหรับจ่ายจีวรเฉพาะผืน ๆ ไว้เฉพาะภิกษุว่า เราทั้งหลายจักจ่ายจีวรเฉพาะผืน ๆ ด้วยทรัพย์สำหรับจ่ายจีวรเฉพาะผืน ๆ นี้แล้ว ยังภิกษุชื่อนี้ให้ครองจีวรหลายผืนด้วยกัน. ถ้าภิกษุนั้น เขาไม่ได้ปวารณาไว้ก่อน เข้าไปหาแล้วถึงการกำหนดในจีวรในสำนักของเขาว่า ดีละ ขอท่านทั้งหลายจ่ายจีวรเช่นนั้นเช่นนี้ด้วยทรัพย์สำหรับจ่ายจีวรเฉพาะผืน ๆ แล้ว ทั้ง ๒ คนรวมกัน ยังรูปให้ครองจีวรผืนเดียวเถิด เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์ ถือเอาความเป็นผู้ใคร่ในจีวรดี.

ความแห่งสิกขาบทนี้ เหมือนแห่งสิกขาบทก่อน ต่างแต่เพียงเขาต่างคนต่างเตรียมจะหาจีวรถวายคนละผืน คล้ายถวายพระบวชใหม่ภิกษุเข้าไปพูดให้เขารวมทรัพย์เข้าเป็นอันเดียวกัน จ่ายจีวรแต่ผืนเดียว

หรือลดจำนวนน้อยลงมากว่า แต่เป็นของดีกว่าเฉพาะผืน. ทำอย่างนี้เขาไม่ต้องเพิ่มทรัพย์ขึ้นอีก แต่เหตุไฉนไม่ทรงอนุญาต. เข้าใจว่าเพราะเขาไม่ได้ปวารณาไว้เดิม เข้าไปพูดเช่นนั้น เป็นการเกินงาม.

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า อนึ่ง พระราชาก็ดี ราชอำมาตย์ก็ดี พราหมณ์ก็ดี คฤหบดีก็ดี ส่งทรัพย์สำหรับจ่ายจีวรไปด้วยทูตเฉพาะภิกษุว่า เจ้าจงจ่ายจีวร ด้วยทรัพย์สำหรับจ่ายจีวรนี้แล้ว ยังภิกษุชื่อนี้ให้ครองจีวร. ถ้าทูตนั้น เข้าไปหาภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า ทรัพย์สำหรับจ่ายจีวรนี้ นำมาเฉพาะท่าน ขอท่านจงรับทรัพย์สำหรับจ่ายจีวร. ภิกษุนั้น พึงกล่าวต่อทูตนั้นอย่างนี้ว่า พวกเราหาได้รับทรัพย์สำหรับจ่ายจีวรไม่ พวกเรารับแต่จีวรอันเป็นของควรโดยกาล. ถ้าทูตนั้นกล่าวต่อภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า ก็ใคร ๆ ผู้เป็นไวยาวัจกรของท่านมีหรือ ? ภิกษุผู้ต้องการจีวร พึงแสดงชนผู้ทำการในอาราม หรืออุบาสก ให้เป็นไวยาวัจกร ด้วยคำว่า คนนั้นแลเป็นไวยาวัจกรของภิกษุทั้งหลาย. ถ้าทูตนั้น สั่งไวยาวัจกรนั้นให้เข้าใจแล้ว เข้าไปหาภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า คนที่ท่านแสดงเป็นไวยาวัจกรนั้น ข้าพเจ้าสั่งให้เข้าใจแล้ว ท่านจงเข้าไปหา เขาจักให้ท่านครองจีวรตามกาล ภิกษุผู้ต้องการจีวร เข้าไปหาไวยาวัจกรแล้ว พึงทวงพึงเตือน ๒-๓ ครั้งว่า รูปต้องการจีวร. ภิกษุทวงอยู่เตือนอยู่ ๒-๓ ครั้ง ยังไวยาวัจกรนั้นให้จัดจีวรสำเร็จได้ การให้สำเร็จได้ด้วยอย่างนี้ นั่นเป็นดี. ถ้าให้สำเร็จไม่ได้ พึงเข้าไปยืนนิ่งต่อหน้า ๔ ครั้ง ๕ ครั้ง ๖ ครั้ง เป็นอย่างมาก. เธอยืนนิ่งต่อหน้า ๔ ครั้ง ๕ ครั้ง ๖ ครั้ง เป็นอย่างมาก ยังไวยาวัจกรนั้นให้จัดจีวร

สำเร็จได้ การให้สำเร็จได้ด้วยอย่างนี้ นั่นเป็นดี. ถ้าให้สำเร็จไม่ได้ ถ้าเธอพยายามให้ยิ่งกว่านั้น ยังจีวรนั้นให้สำเร็จ เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์. ถ้าให้สำเร็จไม่ได้ พึงไปเองก็ได้ ส่งทูตไปก็ได้ ในสำนักที่ส่งทรัพย์สำหรับจ่ายจีวรมาเพื่อเธอ บอกว่า ท่านส่งทรัพย์สำหรับจ่ายจีวรไปเฉพาะภิกษุใด ทรัพย์นั้นหาสำเร็จประโยชน์น้อยหนึ่งแก่ภิกษุนั้นไม่ ท่านจงทวงเอาคืนทรัพย์ของท่าน ทรัพย์ของท่านอย่าได้ฉิบหายเสียเลย. นี้เป็นสามีจิกรรม, [คือการชอบ] ในเรื่องนั้น.

พระคันถรจนาจารย์ แก้ความแห่งสิขาบทไว้ในคัมภีร์วิภังค์ กล่าวซ้ำความอีกวาระหนึ่ง เป็นแต่ไขความในข้อที่ควรอธิบาย จักกล่าวแต่เฉพาะบางคำ. คำแสดงไวยาวัจกรนั้นพูดเปรย ท่านจึงห้ามว่าอย่าสั่งให้เขาให้ อย่ารับรองว่าผู้นั้นจักเก็บไว้ จักแลกจักจ่าย. เพราะคำทวงคำเตือนพูดเปรยแต่เพียงว่า ต้องการจีวร ท่านจึงห้ามไม่ให้พูดว่าจงให้แก่รูป จงเอามาให้รูป จงไปแลก จงไปจ่ายให้รูป. ในข้อว่าพึงยืนนิ่งต่อหน้านั้น ท่านสั่งว่าอย่านั่งบนอาสนะ อย่ารับอามิส อย่ากล่าวธรรม เขาถามว่า มาธุระอะไร ? พึงกล่าวว่า รู้เอาเองเถิด ถ้านั่งบนอาสนะก็ดี รับอามิสก็ดี กล่าวธรรมก็ดี ชื่อว่าหักการยืนเสีย ท่านเทียบการเตือนและการยืนไว้ว่า ยืน ๒ ครั้ง เท่ากับเตือนครั้ง ๑ และยอมให้แลกกันได้. ข้อให้ไปบอกเจ้าของเมื่อไม่ได้รับประโยชน์แต่ทรัพย์นั้น เป็นสามีจิกรรมนั้น พระอรรถกถาจารย์แก้ว่า ไม่ทำ ต้องอาบัติทุกกฏ เพราะวัตตเภท คือละเลยกิจวัตร.

ความเห็นของข้าพเจ้าว่า เรื่องนี้ควรกำหนดด้วยกรรมสิทธิ์ที่ภิกษุ

มีเพียงไร. ท่านห้ามมิให้สั่งให้มอบแก่ไวยาวัจกร เพื่อจะหลีกจากสั่งให้รับรูปิยะ. ท่านห้ามมิให้รับรองว่า เขาจักเก็บจักจ่ายนั้นก็เหมือนกัน. ท่านห้ามมิให้ทวงตรง ๆ นั้น จะถือว่าทูตไม่ได้พูดมอบให้กรรมสิทธิ์กระมัง แต่การที่เขาไปบอกนั้น ชื่อว่าเป็นอันให้กรรมสิทธิ์อยู่เอง ถ้าจะนึกโดยอย่างอื่น ก็เป็นเล่นสำนวนไป. ในสิกขาบทห้ามไม่ให้พยายามกว่ากำหนดนั้นไป จะเป็นเพราะทำเกินงามก็ได้ ไม่ใช่เพราะไม่มีกรรมสิทธิ์ ไม่เช่นนั้นจะต้องบอกเขาทำอะไร.

คำเสียสละจีวรเป็นนิสสัคคีย์แก่บุคคลว่าดังนี้:- "อิทำ เม ภนฺเต จีวรำ อติเรกติกฺขตฺตุำ โจทนาย อติเรกฉกฺขตฺตุำ ฐาเนน อภินิปฺผาทิตำ นิสฺสคฺคิยำ, อิมาหำ อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ." แปลว่า "จีวรผืนนี้ของข้าพเจ้า ให้สำเร็จด้วยทวงเกิน ๓ ครั้ง ด้วยยืนเกิน ๖ ครั้ง จำจะสละ ข้าพเจ้าสละจีวรผืนนี้แก่ท่าน."

เมื่อภิกษุทวงและยืนครบกำหนดแล้ว เลิกเสีย ไม่พยายามต่อไป ไวยาวัจกรถวายเองก็ดี เจ้าของทวงเอามาถวายก็ดี ไม่เป็นอาบัติ.

โกสิยวรรคที่ ๒

สิกขาบทที่ ๑ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ให้ทำสันถัตเจือด้วยไหม เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์.

สันถัตนั้น เป็นผ้าอย่างหนึ่ง ไม่ได้ทอ ใช้หล่อ คือเอาขนเจียมลาดเข้าแล้ว เอาน้ำข้าหรือของอื่นอันมียางพอจะให้ขนเจียมจับกัน พรมลงไป แล้วเอาขนเจียมโรย มีเครื่องรีดเครื่องทับ ทำให้เป็นแผ่นหนาบางตามต้องการ. สิกขาบทนี้ห้ามว่า เมื่อจะทำสันถัตเช่นนั้น

ห้ามมิให้เจือไหมลงไป ถ้าขืนเจือลงไป เป็นนิสสัคคิยะ. ทำเองก็ดี ใช้ผู้อื่นทำก็ดี ตั้งแต่ต้นจนสำเร็จ หรือตนทำค้างไว้ ใช้ผู้อื่นให้ทำต่อจนสำเร็จ หรือใช้ผู้อื่นให้ทำค้างไว้ ตนทำต่อให้สำเร็จ เป็นนิสสัคคิยะทั้งนั้น. เรียกสั้นว่า จตุกกนิสสัคคิยปาจิตตีย์, ได้ของที่คนอื่นทำไว้แล้วใช้สอย เป็นทุกกฏ. ใช้เป็นของอื่น เช่นเป็นเปลือกฟูก หรือหมอนเป็นต้น ไม่เป็นอาบัติ. ข้อนี้ พึงเข้าใจอธิบายว่า ความมุ่งหมายของสิกขาบท ก็เพื่อจะกันอย่าให้ตัวไหมต้องต้มวายวอด แต่มีคำห้ามเฉพาะสันถัต ท่านจึงกล่าวว่า ใช้เป็นของอื่นไม่เป็นอาบัติ. ในที่เช่นนี้ บางแห่งท่านปรับอาบัติแบ่งลงมาเป็นทุกกฏ. สันนิษฐานเห็นว่า แม้ใช้เป็นของอื่น แต่ยังไม่พ้นทำความเสีย ควรปรับทุกกฏ. เรื่องสันถัตนี้ ก็น่าจะเป็นเช่นนั้น แต่บางทีจะเป็นของใช้กันดื่น จนปรับไม่ลงเสียแล้วกระมัง ท่านจึงว่าไม่เป็นอาบัติ. ถ้าจะอธิบายให้เข้ารูปแล้ว ควรจะว่าอย่างนี้ : ทำเองหรือใช้ผู้อื่นทำเพื่อใช้เป็นของอื่น นอกจากผ้ารองนั่ง เป็นทุกกฏ. ใช้ของที่เขาทำไว้โดยปกติ ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ให้ทำสันถัตแห่งขนเจียมดำล้วน เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุผู้ให้ทำสันถัตใหม่ พึงถือเอาขนเจียมดำล้วน ๒ ส่วน ขนเจียมขาวเป็นส่วนที่ ๓ ขนเจียมแดงเป็นส่วนที่ ๔. ถ้าภิกษุไม่ถือเอาขนเจียมดำล้วน ๒ ส่วน ขนเจียมขาวเป็นส่วนที่ ๓ ขนเจียมแดงเป็นส่วนที่ ๔ ให้ทำสันถัตใหม่ เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์.

ความมุ่งหมายแห่งสิกขาบทนี้ เพื่อจะห้ามไม่ให้ใช่ขนเจียมดำเกินกว่า ๒ เสี้ยวที่ ๔ หรือครึ่งหนึ่ง ใช้ขนเจียมขาวก็ดี แดงก็ดี เกินกว่าเสี้ยว ๑ หรือใช้ล้วนทีเดียว ไม่ห้าม. เหตุไฉนจึงห้ามขนเจียมดำ ข้าพเจ้าไม่เข้าใจ ในต้นบัญญัติกล่าวแต่เพียงว่าเหมือนของคฤหัสถ์. บางที่จะเป็นสีที่พวกภิกษุไม่นับถือกระมัง เช่นในฉพาภิชาติ แสดงคนใจบาปหยาบช้า เปรียบด้วยสีดำ.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุให้สำสันถัตใหม่แล้ว พึงทรงไว้ให้ได้ ๖ ฝน. ถ้ายังหย่อนกว่า ๖ ฝน เธอสละเสียแล้วก็ดี ยังไม่สละแล้วก็ดี ซึ่งสันถัตนั้น ให้ทำสันถัตอื่นใหม่ เว้นไว้แต่ภิกษุได้สมมติ เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์.

ปีหนึ่ง ในบาลีเรียกว่าฝนหนึ่ง กำหนดให้ใช้สันถัด ๖ ฝนนั้น เป็นข้างเร็ว ใช้นานกว่านั้นไม่ห้าม. ที่ยกเว้นแก่ภิกษุผู้ได้รับสมมติในนิทานว่า ทรงปรารภภิกษุอาพาธ ญาติเขาจะรับไปรักษา จะเอาสันถัตไปด้วยไม่ได้ ไม่ใช้สันถัตก็ไม่สบาย เข้าใจยาก. ถ้าจะชี้ให้เห็นง่าย ภิกษุมีสันถัตหาย ควรได้รับสมมติให้ทำใหม่แท้.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุผู้ให้ทำสันถัตสำหรับนั่ง พึงถือเอาคืบสุคตโดยรอบแห่งสันถัตเก่า เพื่อทำให้เสียสี. ถ้าภิกษุไม่ถือเอาคืบสุคตโดยรอบแห่งสันถัตเก่า ให้ทำสันถัตสำหรับนั่งใหม่ เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์.

ในที่นี้แห่งเดียว มีคำว่า "สำหรับนั่ง" ติเข้ามาด้วย. พระคันถรจนาจารย์กล่าวแก้ไว้ในคัมภีร์วิภังค์ว่า เป็นของมีชาย แต่หา

ได้กล่าวไว้ให้ชัดเจนไม่. ข้อว่า ให้ถือเอาคืบสุคตโดยรอบนั้น ท่านกล่าวว่า โดยกลมก็ได้ โดย ๔ เหลี่ยมก็ได้. สันถัตเก่านั้น คือสันถัตที่ใช้แล้ว แต่อย่างไรในคัมภีร์วิภังค์จึงแก้ว่า ที่นุ่งแล้วก็ดี ห่มแล้วก็ดี แม้คราวเดียว เห็นจะหลงมาจากปุราณจีวร. ท่านให้เอาคืบสุคตหนึ่งโดยรอบ แห่งสันถัตเก่า ลาดลงในเอกเทศหนึ่ง หรือชีออกปนกับขนเจียมใหม่ หล่อ, หาไม่ได้ ปนเข้าแต่น้อย หรือไม่ได้ปนเลย ได้ของที่คนอื่นทำและใช้สอย ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ขนเจียมเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้เดินทาง ภิกษุต้องการ พึงรับได้ ครั้นรับแล้ว เมื่อคนถือไม่มี พึงถือไปด้วยมือของตนเองตลอดระยะทาง ๓ โยชน์เป็นอย่างมาก. ถ้าเธอถือเอาไปยิ่งกว่านั้น แม้คนถือไม่มี เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์.

โยชน์นั้น ในประเทศสยามนี้ นับว่า ๔๐๐ เส้น ในที่อื่นนับอย่างไรจะกล่าวข้างหน้า. ขนเจียมที่ทำเป็นสิ่งของแล้ว ไม่นับเข้าในสิกขาบทนี้. อยู่ในระหว่างทางชั่วคราวแล้ว นำต่อไปอีกได้.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ยังภิกษุณีผู้มิใช่ญาติ ให้ซักก็ดี ให้ย้อมก็ดี ให้สางก็ดี ซึ่งขนเจียม เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์.

อธิบายทั้งปวง พึงรู้โดยนัยอันกล่าวแล้วในสิกขาบทที่ ๔ แห่งจีวรวรรค อันว่าด้วยให้ซักจีวรเก่า.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รับก็ดี ให้รับก็ดี ซึ่งทองเงิน หรือยินดีทองเงินอันเขาเก็บไว้ให้ก็ดี เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์.

ทองเงินนั้น อันเขาทำเป็นรูปพรรณแล้วก็ตาม อันเขาไม่ได้

ทำแล้ว ยังเป็นแท่นเป็นลิ่มอยู่ก็ตาม เป็นรูปิยะคือของสำหรับจ่ายก็ตาม โดยที่สุด ของที่ไม่ใช่ทองเงิน แต่ใช้เป็นรูปิยะได้ ก็นับว่าทองเงินในที่นี้. ข้อว่า ยินดีทองเงินอันเขาเก็บไว้ให้นั้น แต่ลำพังจิตตุปบาทไม่น่าจะเป็นอาบัติ จำจะหมายความถึงรับถือกรรมสิทธิ์ในของนั้น.

ทองเงินดันเป็นนิสสคคีย์นั้น ท่านให้สละในสงฆ์. คำเสียสละว่า "อหํ ภนฺเต รูปิยํ ปฏิคฺคเหสึ, อิทํ เม นิสฺสคฺคิยํ, อิมาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ" แปลว่า "ข้าพเจ้ารับรูปิยะไว้แล้ว ของนี้เป็นนิสสัคคีย์ ข้าพเจ้าสละรูปิยะนี้แก่สงฆ์." ทองเงินที่สละแล้วนี้ สงฆ์จักทำอย่างไรต่อไป ? ท่านสอนว่า พึงบอกให้แก่อุบาสกผู้บังเอิญมาถึงเข้า ถ้าเขาไม่เอา พึงขอให้เขาช่วยทิ้งเสีย ถ้าเขาไม่รับ พึงสมมติภิกษุเป็นผู้ทิ้ง เลือกผู้ประกอบด้วยองคสมบัติ ๕ อย่าง คือ ไม่ถึงอคติ ๔ และรู้จักว่า ทำอย่างไรเป็นอันทิ้งหรือไม่เป็นอันทิ้ง. ภิกษุนั้นพึงทิ้งอย่าหมายที่ตก ถ้าทิ้งหมายที่ตก ต้องทุกกฏ.

อาบัติในสิกขาบทนี้เป็นอจิตตกะ เรื่องนี้แต่แรกดูเหมือนห้ามเป็นกวดขัน แต่ภายหลัง มีพระพุทธานุญาตในที่อื่นผ่อนลงมา ถ้าคฤหัสถ์เขาเอารูปิยะมอบไว้ในมือกัปปิยการกสั่งไว้ว่า จงจัดหาของอันเป็นกัปปิยะถวายภิกษุ สิ่งใดเป็นของควร ทรงพระอนุญาตให้ยินดีของนั้นแต่รูปิยะนั้นได้ แต่ห้ามมิให้ยินดีตัวรูปิยะนั้น. แม้เชนนี้ก็ไม่ผิดอะไรนัก จากข้อว่า ยินดีทองเงินอันเขาเก็บไว้ให้ เป็นแต่ยักเสียว่า อย่าถือเอากรรมสิทธิ์ในทองเงินนั้น แต่ถือเอากรรมสิทธิ์ในอันจะได้ของเป็นกัปปิยะแต่ทองเงินนั้น ได้อยู่. เรื่องนี้ ทรงพระ

ปรารภเศรษฐีเมณฑกะเป็นผู้ทำขึ้นก่อน ทรงพระอนุญาตไว้ จึงเรียกว่าเมณฑกานุญาต.

สิกขาบทที่ ๙ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ถึงความแลกเปลี่ยนด้วยรูปิยะมีประการต่าง ๆ เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์.

รูปิยะนั้น ทองเงินก็ดี ของอื่นก็ดี อันใช้เป็นมาตราสำหรับแลกเปลี่ยน. ถึงความแลกเปลี่ยนด้วยรูปิยะมีประการต่าง ๆ นั้น ได้แก่เอารูปิยะจ่ายซื้อกัปปิยบริขารต่างชนิดก็ดี จ่ายเป็นค่าแรงคนทำการต่างอย่างก็ดี และจ่ายเป็นค่าอื่น ๆ อีกก็ดี. สิกขาบทนี้มีประโยชน์ที่จะกันไม่ให้เขาทองเงินที่เป็นนิสสัคคีย์ในสิกขาบทก่อน มาจ่ายซื้อกัปปิยบริขารและจ้างคนทำการ. นี้อธิบายตามมติของข้าพเจ้า. ฝ่ายพระคันถรจนาจารย์อธิบายความไปทางอื่น ทองเงินที่ได้ทำเป็นรูป-พรรณก็ดี ไม่ได้ทำก็ดี ซึ่งควรจะอธิบายในสิกขาบทก่อน ท่านอธิบายในสิกขาบทนี้ และการแลกเปลี่ยนด้วยรูปิยะนั้น ท่านอธิบายว่าเอาของรูปพรรณกับของรูปพรรณ แลกเปลี่ยนกันบ้าง เอาของที่ไม่ได้ทำเป็นรูปพรรณกับของอย่างเดียวกันนั้น แลกเปลี่ยนกันบ้าง เอาของ ๒ อย่างนั้นสับแลกเปลี่ยนกันบ้าง ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ทำอย่างนั้นสำเร็จเป็นอันห้ามด้วยสิกขาบทก่อนแล้ว ความแห่งสิกขาบทนี้ น่าจะไม่ซ้ำกับความแห่งสิกขาบทก่อน. ของเป็นนิสสัคคีย์ด้วยสิกขาบทนี้ ท่านให้สละในสงฆ์เหมือนในสิกขาบทก่อน. คำเสียสละว่าอย่างนี้ :- "อหำ ภนฺเต นานปฺปการกำ รูปิยสำโวหารำ สมาปชฺชึ, อิทำ เม นิสฺสคฺคิยำ, อิมาหำ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ." แปลว่า "ข้าพเจ้าถึงการแลกเปลี่ยน

ด้วยรูปิยะมีประการต่าง ๆ ของนี้ของข้าพเจ้า จำจะสละ ข้าพเจ้าสละของสิ่งนี้แก่สงฆ์." ค่าแรงสละไม่ได้ ก็พึงแสดงแต่อาบัติ.

สิขาบทที่ ๑๐ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ถึงการซื้อและขายมีประการต่าง ๆ เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์.

การซื้อและขายในที่นี้ ได้แก่แลกเอา หรือรับเอาของอันเป็นกัปปิยะด้วยของอันเป็นกัปปิยะเหมือนกัน เช่นการที่ทำกันในระหว่างคนขายของเครื่องใช้ กับชาวนาผู้ซื้อด้วยข้าวเปลือก เพราะการซื้อขายด้วยรูปิยะ ห้ามด้วยสิกขาบทก่อน ๆ แล้ว. ถือเอาอธิบายอย่างนี้ การแลกเปลี่ยนของกัน ซึ่งไม่นับในซื้อขาย ที่เรียกในคำมคธว่า "ปาริวฏฺฏกำ" ก็นับเข้าในนี้ด้วย แต่ท่านห้ามไม่ให้ทำเฉพาะกับคฤหัสถ์ เพราะในพวกสหธรรมิกมีอนุญาตไว้ชัดแล้ว. ของเป็นนิสสัคคีย์ในสิกขาบทนี้ ท่านกล่าวว่าให้เสียสละแก่สงฆ์ แก่คณะ แก่บุคคลก็ได้. คำเสียสละแก่บุคคลว่าอย่างนี้ :- "อหำ ภนฺเต นานปฺปการกำ กยวิกฺกยำ สมาปชฺชึ, อทำ เม นิสฺสคฺคิยำ, อิมาหำ อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ" แปลว่า "ข้าพเจ้าได้ถึงการซื้อขายมีประการต่าง ๆ ของสิ่งนี้ของข้าพเจ้า จำจะสละ ข้าพเจ้าสละของสิ่งนี้แก่ท่าน." ภิกษุถามราคาต่อเจ้าของเอง แล้วแจ้งความต้องการของตนแก่กัปปิยการก ท่านกล่าวว่าไม่เป็นอาบัติ.

ปัตตวรรคที่ ๓

สิกขาบทที่ ๑ ว่า พึงทรงอติเรกบาตรไว้ได้ ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่ง ภิกษุให้ล่วงกำหนดนั้นไป เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์.

บาตรนั้น เป็นของทำด้วยดินเผาบ้าง ด้วยเหล็กบ้าง มีขนาดเล็ก กลาง ใหญ่ อันจะกล่าวในที่อื่น เป็นของทรงอนุญาตให้เป็นบริขารของภิกษุเฉพาะใบเดียว บาตรอันภิกษุตั้งไว้เป็นบริขารอย่างนี้เรียกบาตรอธิษฐาน. บาตรมากกว่านี้ ตั้งแต่ใบที่ ๒ ขึ้นไป เรียกอติเรกบาตร. อติเรกบาตรนั้น ไม่ได้ทรงพระอนุญาตเกิน ๑๐ วัน เป็นพิเศษ ดุจจีวรที่ได้ทรงพระอนุญาตในบางคราว ภิกษุให้ล่วง ๑๐ วันไป เป็นนิสัคสัคคิยปาจิตตีย์.

คำเสียสละแก่บุคคลว่าอย่างนี้ :- "อยํ เม ภนฺเต ปตฺโต ทสาหาติกฺกนฺโต นิสฺสคฺคิโย, อิมาหํ อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ" แปลว่า "บาตรใบนี้ของข้าพเจ้าล่วง ๑๐ วัน จำจะสละ ข้าพเจ้าสละบาตรใบนี้แก่ท่าน." คำคืนให้ ว่าดังนี้ :- "อิมํ ปตฺตํ อายสฺมโต ทมฺมิ" แปลว่า "ข้าพเจ้าให้บาตรใบนี้แก่ท่าน." ไม่เสียสละ บาตรเป็นนิสสัคคิยะ ใช้สอยต้องทุกกฏ. บาตรนั้น ทรงอนุญาตให้วิกัปได้ดุจจีวร. อธิบายนอกจากนี้ พึงรู้โดยนัยอันกล่าวแล้วในสิกขาบทปรารภอติเรกจีวร.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด มีบาตรมีแผลหย่อน ๕ ให้จ่ายบาตรอื่นใหม่ เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์. ภิกษุนั้นพึงสละบาตรนั้นในภิกษุบริษัท. บาตรในสุดแห่งภิกษุบริษัทนั้น พึงมอบให้แก่ภิกษุนั้นสั่งว่า นี้บาตรของท่าน พึงทรงไว้ [คือใช้] กว่าจะแตก นี้เป็นสามีจิกรรม [คือการชอบ] ในเรื่องนี้.

รอยร้าว ยาวตั้งแต่ ๒ นิ้ว จัดว่าเป็นแผลแห่งหนึ่งแห่งบาตร

ยาวไม่ถึงนั้น ไม่นับ. คำว่า จ่ายนั้น ท่านแก้ไว้ในคัมภีร์วิภังค์ว่าขอบาตรเป็นนิสสัคคีย์ในสิกขาบทนี้ ท่านให้สละในสงฆ์. ครั้นแล้วสงฆ์พึงสมมติภิกษุรูปหนึ่ง ผู้ไม่ลุอำนาจอคติ และรู้จักจะทำ ให้เป็นผู้เปลี่ยนบาตร. ภิกษุนั้น พึงเอาบาตรใหม่นั้นถวายพระเถระ เอาบาตรของพระเถระถวายพระรูปที่ ๒ เปลี่ยนเลื่อนลงมาโดยนัยนี้จนภิกษุใหม่ในสงฆ์แล้ว รับบาตรของภิกษุใหม่นั้น มอบให้แก่ภิกษุนั้นไว้ใช้. มีคำห้ามไว้ไม่ให้อธิษฐานบาตรเลว ด้วยหมายจะได้บาตรดี ทำอย่างนั้น ปรับเป็นทุกกฏ.

การเปลี่ยนบาตรเช่นนี้ ไม่น่าจะเห็นว่า ได้ดีกว่ากันเป็นลำดับขึ้นไป ตั้งแต่สังฆนวกะจนถึงพระสังฆเถระ เมื่อเป็นเช่นนี้ ภิกษุบริษัทนั้น ต้องพลอยได้พลอดเสียด้วยภิกษุผู้ต้องอาบัตินิสสัคคิย-ปาจิตตีย์ ยังไม่เป็นธรรมปรากฏพอ น่าจะมีเหตุอะไรแฝงอยู่ แต่ในเวลานี้ยังตรองไม่เห็น พระวินัยธรจงดำริข้างหน้าเถิด.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า อนึ่ง มีเภสัชอันควรลิ้มของภิกษุผู้อาพาธ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ภิกษุรับ ประเคนของนั้นแล้ว พึงเก็บไว้ฉันได้ ๗ วันเป็นอย่างยิ่ง. ภิกษุให้ล่วงกำหนดนั้นไป เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์.

ในคัมภีร์วิภังค์แก้เภสัช ๕ ไว้ว่า เนยใส เนยข้น นั้น ทำจากน้ำนมโคบ้าง น้ำนมแพะบ้าง น้ำนมกระบือบ้าง มังสะของสัตว์ใดเป็นกัปปิยะ ทำจากน้ำนมสัตว์นั้นก็ใช้ได้. น้ำมันนั้น สกัดออกจากเมล็ดงาบ้าง จากเมล็ดพันธุ์ผักกาดบ้าง จากเมล็ดมธุกะ ที่แปลว่า

มะซางบ้าง จากเมล็ดละหุ่งบ้าง จากเปลวสัตว์บ้าง. น้ำผึ้งนั้น คือ รสหวานที่แมลงผึ้งทำ. น้ำอ้อยนั้น คือรสหวานเกิดจากอ้อย.

เพราะคำหลังนี้ พระเถระบางรูป รังเกียจรสหวานอันออกจาก ต้นตาล. ความพอใจของท่านจะถือเท่าศัพท์แน่วไป ไม่เพ่งถึงอรรถรส. มติของข้าพเจ้า รสหวานอันออกจากอ้อยก็ดี ตาลก็ดี จากอื่นอีกก็ดี ย่อมให้สำเร็จประโยชน์เป็นอย่างเดียวกัน ใช้ได้เหมือนกัน ไม่ควร รังเกียจ. ข้อนี้คนสามัญเขาก็เข้าใจกัน เขาตั้งชื่อว่าน้ำตาล. เหตุที่ตั้ง ชื่ออย่างนี้ เพราะได้พบหรือเคยใช้รสหวานออกจากตาลก่อน ชะรอย อ้อยไม่ใช่ของเกิดเดิมในพื้นเมือง. ภายหลังได้พบว่า ออกจาก มะพร้าวก็มี ออกจากอ้อยก็มี ออกจากอื่นก็มี เขาก็คงเรียกว่าน้ำตาล ตามเดิม เพ่งเอาแต่อรรถรส. คำแก้บทผาณิตว่า รสหวานเกิดแต่อ้อย หรือเรียกสั้นว่าน้ำอ้อย ในคัมภีร์วิภังค์นั้นก็เป็นอย่างเดียวกัน ที่นั้น พบว่า ออกจากอ้อยก่อนก็ตั้งชื่อตามนั้น ภายหลังพบว่า ออกจาก อย่างอื่นอีก ก็คงเรียกอย่างนั้น. อีกอุทาหรณ์หนึ่ง ชาวมคธพบว่า น้ำมันออกจากเมล็ดงาซึ่งเรียกว่า "ติลๆ" จึงตั้งชื่อว่า "เตลๆ" แปลว่า ออกจากเมล็ดงา ภายหลังพบว่า น้ำมันออกจาเมล็ดอื่นก็มี ออกจากเปลวมันก็มี ก็คงเรียกว่า "เตลๆ" อยู่นั่นเอง. ถ้าเข้าใจว่า ใช้ได้เฉพาะรสเกิดแต่อ้อยเท่านั้นแล้ว อย่าใช้เสียเลยดีกว่า รู้ด้วย อย่างไรว่าน้ำตาลในทุกวันนี้ทำออกจากน้ำอ้อย.

เหตุไฉน ทรงพระอนุญาตให้ใช้ได้เพียง ๗ วันเป็นอย่างมาก นั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่า เพื่อจะกันใช้ของเสีย เช่นมีกลิ่นหืนและมี

รสเปรี้ยว. อย่างไรก็ตาม ภิกษุให้ล่วง ๗ วันไป เป็นนิสสัคคีย์. คำเสียสละแก่บุคคลว่า :- "อิทำ เม ภนฺเต เภสชฺชำ สตฺตาหาติกฺกนฺตำ นิสฺสคฺคิยำ, อิมาหำ อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ" แปลว่า "เภสัชนี้ของข้าเจ้า ล่วง ๗ วัน จำจะสละ ข้าพเจ้าสละเภสัชนี้แก่ท่าน." คำคืนให้ว่าดังนี้ :- "อิมำ เภสชฺชำ อายสฺมโต ทมฺมิ" แปลว่า "ข้าพเจ้าให้เภสัชนี้แก่ท่าน." ท่านสั่งไว้ว่า ได้เภสัชที่สละแล้วคืนมา ภิกษุนั้นเองก็ดี ภิกษุอื่นก็ดี อย่าฉัน ใช้ในกิจภายนอก เป็นต้นว่า ตามไฟและผสมสีได้อยู่. ภิกษุอื่นท่านอนุญาตให้ใช้ทากายได้ด้วย. ผูกใจไว้ก่อนว่า จะไม่บริโภค ล่วง ๗ วันไป ไม่เป็นอาบัติ. ของนั้นสูญหายไปเสียก็ดี ขาดจากกรรมสิทธิ์ของตนแล้วก็ดี ในภายใน ๗ วัน ชื่อว่าไม่มีแล้ว ไม่เป็นวัตถุแห่งอาบัติ. ท่านกล่าวว่าสละให้ขาดแก่อนุปสัมบันแล้ว ได้คืนมา ฉันได้อีก ถ้าเภสัช ล่วง ๗ วัน แม้ภิกษุอื่มก็ฉันไม่ควร น่าจะไม่ควรเหมือนกัน แต่จะเรียกว่าไม่เป็นนิสสัคคีย์ได้อยู่.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า ภิกษุ [รู้] ว่าฤดูร้อนยังเหลืออีก ๑ เดือน พึงแสวงหาจีวรคือผ้าอาบน้ำฝนได้ [รู้] ว่าฤดูร้อนยังเหลืออีกกึ่งเดือน พึงทำนุ่งได้ ถ้าเธอ [รู้]ว่าฤดูร้อนเหลือล้ำกว่า ๑ เดือน แสวงหาจีวรคือผ้าอาบน้ำฝน [รู้] ว่าฤดูร้อนเหลือล้ำกว่ากึ่งเดือนทำนุ่ง เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์.

ผ้าอาบน้ำฝนนั้น เป็นของทรงพระอนุญาตเป็นบริขารพิเศษชั่วคราวของภิกษุ อธิษฐานไว้ใช้ได้ตลอด ๔ เดือนฤดูฝน พ้นนั้น

เป็นธรรมเนียมให้วิกัป. ในสิกขาบทนี้ทรงพระอนุญาตให้แสวงหาล้ำฤดูฝนเข้ามา ๑ เดือน คือตั้งแต่เดือน ๗ แรมค่ำ ๑ ถึงเดือน ๘ ขึ้น ๑๕ ค่ำ, ให้ทำนุ่งล้ำฤดูฝนเข้ามากึ่งเดือน คือตั้งแต่เดือน ๘ ขึ้น ๑ ค่ำ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ. พระพุทธานุญาตให้แสวงหานั้น น่าจะให้ประโยชน์พิเศษอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นขอเขาได้ตรง ๆ และเก็บไว้ได้นานกว่าอติเรกจีวรสามัญ แต่การขอเขาตรง ๆ นั้น ท่านห้ามไว้ ในคัมภีร์วิภังค์ ท่านอนุญาตให้บอกเขาเพียงว่า ถึงกาลแห่งผ้าวัสสิกสาฎกละ และผ้าที่หาได้มาแล้ว มีคติเป็นอย่างไร ท่านไม่กล่าวถึง. พระพุทธานุญาตให้ทำนุ่งนั้น น่าจะให้ประโยชน์พิเศษ คืออธิษฐานล้ำเข้ามาก่อนฤดูฝนได้ แต่ท่านไม่ได้กล่าวถึง.

การปรับอาบัติในสิกขาบทนี้ เพราะถือเอาประโยชน์พิเศษนั้นล้ำกำหนดกาลที่ทรงพระอนุญาตไว้ น่าจะแลเห็นว่า มุ่งวันมากออกไป. แต่มีข้อจะพึงวิจารณ์ว่า ถ้าภิกษุแสวงหาล้ำกำหนดนั้น แต่หาในสำนักญาติอันไม่เป็นวิญญัติ จะได้บริหารอย่างอติเรกจีวรหรือไม่ หรือสักว่าต้องการเป็นผ้าอาบน้ำฝน แสวงหาล้ำกำหนดได้มา ก็เป็นนิสสัคคีย์ ไม่ได้บริหารอย่างอติเรกจีวร. ถ้าอย่างนี้ใครจะโง่เกินไปจนถึงจะให้ต้องอาบัติในสิกขาบทนี้ อย่างไรก็ยังมีทางแก้ตัวอีกว่ารับมาโดยฐานเป็นอติเรกจีวรต่างหาก. อนึ่ง ถ้าภิกษุทำนุ่งล้ำเขตพระพุทธานุญาต จะกำหนดต่างอย่างไรจากนุ่งอติเรกจีวร. ข้าพเจ้าปรารถนาจะเข้าใจว่า การแสวงหาล้ำเขตพระพุทธานุญาตนั้น หมายเฉพาะขอต่อคฤหัสถ์ผู้มิใช่ญาติ มิใช่คนปวาวณา แม้จะขอโดยฐานเป็นอติเรกจีวร

ก็คงเป็นนิสสัคคีย์ ในสิกขาบทอันปรารภการขอจีวรเหมือนกัน การทำนุ่งนั้น หมายเอาอธิษฐานไว้ใช้เป็นผ้าวัสสิกสาฎก ถ้าแสวงหาในสำนักญาติและคนปวารณา ที่ไม่เป็นวิญญัติ และใช้นุ่งด้วยมิได้อธิษฐานเช่นนี้ได้บริหารอย่างอติเรกจีวร ไม่นับเข้าในสิกขาบทนี้.

อนึ่ง อรรถแห่งสิกขาบทนี้บ่งว่า อาบัติเป็นสจิตตกะ แต่ในคัมภีร์วิภังค์ท่านแก้เป็นอจิตตกะ พิจารณาดูก็น่าจะเป็นจริงอย่างนั้น ต่างว่ายังไม่ถึงกาลกำหนด ภิกษุสำคัญว่าถึงแล้ว ด้วยนับวนพลาดไป แสวงหาผ้าอาบน้ำฝนในสำนักคฤหัสถ์มิใช่ญาติมิใช่ปวารณาดังนี้ จะว่าไม่เป็นอาบัติเลยก็ไม่ได้. ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ความแห่งสิกขาบทนี้ไม่ได้เพ่งถึงความเข้าใจผิดเลย ถือเสียว่า รู้จักนับวันอยู่ด้วยกันทั้งนั้น แม้หากการนับวันพลาดในหัวต่อแห่งกำหนดกาลอันเป็นเขต จะพึงมีได้บ้าง. เพราะเหตุนั้น ต้องเข้าใจตามคำของพระคันถรจนาจารย์ว่า อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นอจิตตกะ.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ให้จีวรแก่ภิกษุเองแล้ว โกรธน้อยใจชิงเอามาก็ดี ให้ชิงเอามาก็ดี เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์.

การชิงเอาจีวรคืน ท่านปรับเพียงเป็นนิสสัคคีย์เท่านั้น เพราะทำด้วยสกสัญญา และท่านรับรองกรรมสิทธิ์แห่งเจ้าของเดิมว่า ยังมีอยู่ในจีวรนั้น จึงไม่ปรับเป็นอวหาร. นิทานต้นสิกขาบท บ่งความข้อนี้ชัดด้วยกล่าวการให้จีวรแก่กัน ด้วยหวังจะให้ทำกิจอย่างหนึ่ง ฝ่ายภิกษุผู้ได้รับ กลับใจเสียหาทำไม่ เช่นนี้ภิกษุผู้ให้ควรได้รับประโยชน์จากการให้นั้น แต่การชิงเอามา ไม่เป็นความดีความงาม.

สิกขาบทนี้กล่าวเฉพาะจีวร ชิงบริขารอื่นคืนมา ไม่ดีเหมือนกัน ท่านจึงปรับเป็นทุกกฏ. และสิกขาบทนี้ปรารภภิกษุต่อภิกษุด้วยกัน แต่ทำแก่อนุปสัมบันก็ไม่ดีเหมือนกัน ท่านจึงปรับเป็นทุกกฏ. ภิกษุนั้นให้คืนเองก็ดี เจ้าของเดิมถือเอาด้วยวิสาสะแก่ภิกษุนั้นก็ดี ท่านว่าไม่เป็นอาบัติ. คำต้นพึงรู้ เช่นรับไว้เพื่อจะทำประโยชน์อย่างหนึ่งให้ ึครั้นจะไม่ทำประโยชน์อย่างนั้นแล้ว คืนให้เจ้าของเดิมเสีย เจ้าของเดิมรับคือไม่เป็นอาบัติ. คำหลังพึงรู้ เช่นไม่ได้โกรธเคือง แต่เห็นว่าเธอไม่ต้องการใช้ ขอเอากลับคืนมา ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ขอด้ายมาเองแล้ว ยังช่างหูกให้ทอจีวร เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์.

คำว่าขอในที่นี้ พึงรู้ว่าทำในสำนักคฤหัสถ์ผู้มิใช่ญาติ มิใช่คนปวารณา. ขอผ้าที่ทอแล้ว ห้ามด้วยสิกขาบทปรารภการขอจีวร ของด้ายมาทอเอาเอง ห้ามด้วยสิกขาบทนี้.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า อนึ่ง พ่อเจ้าเรือนก็ดี แม่เจ้าเรือนก็ดี ผู้มิใช่ญาต สั่งช่างหูกให้ทอจีวรเฉพาะภิกษุ ถ้าภิกษุนั้นเขาไม่ได้ปวารณาไว้ก่อน เข้าไปหาช่างหูกแล้ว ถึงความกำหนดในจีวร ในสำนักของเขานั้นว่า จีวรผืนนี้ทอเฉพาะรูป ขอท่านจงทำให้ยาวให้กว้างให้แน่น ให้เป็นของที่ขึงดี ให้เป็นของที่ทอดี ให้เป็นของที่สางดี ให้เป็นของที่กรีดดี แม้ไฉน รูปจะให้ของเล็กน้อยเป็นรางวัลแก่ท่าน. ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุนั้นให้ของเล็กน้อยเป็นรางวัล โดยที่สุดแม้สักว่าบิณฑบาต เป็นนิสัคคิยปาจิตตีย์.

ความอธิบายแห่งสิกขาบทนี้ พึงรู้โดยนัยอันกล่าวแล้วในสิกขา-บทปรารภการเตรียมจะจ่ายจีวรที่ ๘ แห่งจีวรวรรค.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า วันบุรณมีที่ครบ ๓ เดือนแห่งเดือนกัตติกา [คือ เดือน ๑๑] ยังไม่มาอีก ๑๐ วัน อัจเจกจีวรเกิดขึ้นแก่ภิกษุ. ภิกษุรู้ว่าเป็นอัจเจกจีวร พึงรับไว้ได้. ครั้นรับไว้แล้ว พึงเก็บไว้ได้จนตลอดสมัยที่เป็นจีวรกาล. ถ้าเธอเก็บไว้ยิ่งกว่านั้น เป็นนิสสัคคิย-ปาจิตตีย์.

เดือนกัตติกานั้นมี ๒. วันเพ็ญเดือนกัตติกาต้น เรียกว่าบุรณมีที่ครบ ๓ เดือน ตรงกับวันเพ็ญเดือน ๑๑ เป็นวันปวารณา วันเพ็ญแห่งเดือนกัตติกาหลัง เรียกว่าบุรณมีเป็นที่เต็ม ๔ เดือนบ้าง เรียกว่าบุรณมีเป็นที่บานแห่งดอกกุมุทบ้าง เรียกแต่เพียงว่าบุรณมีแห่งเดือนกัตติกาบ้าง ตรงกับวันเพ็ญเดือน ๑๒ วันบุรณมีที่ครบ ๓ เดือนแห่งเดือนกัตติกายังไม่มาอีก ๑๐ วัน ตรงขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๑๑ เมื่อพ้นวันบุรณมีนั้นแล้ว เข้าเขตจีวรกาล อันเป็นสมัยที่ทายกถวายผ้าแก่ภิกษุผู้ออกพรรษาแล้ว ซึ่งเรียกว่าวัสสาวาสิกา หรือว่าผ้าจำนำพรรษา และเป็นเวลาที่ภิกษุผลัดเปลี่ยนจีวร พระศาสดาทรงอนุญาตประโยชน์พิเศษไว้หลายประการ เป็นต้นว่าเก็บอติเรกจีวรไว้ได้เกิน ๑๐ วัน ไปข้างไหนไม่ต้องมีครบไตรจีวรตลอดเดือนหนึ่ง ถึงวันเพ็ญเดือนกัตติกาหลัง ถ้าได้กรานกฐินในระหว่างนั้น ยืดออกไปได้อีก ๔ เดือน ในฤดูเหมันต์ ยังไม่ทันถึงกำหนดนั้นอีก ๑๐ วัน หากจะมีทายกรีบร้อนของถวายผ้าจำนำพรรษา ปรารภเหตุต่าง ๆ เช่นจะต้องไป

ในกองทัพก็ดี จะไม่อยู่ด้วยกิจการอื่นก็ดี เจ็บไจหรือเป็นหญิงมีครรภ์ไม่ไว้ใจต่อชีวิตก็ดี มีศรัทธาเลื่อมใสเกิดขึ้นใหม่ก็ดี ผ้าเช่นนี้เรียกอัจเจกจีวร แปลว่า จีวรรีบร้อน ทรงพระอนุญาตให้รับล่วงหน้าได้ในสักขาบทนี้. และให้เก็บไว้ได้ตั้งแต่วันรับตลอดจีวรกาล. ข้อนี้ให้สันนิษฐานเห็นว่า ประทานประโยชน์พิเศษไว้ คือภิกษุจำพรรษาอีก ๑๐ วัน จึงจะครบกำหนด ๓ เดือน ถือว่าเป็นใช้ได้ แต่ในวัสสูปนายิกขันธกะกำหนดไว้สัตตาหะหนึ่ง เมื่อถึงกำหนดนี้แล้ว มีกิจจำจะไปไม่ต้องกลับมาใน ๗ วันก็ได้ ในสิกขาบทนี้ กำหนด ๑๐ วัน เท่ากับอายุอติเรกจีวร พอถึงจีวรกาลก็ไม่ต้องวิกัป ต่อพ้นกำหนดนั้นไปแล้ว จึงเป็นนิสสัคคีย์.

สิกขาบทที่ ๙ ว่า อนึ่ง [ถึง] วันบุรณมีแห่งเดือนกัตติกาที่สุดแห่งฤดูฝน ภิกษุอยู่ในเสนาสนะป่าที่รู้กันว่าเป็นที่มีรังเกียจ มีภัยจำเพาะหน้า ปรารถนาอยู่ พึงเก็บจีวร ๓ ผืน ผืนใดผืนหนึ่งไว้ในละแวกบ้านได้ และปัจจัยอะไร ๆ เพื่อจะอยู่ปราศจากจีวรนั้น จะพึงมีแก่ภิกษุ ภิกษุนั้นพึงอยู่ปราศจากจีวรนั้นได้ ๖ คืนเป็นอย่างยิ่ง. ถ้าเธออยู่ปราศยิ่งกว่านั้น เว้นไว้แต่ภิกษุได้สมมติ เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์.

บาลีแห่งสิกขาบทนี้มัว เข้าใจยาก จะพูดถึงมากไป ก็เกรงจะฟั่นเฝือ, ขอแสดงตามความเข้าใจของข้าพเจ้าดังนี้ว่า ภิกษุอยู่ในเสนาสนะป่า เป็นที่เปลี่ยวระแวงภัย ตลอดมาถึงวันเพ็ญเดือน ๑๒ ถ้ามีเหตุบางอย่าง เพื่อจะอยู่ปราศจากไตรจีวรบางผืน เธอปรารถนาอย่างนั้น ก็เก็บไตรจีวรผืนใดผืนหนึ่งนั้นไว้ในละแวกบ้านได้ แต่

จะอยู่ปราศจากจีวรผืนนั้นได้เพียง ๖ คืนเป็นอย่างมาก. ตามนัยนี้ ภิกษุผู้จำพรรษามาแล้ว คงได้อนุญาตเพื่ออยู่ปราศจากจีวร เพิ่มขึ้นจากจีวรกาลอีก ๖ วัน. ข้าพเจ้าไม่ยืนยันว่าความเข้าใจนี้เป็นถูก ขอฝากไว้แก่นักวินัย เพื่อดำริต่อไป เป็นแต่ขอชี้แง่ที่จะพึงดำริไว้ คือ "อุปวสฺสํ" บทหนึ่ง พากย์ว่า ถึงปัจจัยเพื่อจะอยู่ปราศจากจีวร อันเรียงแยกจากพากย์ก่อนแห่งหนึ่ง.

เสนาสนะป่านั้น ในคัมภีร์วิภังค์กล่าวว่า มีระยะไกล ๕๐๐ ชั่วธนูเป็นอย่างน้อย. ชั่วธนูหนึ่ง ๔ ศอก คือ ๑ วา วัดโดยทางที่ไปมาตามปกติ ไม่ใช่ลัด. โดยนัยนี้ เสนาสนะอันอยู่ไกลจากบ้านคนอย่างน้อยเพียง ๒๕ เส้น ชื่อว่าเสนาสนะป่า. เสนาสนะเช่นนั้น จัดว่าเป็นที่รับเกียจ เพราะที่อยู่ที่กิจเป็นต้นของพวกโจรปรากฏอยู่ จัดว่าเป็นที่มีภัยจำเพาะหน้า เพราะมีคนถูกฆ่าถูกตีถูกปล้นปรากฏอยู่. ภิกษุอยู่ในเสนาสนะเช่นนี้ ได้ประโยชน์พิเศษ เพื่อจะอยู่ปราศจากจีวรเพิ่มขึ้นอีก ๖ คืน ตามพระพุทธานุญาตในสิกขาบทนี้.

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รู้อยู่ น้อมลาภที่เขาน้อมไว้เป็นของจะถวายสงฆ์มาเพื่อตน เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์.

ลาภในที่นี้ ได้แก่จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัชซึ่งเรียกว่าปัจจัย ๔ และของที่เป็นกัปปิยะอย่างอื่น ๆ อีก. ลาภนั้นที่ว่าเขาน้อมไว้เป็นของจะถวายสงฆ์นั้น คือเตรียมไว้ด้วยตั้งใจอย่างนั้น ยังไม่ทันจะได้ถวาย. ภิกษุน้อมลาภเช่นนั้นมาเพื่อตน คือขอเอาก็ดี พูดเลียบเคียงเพื่อเขาจะได้ให้ก็ดี ในประโยคที่ทำเป็นทุกกฏ ได้มาเป็นนิสสัคคีย์

คำเสียสละแก่บุคคลว่า "อิทำ เม ภนฺเต ชานำ สงฺฆิกำ ลาภำ ปริณตำ อตฺตโน ปริณามิตำ นิสฺสคฺคิยำ, อิมาหำ อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ" แปลว่า "ลาภนี้ เขาน้อมไปเป็นของจะถวายสงฆ์ ข้าพเจ้ารู้อยู่ น้อมมาเพื่อตน จำจะสละ ข้าพเจ้าสละลาภนี้แก่ท่าน."

น้อมลาภที่เขาจะถวายสงฆ์ไปเพื่อสงฆ์หมู่อื่นก็ดี เพื่อเจดีย์ก็ดี เป็นทุกกฏ. น้อมไปเพื่อบุคคล อนุโลมตามสิกขาบทนี้ ก็น่าจะเป็นทุกกฏเหมือนกัน แต่ปรับไว้เป็นปาจิตตีย์ ในสิกขาบทอื่น. น้อมลาภที่เขาจะถวายเจดีย์ก็ดี ที่เขาจะถวายบุคคลก็ดี ให้สับกันเสีย ท่านว่าเป็นทุกกฏเหมือนกัน.

เพราะมีคำว่า รู้อยู่ อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นสจิตตกะ. ในสิกขาบทที่ปรับอาบัติเป็นสจิตตกะเช่นนี้ ภิกษุไม่รู้แน่ แต่สงสัย ขืนล่วงต้องทุกกฏ. ทำด้วยไม่รู้ ไม่เป็นอาบัติ. เฉพาะในสิกขาบทนี้ เขาปรึกษา บอกแนะนำ ไม่เป็นอาบัติ.

สรุปนิสสัคคิยวัตถุ

ของที่เป็นนิสสัคคีย์ใน ๓๐ สิกขาบทนี้ ควรจะจัดเข้าได้เป็น ๓ หมวด.

หมวดที่ ๑ เป็นนิสสัคคีย์โดยวัตถุ.

หมวดที่ ๒ เป็นนิสสัคคีย์โดยอาการของภิกษุ.

หมวดที่ ๓ เป็นนิสสัคคีย์โดยล่วงเวลา.

หมวดที่ ๑ เป็นนิสสัคคีย์โดยวัตถุ

ทองเงิน ของเป็นกัปปิยะที่แลกเปลี่ยนด้วยรูปิยะ สันถัตที่หล่อ

เจือด้วยไหม สันถัตที่หล่อด้วยขนเจียมดำล้วน สันถัตที่หล่อใช้ขนเจียมดำเกินส่วน.

หมวดที่ ๒ เป็นนิสสัคคีย์โดยอาการของภิกษุ

โดยกิริยาที่ได้มา

จีวรที่ได้รับจากมือนางภิกษุณีผู้มิใช่ญาติ จีวรที่ขอต่อคฤหัสถ์ผู้มิใช่ญาติมิใช่ปวารณา จีวรที่ขอเกินกำหนดในเมื่อมีสมัยที่จะขอได้ จีวรที่สั่งให้เขาจ่ายดีขึ้นไปกว่าที่เขากำหนดไว้มี ๒ ชนิด จีวรที่ได้มาด้วยทวงเกินกำหนด ของที่แลกเปลี่ยนกับคฤหัสถ์ได้มา บาตรที่ขอเขาในกาลยังไม่ควร จีวรที่ให้แก่ภิกษุอื่นแล้วชิงเอาคืนมา ด้ายที่ขอเขามาทอจีวร จีวรที่สั่งให้ช่างหูกทอดีกว่าเจ้าของเขากำหนดไว้ ลาภสงฆ์ที่น้อมมาเพื่อตน.

โดยกิริยาที่ทำ

จีวรที่ใช้ภิกษุณีผู้มิใช่ญาติ ให้ซักก็ดี ให้ย้อมก็ดี ให้ทุบก็ดี สันถัตที่หล่อใหม่ในเมื่อใช้สันถัตเก่ายังไม่ถึง ๖ ปี สันถัตที่หล่อใหม่ไม่เอาสันถัตเก่าปน.

โดยกิริยาทำให้ล้ำกำหนด

จนเจียมที่ถือมาเองเกิน ๓ โยชน์ ผ้าอาบน้ำฝนที่หาได้หรือทำนุ่งล้ำวันกำหนด.

หมวดที่ ๓ เป็นนิสสัคคีย์โดยล่วงเวลา

ไตรจีวรอยู่ปราศเกินราตรีหนึ่ง อติเรกจีวรล่วง ๑๐ วัน อดิเรกบาตรล่วง ๑๐ วัน อกาลจีวรที่ได้อนุญาตเกินเดือนหนึ่ง อัจเจก-

จีวรล่วงจีวรกาล จีวรอยู่ปราศเกิน ๖ คืน ในคราวได้อนุญาตพิเศษ เภสัชล่วง ๗ วัน.

ของเป็นนิสสัคคีย์ นอกจากทองเงิน และของเป็นกับปิยะแลกเปลี่ยนด้วยรูปิยะ และบาตรที่ขอได้มาใหม่ในการไม่ควร ท่านกล่าวว่าสละแก่สงฆ์ก็ได้ แก่คณะก็ได้ แก่บุคคลก็ได้ แต่ ๓ อย่างนั้น ให้สละในสงฆ์. ใคร่ครวญดูของที่อนุญาตให้สละแก่บุคคลได้ ใครเลยจะสละแก่สงฆ์ แก่คณะ ให้ลำบากขึ้นไปกว่า คำที่ว่าไว้นั้นดูไม่มีประโยชน์. ถ้าคำนั้น เป็นถ้อยคำที่ไม่ปราศจากประโยชน์ น่าจะมีกำหนดว่า ของเช่นไรควรสละแก่สงฆ์ ของเช่นไรควรสละแก่บุคคล คณะไม่ต้องพูดถึง เพราะในวัดไม่มีภิกษุครบองค์เป็นสงฆ์ มีเพียง ๓ รูป ๒ รูป เรียกว่าคณะ จะสละแก่สงฆ์ไม่ได้ ก็ต้องสละแก่คณะ. อนึ่ง ของที่สละแล้วนั้น ท่านกล่าวไว้เป็นธรรมเนียมที่สงฆ์ก็ดี คณะก็ดี บุคคลก็ดี ผู้รับสละ จะพึงคืนให้แก่เจ้าของเดิม เว้นไว้แต่เสียสละของ ๓ อย่างที่ระบุไว้ข้างต้น. และของที่ได้คืนมานั้น สิ่งไรใช้ได้อีก สิ่งไรใช้ไม่ได้ ท่านไม่กล่าวไว้ให้ชัด เว้นไว้แต่ของบางสิ่ง เช่น เภสัชล่วง ๗ วัน. แต่มีแง่อยู่อย่างหนึ่งว่า ในที่บางแห่งท่านกล่าวว่า ไม่สละจีวรเป็นนิสสัคคีย์ ใช้สอยต้องอาบัติทุกกฏ ในที่บางแห่งท่านหากล่าวไม่. ในที่อันกล่าวไว้ ของที่ได้คืนมาแล้วใช้ได้อีกกระมัง ? ตามธรรมเนียมที่พวกภิกษุเคยใช้กันมา ไตรจีวรอยู่ปราศล่วงราตรีหนึ่ง อติเรกจีวรและอติเรกบาตรล่วง ๑๐ วัน เสียสละแล้วได้มา ใช้ได้อีก แต่ไตรจีวรต้องอธิษฐานใหม่ อติเรกจีวร และ

อติเรกบาตรก็นับวันไปใหม่. ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ของที่เป็นนิสสัคคีย์โดยวัตถุหมวดที่ ๑ ย่อมไม่ควรโดยส่วนเดียว ไม่น่าจะเป็นของจะพึงคืนให้อีก เพราะได้มาแล้วก็ใช้สอยไม่ได้ การให้คืนดูหาประโยชน์มิได้. ของเป็นนิสสัคคีย์โดยล่วงกาลหมวดที่ ๓ ไม่ได้เป็นอกัปปิยะโดยชาติและโดยอาการที่ได้มา เป็นแต่ล่วงวันกำหนดพระพุทธานุญาตเท่านั้น ของเช่นนี้เสียสละแล้ว น่าจะให้คืน และเป็นของที่ควรจะบริโภคได้อีก เว้นไว้แต่เภสัช มีชัดอยู่แล้วว่า ให้ใช้ในกิจอื่นนอกจากกลืนกิน. ของเป็นนิสสัคคีย์โดยอาการของภิกษุหมวดที่ ๒ โดยกิริยาเป็นเหตุได้มา ไม่น่าจะเป็นของใช้ได้อีก โดยกิริยาที่ทำและโดยกิริยาที่ให้ล่วงกำหนดพระพุทธานุญาต น่าจะเป็นของใช้ได้อีก เว้นไว้แต่ผ้าวัสสิกสาฎก ที่ขอในสำนักคนต้องห้าม. จะควรเสียสละให้แก่ใครนั้น ถ้าจะให้คำในคัมภีร์วิภังค์มีประโยชน์แล้ว ก็น่าจะสละแก่สงฆ์ก่อน ในวัดที่มีพระน้อย หาภิกษุครบองค์เป็นสงฆ์ไม่ได้ ก็น่าจะสละแก่คณะ ถ้าหาคณะไม่ได้ จึงควรสละแก่บุคคล. แต่วิธีนี้ดูเหมือนจะลำบากมากไปสำหรับในบัดนี้. เพราะฉะนั้น ควรจะดูตามอนุรูป ถ้าการต้องอาบัตินั้น เป็นเหตุฉาวกระฉ่อน เป็นที่รังเกียจของคนมาก ควรสละในสงฆ์ ถ้าไม่มีใครถือเอาเป็นข้อรับเกียจใหญ่โตควรสละแก่บุคคลได้, ถ้าเป็นของไม่ควรบริโภคอีก คำเสียสละไม่ควรจะว่า "สงฺฆสฺส" แก่สงฆ์ "อายสฺมโต" แก่ท่าน ควรจะว่าเพียง "อิมาหํ นิสฺสชฺชามิ" ข้าพเจ้าสละของนี้เสีย. เพราะของเป็นอกัปปิยะ สงฆ์ก็ดี บุคคลก็ดี จะรับเอาไว้อย่างไร. การที่ทำนี้

ก็เพื่อจะแสดงให้ปรากฏ หรือให้เห็นเป็นพยานว่า ได้แก่ตัวเพราะข้อนั้นแล้ว. ส่วนของที่เป็นอกัปปิยะนั้น ก็ควรบอกให้คฤหัสถ์ หรือทิ้งเสียอนุโลมตามอย่างทองเงิน. ต่อของเป็นกัปปิยะควรจะบริโภคได้อีก จึงคืนให้เจ้าของเดิม. ของเป็นนิสสัคคีย์ แต่สูญหาไปเสียแล้ว ไม่มีจะเสียสละ เป็นแต่พึงแสดงอาบัติเท่านั้น. จะพึงแสดงต่อสงฆ์ หรือต่อบุคคล พึงเห็นโดยนัยอันกล่าวแล้ว.

ในบัดนี้ สิกขาบทที่ล่อแหลมที่ภิกษุจะล่วงก็มีน้อย อธิบายไว้ยืดยาวดังนี้ เพื่อเป็นทางสำหรับผู้ศึกษา.

อาบัติตั้งแต่นิสสัคคิยปาจตตีย์ลงไป จัดเป็นอาบัติเบา เรียกลหุกาบัติ และจะพ้นได้ด้วยวิธีแสดง เรียกเทสนาคามินี. ถุลลัจจัยก็จัดเข้าในหมวดนี้เหมือนกัน.

กัณฑ์ที่ ๗

ปาจิตตีย์

ศัพท์นี้ แก้ไว้แล้วในกัณฑ์ที่ ๖ ปาจิตตีย์ที่ไม่ต้องให้เสียสละสิ่งของ เรียกให้แปลกจากนิสสัคคิยปาจิตตีย์ว่า สุทธิกปาจิตตีย์ แปลว่าปาจิตตีย์ล้วน แต่ในบาลีเรียกเพียงปาจิตตีย์.

สิกขาบทในกัณฑ์นี้มี ๙๒ จัดเข้าเป็น ๙ วรรค ๆ ละ ๑๐ สิกขาบท เว้นไว้แต่สหธรรมิกวรรคที่ ๘ มี ๑๒ สิกขาบท.

มุสาวาทวรรคที่ ๑

สิกขาบทที่ ๑ ว่า เป็นปาจิตตีย์ ในเพราะสัมปชานมุสาวาท.

สัมปชานุสาวาทนั่น คือรู้ตัวอยู่กล่าวเท็จ พึงรู้โดยลักษณะอย่างนี้: เรื่องเป็นอยู่อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ผู้พูดจงใจจะพูดให้คลาดจากความจริง พูดหรือแสดงอาการอย่างอื่น ด้วยเจตนานั้น ให้ผู้ฟังเข้าใจเป็นอย่างอื่นจากความจริง. แสดงเพียงประโยคกาย เช่นเขียนหนังสือแสดงความไม่จริง ก็สำเร็จเป็นการกล่าวเท็จเหมือนกัน นับเข้าในข้อนี้ด้วย มุสวาทในสิกขาบทนี้ เพ่งอาที่ไม่ได้กล่าวไว้ในสิกขาบทอื่น เพราะเหตุนั้น ภิกษุกล่าวมุสาวาทอันจะพึงปรับด้วยสิกขาบทอื่นมีโทษแรงกว่าก็ดี หรือเป็นปาจิตตีย์เสมอกันก็ดี พึงปรับด้วยสิกขาบทนั้น กล่าวมุสาวาทพ้นจากนั้น พึงปรับเป็นปาจิตตีย์ด้วยสิกขาบทนี้.

อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นสจิตตกะ. เพราะเหตุนั้น พูดด้วยสำคัญผิดก็ดี พูดพลั้ง คือพูดโดยด่วนไม่ทันยั้งก็ดี พูดพลาด คือใจคิดอย่างหนึ่งปากพูดอย่างหนึ่งก็ดี ไม่เป็นอาบัติ. รับคำของเขาด้วย

คู่ที่ ๑๓ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่ไปในละแวกบ้าน ด้วยทั้งความกระโหย่ง เราจักไม่นั่งในละแวกบ้าน ด้วยทั้งความรัด.

กิริยาที่เดินกระโหย่ง คือเหยียบพื้นไม่เต็มเท้า ห้ามในข้อต้น ท่านต้องการให้เดินเหยียบพื้นเต็มเท้า. กิริยาที่นั่งยอง เอามือกอกเข่าก็ดี เขาผ้ารัดรอบก็ดี ห้ามในข้อหลัง. นั่งกอดเข่านั้น ในประเทศนี้ก็ใช้กันอยู่ ส่วนนั่งเอาผ้ารัดนั้นหาใช้กันไม่ ได้เห็นในรูปภาพโบราณ คนอ้วนใช้กันมาก เป็นเครื่องช่วยกำลังทรงกาย.

ในเสขิยสิกขาบท ไม่ได้ปรับอาบัติไว้โดยตรง มีแต่เพียงว่า พึงทำศึกษา. ในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า อาศัยความไม่เอื้อเฟื้อ ทำให้ผิดธรรมเนียมไป ต้องทุกกฏ. มีตั้งใจจะทำให้ถูกธรรมเนียม แต่ล่วงไปด้วยไม่แกล้ง ด้วยเผลอ ด้วยไม่รู้ตัว หรือไม่รู้จักจะทำให้ถูก และอาพาธ ไม่อาจจะรักษากิจวัตรให้เรียบร้อยได้ ท่านยกเว้นให้ ไม่ปรับอาบัติ. และภิกษุผู้เข้าพักอยู่ในบ้าน เป็นการแรมคืนหรือแรมวัน จะละจากอาการนั้น ๆ อันจะทำเสมอไปไม่ได้ เช่นปกปิดกาย และทอดจักษุเป็นต้นก็ได้ ไม่มีโทษ อาการเช่นใดทำในวัดได้ อาการเช่นนั้นทำในบ้านที่เข้าอยู่แรมได้ แต่พึงทำในห้องที่พักที่เขาจัดให้สำหรับตน ออกพ้นจากสำนักตน เช่นไปสู่เรือนหรือห้องของผู้อื่น ควรประพฤติตามธรรมเนียมเข้าบ้าน.

โภชนปฏิสังยุต หมวดที่ ๒

มี ๓๐ สิกขาบท แต่ไม่ได้จัดเป็นคู่อย่างสารูป.

ข้อ ๑ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักรับบิณฑบาตโดยเอื้อเฟื้อ.

ข้อนี้สอนให้แสดงความเอื้อเฟื้อในบุคคลผู้ให้ ไม่ดูหมิ่น และให้แสดงความเอื้อเฟื้อในของที่เขาให้ ไม่ทำดังรับเอามาเล่น หรือเอามาทิ้งเสีย.

ข้อ ๒ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักจ้องในบาตรรับบิณฑบาต.

ข้อนี้ห้ามไม่ให้แลดูหน้าทายก หรือแลเหม่อไปทางอื่น.

ข้อ ๓ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักรับบิณฑบาตมีสูปะเสมอกัน.

ศัพท์ว่า สูปะนี้ ในที่อื่นแปลว่าแกง แต่พระคันถรจนาจารย์จะเห็นว่าเป็นของเหลวรับมาไม่ได้กระมัง จึงแก้ไว้ในคัมภีร์วิภังค์ว่า สุปะนั้น ทำด้วยถั่วเขียวบ้าง ด้วยถั่วขาวบ้าง จับได้ด้วยมือ ดูเป็นทีกบข้าว แต่กับข้าวในที่อื่น เรียกกว่าพยัญชนะ. เพราะท่านแกไว้อย่างนี้ ความถือของภิกษุทั้งหลาย จึงเป็นไปเฉพาะแกงที่เข้าถั่ว เป็นการที่

จิตบริสุทธ์แล้ว ทำให้คลาดในภายหลัง เช่นรับนิมนต์ว่าจะไปแล้ว ภายหลังหาไปไม่ เรียกปฏิสสวะ ท่านปรับเป็นอาบัติทุกกฏไว้ในที่อื่น.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า เป็นปาจิตตีย์ ในเพราะโอมสวาท.

โอมสวาทนั้น คือคำพูดเสียดแทงให้เจ็บใจ พึงรู้โดยลักษณะอย่างนี้ : ผู้พูดปรารถนาจะทำให้ผู้ที่ตนมุ่งเจ็บใจ หรือได้ความอัปยศ พูดหรือแสดงอาการอย่างอื่นด้วยเจตนานั้น ให้ผู้ที่ตนมุ่งรู้ความแห่งคำพูดที่พูด หรืออาการที่แสดงนั้น ใช้เป็นเครื่องเสียดแทงเพื่อเจ็บใจ วัตถุสำหรับอ้างขึ้นกล่าวเสียดแทงนั้น คือ ชาติ ได้แก่ชั้นหรือกำเนิดของคน ๑ ชื่อ ๑ โคตร คือแซ่ ๑ การงาน ๑ ศิลปะ ๑ โรค ๑ รูปพรรณสัณฐาน ๑ กิเลส ๑ อาบัติ ๑ คำสบประมาทอย่างอื่นอีก ๑ รวมเป็น ๑๐ นี้เรียกว่าอักโกสวัตถุ แปลว่า เรื่องสำหรับด่า.

กิริยาพูดเสียดแทงนั้น เป็นไปโดยอาการ ๒ สถาน แกล้งพูดยกยอด้วยเรื่องที่ดีกระทบถึงชาติเป็นต้น ซึ่งเรียกว่า แดกบ้าง ประชนบ้างอย่าง ๑ พูดกดให้เลวลง ซึ่งเรียกว่าด่า ๑ ตามความแห่งสิกขาบท ไม่ได้แสดงโดยเฉพาะว่า พูดเสียดแทงใคร แต่ในคัมภีร์วิภังค์แสดงในนิทานว่า ภิกษุต่อภิกษุพูดเสียดแทงกัน, ในวาระแจกอาบัติท่านจึงแสดงว่า กล่าวเสียดแทงอุปสัมบันโดยจัง ๆ เป็นปาจิตตีย์ กล่าวเสียดแทงอุปสัมบัน แต่ไม่เจาะตัว ว่าเปรย ๆ ก็ดี กล่าวเสียดแทงอนุปสัมบันด้วยอาการทั้ง ๒ นั้นก็ดี เป็นทุกกฏ. ไม่ได้เพ่งความเจ็บใจหรือความอัปยศ พูดล้อเล่น แต่กระทบวัตถุ มีชาติเป็นต้น

เหมือนกัน มุ่งอุปสัมบันก็ตาม อนุปสัมบันก็ตาม พูดเจาะตัวก็ตาม พูดเปรยก็ตาม เป็นทุพภาษิตเสมอกัน อาบัติทุพภาสิตนี้มาในวิภังค์แห่งสิกขาบทนี้แห่งเดียว.

อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นสจิตตกะเหมือนกัน เพราะฉะนั้น มุ่งอรรถมุ่งธรรมมุ่งสั่งสอนเป็นเบื้องหน้า กล่าวถึงชาติเป็นต้นของเขา ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า เป็นปาจิตตีย์ ในเพราะส่อเสียดภิกษุ.

คำส่อเสียด เรียกโดยชื่อว่า เปสุญญวาท พึงรู้โดยลักษณะอย่างนี้ : ฟังคำของข้างนี้แล้ว เก็บเอาไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายข้างนี้ ฟังคำของข้างโน้นแล้ว เก็บเอามาบอกข้างนี้ เพื่อทำลายข้างโน้น ด้วยปรารถนาว่า ตนจะได้เป็นที่ชอบของเขาบ้าง ด้วยปรารถนาจะให้แตกกันเป็นการทอนกำลังเขาลงบ้าง. วัตถุสำหรับเก็บเอามาส่อเสียดนั้น ๑๐ อย่าง เหมือนวัตถุสำหรับกล่าวเสียดแทง ตัวอย่าง เช่นฟังคำของฝ่ายหนึ่งแล้ว บอกแก่อีกฝ่ายหนึ่งว่า คนนั้นเขาพูดเหน็บแนมท่านกระทบชาติว่าอย่างนั้น ๆ. ส่อเสียดภิกษุต่อภิกษุด้วยกัน ต้องปาจิตตีย์ ข้างหนึ่งเป็นอุปสัมบัน อีกข้างหนึ่งเป็นอนุปสัมบัน หรือเป็นอนุปสัมบันทั้ง ๒ ข้าง ส่อเสียด ต้องทุกกฏ. เขาจะแตกกันก็ตาม ไม่แตกกันก็ตาม ไม่เป็นประมาณ ส่อเสียดคงต้องอาบัติตามวัตถุ. ได้ฟังมาแล้ว บอกด้วยปรารภเหตุอย่างอื่นไม่ได้ปรารถนาจะให้ตนเป็นที่ชอบของเขา และไม่ได้ปรารถนาจะให้เขาแตกกัน ไม่เป็นอาบัติ.

สกขาบทนี้ ดูเหมือนปรารภเรื่องอันจริง ถ้าภิกษุพูดเท็จยุยง

ให้แตกกัน จะต้องอาบัติโดยฐานไหน ? ในเรื่องอันเดียว ยังไม่พบแบบที่จะปรับอาบัติต่างวัตถุ จะปรับรวมทั้งเพราะพูดมุสา ทั้งเพราะพูดยุยงให้เป็นปาจิตตีย์ ๒ ตัว ต่างวัตถุกันไม่ได้. มีตัวอย่าง เช่น พูดเท็จโจทด้วยอาบัติสังฆาทิเสสไม่มีมูล ปรับเป็นปาจิตตีย์เพราะโจทอาบัติสังฆาทิเสสไม่มีมูล. ในที่นี้มุ่งจะยุยงให้เขาแตกกันเป็นใหญ่ ชอบให้ปรับด้วยสิกขาบทนี้ แต่ถ้าอาบัติที่จะพึงปรับในสิกขาบทนี้ เป็นเพียงทุกกฏ และเห็นว่าอ่อนเกินไป คำมุสาในที่นี้ แรงกว่ามุสาสับปลับ ความพอใจของข้าพเจ้า จะใคร่ยกอาบัติที่แรงกว่าขึ้นปรับ ในที่นี้อาบัติเพราะมุสาวาทแรงกว่า ความปรับเป็นปาจิตตีย์. ข้าพเจ้าฝากความข้อนี้ไว้ เพื่อพระวินัยธรพิจารณาต่อไป.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ยังอนุปสัมบันให้กล่าวธรรมโดยบท เป็นปาจิตตีย์.

อนุปสัมบันนั้น คือคนอันไม่ใช่ภิกษุ มิใช่ภิกษุณี. ในบางสิกขาบท มุ่งเอาเฉพาะผู้ชายก็มี เช่นสิกขาบทว่าด้วยนอนร่วมกับอนุปสัมบันต่อไปนี้. ในบางสิกขาบท มุ่งทั้งผู้ชายทั้งผู้หญิงก็มี เช่นในสิกขาบทนี้. ธรรมนั้น คือบาลีแสดงคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ท่านเรียงไว้ โดยเป็นภาษิตของพระพุทธเจ้าบ้าง โดยเป็นภาษิตของพระสาวกบ้าง โดยเป็นภาษิตของฤษีบ้าง โดยเป็นภาษิตของเทวดาบ้าง. ให้กล่าวธรรมโดยบทนั้น คือสอนให้ว่าพร้อมกัน. ว่าขึ้นพร้อมกัน จบพร้อมกัน เรียกว่าให้กล่าวโดยบท. ภิกษุว่านำขึ้น

อนุปสัมบันรับบทต่อลงไป แล้วว่าไปด้วยกันจนจบ เรียกว่าให้กล่าวโดยอนุบท, ในบทเดียว ขึ้นอักษรร่วมกันบ้าง ไม่ร่วมกันบ้าง เรียกว่าให้กล่าวโดยอนุพยัญชนะ. ทั้ง ๔ อย่างนี้ ให้ต้องอาบัติเหมือนกัน เป็นอาบัติมากน้อย ตามประโยคที่สอนให้ว่าพร้อมกัน กำหนดด้วยขึ้นและลงคราวหนึ่ง ๆ.

อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นอจิตตกะ เพราะเหตุนั้น แม้ภิกษุตั้งใจจะระวัง ไม่ว่าพร้อมกัน แต่พลาดว่าพร้อมกันเข้า เป็นอาบัติเหมือนกัน. สวดพร้อมกัน ท่องพร้อมกัน ทักอนุปสัมบันผู้ว่าผิด สวดผิดกลางคัน ไม่นับว่าสอนให้ว่าธรรมโดยบท ไม่เป็นอาบัติ.

การสอนให้ว่าธรรมโดยบท ซึ่งกล่าวถือในสิกขาบทนี้ เป็นวิธีที่ใช้สอนให้จำ ในยุคที่ยังไม่ได้ใช้หนังสือ. วิธีนี้ได้เคยใช้มาในวัดทั้งหลาย มีภาษาเรียกว่าต่อหนังสือค่ำ. ข้อที่ว่า ห้ามไม่ให้ว่าพร้อมกันนั้น ปรากฏในนิทานแห่งสิกขาบทแล้ว เพื่อจะไม่ให้ศิษย์หมิ่นครู.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด สำเร็จการนอนร่วมกับอนุปสัมบันยิ่งกว่า ๒-๓ คืน เป็นปาจิตตีย์.

อนุปสัมบันในที่นี้ หมายเอาผู้ชายซึ่งมิใช่ภิกษุ การนอนร่วมนั้น หมายความอย่างไร นอนในเครื่องลาดอันเดียวกัน หรือนอนในห้องเดียวกัน ? สันนิษฐานความตามนิทานต้นบัญญัติอันกล่าวว่าทรงบัญญัติเพื่อจะกันชาวบ้านไม่ให้เห็นกิริยานอนหลับของภิกษุ อันจะแสดงท่าทางวิปลาสผิดจากอาการของผู้สังวร อันไม่เป็นเครื่อง

เจริญใจของผู้ใดเห็น การนอนร่วมกันนั้น กำหนดด้วยนอนในที่แลเห็นกันได้ในเวลาหลับ. ในคัมภีร์วิภังค์ท่านแจกที่นอนไว้ คือ ที่อันมุงทั้งหมด บังทั้งหมด และที่อันมุงโดยมากบังโดยมาก นี้ได้แก่เรือนอันมีหลังคาและฝากั้น. ตามอรรถกถา ถ้ามีอุปจารคือทางเข้าทางออกอันเดียวกัน แม้จะเป็นเรือนกี่ชั้นก็ตาม กี่ห้องก็ตาม ชื่อว่าที่นอนเป็นอันเดียวกัน. ถือตามนัยของพระอรรถกถาจารย์นั้น ครั้งคนทำเหย้าเรือนยังไม่ใหญ่โตก็ไม่เป็นอะไร ในเวลาที่คนทำเรือนหลังเดียวใหญ่โต ทำเชื่อมเรือนหลายหลังให้เดินถึงกัน ถือตามนัยนั้นอยู่ข้างไม่สะดวก ที่พ้นวิสัยของภิกษุจะป้องกันได้ก็มี.

ข้าพเจ้าพอใจจะกำหนดเขตการนอนร่วม พอให้สมกับความมุ่งหมายเดิมของการบัญญัติสิกขาบทดังกล่าวแล้วนั้น คือ ในเรือนมีหลายชั้น มีหลายห้อง เป็นที่อยู่ของคนมาก กำหนดเอาเฉพาะส่วนเป็นที่อยู่ เป็นที่นอน ของบุคคลคนหนึ่ง ๆ เป็นเขตแห่งสหไสยอันหนึ่ง ๆ เทียบตามเขตไม่อยู่ปราศไตรจีวรที่กำหนดด้วยเรือนของต่างสกุล ให้ถือเอาห้องที่อยู่ของสกุลหนึ่ง ๆ เป็นเขต. อาการที่นอนร่วมนั้น คือ เหยียดการพร้อมกัน ใครเหยียดก่อนใครเหยียดหลัง หรือเหยียดพร้อมกัน ไม่เป็นประมาณ สุดแต่เหยียดร่วมกันเข้า เรียกว่านอนร่วม จะหลับหรือไม่หลับ ไม่นับในที่นี้. เมื่อมีพระพุทธานุญาตให้นอนร่วมกับอนุปสัมบันได้ ๒-๓ คืน เพราะปรารภสามเณร ซึ่งเข้าใจว่าเกิดมีเมื่อภายหลัง ผลที่มุ่งหมายแห่งพระบัญญัติก็ไม่สำเร็จจริง กลายถือเป็นพิธีไป. เมื่อกำหนด ๓ คืนเป็น

เขตแล้ว คำว่า ๒ คืน ในสิกขาบท ไม่มีประโยชน์ ไม่ให้สำเร็จความเข้าใจว่าอย่างไร เป็นศัพท์เกินก็ไม่ใช่ เพราะในที่อื่นก็มี หรือคำอื่น เช่นวาจา ๕-๖ คำก็มี ต้องเข้าใจว่า เป็นความนิยมของภาษาเอง พูดสำหรับให้เกลี้ยงเกลา. เพราะการนอนกำหนดด้วยราตรีนอนร่วมในกลางวันท่านจึงไม่นับ. และกำหนดว่า ล่วงราตรีนั้นนับเอาเป็นอรุณขึ้นเหมือนในสิกขาบททั้งหลายอื่น, นอนมาเท่าไรก็ตามจวนเวลาอรุณลุกขึ้นเสีย นับว่านอนร่วมไม่ได้. เป็นประเพณีที่ถือกันมาว่า ภิกษุกับอนุปสัมบันเหยียดกายร่วมกัน ในเขตสหไสยเดียวกันผ่านเวลาอรุณขึ้นกี่ครั้ง นับว่านอนร่วมเท่านั้นคืน. นอนร่วมได้ ๒ คืนแล้ว ในคืนที่ ๓ ให้พรากกันเสีย หรือให้ลุกขึ้นเสียฝ่ายหนึ่งก่อนเวลาอรุณขึ้น. เมื่อได้ทำอย่างนั้นแล้ว หักราตรีที่นอนร่วมลงได้หมด นับตั้ง ๑ ไปใหม่. ถ้านอนร่วมล่วง ๓ คืนแล้ว ในคืนที่ ๔ ตั้งแต่ตะวันตกแล้วไป เหยียดกายร่วมกันไม่ได้แม้ขณะหนึ่ง ถ้านอนร่วมกันลง ต้องปาจิตตีย์ นับเท่าประโยคที่นอนร่วมลง กำหนดด้วยลุกขึ้นของฝ่ายหนึ่งเป็นคราว ๆ.

อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นอจิตตกะ แม้นับราตรีพลาดก็ไม่พ้น.

สถานที่มุงกึ่งบังกึ่ง ท่านว่าเป็นเขตแห่งอาบัติทุกกฏ ตัวอย่างเช่นไร ยังนึกไม่ออก. สถานที่มุงหมด แต่ไม่ได้บังเลย เช่นศาลาโถงก็ดี สถานที่บังหมด แต่ไม่ได้มุงเลย เช่นคอกก็ดี สถานที่มุงโดยมาก แต่ไม่ได้บังโดยมาก เช่นศาลาโถงนั้น อันมุงไว้ไม่หมด และกั้นฝาไว้โดยเอกเทศไม่ถึงครั้ง ไม่จัดเป็นเขตสหไสย. นอนด้วยกัน

ในนั้น ไม่เป็นอาบัติ.

ขอผู้ศึกษาวินัยจงเห็นเถิดว่า การถือสิกขาบทนี้กลายมาเพียงไร จนไม่สำเร็จความมุ่งหมายเดิม ตกเป็นสักว่าธรรมเนียมเสียแล้ว คงให้สำเร็จประโยชน์อย่างเดียวแต่เพียงให้ตื่นเช้า. ไม่ควรถือเอาธรรมเนียมนี้ เป็นเครื่องข่มภิกษุอื่นผู้ประพฤติบกพร่องในสิกขาบทนี้ เพราะถืออย่างไรก็ตาม ผลย่อมไม่แปลกกัน. อันที่จริง ควรจะถือให้เป็นประโยชน์จริง ๆ สักอย่าง คืออย่านอนร่วมในห้องเดียวกันกับสามเณรหรือศิษย์ ในเมื่อมีช่องที่จะหลบหลีกได้ ถือได้เพียงเท่านี้ก็ดีนักหนา.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด สำเร็จการนอนร่วมกับมาตุคาม เป็นปาจิตตีย์.

มาตุคามในที่นี้ หมายเอาหญิงมนุษย์ แม้เกิดในวันนั้น. อธิบายทั้งปวง พึงรู้โดยนัยอันกล่าวแล้วในสิกขาบทก่อน แปลกแต่ในสิกขาบทนี้ เป็นอาบัติตั้งแต่คืนต้น, พอตะวันตกแล้ว เหยียดกายร่วมกันก็ต้องอาบัติ. บัณเฑาะก์และสัตว์ดิรัจฉา ตัวเมีย ท่านกล่าวว่าเป็นวัตถุแห่งอาบัติทุกกฏ. ดิรัจฉานตัวเมียนั้น จำพวกมีทวารใหญ่พอจะเสพเมถุนได้ ถ้าหมายเฉพาะทวารหนักทวารเบาก็พอฟังได้ ถ้าหมายถึงปากอยู่ข้างจะมากความ พาให้รังเกียจกันมาจนตุ๊กแก อยู่ข้างจะน่าหัวเราะ.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด แสดงธรรมแก่มาตุคาม ยิ่งกว่า ๕-๖ คำ เว้นไว้แต่บุรุษผู้รู้เดียงสา มีอยู่ เป็นปาจิตตีย์.

มาตุคามในที่นี้ หมายเอาหญิงมนุษย์ผู้รู้เดียงสา.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า ภิกษุใด บอกอุตตริมนุสสธรรม ของตน แก่อนุปสัมบัน เป็นปาจิตตีย์ เพราะมีจริง.

สิกขาบทที่ ๙ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด บอกอาบัติชั่วหยาบของภิกษุแก่อนุปสัมบัน เว้นไว้แต่ภิกษุได้รับสมมติ เป็นปาจิตตีย์.

อาบัติชั่วหยาบนั้น ในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า ปาราชิก ๔ และสังฆาทิเสส ๑๓ แต่ในอรรถกถาว่า ในสิกขาบทนี้ หมายเอาสังฆาทิเสสอย่างเดียว. แต่ท่านยอมไว้แล้วว่า บุคคลต้องปาราชิก ภิกษุสำคัญว่าบริสุทธ์ ด่าว่า ต้องปาจิตตีย์ด้วยโอมสวาทสิกขาบท, ภิกษุบอกอาบัติปาราชิกของบุคคลนั้น น่าจะต้องปาจิตตีย์ด้วยสิกขาบทนี้ แต่ท่านยังถือคำของพระอรรถกถาจารย์เดิมเป็นประมาณ อ้างว่าเป็นผู้รู้พระพุทธาธิบาย.

พึงรู้ความมุ่งหมายแห่งสิกขาบทนี้ว่า ทรงบัญญัติไว้เพื่อจะห้ามไม่ให้ภิกษุเอาความเสียของกันไปประจาน หากว่ารูปหนึ่ง รู้ว่าอีกรูปหนึ่งต้องปาราชิก ไม่ตักเตือนเจ้าตัวเอง หรือไม่โจทขึ้นในสงฆ์ตามธรรมเนียม เอาไปบอกแก่อนุปสัมบัน ด้วยปรารถนาจะข้อนขอด จะปล่อยให้รอดไปจากสิขาบทนี้เทียวหรือ ? ข้าพเจ้าเห็นไม่พ้น เพราะเหตุนั้น เห็นว่าคำในคัมภีร์วิภังค์กล่าวไว้กว้างดีแล้ว แต่เพื่อจะแก้ความดื้อด้านของภิกษุบางรูป ได้ทรงพระอนุญาตให้สงฆ์สมมติภิกษุใช้ให้ไปบอกได้. สมมตินั้น กำหนดอาบัติก็มี กำหนดสกุลก็มี ไม่กำหนดก็มี. ภิกษุผู้สมมติอย่างใด ต้องบอกอย่างนั้น

ทำนอกทำเหนือไป ต้องปาจิตตีย์เหมือนกัน ไม่ต้องกล่าวถึงภิกษุผู้ไม่ได้รับสมมติ. บอกอาบัติไม่ชั่วหยาบ ต้องทุกกฏ.

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ขุดก็ดี ให้ขุดก็ดี ซึ่งปฐพี เป็นปาจิตตีย์.

ในคัมภีร์วิภังค์แจกปฐพีเป็น ๒ ปฐพีแท้ เรียกว่าชาตปฐพี ปฐพีไม่แท้ เรียกอชาตปฐพี. ปฐพีแท้นั้น คือ มีดินร่วนล้วน มีดินเหนียวล้วน หรือมีของอื่นเช่นหินกรวดกระเบื้องแร่และทรายน้อย มีดินร่วนดินเหนียวมาก. ดินนี้ ประสงค์เอาที่ยังไม่ได้เผาไฟ. กองดินร่วนก็ดี กองดินเหนียวก็ดี ที่ฝนตกรดเกิน ๔ เดือนมาแล้ว นับเข้าในปฐพีแท้เหมือนกัน. ปฐพีไม่แท้นั้น เป็นหินเป็นกรวดเป็นกระเบื้องเป็นแร่ เป็นทรายล้วน หรือมีดินร่วนดินเหนียวน้อย เป็นของอื่นมาก. ดินที่ไฟเผาแล้ว เป็นปฐพีไม่แท้. กองดินร่วนก็ดี กองดินเหนียวก็ดี อันฝนตกรดยังหย่อนกว่า ๔ เดือน นับเข้าในปฐพีไม่แท้.

สิกขาบทนี้ ไม่มีอะไรบ่งชัด น่าจะเป็นอจิตตกะ แต่ท่านกล่าวว่า อาบัติเป็นสจิตตกะ จะเล็งเอาว่า ภิกษุเดินไปไม่ตั้งใจ แต่ทำดินให้เป็นรอย ไม่เป็นอาบัติกระมัง ? ศัพท์ว่าขุด บ่งความอยู่แล้วว่าทำเช่นไร เดินไปเหยียบดินที่อ่อน หวำเป็นรอยเท้า ไม่เรียกว่าขุด. ภิกษุขุดเองก็ดี ใช้ให้เขาขุดก็ดี ซึ่งปฐพีแท้ แม้จะสำคัญว่ามิใช่ ดูเหมือนไม่มีคำอะไรในสิกขาบทจะยกเป็นเครื่องแก้ตัว. พูดแสดงความประสงค์ให้เขารู้ แต่ไม่ใช่เป็นคำใช้ให้ทำ ท่านว่าไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทนี้ ทรงบัญญัติขึ้นตามความเข้าใจในสมัยหนึ่งว่า ปฐพีเป็นของมีอินทรีย์ ไม่จำเป็นต้องพิถีพิถัน ทำอย่างไรท่านว่าไม่เป็นอาบัติ ก็เป็นอันใช้ได้.

ภูตคามวรรคที่ ๒

สิกขาบทที่ ๑ ว่า เป็นปาจิตตีย์ ในเพราะความถูกพรากแห่งภูตคาม.

ภูตคามนั้น เป็นศัพท์พิเศษ แปลตามพยัญชนะว่าอย่างไร ไม่แน่แก่ใจ จะกล่าวมากไปก็จะเฝือ ในที่นี้หมายเอาพืชพันธ์อันเป็นอยู่กับที่. ท่านแจกไว้ ๕ ชนิด พืชเกิดจากเง่า คือใช้เง่าเพาะ เช่น ขมิ้น ๑ พืชเกิดจากต้น คือตอนออกได้จากไม้ต้นทั้งหลาย มีต้นโพธิ์เป็นอาทิ ๑ พืชเกิดจากยอด คือใช้ยอดปักก็เป็น ได้แก่ผักต่าง ๆ มีผักชีล้อมเป็นอาทิ ๑ พืชเกิดจากเมล็ด คือใช้เมล็ดเพาะ ได้แก่ข้าว ถั่ว งา ๑.

กล่าวตามอรรถกถานัย พืชพันธ์อันถูกพรากจากที่แล้ว แต่ยังจะเป็นได้อีก เรียก พืชคาม. ภูตคามเป็นวัตถุแห่งปาจิตตีย์. พืชคามเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ. ภิกษุพรากเองก็ดี ใช้ให้ผู้อื่นพรากก็ดี ซึ่งภูตคาม ต้องปาจิตตีย์. ทำลายเองก็ดี ใช้ผู้อื่นให้ทำลายก็ดี ซึ่งพืชคาม ต้องทุกกฏ.

อาบัติในสิกขาบทนี้ ท่านกล่าวว่าเป็นสจิตตกะเหมือนกัน ชะรอยจะสนนิษฐานว่า สิกขาบทนี้มีความมุ่งหมายอย่างเดียวกันกับสิกขาบท

ห้ามขุดดินกระมัง. อธิบายทั้งปวงพึงรู้โดยนัยในสิกขาบทนั้น.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า เป็นปาจิตตีย์ ในเพราะความเป็นผู้กล่าวคำอื่น ในเพราะความเป็นผู้ให้ลำบาก.

มีอธิบายดังนี้ : ภิกษุถูกโจทด้วยอนาจาร คือความประพฤติไม่ดีไม่งาม และถูกซักอยู่ในท่ามกลางสงฆ์ ไม่ปรารถนาจะให้การตามตรง เอาเรื่องอื่นมาพูดกลบเกลื่อนเสีย อย่างนี้ เรียกว่ากล่าวคำอื่น. อีกอย่างหนึ่ง ไม่ทำดังนั้น ถูกซักเข้า นิ่งเฉยเสียไม่ตอบอย่างนี้ เรียกว่ายังสงฆ์ให้ลำบาก. ภิกษุทำเช่นนี้ มีพระพุทธานุญาตให้สงฆ์สวดประกาศข้อความนั้น ด้วยญัตติทุติยกรรม อย่างต้นเรียกว่ายกอัญญวาทกกรรมขึ้น. อย่าหลังเรียกว่ายกวิเหสกกรรมขึ้น. เมื่อสงฆ์ยกกรรม ๒ อย่างนั้นขึ้นแล้ว หรือแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ภิกษุขืนทำซ้ำอย่างนั้นอีก ต้องปาจิตตีย์แต่ละอย่าง ๆ. เมื่อสงฆ์ไม่ได้ทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ภิกษุทำอย่างนั้น ต้องทุกกฏ.

อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นอจิตตกะ ถ้ากรรมนั้น สงฆ์ทำเป็นธรรมแล้ว มีเจตนาอย่างไรก็ตาม ทำอย่างนั้น คงไม่พ้นอาบัติ. เว้นไว้แต่อาการที่แสดงนั้น ไม่จัดว่าเป็นการกลบเกลื่อนหรือทำให้ลำบาก เช่นไม่เข้าใจคำถามแล้วย้อนถาม หรือเจ็บให้การไม่สะดวก. ความแห่งสิกขาบทนี้ ควรเป็นแบบสำหรับภิกษุ เมื่อถูกไต่สวนในอธิกรณ์แล้ว จะพึงเคารพในสงฆ์ผู้นั่งพิจารณา และให้การตามสัตย์ตามจริง ไม่ทำอาการดูหมิ่น เอาเรื่องอื่นเข้ามากลบเกลื่อนเล่นสำนวน หรือนิ่งเฉยเสียไม่ให้การทีเดียว.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า เป็นปาจิตตีย์ ในเพราะความเป็นผู้โพนทนา ในเพราะความเป็นผู้บ่นว่า.

มีอธิบายดังนี้ : มีเป็นธรรมเนียมอยู่ในหมู่สงฆ์ จะสมมติภิกษุบางรูปไว้ทำกิจสงฆ์ เช่นเป็นผู้จัดเสนาสนะให้อยู่ เป็นผู้แจกอาหารและอื่น ๆ อีก ภิกษุผู้ไม่ได้รับประโยชน์ที่พอใจ เช่นได้เสนาสนะที่เลวและอาหารที่ทราม คือถูกแสดงให้ไปรับในสำนักของทายกผู้ยากจน ไม่ได้ช่องจะไปในสำนักของทายกผู้มั่งมี ที่จะได้ของประณีต ด้วยไม่เข้าใจธรรมเนียมที่ท่านแจกว่าอย่างไร หรือด้วยกำลังโทมนัส พูดกล่าวโทษท่านต่อหน้าภิกษุอื่น อย่างนี้เรียกว่าโพนทนา ไม่ทำอย่างนั้น เป็นแต่พูดติท่าน หรือแสดงความขัดใจของตนลำพังผู้เดียว ไม่ตั้งใจจะให้ใครฟัง อย่างนี้เรียกว่า บ่นว่า. เมื่อท่านทำหน้าที่ของท่านเป็นธรรม ภิกษุผู้โพนทนาก็ดี ผู้บ่นว่าก็ดี ต้องปาจิตตีย์.

ในคัมภีร์วิภังค์กล่าวว่า ภิกษุโพนทนาก็ดี บ่นว่าก็ดี ต่อหน้าอุปสัมบัน ต้องปาจิตตีย์ ต่อหน้าอนุปสัมบัน ต้องทุกกฏ. ท่านกล่าวอย่างนี้ หมายความอย่างไร ความแห่งสิกขาบทหาได้ระบุไว้ชัดไม่ นักวินัยพึงดำริหาเหตุดูเถิด. โพนทนาหรือบ่นว่าภิกษุที่สงฆ์ไม่ได้สมมติ แต่ทำการสงฆ์ตามลำพังตนเอง ต้องทุกกฏ. ถ้าท่านทำการไม่เป็นธรรม ลำเอียงด้วยอคติจริง ๆ โพนทนาบ่นว่า ท่านว่าไม่เป็นอาบัติ. ข้าพเจ้าปรารถนาจะเข้าใจความข้อนี้ว่า ถ้าท่านทำการไม่เป็นธรรม พูดขึ้นตามเหตุ ไม่มีเจตนาจะแส่โทษหรือข้อนขอด จึงไม่เป็นอาบัติ ถ้ามุ่งจะโพนทนาหรือบ่นว่าให้เสียชื่อ เห็นไม่พ้นจาก

อาบัติทุกกฏ เพราะไม่เป็นธรรมเนียมที่ดี ซึ่งจะพึงอำนวยให้ทำได้.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด วางไว้แล้วก็ดี ให้วางไว้แล้วก็ดี ซึ่งเตียงก็ดี ตั่งก็ดี ฟูกก็ดี เก้าอี้ก็ดี อันเป็นของสงฆ์ในที่แจ้ง เมื่อหลีกไป ไม่เก็บก็ดี ไม่ให้เก็บก็ดี ซึ่งเสนาสนะที่วางไว้นั้น หรือไม่บอกสั่ง ไปเสีย เป็นปาจิตตีย์.

ในสมัยมิใช่ฤดูฝน มีพระพุทธานุญาตให้วางเสนาสนะไว้ได้ ใต้ปะรำ ใต้ต้นไม้ ที่นกกาจะไม่ถ่ายมูลรดได้. ของสงฆ์เป็นวัตถุแห่งปาจิตตีย์ ของบุคคลนอกจากของตนเอง เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ. ของตนเอง เป็นวัตถุแห่งอนาบัติ. ในสิกขาบทระบุชนิดของไว้ชัด เสนาสนะอย่างอื่น มีเสื่อและแผ่นกระดานเป็นต้น ทั้งของสงฆ์ ทั้งของบุคคล ท่านว่าเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ. เสนาสนะที่ระบุชื่อไว้ในสิกขาบทนั้น เพียงเอาไปใช้ในที่แจ้งไม่ห้าม แต่ไม่ให้ทอดทิ้งไว้ เพราะเหตุนั้น เมื่อจะหลีกไป เก็บเองหรือใช้ให้เขาเก็บ หรือเป็นแต่เพียงบอกมอบหมายคนอื่นก็ได้ ไม่เป็นอาบัติ. นั่งอยู่ก่อน มีใครมานั่งภายหลัง เป็นธุระของเขา หรือเกิดเหตุฉุกเฉินขึ้น ไปโดยด่วน ไม่เป็นอาบัติ. เอาของเช่นนั้นออกตาก ไม่นับเข้าในที่นี้.

สิกขาบทนี้ ทรงบัญญัติเพื่อจะกันความสะเพร่า และเพื่อให้รู้จักถนอมของ ควรถือเป็นแบบอย่าง.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ปูแล้วก็ดี ให้ปูแล้วก็ดี ซึ่งที่นอน ในวิหารเป็นของสงฆ์ เมื่อหลีกไป ไม่เก็บก็ดี ไม่ให้เก็บก็ดี ซึ่งที่นอนอันปูไว้นั้น หรือไม่บอกสั่ง ไปเสีย เป็นปาจิตตีย์.

ที่นอนในที่นี้ หมายเอาฟูกเสื่อและผ้าปูนอน และของชนิดเดียวกัน ไม่ได้หมายเอาเตียงเอาม้าซึ่งเป็นของใช้ตั้ง. วิหารนั้น ได้แก่ที่อยู่ ซึ่งในบัดนี้เรียกว่า กุฏี ทั้งนั้น. วิหารของสงฆ์ เป็นวัตถุแห่งปาจิตตีย์ ของบุคคลอื่นนอกจากของตน เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ. ของตน เป็นวัตถุแห่งอนาบัติ. ส่วนที่นอนนั้น ไม่ได้ระบุชัดในสิกขาบทว่าของใคร ในอรรถกถากล่าวดูทีเป็นของสงฆ์เหมือนกัน อธิบายความไปตามนิทานแห่งสิกขาบทว่า ทำอย่างนั้นทั้งที่นอน ทั้งเสนาสนะ คือกุฏี อาจเป็นอันตรายเพราะปลวกกัด.

แต่ข้าพเจ้าเข้าใจว่า สิกขาบทนี้ เพ่งถึงการกีดที่กีดทาง ที่นอนนั้น จึงไม่น่านิยมเจ้าของ เป็นของใครก็ตาม ก็เพ่งถึงการทำของเสีย แก้ว่าเป็นของสงฆ์ก็ชอบอยู่. เพราะในสิกขาบทกล่าวถึงที่นอน ตั้งเตียง ตั้งตั่ง ทิ้งไว้ในวิหารแม้เป็นของสงฆ์ ท่านปรับเป็นเพียงทุกกฏ. เตียงตั่งเป็นของใหญ่ ตัวกีดที่มาก จัดเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ อยู่ข้างจะเพลา. ในอรรถกถาแก้ว่า เตียงตั่งปลวกไม่อาจกัดทันที ตั้งทิ้งไว้ จึงเป็นเพียงทุกกฏ. อนึ่ง กล่าวถึงวิหาร ท่านจึงแก้ว่า อุปัฏฐานศาลา คือโรงฉันและที่อื่น เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ. มีอธิบายในอรรถกถาว่า ในที่เช่นนั้นอาจเสียเพียงที่นอน เสนาสนะไม่เสีย ท่านจึงกล่าวว่าเป็นเพียงทุกกฏ. กิริยาหลีกไปในสิกขาบทนี้ หมายความว่าไปไม่กลับ ถ้าไปยังจะกลับ ไม่นับว่าทิ้งของไว้ ยังไม่เก็บก็ไม่เป็นอาบัติ. อธิบายนอกจากนี้ เหมือนในสิกขาบทก่อน.

สิกขาบทนี้ ควรเป็นแบบอย่างภิกษุผู้จะไปอยู่ที่อื่น ไม่ควรจะทอด

ทิ้งสิ่งของ ๆ ตนไว้ ให้กีดเสนาสนะของสงฆ์ที่ภิกษุอื่นจะอยู่ต่อไป.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รู้อยู่ สำเร็จการนอนเข้าไปเบียดภิกษุผู้เข้าไปก่อน ในวิหารของสงฆ์ ด้วยหมายว่า ความคับแคบจัดมีแก่ผู้ใด ผู้นั้นจักหลีกไปของ ทำความหมายอย่างนี้เท่านั้นให้เป็นปัจจัย หาใช่อย่างอื่นไม่ เป็นปาจิตตีย์.

อธิบายว่า ถ้าวิหารนั้นเป็นของสงฆ์ และมีภิกษุแก่กว่า หือภิกษุไข้เข้าอยู่ก่อน ภิกษุใดรู้อยู่ เข้าไปอยู่ เข้าไปนอนแทรกแซงในอุปจาร คือที่ใกล้แห่งเตียงก็ดี แห่งตั้งก็ดี แห่งทางเข้าทางออกก็ดี ไม่มีเหตุอย่างอื่นที่ควรจะทำอย่างนั้น ต้องปาจิตตีย์. ทำในวิหารของบุคคล นอกจากของตนเอง ต้องทุกกฏ. ทำในอุปจารแห่งวิหารก็ดีในที่อื่นอันไม่ใช่ที่อยู่เฉพาะตัว เช่นในอุปัฏฐานศาลาก็ดี ในประรำในโคนไม้ ในที่แจ้งก็ดี ต้องทุกกฏ. ทำในวิหารของตน ไม่เป็นอาบัติ. แม้ในวิหารของสงฆ์ เมื่อมีเหตุอื่นที่จำจะเข้าไป เช่นเจ็บไข้ถูกหนาว ถูกร้อนเหลือทน หรือมีภัยอันตราย เช่นถูกคนไล่ตามจะทำร้าย เข้าไปขออาศัย ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทนี้ ทรงบัญญัติไว้ เพื่อจะให้นับถือกรรมสิทธิ์ของท่านผู้อยู่ก่อน ในที่อันเป็นสาธารณ์แก่ภิกษุด้วยกัน.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด โกรธ ขัดใจ ฉุดคร่าก็ดีให้ฉุดคร่าก็ดี ซึ่งภิกษุ จากวิหารของสงฆ์ เป็นปาจิตตีย์.

ความมุ่งหมายของสิกขาบทนี้ ดูเหมือนจะห้ามไม่ให้แย่งที่อยู่กันจะเข้าใจว่า ติดต่อมาจากสิกขาบทก่อน คือเข้าไปนั่งเบียดนอนเบียด

ด้วยหมายจะให้ท่านผู้อยู่ก่อนหลีกไปเอง ครั้นไม่สำเร็จเข้าฉุดคร่าขับไปเสีย ก็ไม่ผิด. ขนเอาบริขารออก ต้องทุกกฏ อธิบายนอกจากนี้พึงรู้โดยนัยในสิกขาบทก่อน.

ขับสันธิวิหาริกหรืออันเตวาสิกผู้ประพฤติไม่ชอบก็ดี ขับภิกษุผู้ไม่สมควรจะให้อยู่ก็ดี จากสำนักของตน ไม่นับเข้าในสิกขาบทนี้.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด นั่งทับก็ดี นอนทับก็ดี ซึ่งเตียงก็ดี ซึ่งตั่งก็ดี อันมีเท้าเสียบ [ในตัวเตียง] บนร้าน ในวิหาร เป็นของสงฆ์ เป็นปาจิตตีย์.

เตียงมีหลายชนิด ชนิดที่กล่าวถึงในสิกขาบทนี้ เขาทำเอาเท้าเสียบเข้าไปในแม่แคร่ ไม่ได้ตรึงสลัก เรียกทับศัพท์ว่า อาหัจจบาท. ร้านในที่นี้ คือโครงที่ตั้งขึ้นในวิหาร ปักเสาเตาหม้อขึ้นแล้ววางรอดบนนั้น สูงพอศีรษะไม่กระทบพื้น ถ้าไม่ใช้ปูพื้นข้างบน ก็เอาเตียงวางลงไป ให้พื้นเตียงคานรอดอยู่ ขาเตียงห้อยลงไป ใช้อยู่ได้ทั้งข้างบนข้างล่าง ร้านข้างบนนั้น เรียกทับศัพท์ว่า เวหาสกุฏี.

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า เสนาสนะอย่างนี้ ใช้กันมาแต่ครั้งคนยังไม่รู้จักทำเรือนหลายชั้น แม้ในภายหลังคงจะใช้ในโรงที่มีพื้นล่างเป็นดินอยู่บนนั้นจะได้ไม่ชื้น. ต้นบัญญัติแห่งสิกขาบทนี้ว่า ภิกษุรูปหนึ่งนั่งบนเตียงนั้นโดยแรง เท้าเตียงหลุดลงมาถูกศีรษะภิกษุข้างล่าง จึงได้ทรงห้ามไม่ให้นั่งนอนบนเตียงเช่นนั้น อันอยู่บนร้าน ความก็ชัดแล้ว แต่อย่างไรจึงกล่าวถึงวิหารของสงฆ์ซ้ำ ในคัมภีร์วิภังค์ยกเอาเป็นวัตถุแห่งติกปาจิตตีย์ด้วย ข้าพเจ้าไม่เข้าใจ เห็นความ

สำคัญอยู่ที่ชนิดของเตียงและร้านต่างหาก หรือจะถือว่าวิหารเป็นของสงฆ์ ที่เป็นที่อยู่ของภิกษุอื่นอีกด้วย เช่นภิกษุบางรูปจะได้รับแจกเสนาสนะข้างบนร้าน บางรูปจะได้รับข้างล่าง เช่นนี้ก็พอไปได้ แต่แปลว่า ทรงห้ามไม่ให้ใช้ร้านเช่นนี้เป็นเสนาสนะต่อไป เว้นไว้แต่จะเป็นของที่ทำให้แน่นหนา. เพราะเหตุนั้น ในคัมภีร์วิภังค์จึงกล่าวว่า ถ้าร้านสูงไม่พ้นศีรษะ ข้างล่างไม่ได้ใช้เป็นที่อยู่ก็ดี ข้างบนปูพื้นไว้ก็ดี เท้าเตียงเท้าตั่งนั้นได้ตรึงสลักกับตัวเตียง เมื่อนั่งลงไปจกไม่หลุดลงมาก็ดี นั่งทับนอนทับ ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุผู้ให้ทำซึ่งวิหารใหญ่ จะวางเช็ดหน้าเพียงไรแต่กรอบแห่งประตู จะบริกรรมช่องหน้าต่าง พึงยืนในที่ปราศจากของสดเขียว อำนวยให้พอกได้ ๒-๓ ชั้น. ถ้าเธออำนวย [ให้พอก] ยิ่งกว่านั้น แม้ยืนในที่ปราศจากของเขียวสด ก็เป็นปาจิตตีย์.

บาลีแห่งสิกขาบทนี้ เข้าใจอยากทั้งศัพท์ทั้งความ ข้าพเจ้าไม่อาจรับรองว่า คำที่แปลไว้นั้นเป็นถูก จะกล่าวถึงแง่ที่ควรพิจารณาก็ยืดยาวเกินต้องการในที่นี้ จะขอกกล่าวไว้แต่เพียงมูลเหตุแห่งบัญญัติพอเป็นทางดำริของนักวินัย ในนิทานกล่าวไว้ว่า พระฉันนะให้พอกให้โบกวิหารทำสำเร็จแล้วบ่อย ๆ เข้า วิหารหนักทนไม่ไหวก็พังลง ท่านจึงเก็บรวบรวมหญ้าและไม้ ได้ยังนาข้างเหนียวของพราหมณ์ผู้หนึ่งให้เสียหาย พระศาสดาทรงปรารภเรื่องนี้ จึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ไว้.

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รู้อยู่ว่าน้ำมีตัวสัตว์ รดก็ดี ให้รดก็ดี ซึ่งหญ้าก็ดี ซึ่งดินก็ดี เป็นปาจิตตีย์.

น้ำมีตัวสัตว์นั้น หมายเอาตัวสัตว์เล็ก ๆ อันอยู่ในน้ำ เช่น ลูกน้ำ. เพราะคำว่า รู้อยู่ อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นสจิตตกะ แม่น้ำมีตัวสัตว์ ภิกษุสำคัญว่าไม่มี รดลง ไม่เป็นอาบัติ.

โอวาทวรรคที่ ๓

สิกขาบทในวรรคนี้ ปรารภถึงภิกษุณีทั้งนั้น สมควรจะแสดงความเกิดแห่งภิกษุณีก่อน. ในเวลาที่ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ แผ่พระศาสนาได้กว้างขวางออกไปแล้ว อนุมานว่าราวในมัชฌิมโพธิกาล คือนับแต่เวลาได้ตรัสรู้มาแล้วจนถึงนิพพาน แบ่งเป็น ๓ ตอน อยู่ในตอนกลาง พระนางมหาปชาบดีโคตมี พระราชเทวีของพระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธบิดา พระมาตุจฉาของพระศาสดา ผู้อภิบาลพระองค์มาแต่ยังทรงพระเยาว์ ตั้งแต่พระนางมหามายาพระพุทธมารดาทิวงคตแล้ว ทรงปรารถนาจะอุปสมบทเป็นภิกษุณี ได้ทูลขอพระพุทธานุญาตมาหลายครั้ง ยังไม่ประทาน ด้วยทรงพระพุทธดำริเห็นกาลข้างหน้าว่า เมื่อมาตุคามอุปสมบทได้ พระศาสนาจะไม่ถาวร แต่ภายหลังครั้งเสด็จอยู่ในเมืองไพศาลี ท่านพระอานนท์กราบทูลถามปัญหาว่า มาตุคามผู้บวชแล้ว มีทางจะบรรลุธรรมพิเศษได้หรือไม่? เมื่อประทานพระพุทธวินิจฉัยว่า อาจอยู่ พระอานนท์จึงทูลขอเพื่อทรงอนุญาตอุปสัมปทาแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมีเป็นภิกษุณี ทรงปรารภข้อว่า สตรีเป็นภัพพบุคคลได้เท่ากับบุรุษ จึง

ได้ทรงอนุมัติ และประทานพระพุทธานุญาต ให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีอุปสมบทเป็นภิกษุณี ด้วยยอมรับประพฤติธรรมบางประการโดยใจความ ก็คือจะยอมอ่อนน้อมเป็นรองภิกษุอยู่เสมอไป ไม่วางตนเสมอกัน และจะยอมมีความประพฤติเป็นไปเนื่องด้วยภิกษุสงฆ์ ไม่อยู่เป็นอิสระตามลำพัง พระนางเธอได้เป็นภิกษุณีพระองค์แรกในพระพุทธศาสนา. ในลำดับนั้น ประทานพระพุทธานุญาตให้ภิกษุสงฆ์อุปสมบทพวกนางสากิยานี ผู้บริวารของพระนางมหาปชาบดี-โคตมี ด้วยญัตติจตุตถกรรม. ในลำดับมา พวกหญิงเข้ามาขออุปสมบท ถูกซักไล่เลียงอันตรายิกธรรมในสำนักภิกษุสงฆ์ มีความอับอาย จึงประทานพระพุทธานุญาตให้ภิกษุณีสงฆ์ซักไซ้ไล่-เลียง และอุปสมบทในภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียวก็ดี ในภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียวยังไม่ทันได้รับในภิกษุสงฆ์ก็ดี เรียก "เอกโต อุปสมฺปนฺน" ไม่จัดเป็นภิกษุณีเต็มที่ในสิกขาบท. ภิกษุณีผู้ได้รับอุปสมบทครบในสงฆ์ทั้ง ๒ ฝ่าย เรียก "อุภโต อุปสมฺปนฺนา" จัดเป็นภิกษุณีเต็มที่ในสิกขาบท.

ภิกษุณี มีสิกขาบทและขนบธรรมเนียม ซึ่งเรียกว่าสาชีพทำนองเดียวกับภิกษุ แต่ถือสิกขาบทบางอย่างต่างจากภิกษุก็มี. สิกขาบทของภิกษุณีนั้น ทรงบัญญัติโดยกวดขัน ตัดทางที่จะมีแพร่หลายเสีย เพราะเหตุนั้น ภิกษุณีจึงได้สาบสูญมานานแล้ว ในครั้ง

ทำสังคายนาคราวแรก ไม่ได้กล่าวถึงเลย ในคราวที่ ๒ กล่าวถึงก็รัวเต็มที ไม่ได้เกี่ยวในท้องเรื่อง ในคราวที่ ๓ กล่าวถึงนางสังฆมิตตาราชกุมารี พระราชบุตรีของพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงผนวชเป็นภิกษุณี และมาประดิษฐานภิกษุณีสงฆ์ที่ลังกา ความจริงมีอยู่เพียงไรยังเป็นข้อจะพึงสันนิษฐาน. คราวนี้จักกล่าวถึงสิกขาบทต่อไป.

สิกขาบทที่ ๑ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ไม่ได้รับสมมติ สั่งสอนพวกภิกษุณี เป็นผาจิตตีย์.

เป็นธรรมเนียมของภิกษุณี จะต้องรับโอวาทจากภิกษุสงฆ์ทุกกึ่งเดือน ถ้าล่วงคราว ต้องปาจิตตีย์ นี้เป็นธรรมประการหนึ่งที่ตรัสอาสัญญาให้พระนางมหาปชาบดีโคตมียอมรับถือ เมื่อครั้งรับอุปสัมปทา. ภิกษุผู้จะสั่งสอนนางภิกษุณีนั้น ต้องเป็นผู้ที่สงฆ์สมมติไว้, ภิกษุผู้ไม่ได้รับสมมติ สอนนางภิกษุณี ต้องปาจิตตีย์.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า ถ้าภิกษุแม้ได้รับสมมติแล้ว เมื่อพระอาทิตย์อัสดงแล้ว สั่งสอนพวกภิกษุณี เป็นปาจิตตีย์.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด เข้าไปสู่ที่อาศัยแห่งภิกษุณีแล้วสั่งสอนพวกภิกษุณี เว้นไว้แต่สมัย เป็นปาจิตตีย์. นี้สมัยในเรื่องนั้น คือภิกษุณีอาพาธ.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด กล่าวอย่างนี้ว่า พวกภิกษุสั่งสอนพวกภิกษุณี เพราะเหตุอามิส เป็นปาจิตตีย์.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ให้จีวรแก่ภิกษุณีผู้มิใช่ญาติเว้นไว้แต่แลกเปลี่ยน เป็นปาจิตตีย์.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด เย็บก็ดี ให้เย็บก็ดี ซึ่งจีวร เพื่อภิกษุณีผู้มิใช่ญาติ เป็นปาจิตตีย์.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ชักชวนกันแล้ว เดินทางไกล ด้วยกันกับภิกษุณี โดยที่สุดแม้สิ้นระยะบ้านหนึ่ง เว้นไว้แต่สมัย เป็นปาจิตตีย์. นี้สมัยในเรื่องนั้น ทางเป็นที่จะต้องไปด้วยพวกเกวียน รู้กันอยู่ว่าเป็นที่มีรังเกียจ มีภัยเฉพาะหน้า.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ชัดชวนแล้ว ขึ้นเรือลำเดียว กับภิกษุณี ขึ้นน้ำไปก็ดี ล่องน้ำไปก็ดี เว้นไว้แต่ข้ามฟาก เป็น ปาจิตตีย์.

สิกขาบทที่ ๙ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รู้อยู่ ฉันบิณฑบาตอันภิกษุณี แนะนำให้ถวาย เว้นไว้แต่คฤหัสถ์ปรารภไว้ก่อน เป็นปาจิตตีย์.

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ผู้เดียว สำเร็จการนั่งในที่ ลับกับภิกษุณีผู้เดียว เป็นปาจิตตีย์.

สิกขาบทเหล่านี้ มีความกระจ่างแล้ว ทั้งล่วงเวลาเสียแล้ว แม้มีข้อจะพึงกล่าวบ้าง ก็เกรงจะชักช้าด้วยไม่จำเป็น จึงงดไว้เสีย.

โภชนวรรคที่ ๔

สิกขาบทในวรรคนี้ ปรารภถึงโภชนะคือของฉัน สมควรจะ แสดงโภชนะนั้นให้เข้าใจไว้ก่อน. ในคัมภีร์วิภังค์กล่าวโภชนะไว้ ๕ อย่าง คือข้าวสุก ๑ กุมมาส คือขนมสด ๑ สัตตุ คือขนมแห้ง ๑ ปลา ๑ เนื้อ ๑ ธัญญชาติทุกชนิดที่หุงให้สุกแล้ว เช่นข้าวจ้าว ข้าว เหนียว หรือตกแต่งเป็นของต่างชนิด เช่นข้าวสุก ข้าวมัน ข้าวผัด

เป็นต้น นับเข้าในชื่อว่าข้าวสุกทั้งนั้น. กุมมาสนั้น คือขนมสด มีอันจะบูดเมื่อล่วงกาลแล้ว เช่นแป้งจี่ ขนมด้วง ขนมครก เป็นตัวอย่าง. สัตตุนั้น ได้แก่ขนมแห้งที่ไม่บูด เช่นขนมที่เรียกว่าจันอับและขนมปังเป็นตัวอย่าง. ปลานั้น สงเคราะห์เอาหอย เอากุ้ง และสัตว์น้ำเหล่าอื่นที่ใช้เป็นอาหารเข้าด้วย. เนื้อนั้น คือมังสะของสัตว์บกและนกที่ใช้เป็นอาหาร. นี้เรียกว่าโภชนะ ๕ อย่าง. ส่วนผลไม้ต่างชนิด และเง่าต่างชนิด มีเผือกมันเป็นต้น เรียกว่าขาทนียะ ของขบของเคี้ยว ชะรอยจะเล็งความว่า เป็นของใช้กัดกินมาก่อน ไม่นับเข้าในโภชนะ แต่จัดเป็นอาหารเหมือนกัน ท่านนับยิ่งหย่อนกว่ากันอย่างไร จักมีแจ้งในสิกขาบท.

สิกขาบทที่ ๑ ว่า ภิกษุมิใช่ผู้อาพาธ พึงฉันอาหารในโรงทานได้ครั้งหนึ่ง ถ้าฉันยิ่งกว่านั้น เป็นปาจิตตีย์.

อาหารในที่นี้ แสดงโดยศัพท์ว่าปิณฑะ แปลว่าก้อนข้าว ส่วนคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า โภชนะ ๕ อย่างใดอย่างหนึ่ง. ความเข้าใจในโภชนะของผู้ศึกษาพระวินัยอยู่ข้างจะแคบ เพ่งเอาเฉพาะของกิน ถ้าเพ่งตลอดมาถึงกิริยาที่กิน ความเข้าใจจะกว้างขวางออกไปกว่า. กิริยาที่กินของสามัญชนมีต่างอย่าง เช่นเรียกว่ากินข้าวหรือกินอาหารบ้าง กินของว่างบ้าง. กินข้าวนั้น มีเวลาเป็นเครื่องกำหนด เช่นเช้าเย็น หรือเติมกลางวันด้วย เป็นการกินเพื่ออิ่มหนำ เป็นเครื่องบำรุงชีวิต. ของที่กินในเวลานั้น คงมีข้าวและแกงกับ อันทำจากปลาหรือเนื้อสัตว์ บ้างก็มีหวานเพิ่มขึ้นอีก. กินของว่างนั้น ไม่ใช่กิน

เพื่ออิ่มหนำเป็นเวลา ได้แก่อาการที่เรียกว่ากินจุบกินจิบในระหว่าง ๆ. ของที่กินในเวลานั้น แม้เป็นของที่จัดว่าโภชนะก็มี เช่นขนม เป็นของกินแกล้มกับน้ำชา แม้เช่นนั้น เขาก็ไม่เรียกว่ากินข้าวหรือกินอาหาร เพราะไม่ใช่กินจริงกินจัง. เมื่อเพ่งเฉพาะวัตถุที่กิน จึงเข้าใจการกิน ๒ อย่างนั้นปนกันไปหมด ถ้าเพ่งกิริยาที่กิน คงจะเข้าใจได้ดี. กิริยาที่ฉันอาหารอันกล่าวถึงในสิกขาบทนี้ ได้แก่อย่างที่เรียกว่ากินข้าว. อาหารในโรงทานนั้น ได้แก่ของที่เขาจัดไว้ไม่เฉพาะบุคคล ไม่เฉพาะพวก เช่นไม่ได้เตรียมไว้ถวายภิกษุจำพวกเดียว คนเดินทางหรือคนอดอยากก็อาศัยได้ อาหารในโรงทานเช่นนี้ ภิกษุไม่อาพาธ คืออาจจะออกจากโรงทานนั้นไปได้ พึงฉันได้คราวเดียวในเวลามาถึงเข้า ถ้าฉันเกินกำหนดนั้น ต้องปาจิตตีย์. ในคัมภีร์วิภังค์ ปรับอาบัติไว้ทุกคำกลืน. ความพอใจของข้าพเจ้าควรจะกำหนดด้วยครั้ง. ถ้าอาพาธจนถึงไปจากโรงทานนั้นไม่ได้ ฉันซ้ำไปจนกว่าจะไปได้ ไม่เป็นอาบัติ. เว้นวันแล้วฉันอีกก็ได้ เช่นเดินทางมาพักฉันวันหนึ่ง ขากลับพักฉันอีกวันหนึ่ง. เจ้าของเขานิมนต์แล้วอังคาสเอง ก็ฉันได้. ถ้าอาหารนั้น ไม่ได้ตั้งให้เป็นทนทั่วไป ไม่นับในสิกขาบทนี้.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า เว้นไว้แต่สมัย เป็นปาจิตตีย์ ในเพราะฉันเป็นหมู่ นี้สมัยในเรื่องนั้น คือ คราวอาพาธ คราวที่เป็นฤดูถวายจีวร คราวที่ทำจีวร คราวที่เดินทางไกล คราวที่ขึ้นเรือไป คราวใหญ่ คราวภัตรของสมณะ นี้สมัยในเรื่องนั้น.

ข้าพเจ้าจักอธิบายความตามเข้าใจกันมาก่อน. ในคัมภีร์วิภังค์แก้ไว้ว่า ภิกษุตั้งแต่ ๔ รูป รบนิมนต์ด้วยโภชนะ ๕ อย่างใดอย่างหนึ่งและกัน ตัดความสั้น รับนิมนต์ออกชื่อโภชนะแล้วฉัน ดังนี้ ชื่อว่าฉันเป็นหมู่. ตัวอย่าง เช่นเขานิมนต์ฉันขนมเบื้องหรือขนมจีน ไม่มีสมัยดังระบุในสิกขาบท รับแล้วฉัน เป็นปาจิตตีย์ทุกคำกลืน. ในอรรถกถา ถือเอาการรับพร้อมกันในที่แห่งเดียวกันเป็นสำคัญ จะฉันแห่งเดียวกัน หรือแยกกันไปฉัน ไม่เป็นประมาณ.

ในสมัยเหล่านั้น คราวอาพาธนั้น คือเวลาเจ็บ ไม่อาจจะไปบิณฑบาตได้. คราวที่เป็นฤดูถวายจีวรนั้น ไม่ได้กรานกฐิน เดือน ๑ ท้ายฤดูฝน ได้กรนกฐินเพิ่มออกไปอีก ๔ เดือนในฤดูหนาว เรียกว่าจีวรทานสมัยบ้าง จีวรกาลสมัยบ้าง. คราวที่จีวรนั้น คือเวลาที่ภิกษุทำเอง. ในกาลก่อน ภิกษุตัดและเย็บจีวรใช้เองทั้งนั้น ชะรอยจะไม่ชำนาญและมีกังวลมาก จึงได้ทรงอนุญาตประโยชน์พิเศษเฉพาะในเวลานั้นหลายประการ. คราวเดินทางไกลนั้น กำหนดตั้งแต่กึ่งโยชน์ขึ้นไป. คราวที่ขึ้นเรือไปนั้น คือเวลาไปทางเรือ หาได้กำหนดว่าระยะไกลเท่าไรไม่ ควรจะเทียบกึ่งโยชน์ด้วยกัน. คราวใหญ่นั้น คือภิกษุอยู่น้อยรูป บิณฑบาตพอฉัน ครั้นมาอยู่มากขึ้น ได้ไม่พอ. คราวภัตรของสมณะนั้น คือเวลาที่พวกสมณะด้วยกันนิมนต์ฉัน. เมื่อมีสมัยเหล่านี้อย่างใดอย่างหนึ่ง ฉันคณะโภชนะได้ ไม่เป็นอาบัติ.

เมื่อถือเอาความเข้าใจอย่างนี้ จึงมีเป็นธรรมเนียมที่ถือกันมา

ว่า ทายกนิมนต์ออกชื่อโภชนะ ไม่รับ, ทายกผู้เข้าใจ จึงนิมนต์แต่เพียงว่า นิมนต์รับบิณฑบาต หรือรับภิกษา หรือนิมนต์ฉันเช้า ฉันเพล ดังนี้จึงรับได้.

เพราะคำว่าคณะในที่นี้ ท่านถือเอาความว่า ตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ท่านจึงแก้ว่า ๒ รูป ๓ รูป ฉันด้วยกัน บิณฑบาตมาแล้วประชุมกันฉัน ไม่เป็นอาบัติ. ภัตรมีชื่อต่าง ๆ มีนิตยภัตรเป็นต้น ไม่เป็นอันออกชื่อโภชนะกระมัง ท่านจึงว่าไม่เป็นอาบัติ เพราะภัตรเหล่านั้นยกโภชนะทั้ง ๕ เสีย ไม่เป็นอาบัติทุกประการ.

ข้าพเจ้าไม่แน่ใจว่า แก้คณโภชนะเช่นนั้นถูก เพราะไม่ให้ประโยชน์แก่ภิกษุผู้จะรับสมแก่สมัยก็มี มีทางจะเข้าใจได้อีกอย่างหนึ่ง นั่งล้อมโภชนะฉัน เรียกสั้นว่า ฉันเข้าวง ชื่อว่าฉันเป็นหมู่. ตามธรรมเนียมของพราหมณ์ก็ดี ของภิกษุก็ดี เวลาฉัน นั่งเรียงเป็นแถว ไม่นั่งล้อมเป็นวง. บางทีจะห้ามการฉันเข้าวงอย่างนี้บ้างกระมัง. เมื่อถือเอาความเช่นนี้ ภิกษุผู้เดินทาง ผู้ไปทางเรือ ผู้ตกอยู่ในคราวอัตคัด ได้รับประโยชน์จากพระพุทธานุญาต คงรู้สึกสะดวกขึ้นมาก.

แต่เป็นความสะดวกแก่ภิกษุไข้อย่างไร ? เป็นความสะดวกในหน้าถวายจีวร และในคราวทำจีวรอย่างไร ? ยังไม่กระจ่างเหมือนกัน. คณโภชนะนั้น คงหาเป็นของหรือกิจมีโทษแท้ไม่ จึงได้ประทานพระพุทธานุญาตเปิดให้บางสมัย และสมจะเป็นของหรือกิจเหมาะแก่สมัยทั้ง ๗ นั้นด้วย. ข้าพเจ้าขอฝากนักวินัยไว้เพื่อดำริต่อไป.

อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นอจิตตกะ ถ้าเป็นคณโภชนะ แม้เข้าใจไปว่าไม่เป็น ก็คงเป็นปาจิตตีย์เหมือนกัน. ไม่ใช่สมัยที่จะพึงได้รับอนุญาต แม้เข้าในไปว่าเป็นสมัย ก็คงไม่พ้นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า เว้นไว้แต่สมัย เป็นปาจิตตีย์เพราะโภชนะทีหลัง. นี้สมยในเรื่องนั้น คือคราวเป็นไข้ คราวถวายจีวร คราวที่จีวร.

ในคัมภีร์วิภังค์อธิบายว่า ภิกษุรับนิมนต์ด้วยโภชนะทั้ง ๕ อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว เว้นโภชนะนั้นเสีย ฉันโภชนะทั้ง ๕ อย่างใดอย่างหนึ่งอื่น นี้เรียกว่าโภชนะทีหลัง. ถ้าเพ่งตลอดถึงกิริยาที่ฉัน ดังแนะไว้ในสิกขาบทต้นแห่งวรรคนี้ จึงเข้าใจได้ดีว่า ในสิกขาบทนี้กล่าวถึงรับนิมนต์ฉันอาการไว้แห่งหนึ่งแล้วหาไปไม่ ไพล่ไปฉันอาหารในที่นิมนต์ทีหลังอันพ้องเวลากัน ดังนี้แล เรียกปรัมปรโภชนะหรือโภชนะทีหลัง. อย่างไรจึงทรงเปิดช่องให้ในสมัยทั้ง ๓ ดูน่าจะคิดคงเป็นทางไม่ถึงเสียธรรมเนียม. อีกอย่างหนึ่ง ในนิทานแห่งสิกขาบททรงอนุญาตให้วิกัปได้ คือยกส่วนที่รับนิมนต์ไว้ก่อนนั้นให้แก่ภิกษุอื่นเสีย ฉันโภชนะทีหลังได้. ในครั้งก่อนจะไม่ถือกันนักกระมัง แต่ในบัดนี้ ควรจะถือเอาอธิบายเช่นนี้ : ถ้าเขาไม่ได้นิมนต์เฉพาะตน จะต้องการเพียงสักว่าภิกษุให้ครบจำนวนเท่านั้น ภิกษุผู้เป็นภัตตุทเทสกะแจกส่วนมาถึงตน เช่นนี้จะรับวิกัปให้ภิกษุอื่นได้อยู่ แต่ถาเขานิมนต์เฉพาะตน จะวิกัปไม่ชอบ เว้นไว้แต่จะตกลงกับผู้นิมนต์ นิมนต์รับภิกษุที่เรียกว่ารับบาตร หรือบิณฑบาต

ไม่นับเข้าในสิกขาบทนี้. สิกขาบทนี้ เป็นอจิตตกะเหมือนกัน.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง เขาปวารณาภิกษุผู้เข้าไปสู่สกุล ด้วยขนมก็ดี ด้วยสัตตุผลก็ดี เพื่อนำไปได้ตามปรารถนา. ภิกษุผู้ต้องการ พึงรับได้เต็ม ๒-๓ บาตร. ถ้ารับยิ่งกว่านั้น เป็นปาจิตตีย์ ครั้นรับเต็ม ๒-๓ บาตรแล้ว นำออกจากที่นั้นแล้ว พึงแบ่งปันกับภิกษุทั้งหลาย. นี้เป็นสามีจิกรรมในเรื่องนั้น.

ขนมที่กล่าวถึงในสิกขาบทนี้ ท่านเพ่งเอาของขันหมาก ข้าวสัตตุนั้น ท่านเพ่งเอาของเป็นเสบียงเดินทาง. รับเอาของเหล่านั้นมากไป ทำให้ธุระเขาเสีย จึงทรงพระอนุญาตให้รับอย่างมากเพียงเต็ม ๓ บาตร ออกมาจากที่นั้นแล้ว ให้บอกแต่ภิกษุอื่น แล้วแจกให้แก่เธอทั้งหลาย เพื่อจะได้ไม่เข้าไปอีก ไม่ทำตามนี้ ท่านปรับเป็นทุกกฏ. ฝ่ายภิกษุอื่นได้รับบอกแล้ว เข้าไปรับบ้าง ท่านปรับเป็นทุกกฏเหมือนกัน. เพราะท่านมุ่งเฉพาะของเป็นขันหมาก และของเป็นเสบียงเดินทางเท่านั้น ท่านจึงแก้ว่า รับของที่ไม่ได้เตรียมไว้เพื่อธุระเช่นนั้นก็ดี รับของเหลือจากใช้ในธุระเช่นนั้นแล้วก็ดี รับของที่เตรียมไว้เพื่อธุระเช่นนั้น แต่เขาเลิกเสียแล้วก็ดี ไม่เป็นอาบัติ และท่านปล่อยให้รับของญาติ ของคนปวารณา และรบเพื่อประโยชน์ผู้อื่นได้. เมื่อรับของญาติ ของคนปวารณา ธุระของเขาย่อมจะเสียไปได้เหมือนกัน และรับเพื่อผู้อื่นได้นั้น ย่อมขัดต่ออธิบายข้างตน ส่วนจัดหาเอาด้วยทรัพย์ของตนได้นั้น ไม่มีปัญหา.

ข้าพเจ้าปรารถนาจะเข้าใจว่า สิกขาบทนี้ ทรงบัญญัติไว้เพื่อ

จะให้รู้จักประมาณ และเพื่อจะให้รักษาสกุลไม่ให้สึกหรอ แม้ใช่ใช่ของเตรียมไว้เป็นขันหมาก หรือเป็นเสบียงเดินทาง เช่นของทำไว้ขาย ก็น่าจะสงเคราะห์เข้าในสิกขาบทนี้ทั้งนั้น. เมื่อถือเอาความอย่างนี้ ปล่อยให้รับของญาติของคนปวารณาได้ ไม่สู้เป็นไร. นักวินัยจงใคร่ครวญดูเถิด.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ฉันเสร็จ ห้ามเสียแล้ว เคี้ยวก็ดี ฉันก็ดี ซึ่งของเคี้ยวก็ดี ซึ่งของฉันก็ดี อันมิใช่แดน เป็นปาจิตตีย์.

สิกขาบทนี้ ทรงบัญญัติไว้ เพื่อจะรักษาหน้าของทายก. หากว่าภิกษุรับนิมนต์ไปฉันในที่แห่งหนึ่ง ได้อาหารไม่ถูกปาก จะฉันแต่เล็กน้อย ห้ามของที่เขาเอามาอังคาสนั้นเสีย และจะไปฉันในที่อื่นอีก ดูเหมือนทายกผู้นั้นไม่สามารถจะเลี้ยงให้อิ่มหนำ ทำให้เขาได้อับอาย ดังมีแจ้งในนิทานต้นบัญญัตินั้นแล้ว เมื่อมีสิกขาบทนี้ขึ้น จะไม่สามารุทำได้อย่างนั้น.

คำว่า ฉันเสร็จนั้น คือฉันอาหารอย่างที่เรียกว่ากินข้าว อิ่มหรือไม่อิ่มไม่เป็นประมาณ เป็นแต่เลิกเสียแล้ว. คำว่า ห้ามเสียแล้วนั้น คือห้ามโภชนะที่เขาเอามาประเคน ท่านแสดงไว้โดยลักษณะดังนี้: กำลังฉันอาหารอยู่ เป็นองค์อัน ๑ เขาเอาโภชนะมาถวายอีก เป็นองค์อัน ๑ เขาอยู่ในหัตถบาส เป็นองค์อัน ๑ เขาน้อยถวาย เป็นองค์อัน ๑ ภิกษุห้ามเสีย เป็นองค์อัน ๑ พร้อมด้วยลักษณะนี้ ชื่อว่าห้ามอาหารเสียแล้ว. ภิกษุผู้เสร็จและห้ามเสียแล้วดังนี้ ใน

วันนั้นจะฉันอาหารได้เฉพาะของเป็นเดน.

ของเป็นเดนนั้น แจกเป็น ๒ คือของภิกษุไข้ฉันเหลือ เรียกว่าเดนภิกษุไข้ ๑ ของที่ภิกษุทำให้เป็นเดน ๑ ของเป็นเดนชนิดหลังนั้น คือของที่เป็นกัปปิยะควรฉันได้ ภิกษุรับประเคนแล้ว ฉันบ้างแล้ว ยังไม่ลุกจากอาสนะ ยกขึ้นส่งให้แก่ภิกษุผู้ห้ามอาหารแล้วในหัตถบาส บอกว่า พอแล้ว. เพราะเป็นของแกล้งทำดังนี้ ท่านจึงเรียกว่า ของทำวินัยกรม ดูก็สมชื่อ. ของที่เป็นเดนอย่างนี้ น่าจะแลเห็นว่า ทรงอนุญาตเพื่อภิกษุผู้ฉันได้น้อย ไม่พอจะเลี้ยงร่างกาย จำจะต้องฉันบ่อย ๆ แต่มีเหตุที่ต้องห้ามอาหารเสีย เช่นภิกษุมักเอาเจียนมักอ้วก เป็นตัวอย่าง.

ภิกษุฉันเสร็จ ห้ามเสียแล้ว เคี้ยวก็ดี ฉันก็ดี ซึ่งของเคี้ยวของฉัน อันมิใช่เดนอย่างใดอย่างหนึ่ง ขณะรับ ต้องทุกกฏ. ขณะกลืน ต้องปาจิตตีย์ ท่านปรับทุกคำกลืน. ของอื่นที่ไม่ใช้เป็นอาหารไม่นับเข้าในสิกขาบทนี้.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด นำไป ปวารณาภิกษุผู้ฉันเสร็จห้ามเสียแล้ว ด้วยของเคี้ยวก็ดี ด้วยของฉันก็ดี อันมิใช่เดน บอกว่าเอาเถิด ภิกษุเคี้ยวก็ตาม ฉันก็ตาม รู้อยู่ เพ่งจะหาโทษให้ พอเธอฉันแล้ว เป็นปาจิตตีย์.

อธิบายทั้งปวง เหมือนในสิกขาบทก่อน เป็นแต่อาบัติในสิกขา-บทนี้ เป็นสจิตตกะ.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด เคี้ยวก็ดี ฉันก็ดี ซึ่งของเคี้ยว

ก็ดี ซึ่งของฉันก็ดี ในเวลาวิกาล เป็นปาจิตตีย์.

เวลาวิกาลในสิกขาบทนี้ ในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า ตั้งแต่เที่ยงวันไปแล้วจนอรุณขึ้น แต่เวลาวิกาลในสกขาบทที่ ๗ แห่งรัตตันธการวรรค แห่งปาจิตติยกัณฑ์ ในภิกขุนีปาติโมกข์ ในคัมภีร์ภิกขุนีวิภังค์แก้ว่า ตั้งแต่อาทิตย์อัสดงแล้ว จึงถึงอรุณขึ้น. ในสิงคาลวาทสูตร ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค กล่าวถึงการเที่ยวซอกแซกในเวลาวิกาลว่าเป็นอบายมุขนั้น ก็หมายความว่าเวลาค่ำ. โดยนัยนี้ เวลาวิกาลจึงมีแก้เป็น ๒ ปริกัปต้น คงนับเวลาว่า กาลกับวิกาล, ปริกัปหลัง คงนับเวลาว่า ปุเรภตร ก่อนฉัน คือเช้าชั่วเที่ยง ๑ ปัจฉาภัตร ทีหลังฉัน คือในระหว่างเที่ยงแล้วก่อนค่ำ ๑ วิกาลคือค่ำ ๑ เวลาวิกาลในสกขาบทนี้ รับรองกันทั่วไปแล้วว่า ตั้งแต่เที่ยงวันไปแล้วจนอรุณขึ้น.

อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นอจิตตกะ. ในเวลาวิกาล ภิกษุเข้าใจว่ายังเป็นกาล หรือสงสัย ฉันอาหาร คงไม่พ้นปาจิตตีย์ กาลิกอื่นไม่นับเข้าในสิกขาบทนี้ ฉันได้ตามกำหนดพระพุทธานุญาต.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด เคี้ยวก็ดี ฉันก็ดี ซึ่งของเคี้ยวก็ดี ซึ่งของฉันก็ดี ทำการสั่งสม เป็นปาจิตตีย์.

การสั่งสมนั้น เรียกโดยศัพท์มคธว่า สันนิธิ ของเคี้ยวของฉันอันรับประเคนแล้ว กล่าวคือถึงมือแล้วในวันนี้ เก็บไว้ล่วงคืนเพื่อจะฉันในวันพรุ่ง ชื่อว่าเป็นสันนิธิ ฉันของนั้น เป็นปาจิตตีย์ ท่านปรับทุกคำกลืน. อาบัติในสิกขาบทนี้เป็นอจิตตกะเหมือนกัน.

สิกขาบทที่ ๙ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ไม่ใช่ผู้อาพาธ ขอโภชนะ

อันประณีตเห็นปานนี้ เช่นเนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ปลา เนื้อ นมสด นมส้ม เพื่อประโยชน์แก่ตนแล้วฉัน เป็นปาจิตตีย์.

ในของที่ระบุว่า เป็นโภชนะอันประณีตนั้น เป็นโภชนะอยู่ในตัวก็มี คือ ปลา เนื้อ นมสด นมส้ม, ที่เหลืออีก ๕ อย่าง เป็นเภสัชก็ได้ ในที่นี้ พึงเข้าใจว่า เพ่งถึงของเหล่านี้ที่ใช้เป็นเครื่องปรุงอาหาร. ภิกษุไม่ใช่ผู้อาพาธนั้น คือเว้นโภชนะอันประณีตเสีย ก็ยังมีผาสุกอยู่ได้.

อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นอจิตตกะเหมือนกัน. ภิกษุผู้อาพาธเว้นของเหล่านี้เสีย ไม่มีผาสุก ขอเขาฉันได้. เมื่อภิกษุผู้อาพาธขอมาเพื่อประโยชน์ตน ภิกษุไม่ใช่ผู้อาพาธ พลอยฉันด้วยก็ได้ ภิกษุไม่ใช่ผู้อาพาธ ขอต่อญาตหรือต่อคนปวารณาเพื่อประโยชน์ตนเอง ขอต่อคนอื่นเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุผู้อาพาธ ได้ทั้งนั้น ไม่เป็นอาบัติ จ่ายเอาด้วยทรัพย์ของตน ไม่มีปัญหา.

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด กลืนอาหารที่เขายังไม่ได้ให้ล่วงช่องปาก เว้นไว้แต่น้ำและไม่ชำระฟัน เป็นปาจิตตีย์.

อาหารนั้น ในที่อื่นหมายเอาของที่เป็นยาวกาลิก แต่ในที่นี้มียกเว้นแต่น้ำและไม่ชำระฟัน จึงหมายเองของที่จะพึงกลืนกินทั่วไป.

น้ำมัน พึงเข้าใจว่า น้ำโดยปกติ ไม่ใช่อาหารที่เป็นของเหลว เช่นน้ำแกงหรือน้ำอ้อย. ไม้ชำระฟันนั้น พึงเข้าใจว่า ไม่ใช่เป็นของจะพึงกลืน. คำว่า ที่เขาไม่ได้ให้นั้น คือไม่ได้ประเคนให้ถึงมือ.

พึงรู้ลักษณะการประเคนนั้น ดังนี้ : ของที่จะพึงประเคนนั้น

ไม่ใหญ่โตหรือหนักเกินไป พอคนปานกลางยกได้คนเดียว เป็นองค์อัน ๑ ผู้ประเคนเข้ามาอยู่ในหัตถบาส เป็นองค์อัน ๑ เขาน้อมเข้ามา เป็นองค์อัน ๑ กิริยาที่น้อมเข้ามาให้นั้น ด้วยกายก็ได้ ด้วยของเนื่องด้วยกายก็ได้ ด้วยโยนให้ก็ได้ เป็นองค์อัน ๑ ภิกษุรับด้วยกายก็ได้ ด้วยของเนื่องด้วยกายก็ได้ เป็นองค์อัน ๑.

การให้และการรับต้องตามลักษณะนี้ เว้นแต่โยนให้ ย่อมเป็นไปโดยเคารพในกันและกันทั้ง ๒ ฝ่าย เป็นกิริยางาม แต่โยนให้นั้น ท่านจะหมายความอย่างไรไม่รู้ บางทีจะเป็นอาการให้ที่ใช่ให้ของเล็กน้อยแก่คนมากมาย ไม่ถือว่าเป็นการเสียกิริยากระมัง ? ตามลักษณะนี้ บิณฑบาตที่ทายกตักด้วยทัพพีถวาย ซึ่งนับว่าให้ด้วยของเนื่องด้วยกาย และภิกษุรับด้วยบาตร ซึ่งนับว่าด้วยของเนื่องด้วยกายเหมือนกัน ชื่อว่าประเคนแล้ว. ของที่สตรีถวาย และภิกษุรับด้วยผ้าก็เหมือนกัน เว้นแต่ห่างเกินงามที่จัดว่านอกหัตถบาส.

อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นอจิตตกะเหมือนกัน. ภิกษุบวชใหม่เสมอฉันของที่ไม่ได้รับประเคน คงไม่พ้นจากปาจิตตีย์.

มีพระพุทธานุญาตเฉพาะอาพาธในที่อื่นว่า เมื่อเกิดเหตุฉุกเฉิน เช่นงูกัด กัปปิยการกไม่มี ถือเอายามหาวิกัติ ๔ อย่าง คือ มูตร คูถ เถ้า ดิน ฉันได้ ไม่เป็นอาบัติ. ในอรรถกถากล่าวว่า ภิกษุจะตัดไม้เผาทำเถ้า หรือจะขุดปฐพีเพื่อจะเอาดินก็ได้ ไม่เป็นอาบัติปาจิตตีย์เพราะโทษตัดไม้และขุดดิน.

อเจลกวรรคที่ ๕

สิกขาบทที่ ๑ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ให้ของเคี้ยวก็ดี ของกินก็ดี แก่อเจลกก็ดี แต่ปริพาชกก็ดี แก่ปริพาชิกาก็ดี ด้วยมือของตน เป็นปาจิตตีย์.

อเจลกนั้น คือชีเปลือย. ปริพาชกนั้น คือนักบวชผู้ชาย นอกพระพุทธศาสนา. ปริพาชิกานั้น คือนักบวชผู้หญิงนอกพระพุทธศาสนา ให้ของที่จะพึงกลืนกินแก่พวกนักบวชเหล่านั้นคนใดคนหนึ่งด้วยมือของตน ต้องปาจิตตีย์. สั่งให้ ๆ ก็ดี วางให้ก็ดี ให้ของอนไม่พึงกลืนกินก็ดี ท่านว่าไม่เป็นอาบัติ.

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า การถือประเคนนั้น คงเป็นธรรมเนียมใช่อยู่ในพวกนักบวชเหล่าอื่นด้วย. ต่างพวกคงไม่ฉันของอันพวกอื่นรบประเคน คงต้องการรับประเคนจากพวกนั้น เหมือนดังรับจากคฤหัสถ์. เมื่อภิกษุให้ของเคี้ยวของกินด้วยมือตน ชื่อว่าวางตนเป็นอนุปสัมบันแก่นับบวชเหล่านั้น เขาคงหมิ่นได้ จึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามไว้ เพราะเหตุนั้น สั่งให้ ๆ ก็ดี วางให้ก็ดี ให้ของอย่างอื่นนอกจากของอันจะพึงกลืนก็ดี ท่านจึงว่าไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด กล่าวต่อภิกษุอย่างนี้ว่า ท่านจงมา เข้าไปสู่บ้านหรือสู่นิคมเพื่อบิณฑบาตด้วยกัน. เธอยังเขาให้ถวายแล้วก็ดี ไม่ให้ถวายแล้วก็ดี แก่เธอ แล้วส่งไปด้วยคำว่า ท่านจงไปเสีย การพูดก็ดี การนั่งก็ดี ของเรากับท่าน ไม่เป็นผาสุกเลย การพูดก็ดี การนั่งก็ดี ของเราคนเดียว ย่อมเป็นผาสุก ทำ

ความหมายอย่างนี้เท่านั้นแล ให้เป็นปัจจัย หาใช่อย่างอื่นไม่ เป็นปาจิตตีย์.

ในคัมภีร์วิภังค์แสดงว่า ปรารถนาจะซิกซี้ ปรารถนาจะเล่น ปรารถนาจะนั่งในที่ลับกับมาตะคาม หรือปรารถนาจะประพฤติอนาจาร จึงไล่กลับเสีย. มีความปรารถนาเช่นนี้ ขับไล่เสีย เพื่อจะปิดบังความนั้น ต้องปาจิตตีย์. เมื่อมีเหตุอย่างอื่น นอกจากจะปิดบังความเสียส่วนตัว เช่นบาตรของภิกษุนั้นเต็มแล้ว บอกให้กลับมาก่อน ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด สำเร็จการนั่งแทรกแซงในสโภชนสกุล เป็นปาจิตตีย์.

ในสิกขาบทนี้ มีปาฐะอันจะพึงพิจารณาอยู่บทหนึ่ง คือ "สโภชเน" อันเป็นคุณบทของปาฐะว่า "กุเล" ชะรอยท่านจะสันนิษฐานว่า เป็นบทมีสนธิแทรกอยู่ และเข้าใจว่าเป็น "สอุโภชเน" แปลว่า "มีคน ๒ คน" ในคัมภีร์วิภังค์จึงได้แก้ความไปตามนั้นว่า สโภชนสกุลนั้น คือมีหญิงกับชาย ทั้ง ๒ คนยังไม่ออกจากกัน ทั้ง ๒ คนหาใช่ผู้ปราศจากราคะไม่ ฐานที่นั่งนั้น ก็แก้เป็นเรือนนอน. ในนิทานต้นบัญญัติ ก็เล่าเรื่องไปตามทำนองนี้ โดยใจความ ก็คือไปนั่งกีดเขา ในเวลาที่เขาจะสุงสิงกัน. พระอรรถกถาจารย์เห็นแล้วว่า เข้าในปาฐะนั้นว่า "สอุโภชเน" ผิด จึงแก้อีกปริกัปหนึ่ง "เป็น สะ อักษร นำ โภชนะ ศัพท์ เข้าสมาสเป็น "สโภชเน" ซึ่งแปลว่า "เป็นไปกับด้วยโภชนะ" หรือ "มีโภชนะ" แต่แปลศัพท์โภชนะว่า โภคะ

และอธิบายความว่า หญิงกับชาย ชื่อว่าเป็นโภคะของกันและกัน ฟังไม่ได้เสียจริง ๆ สู่อย่างก่อนก็ไม่ได้.

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ปาฐะนั้นเป็น สะ อักษร นำ โภชนะ ศัพท์ เข้าสมาสเป็น "สโภชเน" แปลว่า "เป็นไปกับด้วยโภชนะ" หรือ "มีโภชนะ" ถูกโดยไม่ต้องสงสัย แต่ไม่หมายความดังพระอรรถกถาจารย์อธิบาย. ความก็ตรงอยู่ตามศัพท์นั้นเอง อธิบายว่า กำลังบริโภคอาหารอยู่ ภิกษุเข้าไปหาสกุลกำลังบริโภคอาหารอยู่ เป็นความเสียมรรยาทเพียงไร. สิกขาบทนี้ทรงบัญญัติไว้ เพื่อห้ามความประพฤติไม่สมควรเช่นนั้นกระมัง. ข้าพเจ้าขอฝากความเรื่องนี้ไว้เพื่อพระวินัยธรสอดส่องต่อไป.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด สำเร็จการนั่งในที่ลับ คือในอาสนะกำลับกับมาตุคาม เป็นปาจิตตีย์.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใดผู้เดียว สำเร็จการนั่งในที่ลับกับมาตุคามผู้เดียว เป็นปาจิตตีย์.

ที่ลับ ๒ ชนิด พึงรู้โดยนัยอันกล่าวแล้วในอนิยตสิกขาบททั้ง ๒ กิริยาที่นั่งนั้น หมายเอาถึงกิริยาที่นอนด้วย แต่ไม่หมายเอากิริยาที่ยืนและเดิน. ในสิกขาบทแรก หมายเอานั่งในที่ลับตา เพราะไม่มีคำว่า ตัวต่อตัว จึงถือกันมาว่า ถานั่งในห้องเรือนกับหญิงมากคนต้องมีชายผู้รู้เดียงสาอยู่ด้วย หญิงแม้มาก คุ้มอาบัติไม่ได้. แต่อันที่จริง คำว่า ตัวต่อตัว จะตกด้วยเผลอมาแต่เดิม หือตกในเวลาจำทรง หรือจำลองฉบับต่อ ๆ กันมา ก็เป็นได้. สิกขาบทนี้เทียบ

กันได้กับอนิยตสิกขาบทที่ ๑ ซึ่งมีคำว่าตัวต่อตัว. ในคัมภีร์วิภังค์ไม่ได้กล่าวถึงเลย เข้าใจว่า คำว่าตัวต่อตัว คงจะตกในชั้นหลัง. ในสิกขาบทหลัง หมายเอาที่ลับหู เทียบกันได้กับอนิยตสิกขาบทที่ ๒. เพราะมีคำว่า ตัวต่อตัว จึงนำความเข้าใจว่า ถ้านั่งกลางแจ้งกับหญิงหลายคน หญิงเหล่านั้นคุ้มอาบัติได้. ถ้าคำว่า ตัวต่อตัว ในสิกขาบทแรกตกแน่ อธิบายนี้ก็ใช้ได้ที่นั้นด้วย. ฝ่ายหนึ่งยืน ฝ่ายหนึ่งนั่ง หรือยืนด้วยกันทั้ง ๒ ท่านว่าไม่เป็นอาบัติ แต่พึงรู้อธิบายดังนี้ :-

ยืนรับบาตร ผู้หญิงเขายืนใส่ก็ตาม นั่งใส่ก็ตาม ในที่ห่างคน อันเรียกว่าที่ลับหูได้ ในการเปิดเผยเช่นนี้ทำได้. อยู่ในที่กำลัง หรือในที่แจ้งตัวต่อตัวกับหญิง โดยอาการอันซ่อนเร้น แม้จะยืนเสียชื่อว่าไม่ต้องอาบัติก็จริงอยู่ แต่ความเสียหายอันจะเกิดเพราะต้องอาบัติเช่นนั้น ยังจะเกิดขึ้นได้เหมือนกัน เช่นนี้ไม่ควรทำ. ภิกษุผู้รู้จักรักษาอาจาระไม่ให้เป็นเหตุรังเกียจกินแหนง ท่านสรรเสริญว่า "อาจารสมฺปนฺโน" แปลว่า "ถึงพร้อมด้วยมรรยาท" เป็นคู่กับสำรวมในพระปาติโมกข์ แสดงไว้ในนิทเทสแห่งศีลของภิกษุ นี้ควรถือเป็นแบบอย่าง.

ภิกษุในเพ่งการลับ หรือนั่งส่งใจไปในอารมณ์อื่น แม้นั่งกับหญิง ท่านว่าไม่เป็นอาบัติ. ในคำต้นพึงเห็น เช่นภิกษุนั่งในห้องเรือนกับหญิงหลายคน มีชายอยู่เป็นเพื่อน แต่บางทีเขาออกไปจากห้อง ภิกษุห้ามไว้ไม่ทัน เช่นนี้เรียกว่าไม่เพ่งการลับ. ในคำหลัง

พึงรู้เช่นภิกษุนั่งอยู่ผู้เดียว มัวนึกอะไรอยู่ ไม่ทันรู้ตัว ผู้หญิงเข้ามาหา.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รับนิมนต์แล้ว มีภัตรอยู่แล้ว ไม่บอกลาภิกษุซึ่งมีอยู่ ถึงความเป็นผู้เที่ยวไปในสกุลทั้งหลาย ก่อนฉันก็ดี ทีหลังฉันก็ดี เว้นไว้แต่สมัย เป็นปาจิตตีย์ นี้สมัยในเรื่องนั้น คือคราวที่ถวายจีวร คราวที่ทำจีวร.

ตามความในนิทานต้นบัญญัติ ดูเหมือนจะถือเอาความว่า ข้อที่รับนิมนต์นั้น เป็นเหตุห้ามเที่ยวในที่อื่นในเวลาก่อนฉัน เวลาภายหลังแต่ฉันแล้ว ห้ามไม่ให้เข้าบ้าน เว้นไว้แต่สมัย ๒ อย่างนี้ กับภิกษุเจ็บไข้ จะต้องออกไปหายา เว้นไว้จะได้ลาภิกษุอื่น. แต่รูปความแห่งสิกขาบทไม่เป็นเช่นนั้น มีคำปริกัปคือ ก็ดี เข้าประกอบคำว่า ก่อนฉันและทีหลังฉันทั้ง ๒ แห่ง และการรับนิมนต์ฉัน คงเป็นเหตุเกี่ยวข้องในเรื่องนี้.

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ภิกษุรับนิมนต์ฉันไว้ ถูกห้ามไม่ให้เที่ยวไปที่อื่นในเวลาก่อนฉันนั้น คือเมื่อจะไปฉัน ห้ามมิให้เชือนไปในที่อื่นก่อน เพื่อจะกนไม่ให้ไปล่าหรือตามตัวไม่พบ ข้อที่ห้ามไม่ให้เที่ยวไปที่อื่น ภายหลังแต่ฉันแล้วนั้น คือกลับจากบ้านที่นิมนต์นั้นแล้ว ไม่ให้ถือเอาโอกาสที่รับนิมนต์นั้นเลยไปเที่ยวที่อื่นต่อไป. เมื่อมีกิจจำเป็นจะต้องทำใน ๒ อย่างนั้น อย่างใดอย่างหนึ่ง จึงให้บอกลาภิกษุไว้เป็นหลักฐาน สมัยทั้ง ๒ นั้น ก็เคยเป็นเวลาได้รับยกเว้นในสิกขาบททั้งหลายอื่นแล้ว.

หนทางจะต้องผ่านไปทางเรือนของผู้อื่น เดินไปตามทางนั้น ไม่นับว่าเชือนไปอื่น. ถ้าภิกษุไม่มี คืออยู่ผู้เดียว เมื่อมีกิจจำเป็นเกิดขึ้นไปได้. เพราะในสิกขาบทกล่าวถึงเฉพาะเที่ยวในสกุล ในคัมภีร์วิภังค์ท่านจึงว่า ไปสู่อารามอื่น ไปสู่ ที่อาศัยภิกษุณี ไปสู่ที่อยู่เดียรถีย์ ไม่เป็นอาบัติ แต่ในเรื่องเช่นนี้ที่ทำให้เสียผล ท่านเคยปรับเป็นอาบัติทุกกฏ ในที่นี้ก็อาจจะทำให้เสียผลได้เหมือนกัน แก้ว่าไม่เป็นอาบัตินั้นอย่างไรอยู่. แวะเรือนอันอยู่ตามทางเมื่อขากลับนับว่าไม่ได้เลยเที่ยวต่อไป ท่านอนุญาต ถ้ามีภิกษุ คงต้องบอกลาแท้ เพราะมีสิกขาบทอื่นอันให้ทำเช่นนั้น. ในการไปเรือนที่นิมนต์ฉัน ไม่มีปัญหาที่จะพึงยกขึ้นพูด.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า ภิกษุไม่ใช่ผู้อาพาธ พึงยินดีปวารณาด้วยปัจจัยเพียง ๔ เดือน เว้นไว้แต่ปวารณาอีก เว้นไว้แต่ปวารณาเป็นนิตย์ ถ้าเธอยินดียิ่งกว่านั้น เป็นปาจิตตีย์.

คำว่า ปัจจัยนั้น กล่าวโดยสามัญโวหาร เป็นชื่อสาธารณ์แต่จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสช แต่ในที่นี้ ในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า ได้แก่เภสัช เรียกว่าคิลานปัจจัย เหตุที่ทำให้แก้อย่างนี้ บางทีจะเป็นศัพท์ว่า มิใช่ผู้ไข้นั้นเอง. ข้าพเจ้าปรารถนาจะเข้าใจให้กว้างกว่านี้. การขอปัจจัยต่อคนปวารณาผู้มิใช่ญาติ แต่ไม่มีอนุญาตเป็นพิเศษในสิกขาบทนั้น ๆ เลย. ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ทรงอนุญาตให้ขอต่อผู้ปวารณาได้ด้วยสิกขาบทนี้เอง แต่ให้ขอได้เพียง ๔ เดือน เพื่อ

จะให้รู้จักประมาณ เว้นไว้แต่เขาปวารณาซ้ำ ขอได้ต่อไปอีก ๔ เดือน แต่ถ้าเอาปวารณาเป็นนิตย์ ขอได้ตลอดไป. เหตุไฉนจึงต้องกล่าวถึงภิกษุไม่ใช่ผู้อาพาธไว้ด้วยเล่า ? คำนั้นนำให้เข้าใจว่า ทรงอนุญาตภิกษุไข้ให้ขอได้เสมอไป. จริงอย่างนั้น ทรงอนุญาตให้ภิกษุไข้ขอบิณฑบาตได ในสิกขาบทอื่น ให้ขอเภสัชได้ ในนิทานต้นบัญญัติแห่งสิกขาบทก่อน ภิกษุผู้ไม่เจ็บไข้ จะขอทัพพสัมภาระมาทำเสนาสนะดังกล่าวถึงในสังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๖ ก็ได้แล้ว เหตุไฉนภิกษุไข้จะขอไม่ได้ คงยังขาดไม่มีในสิกขาบทอื่นแต่ขอจีวร.

คนปวารณานั้น แสดงโดยนัยอันกล่าวไว้ในคัมภีร์วิภังค์ มีเป็น ๔ คือ ปวารณากำหนดปัจจัย ๑ ปวารณากำหนดกาล ๑ ปวารณากำหนดทั้ง ๒ อย่าง ๑ ปวารณาไม่กำหนดทั้ง ๒ อย่าง ๑.

ปวารณากำหนดปัจจัยนั้น คือกำหนดชนิดของ เช่นจีวร หรือบิณฑบาต น้ำมันหรือน้ำผึ้ง หรือกำหนดจำนวนแห่งของ ผ้ากี่ผืน บิณฑบาตมีราคาเท่าไร เขาปวารณาปัจจัยชนิดไร มีประมาณเท่าไร ขอเขาได้ในกำหนด แต่เพราะไม่ได้กำหนดกาล พึงขอได้เพียง ๔ เดือน. ปวารณากำหนดกาลนั้น คือกำหนดน้อยกว่า ๔ เดือนก็ตาม มากกว่า ๔ เดือนก็ตาม พึงขอเขาได้ในกำหนดนั้น ไม่ต้องเอา ๔ เดือนเป็นเขตขั้น. ปวารณากำหนดทั้งของทั้งกาลนั้น พึงถือเอาอธิบายใน ๒ ข้อข้างต้นรวมกันเถิด. ปวารณาไม่กำหนดทั้งของทั้งกาลนั้น เช่นปวารณาว่า ต้องการด้วยสิ่งอะไรของจงบอก. หรือว่า ข้าพเจ้าปวารณาด้วยปัจจัย ๔ ดังนี้ เรียกว่าไม่กำหนดของ เขาไม่ต้อง

อ้างถึงกาลว่าจะให้ขอได้เพียงไร เรียกว่าไม่ได้กำหนดกาล เช่นนี้ ต้องการอะไรขอเขาได้ แต่พึงขอเพียง ๔ เดือนตามสิกขาบทนี้ ถ้าเขาปวารณาซ้ำอีก ขอได้เพียงคราวละ ๔ เดือน. ถ้าเขปวารณาเป็นนิตย์ขอได้เสมอไป.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ไปเพื่อจะดูเสนาอันยกออกแล้ว เว้นไว้แต่ปัจจัยมีอย่างนั้นเป็นรูป เป็นปาจิตตีย์.

เสนานั้น คือ กองทัพ ครั้งโบราณสงเคราะห์ด้วยพลช้าง พลม้า มลรถ พลเดิน แม้ในภายหลังจะเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างไร ก็เรียกว่าเสนาอยู่นั่นเอง. เสนาอันยกออกนั้น คือยกออกไปในการรบกับศัตรู เพื่อจะรุกหรือเพื่อจะรับ. ปัจจัยที่กล่าวไว้ในสิกขาบทนั้น ในนิทานต้นบัญญัติแสดงว่า ญาติของภิกษุเป็นไข้ เขาขอพบ แม้จะปรารภเหตุอื่นก็ได้ แต่การไปเป็นกรณียะ ไม่ใช่ไปดูเล่น. เสนายกมาทางอาราม หรือเดินสวนทางไปพบแลเห็น ไม่เป็นอาบัติ. มีอันตรายเกิดขึ้น เช่นถูกจับไปเป็นเชลย ไม่มีปัญหา.

สิกขาบทที่ ๙ ว่า ก็ถ้าปัจจัยบางอย่างเพื่อจะไปสู่เสนา มีแก่ภิกษุนั้น ภิกษุนั้นพึงอยู่ได้ในเสนาเพียง ๒-๓ คืน. ถ้าอยู่ยิ่งกว่านั้น เป็นปาจิตตีย์.

ปัจจัยนั้น พึงรู้ดังกล่าวในสิกขาบทก่อน.

วิธีนับคืนนั้น กำหนดเวลาพระอาทิตย์อัสดง ปรับเป็นอาบัติในวันที่ ๔ ต่อเมื่อตะวันตกแล้ว. อยู่เพียง ๓ วันแล้วกลับเสีย ภายหลังไปอยู่ได้อีก. มีเหตุจำเป็น เช่นเจ็บอยู่ในกองทัพ หรือเสนา

ถูกข้าศึกล้อม และมีเหตุขัดขวางอย่างอื่น ๆ อีก อยู่เกินกว่ากำหนดนั้นได้.

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า ถ้าภิกษุอยู่ในเสนา ๒-๓ คืน ไปสู่สนามรบก็ดี ไปสู่ที่พักพลก็ดี ไปสู่ที่จัดขนวนทัพก็ดี ไปดูหมู่อนึก คือช้าง ม้า รถ พลเดิน อันจัดเป็นกอง ๆ แล้วก็ดี เป็นปาจิตตีย์.

สุราปานวรรคที่ ๖

สิกขาบทที่ ๑ ว่า เป็นปาจิตตีย์ ในเพราะดื่มสุราและเมรัย.

ในที่นี้ควรรู้อธิบายว่า น้ำอันมีรสหวานเจืออยู่ทุกอย่าง ที่เป็นเอง เช่นน้ำตาลสด ที่เขาปรุงขึ้นก็ตาม เมื่อล่วงเวลาแล้ว รสหวานนั้นกลายเป็นรสเมา แรงหรืออ่อน ตามรสหวานที่เจืออยู่มาก หรือน้อย นี้เรียกว่าเมรัย เป็นของที่เขาทำด้วยหมักหรือดอง. เมรัยนั้นเขากลั่นสกัดเอาน้ำออกเพื่อให้รสเมาแรงขึ้น ตามแต่จะกำหนดว่าเท่าไรเป็นพอดี นี้เรียกสุรา. รวมทั้ง ๒ อย่างนั้น เรียกมัชชะ แปลว่า น้ำยังผู้ดื่มแล้วให้เมา ตัดสั้นว่า น้ำเมา. แต่ในสิกขาบทนี้เรียกตามประเภท ไม่เหมือนในที่อื่น. อาบัติในสิกขาบทนี้ ท่านว่าเป็นอจิตตกะ เพราะไม่มีคำบ่งเจตนา ไม่เหมือนในสิกขาบทของสามเณรและของคฤหัสถ์. ฝ่ายภิกษุ แม้สำคัญว่ามิใช่น้ำเมา ดื่มเข้าไป ก็คงเป็นอาบัติ. ของอันมิใช่น้ำเมา แต่มี สี กลิ่น รส ดุจน้ำเมา เช่นยาดองบางอย่าง ไม่เป็นวัตถุแห่งอาบัติ. น้ำเมาที่เจือในแกงในเนื้อหรือในของอื่น เพื่อชูรสหรือกันเสีย แต่เล็กน้อย ไม่ถึงกับเป็นเหตุเมา ชื่อว่าเป็นอัพโพหาริก ฉันหรือดื่มของเช่นนั้นไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า เป็นปาจิตตีย์ ในเพราะจี้ด้วยนิ้วมือ.

ในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า ภิกษุเป็นวัตถุแห่งปาจิตตีย์ อนุปสัมบันเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ แต่ในสิกขาบทกล่าวเป็นกลาง ไม่ไดระบุลงไปชัด. เพราะคำว่านิ้วมือ เอาของเนื่องด้วยกายจี้ ท่านปรับเพียงทุกกฏ. เมื่อตั้งเกณฑ์ว่า ของเนื่องด้วยกายเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ จี้บนผ้าท่านก็ปรับเป็นทุกกฏอย่างเดียวกัน ไม่ได้มุ่งความหัวเราะ มีกิจจับต้องกายของกันและกัน ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า เป็นปาจิตตีย์ ในเพราะธรรมคือหัวเราะในน้ำ.

ธรรมคือหัวเราะในน้ำนั้น หมายเอาเล่นน้ำ ในคัมภีร์วิภังค์ถือเอาน้ำพ้นข้อเท้าขึ้นไป เป็นวัตถุแห่งปาจิตตีย์ แต่ไม่สมกับแสดงประโยคไว้ว่า ดำลง ผุดขึ้น ว่ายไป เพราะน้ำพ้นข้อเท้า แต่ทำอย่างนั้นไม่ได้ก็มี. ข้าพเจ้าปรารถนาจะเข้าใจว่า น้ำลึกพอที่จะดำได้มิดตัว ลึกพอที่จะว่ายได้สะดวก จึงเป็นวัตถุของปาจิตตีย์. อนึ่ง การเล่นในเรือ ท่านกล่าวว่าเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ ถ้าเพ่งว่าเป็นประเภทหนึ่งจากการเล่นน้ำ ก็น่าจะเป็นเช่นนั้น แต่เป็นกิริยาที่จะต้องป้องกันมากกว่า และให้โทษได้มากกว่า ถ้าจะยกสิกขาบทนี้ขึ้นปรับก็ดูไม่มีอะไรขัดขวาง. เอามือวักน้ำ เอาเท้าแกว่งน้ำ เอาไม้ขีดน้ำ เอากระเบื้องปาน้ำเล่น ท่านกล่าวว่าเป็นทุกกฏ ชอบแล้ว. น้ำตื้นไม่ถึงกำหนดเป็นปาจิตตีย์ก็ดี น้ำในภาชนะก็ดี เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ. ภิกษุไม่ปรารถนาจะเล่น อาบน้ำโดยปกติ จะดำให้เปียกทั่วตัวก็ได้ มีกิจจะต้องทำในน้ำ ลงดำ ลงว่าย เพื่อจะทำกิจนั้นก็ได้. เรือล่ม

หรือคิดจะช่วยคนตกน้ำ ในอันตรายเช่นนี้ ไม่มีปัญหา.

สิกขาบทที่ ถ ว่า เป็นปาจิตตีย์ ในเพราะความไม่เอื้อเฟื้อ.

ในคัมภีร์วิภังค์แก้ความไม่เอื้อเฟื้อเป็น ๒ อย่าง ไม่เอื้อเฟื้อในบุคคล ๑ ไม่เอื้อเฟื้องในธรรม ๑. บุคคลนั้น มุ่งเอาผู้กล่าวสั่งสอนกล่าวเตือน. ธรรมนั้น มุ่งเอาบัญญัติและธรรมอันมิใช่บัญญัติ. ถ้าอุปสัมบันว่ากล่าวอยู่ด้วยบัญญัติ คือ ข้อพระวินัย แสดงความไม่เอื้อเฟื้อ ปรารภบุคคลก็ดี พระบัญญัติก็ดี ต้องปาจิตตีย์. ถ้าว่ากล่าวด้วยข้ออื่นจากพระบัญญัติ แม้ว่าผู้นั้นเป็นอุปสัมบัน ท่านว่าต้องเพียงทุกกฏ. อนุปสัมบัน ท่านกล่าวว่าเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ ท่านคงหมายเอาสามเณร แต่ไม่น่าจะปรารภถึงเลย. กล่าวชี้เหตุที่ประพฤติอย่างนั้น โดยนัยว่า ได้รับแนะนำสั่งสอนมาจากอาจารย์อย่างนั้น ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทนี้ ทรงบัญญัติไว้ เพื่อจะห้ามไม่ให้ภิกษุเป็นผู้ดื้อดึง ได้รับคำแนะนำหรือตักเตือนแล้ว ให้แสดงความเอื้อเฟื้อ ถือเอาแต่การที่ถูกเป็นประมาณ ไม่ให้หมิ่นบุคคลผู้พูด หรือข้อที่ยกขึ้นพูด ประพฤติเช่นนี้เป็นความดีงาม.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด หลอนภิกษุ เป็นปาจิตตีย์.

กิริยาว่าหลอนนั้น คือ พูดก็ดี แสดงอาการอย่างอื่นก็ดี ให้ตกใจกลัวผี. พูดขู่ให้ตกใจกลัวโจร กลัวสัตว์ร้าย ท่านนับเข้าในกิริยานี้เหมือนกัน. ผู้ถูกหลอน จะตกใจหรือไม่ตกใจ ไม่เป็นประมาณ. หลอนอุปสัมบัน ต้องปาจิตตีย์. หลอนอุปสัมบัน

ต้องทุกกฏ. ไม่ตั้งใจหลอน เล่าเรื่องปีศาจ บอกข่างโจร ข่าวสัตว์ร้าย ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ไม่ใช่ผู้อาพาธ มุ่งการผิงติดก็ดี ให้ติดก็ดี ซึ่งไฟ เว้นไว้แต่ปัจจัยมีอย่างนั้นเป็นรูป เป็นปาจิตตีย์.

คำว่าไม่ใช่ผู้อาพาธนั้น คือ ไม่ผิงไฟก็อยู่เป็นผาสุกได้. คำว่าปัจจัยมีอย่างนั้นเป็นรูปนั้น หมายเอาเหตุอย่างอื่นอันให้ต้องการติดไฟนอกจากการผิง เช่น ตามไฟเพื่อใช้แสงสว่างในกลางคืน และติดไฟต้มน้ำเป็นต้น. ในที่อื่น ทรงอนุญาตเรือนไฟเป็นที่อบกายอย่างวิธีเข้ากระโจม ซึ่งใช้อยู่ในเมืองเราแต่ก่อนมา. ในเรือนไฟนั้นใช้ไฟถ่าน ผิงได้ ทั้งภิกษุผู้อาพาธ ทั้งภิกษุผู้ไม่อาพาธ. แต่ในสิกขาบทนี้ ห้ามการผิงไฟ แย้งกันอยู่ ท่านจึงแก้ว่า ติดไฟเป็นเปลวผิง ต้องห้าม ติดไฟถ่านใช้ได้.

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า การห้ามผิงไฟในสิกขาบทนี้ เพื่อจะกันไฟไหม้กุฎีที่ทำด้วยไม้และมุงด้วยหญ้า การผิงในที่ทำไว้สำหรับ ซึ่งเรียกว่าเรือนไฟ ห่างจากอันตรายเช่นนั้น จึงได้ทรงพระอนุญาตสำเร็จความสันนิษฐานว่า ผิงในเรือนไฟ ไม่เป็นอาบัติ ผิงในที่อื่นนอกจากเรือนไฟ เป็นอาบัติ เว้นแต่ภิกษุผู้อาพาธ ไม่อาจเว้นจากผิงไฟได้. การติดไฟเพื่อกิจอย่างอื่น จำเป็นแท้ จึงได้รับยกเว้น.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ยังหย่อนกึ่งเดือน อาบน้ำเว้นไว้แต่สมัย เป็นปาจิตตีย์. นี้สมัยในเรื่องนั้น เดือนกึ่งท้ายฤดู

ร้อน เดือนต้นแห่งฤดูฝน ๒ เดือนกึ่งนี้ เป็นคราวร้อน เป็นคราวกระวนกระวาย คราวเจ็บไข้ คราวทำการงาน คราวไปทางไกล คราวฝนมากับพายุ นี้มัยในเรื่องนั้น.

สิกขาบทนี้ ท่านว่าเป็นประเทศบัญญัติ คือ ทรงตั้งไว้เฉพาะในมัธยมประเทศ จังหวัดกลางแห่งชมพูทวีป. เหตุต้นบัญบัตินั้น ในนิทานกล่าวว่า พระเจ้าพิมพิสาร ผู้ครองแคว้นมคธ จะเสด็จลงสนานพระเศียรเกล้าในแม่น้ำตโปทา พวกภิกษุไปอาบกีดขวางอยู่เสียจนค่ำ แต่ในที่อื่น ทรงอนุญาตให้อาบน้ำได้เป็นนิตย์ ในปัจจันตชนบทนอกเขตมัธยมประเทศ ตามความนิยมของพวกคนในชนบทเหล่านั้น อันถือว่าไม่อาบน้ำสกปรก. เรื่องห้ามอาบน้ำนี้แปลกมาก แม้ไม่เกี่ยวกับพวกเรา ผู้อยู่ในจังหวัดที่ได้อนุญาต ก็น่าจะคิดหาเหตุ. ธรรมเนียมของพราหมณ์ เขาอาบน้ำวันหนึ่งถึง ๓ ครั้ง ฝ่ายพวกภิกษุ ต่อกึ่งเดือนจึงอาบได้หนหนึ่ง มิโสมมนักหรือ ? ข้าพเจ้าเข้าใจไปว่า สิกขาบทนี้ จะบัญญัติเฉพาะประเทศที่อัตคัดน้ำ เฉพาะกาลที่กันดารน้ำ เช่น ในประเทศดอนในคราวฤดูแล้ง.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ได้จีวรมาใหม่ พึงถือเอาวัตถุสำหรับทำให้เสียสี ๓ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ของเขียว คราม็ได้ ตมก็ได้ ของดำคล้ำก็ได้. ถ้าภิกษุไม่ถือเอาวัตถุสำหรับทำให้เสียสี ๓ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง ใช้จีวรใหม่ เป็นปาจิตตีย์.

ความมุ่งหมายของสิกขาบทนี้ ในนิทานกับในตัวสิกขาบทเองแย้งกันอยู่. ในนิทาน ดูเหมือนทรงบัญญัติให้ทำเครื่องหมาย เพื่อ

จะได้จำได้ว่าของตน. ส่วนในตัวสิกขาบทเอง เพ่งความให้เสียสี อนุโลมตามลูขปฏิบัติ คือ ประพฤติปอน ใช้ของเศร้าหมอง. คำว่า ถือเอาวัตถุสำหรับทำให้เสียสี ๓ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ในอรรถกถา สอนให้จุดเป็นวงกลม ใหญ่เท่าแววตานกยูง เล็กเท่าหลังตัวเรือ เรียกว่าทำพินทุกัปปะ แปลว่าทำจุดกลมหรือดวงกลม ข้อที่ท่านสอนให้จุดเป็นวงกลมนั้น เช่นเดียวกับวิธีขีดแกงได้ อันคนเขียนหนังสือไม่เป็นใช้อยู่ ในเวลานั้น พวกพระก็คงไม่สันทัดเขียนหนังสือเหมือนกัน.

ภิกษุได้จีวรมาใหม่ ต้องทำหมายก่อน จึงนุ่งห่มได้ เมื่อทำไว้แล้ว รอยหายสูญไป ไม่ต้องทำใหม่. เอาผ้าอื่นเย็บติดกับจีวรที่ทำหมายแล้ว ไม่ต้อพินทุผ้าใหม่. เพราะในสิกขาบทไม่ได้ระบุไว้ว่าให้ทำได้แต่จุดหรือดวง ถ้าต้องการสำหรับให้เสียสี เอาของ ๓ อย่างนั้น อย่างใดอย่างหนึ่งป้ายเข้าก็ได้ ถ้าต้องการหมายให้จำได้ แม้หมายเป็นตัวอักษรก็จะได้ เพื่อจะให้สำเร็จประโยชน์ทั้ง ๒ ทาง ทำอย่างนั้นก็ได้เหมือนกัน. เรื่องนี้ตกมาถือเป็นพิธีเสียแล้ว จึงไม่มีใครนึก มัวขีดแกงไดดังสอนไว้ในอรรถกถาเรื่อยมา.

สิกขาบทที่ ๙ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด วิกัปจีวรเอง แก่ภิกษุก็ดี แก่ภิกษุณีก็ดี แก่นางสิกขมานาก็ดี แก่สามเณรก็ดี แก่นางสามเณรีก็ดี แล้วใช้สอย [จีวรนั้น] ไม่ให้เขาถอนก่อน เป็นปาจิตตีย์.

นางสามเณรีนั้น คือหญิงโดยมากอายุยังไม่ครบ ๒๐ รับบรรพชาในสำนักภิกษุณี ถือสิกขาบท ๑๐ เหมือนสามเณร. นาง

สิกขมานานั้น คือ นางสามเณรีนั่งเอง แต่อายุถึง ๑๘ แล้ว อีก ๒ ปี จะครบกำหนดอุปสมบท ภิกษุณีสงฆ์สวดให้สิกขาสมมติ คือยอมให้สมาทานสิกขาบท ๖ ประการ ตั้งแต่ ปาณาตปาตา เวรมณี จนถึง วิกาลโภชนา เวรมณี ไม่มีเวลาล่วงเลย ตลอด ๒ ปีเต็ม ถ้าล่วงข้อใดข้อหนึ่ง ต้องสมาทานตั้งต้นไปใหม่อีก ๒ ปี ต่อรักษาไม่ขาดเลยครบ ๒ ปีแล้ว ภิกษุณีสงฆ์จึงสมมติให้อุปสมบทได้ นางสิกขมานานี้ อยู่ในลำดับรองภิกษุณีลงมา เหนือสามเณรี.

วิกัปนั้น โดยความก็คือทำให้เป็นของ ๒ เจ้าของ. วิกัปมี ๒ คือวิกัปต่อหน้าและวิกัปลับหลัง. วิกัปต่อหน้านั้น คือ วิกัปต่อหน้าผู้รับ ว่าดังนี้ :- "อิมำ จีวรำ ตุยฺหำ วิกปฺเปมิ" แปลว่า "ข้าพเจ้าวิกัปจีวรผืนนี้แก่ท่าน." หลายผืนว่า "อิมานิ จีวรานิ " แทน "อิมำ จีวรำ" อยู่นอกหัตถบาสว่า "เอตำ" แทน "อิมำ" ว่า "เอตานิ" แทน "อิมานิ." วิกัปลับหลังนั้น คือ วิกัปให้สหธรรมิกรูปใดรูปหนึ่ง ผู้ไม่ได้อยู่เฉพาะหน้า เปล่งวาจาต่อหน้าสหธรรมิกรูปอื่นว่า "อิมำ จีวรำ อิตฺถนฺนามสฺส วิกปฺเปมิ" แปลว่า "ข้าพเจ้าวิกัปจีวรผืนนี้แก่สหธรรมมิกชื่อนี้" ถ้าวิกัปแก่ภิกษุ ต่างว่าชื่ออุตตระ ก็บอกชื่อว่า "อุตฺตรสฺส ภิกฺขุโน" หรือ "อายสฺมโต อุตฺตรสฺส" แทน "อิตฺถนฺนามสฺส" โดยสมควรแก่ผู้รับอ่อนกว่าหรือแก่กว่า. แต่ในคัมภีร์วิภังค์ท่านว่า วิกัปอย่างหลังนี้ ก็จัดว่าวิกัปต่อหน้า. ท่านแดสงวิกัปลับหลังนั้น เข้าใจยาก ท่วงทีดูเหมือนจะฝากภิกษุที่ ๒ ให้ช่วยวิกัปกับภิกษุที่ ๓ แต่พูดไปพูดมา

ก็ไม่พ้นจากวิกัปต่อหน้านั่นเอง คือทำพิธีเสร็จกันในระหว่าง ๒ รูป นั้น รูปที่ ๓ ไม่รู้ไม่เห็นด้วย.

จีวรที่วิกัปไว้แล้ว ผู้รับยังไม่ได้ถอน ห้ามไม่ให้ใช้สอยนุ่งห่ม ด้วยสิกขาบทนี้ ถอนแล้วจึงใช้ได้. คำถอนว่า "อิมํ จีวรํ มยฺหํ สนฺตกํ ปริภุญฺช วา วิสชฺเชหิ วา ยถาปจฺจยํ วา กโรหิ" ถ้าผู้ถอนอ่อนกว่า ว่าดังนี้ :- "อิมํ จีวรํ มยฺหํ สนฺตกํ ปริภุญฺชถ วา วิสชฺเชถ วา ยถาปจฺจยํ วา กโรถ" ความเดียวกัน เป็นแต่ใช้แสดงเคารพ แปลว่า "จีวรผืนนี้ของข้าพเจ้า ท่านจงใช้สอยก็ตาม จงสละก็ตาม จงทำตามปัจจัยก็ตาม." คำถอนลับหลัง ไม่เห็นน่าจะมี.

ในเรื่องวิกัปนี้ มติของพระอาจารย์ทั้งหลายต่างกัน บางอาจารย์เข้าใจว่า จีวรที่ถอนวิกัปแล้ว กลับเป็นอติเรกจีวรไปใหม่ บางอาจารย์เข้าใจว่า คงเป็น วิกัปปิตจีวรอยู่นั่งเอง พวกที่ถือว่าเป็นอติเรกจีวร ไม่เกิน ๑๐ วัน คงวิกัปอีกเสมอไป. พวกที่ถือว่าเป็นวิกัปปิตจีวรอยู่นั่นเอง วิกัปหนเดียวแล้ว ก็เป็นแล้วกัน ไม่วิกัปซ้ำ. พิจารณาตามปาฐะในสิกขาบท คำว่าไม่ถอนนั้น ดูเหมือนจะหมายความว่า ไม่ถอนจากวิกัป. ส่วนคำถอน ในคัมภีร์วิภังค์ผูกไว้เป็นคำถอนลับหลังว่า "เตสํ สนฺตกํ ปริภุญฺช วา ฯลฯ" แปลว่า "ท่านจงใช้สอยของเธอทั้งหลายก็ตาม ฯลฯ" ดูเหมือนแสดงว่าเธอทั้งหลายยังเป็นเจ้าของอยู่. คำถอนต่อหน้าที่ผู้ขึ้นตามนั้น ก็ยังไม่ปล่อยความเป็นเจ้าของเหมือนกัน. ความเข้าใจเสียว่า วิกัป ก็เป็นวินัยกรรม คือทำไปตามธรรมเนียม ไม่ได้เพ่งอรรถรส พิจารณ์

แต่พยัญชนะ จึงพาให้เข้าใจต่างกันไป. เพ่งถึงอรรถรส การวิกัปนั้น ก็คือทำให้เป็นของ ๒ เจ้าของ คำว่าถอนนั้น ในคราวแรก น่าจะหมายความว่า ถอนจากความเป็นเจ้าของ ตกมาเป็นอติเรกจีวรจริง แต่เมื่อความเข้าใจของทั้ง ๒ รูปนั้นว่า เป็นของวิกัป ยังมีอยู่ คำถอนนั้น ก็เป็นเหมือนคำอนุญาตให้ใช้สอยเป็นต้นนั่นเอง ไม่น่าจะมีอำนาจลบล้างความเป็นของกลางนั้นได้. เพียงเท่านี้ ก็ลงสันนิษฐานได้ว่า ถ้าผู้รับวิกัปถอนจากความเป็นเจ้าของ จีวรที่วิกัปไว้นั้นเป็นอติเรกจีวรไปใหม่ ถ้าเป็นแต่อนุญาตให้ใช้สอยเป็นต้น คงเป็นวิกัปปิตจีวรอยู่นั่นเอง. หากจะมีผู้พูดสอดเข้ามาว่า ถ้าไม่ปล่อยจากความเป็นเจ้าของ ชื่อว่าไม่เป็นอันถอน. คำนี้ชอบอยู่ ถึงอย่างนั้น ใช้สอยจีวรที่ผู้รับวิกัปอนุญาตไว้ ยังนับเข้าในฐานว่า ใช้สอยด้วยวิสาสะได้อยู่ ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ซ่อนก็ดี ให้ซ่อนก็ดี ซึ่งบาตรก็ดี จีวรก็ดี ผ้าปูนั่งก็ดี กล่องเข็มก็ดี ประคตเอวก็ดี แห่งภิกษุ โดยที่สุดแม้หมายจะหัวเราะ เป็นปาจิตตีย์.

เพราะในสิกขาบทระบุบริขาร ซ่อนบริขารอื่น จึงเป็นทุกกฏ. ซ่อนบริขารของอนุปสัมบัน เป็นทุกกฏอย่างเดียว. ไม่ได้หมายจะล้อเล่น เห็นของวางไว้ไม่ดี ช่วยเก็บไว้ให้ ไม่เป็นอาบัติ.

สัปปาณวรรคที่ ๗

สิกขาบทที่ ๑ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด แกล้งพรากสัตว์จากชีวิต

เป็นปาจิตตีย์.

สัตว์ในที่นี้ เรียกในบาลีว่า "ปาโณ" แปลว่า "อินทรีย์อันมีปราณ คือลมหายใจและความเป็นอยู่" ในที่นี้ หมายเอาสัตว์ดิรัจฉานชนิดใหญ่เล็ก เป็นวัตถุแห่งปาจิตตีย์เสมอกันหมด. เพราะมีสิกขาบทบัญญัติไว้เฉพาะเรื่องดังนี้ ในตติยปาราชิกสิกขาบทจึงไม่ได้กล่าวว่า เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ โดยอนุโลมกันลงมา.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รู้อยู่ บริโภคน้ำมีตัวสัตว์ เป็นปาจิตตีย์.

ดื่มกินก็ดี อาบก็ดี ใช้สอยอย่างอื่นก็ดี นับว่าบริโภคทั้งนั้น.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รู้อยู่ พื้นอธิกรณ์ที่ทำเสร็จแล้วตามธรรม เพื่อทำอีก เป็นปาจิตตีย์.

เรื่องที่เกิดขึ้นแล้ว จะต้องจัดต้องทำ เรียกว่าอธิกรณ์. ท่านแจกประเภทเป็น ๔ คือ วิวาท ได้แก่การเถียงกัน ปรารภพระธรรมวินัย เรียกวิวาทาธิกรณ์ นี้จะต้องได้รับชี้ขาดว่าถูกว่าผิด. ความโจทหากันด้วยอาบัติ เรียกอนุวาทาธิกรณ์ นี้จะต้องได้รับวินิจฉัยว่าจริงหรือไม่จริง. กิริยาที่ต้องอาบัติหรือถูกปรับอาบัติ เรียกอาปัตตาธิกรณ์ นี้จะต้องทำคืน คือทำให้พ้นโทษ. กิจธุระที่สงฆ์จะพึงทำ เช่นให้อุปสมบท เรียกกิจจาธิกรณ์ นี้จะต้องทำให้สำเร็จ. เมื่ออธิกรณ์เหล่านี้อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น สงฆ์ก็ดี บุคคลก็ดี ได้จัดได้ทำสำเร็จโดยชอบแล้ว คือทำโดยควรแก่เหตุผล หรือได้ทำถูกต้องตามแบบอย่างแล้ว ภิกษุใด รู้อยู่ ถือว่าเป็นอิสระ ฟื้นเอาขึ้นทำใหม่

ต้องปาจิตตีย์ เว้นไว้แต่เข้าใจว่ากรรมที่ทำนั้น ไม่เป็นธรรม.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รู้อยู่ ปิดอาบัติชั่วหยาบของภิกษุ เป็นปาจิตตีย์.

อาบัติชั่วหยาบนั้น ในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า ได้แก่ปาราชิก ๔ และสังฆาทิเสส ๑๓, แต่ในอรรถกถาว่า ได้แก่สังฆาทิเสสอย่างเดียว คำว่า ของภิกษุนั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่า หมายเอาตลอดผู้ปฏิญญาว่าเป็นภิกษุ. ถ้าเข้าใจแคบเฉพาะสังฆาทิเสส ต่างว่าภิกษุรู้อยู่ว่า ภิกษุผู้สหายของตนต้องปาราชิกแล้ว แต่ยังปฏิญญาว่าเป็นภิกษุอยู่ ไม่เป็นผู้เห็นแต่พระธรรมวินัยเพียงไรนัก ปิดความเรื่องนี้เสีย จะยกเอาบทอะไรขึ้นปรับโทษเธอ ข้าพเจ้าเห็นว่า ยกสิกขาบทนี้ขึ้นปรับได้. ในสังฆาทิเสสสิกขาที่ ๘ อันว่าด้วยโจทอาบัติปาราชิกไม่มีมูลนั้น ในวิภังค์ของสิกขาบทนั้นแก้ว่า ถ้าบุคคลไม่บริสุทธ์ คือต้องปาราชิกแล้ว แต่ตนสำคัญว่าบริสุทธ์ โจทด้วยปาราชิกอื่นอันไม่มีมูล ผู้โจทต้องสังฆาทิเสสเหมือนกัน. นี้เป็นตัวอย่างจะพึงเอามาเทียมในที่นี้ว่า คำว่าของภิกษุนั้น หมายความตลอดถึงผู้ปฏิญญาว่าเป็นภิกษุ. ไม่ตั้งใจจะปิด แต่มีเหตุ ก็ไม่ได้บอกผู้ใดผู้หนึ่ง ไม่เป็นอาบัติ. ถ้าคิดเห็นว่า บอกไปผลจะร้ายกว่าที่นิ่งเสีย แล้วไม่บอก ในคัมภีร์วิภังค์ท่านอนุญาต เมื่อเพ่งถึงเจตนา ก็หวังจะป้องกันผลอันร้ายกว่าต่างหาก ไม่จัดว่าปิด.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รู้อยู่ ยังบุคคลมีปีหย่อน ๒๐ ให้อุปสมบท บุคคลนั้นไม่เป็นอุปสัมบันด้วย ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น

ถูกติเตียนด้วย นี้เป็นปาจิตตีย์ในเรื่องนั้น.

มีอธิบายว่า ภิกษุทั้งหลาย รู้อยู่ เข้าประชุมเป็นสงฆ์ ยังบุคคลอายุหย่อน ๒๐ ให้อุปสมบท อุปัชฌายะต้องปาจิตตีย์ ภิกษุนอกจากนั้นต้องทุกกฏ. บุคคลผู้อุปสมบทนั้น ไม่เป็นภิกษุ ต้องถือว่าเป็นสามเณรตามเดิม.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รู้อยู่ ชักชวนแล้ว เดินทางไกลสายเดียวกัน กับพวกเกวียนพวกต่างผู้เป็นโจร โดยที่สุดแม้สิ้นระยะบ้านหนึ่ง เป็นปาจิตตีย์.

พวกเกวียนพวกต่างผู้เป็นโจรนั้น คือพวกคนค้าขาย ผู้ลักซ่อนของต้องห้ามเข้ามา เช่นในบัดนี้ ลอบเอาฝิ่นเถื่อนเข้ามา หรือซ่อนของควรเสียค่าภาษี. ในคัมภีร์วิภังค์ แก้ตลอดมาถึงพวกโจร ผู้ทำโจรกรรมมาหยก ๆ ก็ดี ไม่ได้ทำดังนั้นก็ดี. คำนี้ชอบ เพราะเดินทางร่วมกัน ไม่พ้นไปจากโทษอันจะพึงมี.

ระยะบ้านหนึ่งนั้น ท่านกำหนดชั่วไก่บินถึง แต่ในที่คนอยู่คบคั่งน่าจะต้องกำหนดตามเครื่องกำหนดที่มีอยู่โดยปกติ อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นกำหนดเอาตามเจ้าของเป็นต้น. ในป่าหาบ้านมิได้ ท่านกำหนดกึ่งโยชน์เป็นเขต. ไม่ได้ชัดชวนกันไป ต่างคนต่างเดิน แม้ในทางสายเดียวกัน ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ชักชวนแล้ว เดินทางไกลสายเดียวกันกับมาตุคาม โดยที่สุดแม้สิ้นระยะบ้านหนึ่ง เป็นปาจิตตีย์.

มาตุคามในที่นี้ ท่านแก้ว่า หญิงมนุษย์รู้เดียงสา. ในสิกขาบทนี้ ไม่มีคำว่า รู้อยู่ เป็นมาตามความมุ่งหมายเดิม หรือตกเสียเมื่อครั้งไร ข้าพเจ้าไม่แน่ใจ แต่เพราะขาดบทนี้ ท่านจึงแก้ว่าอาบัติในสิกขาบทนี้เป็นอจิตตกะ. อธิบายนอกจากนี้ เหมือนในสิกขาบทก่อน.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด กล่าวอย่างนี้ว่า ข้าพเจ้ารู้ถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว โดยประการว่า เป็นธรรมทำอันตรายได้อย่างไร ธรรมนั้น หากอาจทำอันตรายแก่ผู้เสพได้ [จริง] ไม่. ภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านอย่าได้พูดอย่างนั้น ท่านอย่าได้กล่าวตู่พระผู้มีพระภาคเจ้า การกล่าวตู่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ดีดอก พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ได้ตรัสอย่างนั้นเลย แน่ะเธอ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสธรรมอันทำอันตรายไว้โดยบรรยายเป็นอันมาก ก็แลธรรมนั้น อาจทำอันตรายแก่ผู้เสพได้ [จริง]. และภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลาย ว่ากล่าวอยู่อย่างนั้น ขืนถืออย่างนั้นแล ภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลาย พึงสวดประกาศห้ามจนหนที่ ๓ เพื่อสละการนั้นเสีย. ถ้าเธอถูกสวดประกาศห้ามอยู่จนหนที่ ๒ สละการนั้นเสีย การสละได้ดั่งนี้ นั่นเป็นดี ถ้าไม่สละ เป็นปาจิตตีย์.

สิกขาบทที่ ๙ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รู้อยู่ กินร่วมก็ดี อยู่ร่วมก็ดี สำเร็จการนอนด้วยกันก็ดี กับภิกษุผู้กล่าวอย่างนั้น ยังไม่ได้ทำธรรมอันสมควร ยังไม่ได้สละทิฏฐินั้น เป็นปาจิตตีย์.

การกินร่วมนั้น หมายความว่าคบหา. ในคัมภีร์วิภังค์แจกไว้เป็น ๒ คือ คบหากันในทางอามิส ได้แก่ให้หรือรับอามิส เรียก

อามิสสมโภค ๑ คบหากันในทางเรียนธรรม ได้แก่บอกธรรมให้เธอ หรือขอเรียนจากเธอ เรียกว่าธรรมสมโภค ๑. อยู่ร่วมนั้น คือทำอุโบสถก็ดี ปวารณาก็ดี สังฆกรรมก็ดี กับเธอ. สำเร็จการนอนด้วยกันนั้น คือเหยียดกายร่วมกัน ในที่มีหลังคาเดียวกัน. เหล่านี้เป็นประโยคแห่งปาจิตตีย์ แต่ละอย่าง ๆ.

อธิบายความแห่ง ๒ สิกขาบทนี้ว่า หากจะมีภิกษุอวดดี คัดค้านพระธรรมวินัยว่าไม่ถูก อันเป็นเหตุเกิดแก่งแย่งขึ้นในหมู่ เป็นหน้าที่ของภิกษุทั้งหลายจะต้องห้ามปราม เพื่อสละการนั้นเสีย. ให้ทำโดยละม่อมละไม่ก่อน คือว่ากล่าวแนะนำตักเตือน ถ้ายังขืนถือรั้นอยู่เช่นนั้น มีพระพุทธานุญาตให้สงฆ์สวดประกาศห้ามด้วยอาณาสงฆ์ ถ้าไม่ฟัง ชื่อว่าเป็นผู้อันสงฆ์ยกเสียแล้วจากการเข้าสมาคม เรียกว่า "อุกฺขิตฺตโก." ภิกษุผู้ถูกยกเช่นนี้ ภิกษุอื่นคบหาร่วมกินร่วมนอนไม่ได้ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ผู้ทำ. แต่การยกขึ้นเช่นนั้น เป็นเพียงชั่วคราว ถ้าเธอสมาคมกับภิกษุอื่นไม่ได้ กลับทำดี สละทิฏฐินั้นเสีย สงฆ์สวดประกาศระงับโทษ ยอมให้เข้าสมาคมอีกได้. สิขาบทหลังห้ามการสมาคมกับภิกษุนั้น ตลอดเวลาที่ยังขืนถืออยู่อย่างนั้น.

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า ถ้าแม้สมณุทเทสกล่าวอย่างนี้ว่า ข้าพเจ้ารู้ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว โดยประการที่ตรัสว่าเป็นธรรมทำอันตรายได้อย่างไร ธรรมนั้น หาอาจทำอันตรายแก่ผู้เสพได้ [จริง] ไม่. สมณุทเทสนั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงว่ากล่าวอย่างนี้ว่า สมณุทเทส เธออย่าได้พูดอย่างนั้น เธออย่าได้กล่าวตู่

พระผู้มีพระภาคเจ้า การกล่าวตู่พระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ดีดอก พระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ได้ตรัสอย่างนั้นเลย แน่ะสมณุทเทส เธอ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสธรรมทำอันตรายไว้โดยบรรยายเป็นอันมาก ก็แล ธรรมเหล่านั้น อาจทำอันตรายแก่ผู้เสพได้ [จริง]. และสมณุทเทสนั้น อันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่อย่างนั้น ขืนถืออย่างนั้นเทียว สมณุทเทสนั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงว่ากล่าวอย่างนี้ว่า แน่ะสมณุทเทส เธออย่างอ้างพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นว่า เป็นพระศาสดาของเธอตั้งแต่วันนี้ไป และพวกสมณุทเทสอื่น ย่อมได้การนอนร่วมเพียง ๒-๓ คืนกันภิกษุทั้งหลายอันใด แม้กิริยาที่ได้การนอนร่วมนั้น ไม่มีแก่เธอ เจ้าคนเสีย เจ้าจงไปเสีย เจ้าจงฉิบหายเสีย. และภิกษุใดรู้อยู่ เกลี้ยกล่อมสมณุทเทสผู้ถูกให้ฉิบหายเสียอย่างนั้นแล้วก็ดี ให้อุปัฏฐากก็ดี กินร่วมก็ดี สำเร็จการนอนร่วมก็ดี เป็นปาจิตตีย์.

อธิบายความแห่งสิกขาบทนี้ ต่ออนุสนธิจากสิกขาบทก่อนว่า ถ้าสมณุทเทสคือสามเณร กล่าวคัดค้านพระธรรมวินัยอย่างนั้น ภิกษุทั้งหลายห้ามปรามไม่ฟัง จะสวดประกาศยกจากสมาคมเหมือนอย่างทำแก่ภิกษุไม่ได้ จึงมีพระพุทธานุญาตให้นาสนะเสีย และห้ามไม่ได้ภิกษุเอามาเลี้ยงไว้ ปรับโทษแก่ผู้ฝ่าฝืน เป็นปาจิตตีย์.

สหธรรมิกวรรคที่ ๘

สิกขาบทที่ ๑ ว่า ภิกษุใด อันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่โดยชอบธรรม กล่าวอย่างนี้ว่า แน่ะเธอ ฉันจักยังไม่ศึกษาในสิกขาบทนี้กว่าจะได้ถามภิกษุอื่นผู้ฉลาดผู้ทรงวินัย เป็นปาจิตตีย์. อันภิกษุ

ศึกษาอยู่ ควรรู้ถึง ควรสอบถาม ควรตริตรอง นี้เป็นสามีจิกรรม ในเรื่องนั้น.

พระบัญญัติและผู้ว่ากล่าวเป็นอุปสัมบันประกอบกัน เป็นวัตถุแห่งปาจิตตีย์. ธรรมอันมิใช่พระบัญญัติก็ดี อนุปสัมบันก็ดี เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด เมื่อมีใครสวดปาติโมกข์อยู่ กล่าวอย่างนี้ว่า ประโยชน์อะไรด้วยสิกขาบทเล็กน้อยเหล่านี้ ที่สวดขึ้นแล้ว ช่างเป็นไปเพื่อความรำคาญ เพื่อความลำบาก เพื่อความยุ่งยิ่งนี่กระไร เป็นปาจิตตีย์ เพราะก่นสิกขาบท.

ไม่ปรารถนาจะก่น พูดตามเหตุที่ปรารภถึง ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด เมื่อปกติโมกข์สวดอยู่ทุกกึ่งเดือน กล่าวอย่างนี้ว่า ฉันเพิ่งรู้เดี๋ยวนี้เองว่า เออ ธรรมแม้นี้ก็มาแล้วในสูตร เนื่องแล้วในสูตร มาสู่อุทเทส [คือการสวด] ทุกกึ่งเดือน. ถ้าภิกษุทั้งหลายอื่น รู้จักภิกษุนั้นว่า ภิกษุนี้ เคยนั่งเมื่อปกติโมกข์กำลังสวดอยู่ ๒-๓ คราวมาแล้ว กล่าวอะไรอีก ความพ้นด้วยอาการที่ไม่รู้ หามีแก่ภิกษุนั้นไม่ พึงปรับเธอตามธรรมด้วยอาบัติที่ต้องในเรื่องนั้น และพึงยกความหลงขึ้นแก่เธอเพิ่มอีกว่า แน่ะเธอ ไม่ใช่ลาภของเธอ เธอได้ไม่ดีแล้ว ด้วยเหตุว่า เมื่อปาติโมกข์กำลังสวดอยู่ เธอหาทำในใจให้สำเร็จประโยชน์ดีไม่. นี้เป็นปาจิตตีย์ในความเป็นผู้แสร้งทำหลงนั้น.

อธิบายความแห่งสิกขาบทนี้ว่า ภิกษุใด เคยฟังปาติโมกข์อัน

สวดอยู่ในวันอุโบสถทุกกึ่งเดือน อย่างน้อย ๒-๓ คราวมาแล้ว เมื่อสวดถึงสิกขาบทที่ตนล่วง ปรารถนาจะแก้ตัว แกล้งไขสือว่า เพิ่งได้ยินในบัดนี้เองว่า ธรรมเช่นนั้น ๆ เป็นข้อห้ามมาในปาติโมกข์ ซึ่งเรียกว่าสูตรในที่นี้ เพราะเป็นหลักสิกขาบท เธอคงต้องอาบัติตามวัตถุที่ทำส่วนหนึ่งแล้ว ไม่พ้นได้ด้วยอำนาจทำไขสือ ส่วนเพราะทำไขสือนั้น ให้ภิกษุผู้รู้เท่า สวดประกาศความข้อนั้น ยกโทษเธอเพิ่มขึ้นอีก ตั้งแต่สวดประกาศแล้วไป ยังขืนทำไขสืออยู่อย่างนั้นอีก ต้องปาจิตตีย์ เพราะสิกขาบทนี้เพิ่มขึ้นอีกส่วนหนึ่ง. กิริยาที่สวดประกาศยกโทษว่า แสร้งทำหลงดังนี้ เรียกโมหาโรปนกรรม ยังไม่เคยฟังปาติโมกข์พิสดารเลยก็ดี หรือเคยฟังพิสดาร แต่ไม่ถึง ๒-๓ คราวก็ดี หรือไม่ปรารถนาจะแสร้งทำนอง ไม่ใช่ผู้ที่สงฆ์จะลงโมหาโรปน-กรรม.

ตามอธิบายนี้พึงรู้ว่า พวกภิกษุในครั้งนั้น ฟังปาติโมกข์เข้าใจกัน ในทุกวันนี้ จะถือเอาอย่างนั้นไม่ได้.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด โกรธ น้อยใจ ให้ประหารแก่ภิกษุ เป็นปาจิตตีย์.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด โกรธ น้อยใจ เงื้อหอก คือฝ่ามือขึ้นแก่ภิกษุ เป็นปาจิตตีย์.

การให้ประหารนั้น ให้ด้วยกาย ด้วยของเนื่องด้วยกาย หรือด้วยของที่โยนไป จัดว่าให้ประหารทั้งนั้น ทำแห่ภิกษุ ต้องปาจิตตีย์ เพราะสิกขาบทที่ ๔. ไม่ใช่แต่ให้ประหาร เพียงเงื้อมือทำท่าดังจะให้

ประหารเท่านั้น ก็ต้องปาจิตตีย์เหมือนกัน ด้วยสิกขาบทที่ ๕. ในอรรถกถากล่าวว่า ปรารถนาจะทำให้เสียโฉม เชือดตัดหูหรือจมูกแห่งอุปสัมบัน ต้องเพียงทุกกฏ. คำนี้ท่านกล่าวไว้ด้วยไม่ทันพิจารณาให้รอบคอบ เพ่งแต่เพียงว่าให้ประหาร คือตี การทำให้เสียโฉมเช่นนั้น เพราะตัดหรือเชือด. แต่อันที่จริง การตัดหรือเชือดนั้น หรือฟันก็ตาม มือต้องจับศัสตรา จัดว่าให้ประหารด้วยของเนื่องด้วยกาย และผลที่ผู้ต้องประหารได้รับนั้น ก็กลับร้ายกว่าถูกตีเสียอีก จะปรับโทษที่เบากว่าอย่างไรได้. อีกข้อหนึ่ง ภิกษุโกรธ หมายเพียงจะทำท่าขู่พอให้ตกใจ ไม่ได้คิดจะประหารจริง ครั้นเงื้อมือขึ้นแล้ว พลั้งให้ประหารลงไปแก่ภิกษุ แม้อวัยวะมีมือเป็นต้นแตกหักไป พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า เป็นทุกกฏอย่างเดียว เพราะไม่ปรารถนาจะประหาร. คำนี้ก็กล่าวไว้เพราะขาดวิจารณ์เหมือนกัน เพราะมุ่งแต่เพียงว่า ผิดเจตนา. แต่เพียงเงือดเงื้อขึ้นเท่านั้น ก็สมเจตนาแล้ว ปรับปาจิตตีย์ได้ด้วยสิกขาบทที่ ๕, เมื่อพิจารณาถึงอาการที่ทำเพียงโกรธและให้ประหารแก่อุปสัมบัน ก็ปรับเป็นปาจิตตีย์ ด้วยสิกขาบทที่ ๔ ได้แล้ว ไม่น่าจะถามด้วยว่า ควรจะปรับด้วยสกขาบทไหน เพราะอาการที่ทำถึงที่สุดนั้น เป็นประหาร. อนุปสัมบันเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ. ในอรรถกถากล่าวว่า สงเคราะห์สัตว์ดิรัจฉานเข้าด้วย. ข้อนี้ใช้ได้ เพราะแสดงความดุร้ายแก่สัตว์ดิรัจฉาน มีสุนัขและแมวเป็นต้น ย่อมเป็นการละสังวร. อาบัติในสิกขาบทที่ ๔ น่าจะเห็นว่า เป็นสาณัตติกะ คือใช้ผู้อื่นให้ตีเขา ก็ต้องอาบัติ

เหมือนกัน ในอรรถกถาท่านเทียบด้วยปฐมปาราชิก อย่างไรอยู่ ชะรอยจะเพ่งว่า ในสิกขาบทกล่าวเฉพาะทำเอง. ส่วนในอทินนาทาน สิกขาบท ก็กล่าวเฉพาะทำเองเหมือนกัน เหตุไฉนอาบัติจึงเป็น สาณัตติกะ เพราะสำเร็จเป็นโจรกรรมได้เท่ากัน. ในสิกขาบทนี้ ใช้ผู้อื่นทำ ก็สำเร็จเป็นให้ประหารเหมือนกัน จึงเห็นควรเทียบด้วย อทินนาทานสิกขาบท. ส่วนอาบัติในสิกขาบทที่ ๕ นั้น เพ่งกิริยา ที่เป็นไปโดยปกติ จะเป็นอนาณัตติกะได้อยู่ เพราะการเงื้อดเงื้อมือ ไปด้วยกำลังโกรธ มีปกติจะต้องทำเอง. อันผู้หนึ่งสั่งคนที่ ๒ ให้ ไปทำท่าดังจะให้ประหารแก่คนที่ ๓ แต่กำชับว่า อย่าทำลงไปจริงนะ เป็นแต่จะทำขู่ให้ตกใจ หากจะมีได้บางคราว ก็ยังต้องพิจารณา ถึงความโกรธอีก คนกำลังโกรธอยู่ จะมีความคิดสั่งได้เช่นนั้น หรือ ? อนึ่ง ในอรรถกถาท่านกล่าวสมุฏฐานแห่งสิกขาบทที่ ๔ เทียบ ด้วยปฐมปาราชิก แปลว่า จัดอาบัติในสิกขาบทที่ ๔ เป็นสจิตตกะ แย้งกับวิภังค์เอง ที่แก้เป็นติกปาจิตตีย์ ในสิกขาบทที่ ๒ ไม่มีอะไร บ่งว่าเป็นสจิตตกะเลย. ในคัมภีร์วิภังค์แก้ไว้ว่า ถูกคนอื่นเข้ามา เบียดเบียน ปรารถนาจะพ้น ให้ประหารก็ดี เงื้อดเงื้อมือก็ดี ไม่เป็น อาบัติ. กิริยานี้ เรียกในบัดนี้ว่า ต่อสู้เพื่อจะป้องกันตัว. คำนี้ กล่าวชอบ ถูกทางที่ควรจะเป็น. ถ้าจะอ้างหลัก ก็เพราะความโกรธ และน้อยใจไม่ปรากฏในขณะนั้น ไม่ต้องด้วยลักษณะให้ประหารใน สิกขาบท. การให้ประหารในสิกขาบทเพื่อให้สมแค้น การให้ประหาร ที่กล่าวถึงนี้ เพื่อจะป้องกันตัว.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด กำจัด (คือโจท) ภิกษุด้วยอาบัติสังฆาทิเสสหามูลมิได้ เป็นปาจิตตีย์.

การโจทด้วยอาบัติสังฆาทเสสไม่มีมูลนี้ อนุโลมตามโจทอาบัติปาราชิก น่าจะปรับด้วยอาบัติถุลลัจจัย แต่เพราะมีสิกขาบทนี้ จึงต้องปรับด้วยปาจิตตีย์. ในคัมภีร์วิภังค์กล่าวว่า โจทอุปสัมบันด้วยเสียอาจาระอย่างอื่น ไม่ถึงอาบัติสังฆาทิเสส ต้องทุกกฏ. ไม่ทันพิจารณา ก็น่าจะเห็นความเป็นเช่นนั้น เพราะลดจากปาจิตตีย์ก็ต้องเป็นทุกกฏ ครั้งพิจารณาละเอียดลงไป การโจทเช่นนี้ เป็นมุสาวาทอยู่ในตัว. พูดมุสาพล่อย ๆ ไม่ได้ให้ร้ายแก่ผู้หนึ่ง ยังต้องปาจิตตีย์ พูดมุสาใส่ความเขา กลับต้องอาบัติเบาลงมากกว่า ดูอย่างไรอยู่. มติของข้าพเจ้าว่า เพราะมีสิกขาบทอื่นปรับโทษแรงกว่าอยู่แล้ว แจกแบ่งโทษดังนั้นไม่ได้ ต้องปรับด้วยปาจิตตีย์ ในมุสาวาทสิกขาบท เช่นเดียวกับมีสิกขาบทนี้อยู่ แจกแบ่งโทษจากอาบัติสังฆาทิเสส เพราะโจทด้วยปาราชิกไม่มีมูล ลงมาหาถุลลัจจัยไม่ได้ฉะนั้น.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด แกล้งก่อนความรำคาญแก่ภิกษุ ด้วยหมายว่า ด้วยเช่นนี้ ความไม่ผาสุกจักมีแก่เธอ แม้ครู่หนึ่ง ทำความหมายอย่างนี้เท่านั้นแลให้เป็นปัจจัย หาใช่อย่างอื่นไม่ เป็นปาจิตตีย์.

คำว่า แกล้งก่อความรำคาญนั้น ในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า ปรารภพระบัญญัติ. มีคนบางคน มีปกติมักหนักอกหนักใจ ปรารภเรื่อง

ราวอะไรต่าง ๆ ท่านสงเคราะห์เข้าไว้ในพวกวิตกจริต. ภิกษุที่เป็นคนเช่นนี้ มีใครมาพูดปรารภเหตุการณ์ อันขัดต่อพระบัญญัติ และไม่สามารถจะรู้ได้ เช่นกล่าวว่า ในเวลาท่านอุปสมบท อย่างไรจะรู้ได้ว่า กรรมนั้นพร้อมด้วยสมบัติทุกประการ ถ้าบกพร่องไป มิเป็นอันไม่ได้อุปสมบทหรือ ? เพียงเท่านี้ จะถือเอามาเป็นเหตุหนักอกหนักใจ และได้ความร้อนใจเพียงไร. ภิกษุผู้ไม่ตั้งอยู่ในสังวร มุ่งแต่ความสนุก ไม่นึกถึงความทุกข์ของเพื่อนกัน เก็บเอาข้อเช่นนั้นเข้าไปพูดให้ฟัง ท่านปรับด้วยอาบัติปาจิตตีย์ในสิกขาบทนี้. ไม่ได้แกล้วจะก่อความรำคาญ พูดแนะนำตามเหตุ เช่น อุปสมบทเมื่ออายุพอหวุดหวิด แนะให้ทำเสียให้มั่นเป็นต้น ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด เมื่อภิกษุทั้งหลายเกิดหมางกัน เกิดทะเลาะกัน ถึงการวิวาทกัน ยืนแอบฟัง ด้วยหมายว่า จักได้ฟังคำที่เธอพูดกัน ทำความหมายอย่างนี้เท่านั้นแลให้เป็นปัจจัย หาใช่อย่างอื่นไม่ เป็นปาจิตตีย์.

ข้อว่าเมื่อภิกษุเกิดหมางกัน เกิดทะเลาะกัน วิวาทกันนั้น ตนเกี่ยวข้องด้วยก็ตาม ไม่เกี่ยวข้องด้วยก็ตาม ห้ามไม่ให้เข้าไปแอบเพื่อจะฟังความ และเก็บเอามาเป็นเครื่องโต้เถียง หรือหาโทษใส่กัน หรือเป็นเครื่องมือสำหรับจะได้ยุยง เพื่อเธอจะได้แตกกัน ตนจะได้เข้าสนิทสนม. กิริยาที่แอบฟังความนี้ โลกถือว่าเป็นการเลวทรามที่สุด จนคนสอดแนมรับจ้างสืบความลับของคนทั้งหลาย ถึงยังต้องใช้อยู่ เขาก็ไม่นิยมว่าเป็นคนดี ไม่มีใครจะไว้ใจคนเช่นนั้น. พระ

ศาสดาทรงเล็งเห็นเหตุนี้แล้ว จึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ เพื่อป้องกันไว้ง แม้ไม่ได้มุ่งจะแอบฟัง เผอิญเดินผ่านไปโดยทางที่เขานั่งพูดอยู่ และรู้ว่าเป็นความงุบงิบ เขาปิดตน ท่านสอนให้แสดงอาการเป็นต้น ว่ากระแอมหรือไอ เพื่อเขาจะได้รู้ว่าตนผ่านไปทางนั้น. คำที่ว่า ทำอย่างนั้นแลให้เป็นปัจจัย หาใช่อย่างอื่นไม่นั้น ให้สันนิษฐานว่า แอบฟังอันไม่มีโทษ ไม่ทรงห้าม. ตัวอย่าง ภิกษุสนทนากันด้วยธรรมวินัย หรือวินิจฉัยอธิกรณ์ ตนไม่ใช่ผู้จะเข้าชุมนุมในที่นั้นด้วย นั่งฟังอยู่ในเอาเทศหนึ่ง เช่นนี้ไม่เป็นอาบัติ มีธุระจะจับภิกษุประพฤติอัชฌาจาร แอบฟังเธอนั่งพูดกับหญิงสองต่อสอง ไม่เป็นอาบัติเหมือนกัน.

สิกขาบทที่ ๙ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ให้ฉันทะเพื่อกรรมอันเป็นธรรมแล้ว ถึงธรรมคือความบ่นว่าในภายหลัง เป็นปาจิตตีย์.

มีอธิบายว่า กรรมอันสงฆ์จะพึงทำนั้น ต้องทำด้วยความพร้อมเพรียง ภิกษุผู้อยู่ในเขตชุมนุมซึ่งเรียกว่าสีมา มีสิทธิที่จะเข้าในที่ประชุมสงฆ์ หรือในอันจะให้ฉันทะคือความยอมให้ทำกิจนั้น ถ้าสงฆ์วันภิกษุบางรูปเสีย ไม่เชิญเข้าชุมนุม หรือไม่ขอฉันทะของเธอไปทำกิจนั้น ดังนี้ชื่อว่าทำกรรมเป็นพวก กรรมนั้นใช้ไม่ได้. ในสิกขาบทนี้กล่าวถึงภิกษุให้ฉันทะอย่างนั้น เพื่อกรรมอันเป็นธรรมแล้ว ภายหลังรู้ว่าสงฆ์ทำไม่ถูกใจตนและบ่นว่า ถ้ากรรมนั้นสงฆ์ทำเป็นธรรมแล้ว ต้องปาจิตตีย์. ท่านกล่าวว่า อาบัติเป็นสจิตตกะ แต่ไม่มีอะไรบ่งให้รู้ความข้อนี้. ถ้ากรรมที่สงฆ์ทำนั้นไม่ถูกธรรม

บ่นว่า ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด เมื่อเรื่องอันจะพึงวินิจฉัยยังเป็นไปอยู่ในสงฆ์ ไม่ให้ฉันทะแล้ว ลุกจากอาสนะหลีกไปเสีย เป็นปาจิตตีย์.

อธิบายต่อจากสิกขาบทก่อนว่า ภิกษุผู้เข้าไปชุมนุมสงฆ์แล้ว เมื่อสงฆ์ยังกำลังทำกิจค้างอยู่ ปรารถนาจะให้เสียกรรม ไม่ให้ฉันทะก่อน ลุกไปเสียเฉย ๆ พอละจากหัตถบาส ต้องปาจิตตีย์. ท่านกล่าวว่าอาบัติเป็นสจิตตกะเหมือนกัน แต่ไม่มีอะไรบ่งอย่างเดียวกัน. เห็นสงฆ์ทำกรรมไม่เป็นธรรมก็ดี เห็นว่าจะเกิดวิวาทกันขึ้นก็ดี หลีกไปเสียไม่เป็นอาบัติ ไม่ได้ตั้งใจจะทำกรรมให้เสีย ปวดอุจจาระปัสสาวะ ไม่ทันจะให้ฉันทะ หลีกไปด้วยคิดว่าจะกลับมาอีก หรือไม่สบายขึ้น จะนั่งต่อไปไม่ได้ก็ดี มีธุระอันจะพึงทำแก่ภิกษุไข้ เช่นถึงเวลาให้ฉันยา ให้ฉันทะแล้วหลีกไปก็ดี ไม่เป็นอาบัติเหมือนกัน.

สิกขาบทที่ ๑๑ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด [พร้อมใจ] ด้วยสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน ให้จีวร [แก่ภิกษุ] แล้ว ภายหลังถึงธรรมคือบ่นว่าภิกษุทั้งหลายน้อมลาภจะสงฆ์ไปตามชอบใจ เป็นปาจิตตีย์.

มีอธิบายว่า เมื่อลาภเกิดขึ้นแก่สงฆ์ แต่เป็นของน้อย ไม่พอจะแจกให้ทั่วกัน มีธรรมเนียมว่า ถ้าเป็นบิณฑบาตหรือเภสัช อันจะเก็บไว้ไม่ได้ เช่นนี้แจกตามลำดับผลัดกันไป ถ้าเป็นของที่จะเก็บไว้ได้เช่นจีวร ก็เก็บไว้กว่าจะได้มาพอแจกกันคราวหนึ่ง จึงแจกให้ได้ทั่วกัน ถ้าเหลือเศษหรือได้น้อยไม่พอจะดำดังนั้น สงฆ์อปโลกน์กัน ยกให้แก่ภิกษุที่ทำกิจสงฆ์ เป็นต้นว่าผู้จัดเสนาสนะและผู้แจก

ของ. ในสิกขาบทนี้ กล่าวถึงสงฆ์ให้จีวรแก่ภิกษุรูปหนึ่งด้วยอาการอย่างนี้. ในสิกขาบทกล่าวจีวร ท่านจึงแก้ว่า ให้บริขารอื่นแล้วบ่นว่า ต้องทุกกฏ. ความแห่งสิกขาบท น่าจะตกบทสัมปทานการก คือภิกษุผู้รับให้. ในคัมภีร์วิภังค์ท่านแก้ว่า ภิกษุผู้ได้รับสมมติ เป็นวัตถุแห่งปาจิตตีย์, ภิกษุผู้ไม่ได้รับสมมติ และอนุปสัมบัน เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ. บางทีบทนั้นจะตกทีหลัง ตั้งแต่รจนาคัมภีร์วิภังค์แล้วมา.

สิกขาบทที่ ๑๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รู้อยู่ น้อยลาภที่เขาน้อมไปจะถวายสงฆ์มาเพื่อบุคคล เป็นปาจิตตีย์.

อธิบายทั้งปวง พึงรู้โดยนัยอันกล่าวแล้วในสิกขาบทว่าด้วยน้อมลาภมาเพื่อตน ในที่สุดแห่งปัตตวรรค.

รตนวรรคที่ ๙

สิกขาบทที่ ๑ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ไม่ได้รับบอกก่อน ก้าวล่วงธรณีเข้าไป ในห้อง ของพระราชาผู้กษัตริย์ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว ที่พระราชายังไม่เสด็จออก ที่รัตนะยังไม่ออก เป็นปาจิตตีย์.

คำว่า ของพระราชาผู้กษัตริย์ได้รับมูรธาภิเษกแล้วนั้น กล่าวตามประเพณีของบ้านเมือง. เขาแบ่งคนเป็น ๔ เหล่า คือ กษัตริย์ผู้ป้องกันบ้านเมืองเหล่า ๑ พราหมณ์ ผู้ฝึกสอนเหล่า ๑ แพศย์ ผู้ค้าขายเหล่า ๑ ศูทร ผู้เป็นลูกจ้างเหล่า ๑. พวกกษัตริย์และพวกพราหมณ์จัดเป็นพวกมีสกุล. คนในพวกนั้น สมสู่กันในพวกของตนเอง เช่น

ผู้เป็นกษัตริย์ ก็คงหานางกษัตรีเป็นคู่ พราหมณ์ก็คงหานางพราหมณีเป็นคู่ ไม่สมสู่ด้วยหญิงในสกุลที่ต่ำลงมา. เชื้อสายที่สืบลงมาจากท่านผู้เป็นเทือกเถาได้ ๗ ชั่ว ไม่ปะปน ถือว่าเป็นคนมีสกุลอย่างสูงในพวกของตน. พวกกษัตริย์นั้น ตรงกับพวกเจ้า มีหัวหน้าในพวกของตน มียศเป็นพระราชาผู้ครองแผ่นดิน. เมื่อกษัตริย์ผู้หนึ่งจะรับยศนั้น มีพิธีสมมติด้วยหลั่งน้ำลงบนพระเศียร หรือด้วยให้สงสนานทั่วพระองค์ตั้งแต่พระเศียรลงมา อย่างใดอย่างหนึ่ง เรียกว่ามูรธาภิเษก ครั้งได้รับสมมติอย่างนี้แล้ว จัดว่าเป็นพระราชาเต็มที่. ในสิกขาบทนี้ กล่าวถึงพระราชาชาติกษัตริย์ผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้วอย่างนั้น เพื่อจะแสดงว่าไม่หมายเอากษัตริย์เป็นเพียงชั้นเจ้า ไม่พึงเข้าใจว่า หมายเอากษัตริย์ที่สืบเนื่องไม่ลักลั่นมา ๗ ชั่ว. แม้หากจะเป็นกษัตริย์เพิ่งตั้งพระวงศ์ใหม่และรับสมมติโดยวิธีอื่น ก็นับว่าเป็นพระ-ราชาในสิกขาบทนี้.

บทว่า ที่รัตนะยังไม่ออกนั้น บาลีแห่งสิกขาบทนี้ เรียกพระมเหษีว่ารัตนะ พระมเหษีอันเป็นคู่ควรแก่พระราชา จัดว่าเป็นรัตนะประการหนึ่ง สงเคราะห์เข้าในรัตนะ ๗ ของพระเจ้าจักรพรรดิราช และคำว่า "อิตฺถี ภณฺฑานมุตฺตมำ" แปลว่า "สตรีเป็นสูงสุดแห่งภัณฑะทั้งหลาย" ก็หมายว่าเป็นรัตนะนั่นเอง. ในสิกขาบทนี้ ดูเหมือนมีบทตกอยู่แห่งหนึ่ง คือห้องหรือตำหนัก ในคัมภีร์วิภังค์กล่าวว่า ตำหนักที่ผทม และแก้ต่อไปว่า ในที่ใดที่หนึ่งก็ตาม ที่แต่งพระที่ผทมของพระราชาไว้ โดยที่สุดแม้วงด้วยม่าน.

ถ้าสิกขาบทที่ ๓ แห่งจาริตตวรรค[๑] ห้ามไม่ให้เข้านั่งแทรกแซงในสกุลที่มีแต่สามีกับภรรยา สิกขาบทนี้ ก็ไม่จำเป็นจะต้องบัญญัติซ้ำ ข้าพเจ้าจึงเห็นความว่า สิกขาบทโน้นห้ามการนั่งแทรกแซงในเวลาเขาบริโภคอาหาร.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด เก็บเอาก็ดี ให้เก็บเอาก็ดี ซึ่งรัตนะก็ดี ซึ่งของสมมติว่ารัตนะก็ดี เว้นไว้แต่วัดที่อยู่ก็ดี ในที่อยู่พักก็ดี เป็นปาจิตตีย์. และภิกษุเก็บเอาก็ดี ให้เก็บเอาก็ดี ซึ่งรัตนะก็ดี ซึ่งของที่สมมติว่ารัตนะก็ดี ในวัดที่อยู่ก็ดี ในที่อยู่พักก็ดี แล้วพึงเก็บไว้ด้วยหมายว่า ของผู้ใด ผู้นั้นจะได้เอาไป นี้เป็นสามีจิกรรมในเรื่องนั้น.

รัตนะนั้น ได้แก่ทองเงินและเพชรพลอย ของที่สมมติว่ารัตนะนั้น คือไม่ใช่ของที่เป็นตัวรัตนะแท้ เป็นของทำเทียม เช่น ของรูปพรรษอันชุบทองชุบเงิน และของเครื่องประดับ เช่น ฝังพลอยหุงหมายความตลอดมาถึงเครื่องใช้สอยของคนทั่วไป. ของเหล่านี้ ตกอยู่ในที่อื่นนอกจากวัดและที่พัก ห้ามไม่ให้ภิกษุเก็บเอา ด้วยถือว่าเป็นของเก็บได้ก็ตาม ด้วยหมายจะให้เจ้าของก็ตาม เพราะการเก็บของเช่นนี้ มีทางจะต้องสำนอง อาจถูกสงสัยในโจรกรรมก็ได้. คนมักง่าย มักถือว่าเป็นลาภ แต่เป็นการเสียอยู่. ธรรมเนียมบ้านเมืองในบัดนี้ ผู้เก็บของตกได้ ต้องเอาไปมอบแก่เจ้าหน้าที่ในกองรักษา. ภิกษุฝ่ายสิกขาบทนี้ ต้องปาจิตตีย์. ในอรรถกถากล่าวว่า

๑. อเจลกวรรค.

ถ้าของนั้นเป็นนิสสัคคิยวัตถุ ต้องนิสัคคิยปาจิตตีย์. ถ้าภิกษุไม่ต้องสำนองเพราะของนั้นต่อไป ก็ชอบอยู่ ถ้ายังจะต้องสำนอง เห็นต้องปรับด้วยสิกขาบทนี้. ถ้าของเช่นนั้นตกในวัดที่อยู่ก็ดี ในที่พักอยู่ก็ดี ไม่เก็บไว้ หายไป ไม่เป็นความดีความงามแก่เจ้าถิ่น อาจถูกสงสัยว่าเอาเสียก็ได้ จึงทรงพระอนุญาตให้เก็บไว้ให้เจ้าของ. รัตนะอันเป็นอนามาส ก็ชื่อว่าได้รับอนุญาตเป็นพิเศษ เพื่อจะถือได้ หากมีใครมาตามเอาว่า เป็นเจ้าของ อย่าพึงให้ไปโดยง่าย ผิดตัวจะต้องสำนองเหมือนกัน พึงไล่เลียงให้เชื่อได้ก่อนจึงให้. ในคัมภีร์วิภังค์แนะไว้ว่า ให้กำหนดจำรูป หรือเครื่องหมายอย่างอื่นไว้ ถ้ามีใครมาตามเอา พึงสอบถาม ถ้าเขาบอกรูปหรือเครื่องหมายถูกต้อง จึงให้ ถ้าบอกไม่ถูก พึงบอกให้เขาหาเอาเอง. จะหลีกไปจากอาวาสนั้น พึงมอบไว้ในมือคฤหบดีผู้สมควร. คำแนะนำนี้กล่าวชอบเป็นหลักฐาน. ของตกอยู่ในอารามหรือที่พัก ภิกษุไม่เก็บไว้ ชื่อว่าละกิจวัตร ท่านปรับอาบัติทุกกฏ.

ในสิกขาบทนี้ พระอรรถกถาจารย์ สงเคราะห์การรับของฝากของคฤหัสถ์เก็บไว้ด้วย อธิบายตามเค้านี้มากมาย. การรับของฝากของคฤหัสถ์เก็บไว้นั้น บางคราวก็นำมาซึ่งความเสียหายได้เหมือนกัน แม้อย่างนั้น ก็ต่างประเภทจากการเก็บของตก เห็นจัดเข้าพวกกันไม่ได้.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ไม่อำลาภิกษุผู้มีอยู่แล้ว เข้า

ไปสู่บ้านในเวลาวิกาล เว้นไว้แต่กิจรีบ [คือธุระร้อน] มีอย่างนั้นเป็นรูป เป็นปาจิตตีย์.

เวลาวิกาลในสิกขาบทนี้ น่าจะหมายเอาเวลาค่ำ เพราะสิกขาบทห้ามการเที่ยวในสกุล ในจาริตตวรรค[๑] กล่าวเวลาบ่ายว่าปัจฉาภัตร และในที่นี้ ก็ห้ามการเที่ยวกลางคืนนั่นเอง แต่ในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า ตั้งแต่เที่ยงแล้วจนถึงอรุณใหม่ เหมือนในสิกขาบทที่ห้ามฉันอาหารในเวลาวิกาล ในโภชนวรรค. กิจรีบมีตัวอย่างดังท่านแสดงไว้ เช่น ภิกษุถูกงูกัด แม้เหตุอย่างอื่น เช่น ภิกษุอาพาธอันจะถึงความสิ้นชีวิตได้โดยรวดเร็ว จะรีบเข้าไปหายา หรือไปตามหมอ หรือเกิดไฟไหม้ขึ้นข้างวัด จะรีบไปพาคนมาช่วยระวัง ก็สงเคราะห์เข้าในกิจรีบนี้ได้. อยู่รูปเดียว ไม่มีภิกษุอื่นในวัด ไปได้. เข้าบ้านในกาล ไม่ต้องอำลาเพราะสิกขาบทนี้. เข้าในวิกาลแต่อำลาแล้ว หรือเพราะกิจรีบ ไม่เป็นอาบัติ. เดินไปตามทางอันผ่านบ้านไม่ได้แวะ และไปสู่อารามอื่น ไม่ห้าม.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ให้ทำกล่องเข็ม แล้วด้วยกระดูกก็ดี แล้วด้วยงาก็ดี แล้วด้วยเขาก็ดี เป็นปาจิตตีย์ ที่ให้ต่อยเสีย.

นิทานต้นบัญญัติกล่าวว่า ภิกษุเกิดเล่นกล่องเข็มกันขึ้น จึงได้ทรงบัญญัติห้าม เพื่อจะตัดการรบกวนช่างกลึง เพราะเหตุนั้น สิกขาบทนี้ จึงเป็นบัญญัติเฉพาะเรื่อง. ให้ทำเอง เป็นปาจิตตีย์

๑. ในจาริตตสิกขาบทที่ ๖ แห่งอเจลกวรรค.

ต้องต่อยกล่องเข็มนั้นให้แตกเสียก่อน จึงแสดงอาบัติได้ ปาจิตตีย์ชนิดนี้ เรียกเภทนาปาจิตตีย์ มีสิกขาบทเดียวเท่านี้. ได้กล่องเข็มเช่นนั้น อันคนอื่นทำไว้แล้วมาใช้สอยเป็นกล่องเข็ม ต้องทุกกฏ. เพราะในสิกขาบทกล่าวถึงกล่องเข็มอย่างเดียว ของอื่นเช่นลูกดุม ลูกถวิน ตะบันไฟ กลักยาตา ไม้ป้ายยาตา และอื่น ๆ ท่านอนุญาต แต่พึงเข้าใจว่า ไม่ใช่ของที่เล่นฮือกัน ถ้าทำขึ้นในเวลาที่เล่นฮือกัน อนุโลมตามต้นบัญญัติ ไม่พ้นจากทุกกฏกระมัง.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุผู้ให้ทำเตียงก็ดี ตั่งก็ดี ใหม่ พึงทำให้มีเท้าเพียง ๘ นิ้ว ด้วยนิ้วสุคต เว้นไว้แต่แม่แคร่เบื้องต่ำ เธอทำให้ล่วงประมาณนั้นไป เป็นปาจิตตีย์ ที่ให้ตัดเสีย.

เตียงนั้น เป็นของที่ทำยาวพอนอนได้. ตั่งนั้น เป็นของที่ทำสั้นไม่พอจะนอน ใช้เป็นที่นั่ง ตรงกับม้า. ทำเองก็ดี ให้ทำก็ดี ให้ล่วงประมาณ ต้องปาจิตตีย์ ต้องตัดเท้าเตียงเท้าตั่ง ซึ่งเกินประมาณนั้นเสียก่อน จึงแสดงอาบัติได้. ปาจิตตีย์ชนิดนี้ เรียกว่าเฉทนก-ปาจิตตีย์ มีหลายสิกขาบท นอกจากนี้ กล่าวถึงผ้าทั้งนั้น. ได้ของที่เขาทำเกินประมาณไว้มา ใช้สอยนั่งนอนทั้งอย่างนั้น ต้องทุกกฏ. ตัดเท้าให้ได้ประมาณเสียก่อน ใช้ได้. ส่วนม้า ๔ เหลี่ยมพอเฉพาะก้นนั่ง เรียกว่า อาสันทิ และตั่งมีพนัก ๓ ด้าน ตรงกับเก้าอี้มีแขน เรียกสัตตังคะ เป็นของที่ทรงอนุญาตไว้แผนกหนึ่ง และตั่งมีพนักด้านเดียว ตรงกับเก้าอี้ไปมีแขน เรียกปัญจังคะ เป็นของอนุโลมสัตตังคะ มีเท้าสูงกว่าประมาณ ก็ใช้ได้.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ให้ทำเตียงก็ดี ตั่งก็ดี เป็นของหุ้มนุ่น (คือยัดนุ่น) เป็นปาจิตตีย์ ที่ให้รื้อเสีย.

คำว่า นุ่นนั้น หมายเอาของที่เป็นปุย เกิดจากต้นไม้ เกิดจากเถาวัลย์ แม้ดอกหญ้าเลา แม้ฝ้าย ก็นับเข้าในนี้. เตียงตั่งหุ้มนุ่นนั้น พึงเห็นดังเก้าอี้เบาะ.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า อนึ่ง ภิกษุผู้ให้ทำผ้าสำหรับนั่ง พึงให้ทำให้ได้ประมาณ. นี้ประมาณในคำนั้น โดยยาว ๒ คืบ โดยกว้างคืบครึ่ง ชายคืบหนึ่ง ด้วยคืบสุคต. เธอทำให้ล่วงประมาณนั้นไป เป็นปาจิตตีย์ ที่ให้ตัดเสีย.

ผ้าสำหรับนั่งนี้ เรียกชื่อตามบาลีว่า นิสีทนะ ทรงอนุญาตเป็นบริขารพิเศษ อธิฐานไว้ได้ผืนหนึ่ง. ในสิกขาบทนี้ มีกำหนดประมาณ เดิม ยาว ๒ คืบ กว้างคืบครึ่ง ภายหลัง ภิกษุอ้วนโตนั่งไม่พอ ทรงอนุญาตเพิ่มชายอีกคืบหนึ่ง. เพราะคำว่า คืบหนึ่ง เฉย ๆ ไม่มีด้านยาวหรือด้านกว้าง จึงพาให้นักวินัยสันนิษฐานต่างกัน. ข้าพเจ้าจะยกไว้กล่าวถึงในหมวดบริขารบริโภคในเล่ม ๒. ถ้าเพ่งว่า ชายนั้น ทรงอนุญาตให้ต่อ เพื่อจะได้พอนั่ง ก็น่าจะเข้าใจว่า ให้ต่อด้านไหน แต่ถ้ากำหนดประมาณแห่งชายให้เกินคืบหนึ่ง ๔ เหลี่ยม ก็เป็นข้อน่าจะดำริอยู่. อธิบายพึงรู้โดยนัยอันกล่าวแล้วในสิกขาบทที่ ๕.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า อนึ่ง ภิกษุผู้ให้ทำผ้าปิดฝี พึงทำให้ได้ประมาณ. นี้ประมาณในคำนั้น โดยยาว ๔ คืบ โดยกว้าง ๒ คืบ

ด้วยคืบสุคต. เธอให้ล่วงประมาณนั้นไป เป็นปาจิตตีย์ ที่ให้ตัดเสีย.

ผ้าสำหรับปิดฝีนั้น ทรงอนุญาตเป็นบริขารพิเศษ อธิษฐานใช้ได้ชั่วคราว อาพาธเป็นเม็ดยอด เช่นฝีดาษ สุกใส หิด ตะมอย หรือเป็นพุพอง อันมีหนอง มีน้ำเหลืองเปรอะเปื้อน. มีจำกัดประมาณไว้ในสิกขาบทนี้.

สิกขาบทที่ ๙ ว่า อนึ่ง ภิกษุให้ทำผ้าอาบน้ำฝน พึงให้ทำให้ได้ประมาณ. นี้ประมาณในคำนั้น โดยยาว ๖ คืบ โดยกว้าง ๒ คืบครึ่ง ด้วยคืบสุคต. เธอทำให้ล่วงประมาณนั้น เป็นปาจิตตีย์ มีอันให้ตัวเสีย.

เรื่องผ้าอาบน้ำฝนนั้น ได้กล่าวแล้วในสิกขาบทที่ ๔ แห่งปัตต-วรรค อันว่าด้วยการแสวงหาและทำนุ่ง.

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ให้ทำจีวรมีประมาณเท่าสุคตจีวรหรือยิ่งกว่า เป็นปาจิตตีย์ มีอันให้ตัดเสีย. นี้ประมาณแห่งสุคตจีวรของพระสุคต ในคำนั้น โดยยาว ๙ คืบ โดยกว้าง ๖ คืบด้วยคืบพระสุคต.

อนุมานตามส่วนนี้ สำเร็จสันนิษฐานว่า ในครั้งก่อนคงใช้จีวรเล็ก ขนาดผ้าห่มหนาวชนิดใหญ่หน่อย, ข้าพเจ้าจักงดไว้กล่าวในบริขารบริโภคในเล่ม ๒.

สรูปข้อห้ามในกัณฑ์นี้

การละเมิดข้อห้ามในกัณฑ์นี้ ให้ต้องอาบัติปาจิตตีย์เสมอกัน

แม้อย่างนั้น ความเสียยังยิ่งหย่อนกว่ากัน มีฉันของไม่ได้ประเคน กับพูดมุสาเป็นตัวอย่าง ภิกษุผู้ไม่ได้พิจารณาให้แจ้งอรรถรสนี้ ที่สะเพร่า ก็จะสำคัญเห็นว่าล่วงได้ทั้งนั้น ไม่เสียหายเพียงไร ที่เคร่งก็จะถือเป็นสำคัญไปทุกอย่าง จนเสียความสะดวก ข้าพเจ้าปรารถนาจะให้ผู้ศึกษาวินัยหยั่งเห็นอรรถรส โดยถ่องแท้ จะได้ปฏิบัติให้สำเร็จประโยชน์จริง ๆ จึงแสดงข้อห้ามในกัณฑ์นี้ จัดเป็นหมวดตามความเสียหนักเบาอย่างไร วางไว้พอเป็นตัวอย่าง เพื่อเป็นทางสันนิษฐานดังต่อไปนี้ :-

๑. ข้ออันทำให้เป็นคนเลว คือ กล่าวมุสา กล่าวส่อเสียด ดื่มสุราเมรัย โจทด้วยสังฆาทิเสสไม่มีมูล.

๒. ข้อแสดงความดุร้าย คือ กล่าววาจาเสียดแทงให้เจ็บใจ ให้ประหาร เงื้อมือทำอาการดุจเช่นนั้น ฆ่าสัตว์ดิรัจฉาน.

๓. ข้ออันทำให้เสียหาย คือ ประจานความชั่วของกันและกัน ปิดความชั่วของกันและกัน นั่งในที่ลับกับหญิงสองต่อสอง นอนร่วมในเขตกับหญิง เดินทางกับพ่อค้าผู้ซ่อนเอาของต้องห้ามเข้ามา เดินทางกับหญิง แอบฟังความของผู้อื่น เห็นของตกถือเอาเป็นของเก็บได้.

๔. ข้ออันส่อความซุกซน คือ เล่นจี้ เล่นน้ำ หลอนภิกษุ ซ่อนของเพื่อล้อเล่น พูดเย้าให้เกิดรำคาญ.

๕. ข้ออันทำให้เสียกิริยา คือ รับนิมนต์ฉันไว้ก่อนแล้วไปฉันในที่นิมนต์ทีหลัง ไม่แบ่งขนมที่เขาถวายมามากแก่ภิกษุอื่น เข้า

ไปนั่งแทรกแซงในสกุลที่เขากำลังบริโภคอาหาร รับปวารณาเกินกำหนด บริโภคจีวรซึ่งวิกัปไว้อันยังไม่ได้ถอน น้อมลาภที่เขาจะถวายสงฆ์มาเพื่อบุคคล ติเตียนภิกษุเจ้าหน้าที่ผู้ทำกิจสงฆ์ ไม่เอื้อเฟื้อในพระวินัย ให้ฉันทะเพื่อกรรมอันเป็นธรรมแล้วบ่นว่าเมื่อภายหลัง คุ้ยอธิกรณ์ขึ้นทำใหม่ เมื่อสงฆ์กำลังวินิจฉัยกิจการอยู่ ไม่ให้ฉันทะลุกไปเสีย พร้อมใจกับสงฆ์ให้จีวรแก่ภิกษุรูปหนึ่งแล้วบ่นว่าเมื่อภายหลัง.

๖. ข้ออันส่อความสะเพร่า คือ เอาเสนาสนะของสงฆ์ไปตั้งใช้ในที่แจ้งแล้วไม่เก็บ เอาที่นอนปูไว้ในวิหารของสงฆ์ให้กีดที่ เอาน้ำมีตัวสัตว์เทรดหญ้ารดดิน บริโภคน้ำมีตัวสัตว์.

๗. ข้อที่ล่วงแล้วให้เสียธรรมเนียมของภิกษุ คือ นอนร่วมกับอนุปสัมบัน ขุดดิน พรากภูตคาม ฉันคณโภชนะ ห้ามโภชนะแล้วกลับฉันอีก ฉันอาหารในวิกาล ฉันอาหารเป็นสันนิธิ ฉันของไม่ได้รับประเคน ขอโภชนะอันประณีต ไม่เจ็บและผิงไฟ นุ่งห่มผ้าไม่ได้ทำพินทุ ไม่บอกลาก่อนเข้าบ้านในวิกาล ทำกล่องเข็มงา ทำเตียงตั่งมีเท้าสูงกว่าประมาณ ทำเตียงตั่งหุ้มนุ่น ทำจีวรและผ้าบริขาบางอย่างให้ล่วงประมาณ.

พระศาสดาทรงบัญญัติสิกขาบท เพื่อจะป้องกันโทษเหล่านี้ และนำความดีความงามมาแก่สาวก.

กัณฑ์ที่ ๘

ปาฏิเทสนียะ

ศัพท์นี้ เป็นชื่อของอาบัติ แปลว่า จะพึงแสดงคืน เป็นชื่อของสิกขาบท แปลว่า ปรับด้วยอาบัติปาฏิเทสนียะ มี ๔ สิกขาบท.

สิกขาบทที่ ๑ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รับของเคี้ยวก็ดี ของฉันก็ดี ด้วยมือของตน จากมือของนางภิกษุณีผู้มิใช่ญาติ ผู้เข้าไปแล้วสู่ละแวกบ้าน เคี้ยวก็ดี ฉันก็ดี อันภิกษุนั้นพึงแสดงคืนว่า แน่ะเธอ ฉันต้องธรรมที่น่าติ ไม่เป็นสบาย ควรจะแสดงคืน ฉันแสดงคืนธรรมนั้น.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย รับนิมนต์ฉันอยู่ในสกุล. ถ้าภิกษุณีมายืนสั่งเสียอยู่ในที่นั้นว่า จงถวายแกงในองค์นี้ จงถวายข้าวในองค์นี้ ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น พึงรุกรานภิกษุณีนั้นว่า น้องหญิง เธอจงหลีกไปเสีย ตลอดเวลาที่ภิกษุฉันอยู่. ถ้า คำของภิกษุแม้รูปหนึ่ง ไม่กล่าวออกไป เพื่อจะรุกรานภิกษุณีนั้นว่า น้องหญิง เธอ จงหลีกไปเสีย ตลอดเวลาที่ภิกษุฉันอยู่ ภิกษุเหล่านั้น พึงแสดงคืนว่า แน่ะเธอ พวกฉันต้องธรรมที่น่าติ ไม่เป็นสบาย ควรจะแสดงคืน พวกฉันแสดงคืนธรรมนั้น.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ไม่ได้รับนิมนต์ก่อน มิใช่ผู้อาพาธ รับของเคี้ยวก็ดี ของฉันก็ดี ในสกุลที่สงฆ์สมมติว่าเป็นเสขะ ด้วยมือของตนแล้ว เคี้ยวก็ดี ฉันก็ดี ภิกษุนั้น พึงแสดงคืน

ว่า แน่ะเธอ ฉันต้องธรรมที่น่าติ ไม่เป็นสบาย ควรจะแสดงคืน ฉันแสดงคืนธรรมนั้น.

คำว่า เสขะนั้น เป็นชื่อเรียกบุคคลผู้ได้บรรลุมรรคผลเบื้องต่ำขึ้นไปจนพระอรหัตตมรรค แปลว่า ผู้ยังศึกษา คือยังควรจะปฏิบัติเพื่อธรรมอันสูงขึ้นไปกว่า. สกุลใดมีศรัทธากล้า โดยฐานเป็นเสขะแต่ยากจน มีพระพุทธานุญาตให้สงฆ์สวดประกาศสมมติตั้งว่าเป็นเสขะ และห้ามไม่ให้ภิกษุเข้าไปรับบิณฑบาตในสกุลนั้น เพื่อป้องกันไม่ให้เขาสึกหรอ เว้นไว้แต่เขานิมนต์เองหรืออาพาธ. เมื่อไม่มีปัจจัยขืนเข้าไปปรับอาบัติปาฏิเทสนียะด้วยสิกขาบทนี้.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด อยู่ในเสนาสนะป่า ที่รู้กันว่าเป็นที่มีรังเกียจ มีภัยเฉพาะหน้า รับของเคี้ยวก็ดี ของฉันก็ดี อันเขาไม่ได้บอกให้รู้ไว้ก่อน ด้วยมือของตน ในวัดที่อยู่ ไม่ใช่ผู้อาพาธ เคี้ยวก็ดี ฉันก็ดี ภิกษุนั้น พึงแสดงคืนว่า แนะเธอ ฉันต้องธรรมที่น่าติ ไม่เป็นสบาย ควรจะแสดงคืน ฉันแสดงคืนธรรมนั้น.

เสขิยะ

ศัพท์นี้ เป็นชื่อของธรรมที่ได้แก่วัตร หรือธรรมเนียมอย่างเดียว แปลว่าควรศึกษา จัดเป็นหมวดได้ ๔ หมวด หมวดที่ ๑ เรียกว่าสารูป ว่าด้วยธรรมเนียมควรประพฤติในเวลาเข้าบ้าน, หมวดที่ ๒ เรียกโภชนปฏิสังยุต ว่าด้วยธรรมเนียมรับบิณฑบาตและฉัน

อาหาร, หมวดที่ ๓ เรียกธรรมเทสนาปฏิสังยุต ว่าด้วยธรรมเนียมไม่ให้แสดงธรรมแก่บุคคลแสดงอาการไม่เคารพ. หมวดที่ ๔ เรียกปกิณณกะ ว่าด้วยธรรมเนียมถ่ายอุจจาระปัสสาวะ. ในคัมภีร์วิภังค์ท่านจัด ๑๐ สิกขาบท เข้าเป็นวรรคเหมือนในปาจิตติยกัณฑ์ แต่ธรรมเนียมเหล่านี้ก้าวก่ายกันไปหมด ข้าพเจ้าจึงจัดตามแบบนี้.

สารูป หมวดที่ ๑

มี ๒๖ สิกขาบท จัดเป็นคู่ ๆ ได้ ๑๓ คู่ ดังต่อไปนี้ :-

คู่ที่ ๑ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักนุ่งเป็นปริมณฑล เราจักห่มเป็นปริมณฑล.

นุ่งห่มเป็นปริมณฑลนั้น คือ นุ่งห่มกลมกล่อมเรียบร้อย. นุ่งเบื้องบนปิดสะดือ แต่ไม่ถึงกระโจมอก เบื้องล่างปิดหัวเข่าทั้ง ๒ ลงมาเพียงครึ่งแข้ง ไม่จึงกรอมข้อเท้า นี้เรียกว่านุ่งเป็นปริมณฑล, ห่มอย่างไรเป็นปริมณฑลนั้น ท่านแสดงไว้ไม่ชัด เป็นแต่กล่าวว่าทำมุมผ้าทั้ง ๒ ให้เสมอกัน อย่าปล่อยให้เลื้อยหน้าเลื้อยหลัง. กล่าวตามธรรมเนียมที่ใช้อยู่บัดนี้ ในวัดห่มเฉวียงบ่า คือปิดบ่าและแขนซ้าย เปิดบ่าและแขนขวา ปกเข่าลงมาขนาดเท่าผ้านุ่ง. เข้าบ้านห่มคลุม ปิดบ่าและแขนทั้ง ๒ ข้าง ปิดหลุมคอ ข้างล่างปิดหัวเข่าทั้ง ๒ ดังกล่าวแล้ว สิกขาบทคู่นี้ หมายเอากิริยานุ่งห่มอย่างแบบของภิกษุแล้ว แต่ให้นุ่งเรียบร้อย ห้ามไม่ให้ทำรุ่มร่ามหือถกรั้ง ไม่นุ่งอย่างแบบภิกษุ แม้ถึงจะปิดมณฑล ๓ ได้เรียบร้อย เช่นนุ่งโจงกระเบน

ก็จัดว่าใช้ไม่ได้.

คู่ที่ ๒ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักปกปิดกายดี ไปในละแวดบ้าน เราจักปกปิดกายดี นั่งในละแวกบ้าน.

ผ้านุ่งผ้าห่มที่จัดไว้เรียบร้อยแล้ว ในเวลานุ่งห่ม พึงระวังอย่าให้เลื่อนขึ้นเลื่อนลง คอยชักปกปิดอวัยวะนั้น ๆ ที่กำหนดให้ปิด นี้เป็นคำสอนในสิกขาบทคู่นี้. อีกอย่างหนึ่ง ด้วยสิกขาบทคู่นี้ เป็นอันให้ห่มคลุมเข้าบ้าน.

คู่ที่ ๓ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักสำรวมดี ไปในละแวกบ้าน เราจักสำรวมดี นั่งในละแวกบ้าน.

คำว่า สำรวมดีนั้น หมายเอารักษาอวัยวะสงบ ไม่คะนองมือคะนองเท้า ไม่ไหวมือไหวเท้าเพื่อจะเล่น เช่นแกว่งเท้า กระดิกมือเล่น เป็นต้น ใช้มือใช้เท้าในเวลามีกิจ ไม่ห้าม.

คู่ที่ ๔ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักมีตาทอดลง ไปในละแวดบ้าน เราจักมีตาทอดลง นั่งในละแวกบ้าน.

ท่านสอนให้แลประมาณชั่วแอกหนึ่ง ซึ่งกำหนดว่า ๔ ศอก แต่ดวงตาอาจเห็นได้ไกลกว่านั้น ถ้าแลสั้นถึงปานนั้น ดูเป็นการแกล้งทำ ไม่ใช่อาการโดยปกติ ไม่เพียงเกินงาน กลับงมงายไปอีก. ความต้องการนั้น ให้รักษาเป็นอาการโดยปกติ แม้จะแลไกลก็ได้ แต่แลตาทอดลง อย่าแลเลิกตา. มีคำในพระสูตรบางแห่งว่าภิกษุผู้ไม่งมงาย ย่อมแลเห็นช้างร้าย ม้าร้าย อันมาตามทางและรู้จักหลบหลีก อย่างคนทั้งหลายเขาทำกัน ไม่อวดดี.

คู่ที่ ๕ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่ไปในละแวกบ้านด้วยทั้งเวิกผ้า เราจักไม่นั่งในละแวกบ้านด้วยทั้งเวิกผ้า.

การเวิกผ้านั้น หมายเอาเปิดสีขางให้เห็น เช่นถกจีวรขึ้นพาดไว้บนบ่า.

คู่ที่ ๖ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจกไม่ไปในละแวกบ้าน ด้วยทั้งความหัวเราะลั่น เราจักไม่นั่งในละแวกบ้าน ด้วยทั้งความหัวเราลั่น.

หัวเราะลั่นนั้น คือ หัวเราะเฮฮา. ความซิกซี้ คือหัวเราะคิกคัก ก็สงเคราะห์ในข้อนี้เหมือนกัน. เป็นกิริยาเสียสังวรทั้งนั้น. เมื่อมีเรื่องขันที่น่าหัวเราะ กลั้นไม่อยู่ พึงทำแต่ความยิ้มแย้มเท่านั้น.

คู่ที่ ๗ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักมีเสียงน้อย ไปในละแวกบ้าน เราจักมีเสียน้อย นั่งในละแวกบ้าน.

คำว่า เสียน้อยนั้น หมายเสียที่เป็นข้าศึกแก่เสียงดัง ไม่ใช่เสียพูดซุบซิบ โดยความก็คือเสียงปกติ. ตามมติพระอรรถกถาจารย์นั่งห่างกัน ๑๒ ศอก ห่างกันหนึ่งพูด อีกรูปหนึ่งได้ยินเสียงแต่ฟังไม่ถนัด รูปอยู่ในระหว่าง ห่างกันเพียง ๖ ศอก ฟังถนัด เป็นเสียพอดี เสียงเบาเพียงเท่านี้ ในเวลาพูดก็พอดี แต่ในเวลาเทศนาในที่ชุมนุมคนมาก เห็นจะเบาเกินไป แม้จะว่าดังเกินพระอรรถกถาจารย์กำหนดไว้ แต่ไม่เสียสังวร คือไม่ได้ใช้เสียงตะเบ็ง ไม่ได้ใช้เสียงตะโกน เห็นว่าใช้ได้.

คู่ที่ ๘ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่โยกกายไปในละแวกบ้าน เราจักไม่โยกกายนั่งในละแวกบ้าน.

กิริยาโยกกาย เพราะทำพูมก็ตาม เพราะอ่อนแอก็ตาม ห้ามทั้งนั้น ท่านต้องการให้เดินและนั่งตั้งตัวตรง.

คู่ที่ ๙ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่ไกวแขนไปในละแวกบาน เราจักไม่ไกวแขนนั่งในละแวกบ้าน.

ไกวแขนก็เหมือนกัน เพื่อทำพูมก็ตาม เพื่อแสดงลีลาก็ตาม ห้ามทั้งนั้น ท่านสอนให้แข็งแขนไว้ ในเวลาเดิน. แต่อันที่จริง แขนนั้นย่อมเป็นกำลังเครื่องทานตัว เช่นเวลาไต่สะพาน กางแขนออก ย่อมจะทานตัวได้ทรงอยู่ได้ ดีกว่าหุบแขน แต่เมื่อถึงคราวจะต้องใช้แขนในกิจเช่นนี้ ทำไม่มีโทษ.

คู่ที่ ๑๐ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่โคลงศีรษะไปในละแวกบ้าน. เราจักไม่โคลงศีรษะมั่งในละแวกบ้าน.

ข้อนี้สอนให้ตั้งศีรษะตรง อย่าให้เดินหรือนั่งคอพับดังคนไม่มีกำลังจะทานศีรษะ. ท่านต้องการให้มีท่าทางองอาจเป็นสง่า.

คู่ที่ ๑๑ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่ทำความค้ำไปในละแวกบ้าน เราจักไม่ทำความค้ำนั่งในละแวกบ้าน.

คำว่า ทำความค้ำนั้น หมายเอาเดินเอามือค้ำบั้นเอว นั่งเท้าแขนข้างเดียวก็ตาม ๒ ข้างก็ตาม.

คู่ที่ ๑๒ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่คลุม [ศีรษะ] ไปในละแวกบ้าน เราจักไม่คลุม [ศีรษะ] นั่งในละแวกบ้าน.

กิริยาที่ปิดกายในที่ควรจะปิด เป็นธรรมเนียมที่ดี แต่ปิด หรือคลุมอวัยวะที่ควรเปิด เป็นกิริยาที่น่าติ จึงห้ามไว้ด้วยสิกขาบทคู่นี้.

คู่ที่ ๑๓ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่ไปในละแวกบ้าน ด้วยทั้งความกระโหย่ง เราจักไม่นั่งในละแวกบ้าน ด้วยทั้งความรัด.

กิริยาที่เดินกระโหย่ง คือเหยียบพื้นไม่เต็มเท้า ห้ามในข้อต้น ท่านต้องการให้เดินเหยียบพื้นเต็มเท้า. กิริยาที่นั่งยอง เอามือกอกเข่าก็ดี เขาผ้ารัดรอบก็ดี ห้ามในข้อหลัง. นั่งกอดเข่านั้น ในประเทศนี้ก็ใช้กันอยู่ ส่วนนั่งเอาผ้ารัดนั้นหาใช้กันไม่ ได้เห็นในรูปภาพโบราณ คนอ้วนใช้กันมาก เป็นเครื่องช่วยกำลังทรงกาย.

ในเสขิยสิกขาบท ไม่ได้ปรับอาบัติไว้โดยตรง มีแต่เพียงว่า พึงทำศึกษา. ในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า อาศัยความไม่เอื้อเฟื้อ ทำให้ผิดธรรมเนียมไป ต้องทุกกฏ. มีตั้งใจจะทำให้ถูกธรรมเนียม แต่ล่วงไปด้วยไม่แกล้ง ด้วยเผลอ ด้วยไม่รู้ตัว หรือไม่รู้จักจะทำให้ถูก และอาพาธ ไม่อาจจะรักษากิจวัตรให้เรียบร้อยได้ ท่านยกเว้นให้ ไม่ปรับอาบัติ. และภิกษุผู้เข้าพักอยู่ในบ้าน เป็นการแรมคืนหรือแรมวัน จะละจากอาการนั้น ๆ อันจะทำเสมอไปไม่ได้ เช่นปกปิดกาย และทอดจักษุเป็นต้นก็ได้ ไม่มีโทษ อาการเช่นใดทำในวัดได้ อาการเช่นนั้นทำในบ้านที่เข้าอยู่แรมได้ แต่พึงทำในห้องที่พักที่เขาจัดให้สำหรับตน ออกพ้นจากสำนักตน เช่นไปสู่เรือนหรือห้องของผู้อื่น ควรประพฤติตามธรรมเนียมเข้าบ้าน.

โภชนปฏิสังยุต หมวดที่ ๒

มี ๓๐ สิกขาบท แต่ไม่ได้จัดเป็นคู่อย่างสารูป.

ข้อ ๑ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักรับบิณฑบาตโดยเอื้อเฟื้อ.

ข้อนี้สอนให้แสดงความเอื้อเฟื้อในบุคคลผู้ให้ ไม่ดูหมิ่น และให้แสดงความเอื้อเฟื้อในของที่เขาให้ ไม่ทำดังรับเอามาเล่น หรือเอามาทิ้งเสีย.

ข้อ ๒ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักจ้องในบาตรรับบิณฑบาต.

ข้อนี้ห้ามไม่ให้แลดูหน้าทายก หรือแลเหม่อไปทางอื่น.

ข้อ ๓ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักรับบิณฑบาตมีสูปะเสมอกัน.

ศัพท์ว่า สูปะนี้ ในที่อื่นแปลว่าแกง แต่พระคันถรจนาจารย์จะเห็นว่าเป็นของเหลวรับมาไม่ได้กระมัง จึงแก้ไว้ในคัมภีร์วิภังค์ว่า สูปะนั้น ทำด้วยถั่วเขียวบ้าง ด้วยถั่วขาวบ้าง จับได้ด้วยมือ ดูเป็นทีกบข้าว แต่กับข้าวในที่อื่น เรียกว่าพยัญชนะ. เพราะท่านแกไว้อย่างนี้ ความถือของภิกษุทั้งหลาย จึงเป็นไปเฉพาะแกงที่เข้าถั่ว เป็นการที่แคบเกินไป. ท่านแก้ไว้ดังนั้น ชะรอยจะเพ่งของที่ใช้กันอยู่ในครั้งนั้น. ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ธรรมเนียมบิณฑบาตในครั้งนั้น คงไม่เหมือนทุกวันนี้. ทายกคงไม่ได้คอยถวาย ภิกษุคงไปยืนตามบ้านตามร้าน เขาคงเอาของที่มีอยู่โดยปกติ หรือที่สำหรับขายใส่บาตร จึงได้มีห้ามไม่ให้เลือกรับสูปะมากเกินพอดี. ในบัดนี้ ของใส่บาตรเขาเตรียมไว้ต่างหาก ภิกษุไม่อาจเลือกรับได้. แต่มีกิริยาที่ควรจะปฏิบัติอนุโลมข้อนี้ได้อยู่ คือรับไปตามลำดับที่ถึงเข้า อย่าผ่านทายผู้ใส่แต่ข้าวเปล่าเสีย เพื่อจะรีบไปรับแต่รายที่มีกับข้าวด้วย.

ข้อที่ ๔ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักรับบิณฑบาตเสมอขอบ.

ขอบนั้น หมายเอาขอบล่าง. ห้ามไม่ให้รับจนล้นขึ้นมา อันเป็น

กิริยาส่อความโลภ แต่ของห่อใบตองหรืออย่างอื่น ที่ปลายห่อพ้นจากปากบาตรขึ้นมา ไม่นับว่ารับล้นบาตร กล่าวตามธรรมเนียมในบัดนี้ รับมากที่ส่อความโลภ ใช้ไม่ได้ รับมากที่ส่อความเมตตา ไม่เป็นการเสีย เช่นภิกษุบวชใหม่ เข้าไปรับบาตรในสกุล รับแต่เพียงบาตรเดียว คนใส่ได้ไม่ทั่วกัน เขารับเอาบาตรไปถ่ายเสีย เธอรับต่อไปกว่าจะทั่ว ดังนี้ไม่เสียกิริยา ไม่มีใครติเตียนว่าโลภ.

ข้อ ๕ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักฉันบิณฑบาตโดยเอื้อเฟื้อ.

แม้บิณฑบาตนั้นเป็นของเลว ก็ไม่แสดงอาการวิการ ฉันโดยปกติ อย่างพระศาสดาทรงรับแป้งจี่ของนางปุณณทาสีของเขาอื่นแล้วเสวยโดยมิได้ทรงรังเกียจ เช่นนี้จัดว่าฉันบิณฑบาตโดยเอื้อเฟื้อ. อนึ่ง เมื่อฉันตั้งหน้าฉัน ไม่ฉันพลาง ทำอื่นพลาง แม้อย่างนี้ ก็จัดว่า ฉันบิณฑบาตโดยเอื้อเฟื้อ.

ข้อ ๖ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักจ้องดูอยู่ในบาตรฉันบิณฑบาต.

ข้อนี้ห้ามการแลดูอื่นพลางฉันพลาง แลดูเกี่ยวด้วยการฉัน เช่นแลดูด้วยคิดว่าสิ่งใดยังไม่พอ จะได้ให้แก่ภิกษุผู้นั่งฉันอยู่ใกล้ ไม่ห้าม.

ข้อ ๗ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักฉันบิณฑบาตไม่แหว่ง.

ข้อนี้ห้ามไม่ให้หยิบในที่เดียว จนข้าวแหว่งลงไป แนะให้กวาดตะล่อมข้าวเป็นคำ.

ข้อ ๘ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักฉันบิณฑบาตมีสูปะเสมอกัน.

คำว่า เสมอกันนั้น พระอรรถกถาจารย์แก้ว่าพอดี หมายเอาสูปะเท่า ๑ เสี้ยวที่ ๔ แห่งข้าวสุก ข้อนี้ห้ามการฉันตะกลามอย่างเด็ก

แม้ฉันแกงกับมากกว่า ๑ เสี้ยวที่ ๔ แต่ไม่เกินข้าวสุก ก็ใช้ได้ ไม่ผิดบาลี ไม่เป็นตะกลาม แต่ความเข้าใจว่า ห้ามเฉพาะแกงถั่วเท่านั้น แคบเกินไป. เขาเลี้ยงแต่ของอื่น ไม่มีข้าวสุก ฉันก็ได้.

ข้อ ๙ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่ขยุ้มลงแต่ยอดฉันบิณฑบาต.

เป็นธรรมเนียมของภิกษุ เมื่อฉันเกลี่ยข้าวสุกในบาตรให้หน้าเสมอกันก่อน. ส่วนกับข้าวหือขนมที่เขาจัดบนจานเรียงเป็นลำดับขึ้นไป ทำอย่างนั้นใช้ไม่ได้ พึงหยิบลงมาแต่ยอดได้.

ข้อ ๑๐ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่กลบแกงก็ดี กับข้าวก็ดี ด้วยข้าวสุก อาศัยความอยากได้มาก.

ข้อนี้หมายความเอาการฉันในกิจนิมนต์ ที่ทายกองคาส คอยเติมของที่ฉันได้ถวาย.

ข้อ ๑๑ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราไม่อาพาธ จักไม่ขอสูปะก็ดี ข้าวสุกก็ดี เพื่อประโยชน์แก่ตนฉัน.

คำว่า ขอในที่นี้ หมายเอาขอต่อคฤหัสถ์ผู้มิใช่ญาติ มิใช่คนปวารณา. อาพาธ ขาดอาหารอันถูกปาก ไม่ผาสุก ขอได้. ไม่อาพาธ ขอเพื่อภิกษุอาพาธ ได้อยู่.

ข้อ ๑๒ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่เพ่งโพนทนาและดูบาตรของผู้อื่น.

แลดูด้วยตั้งใจจะข้อนขอดว่าฉันมูมมาม ห้ามในข้อนี้ และดูด้วยคิดจะให้ของฉันอันยังไม่มี ไม่ห้าม.

ข้อ ๑๓ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่ทำคำข้าวให้ใหญ่นัก.

คำข้าวที่คับปาก นำเข้าไปไม่ได้หมด จัดว่าใหญ่นัก ควรทำแต่เพียงเข้าปากได้พอดี. ของอื่นท่านไม่ห้าม แต่ถ้าเสียกิริยา เห็นใช้ไม่ได้เหมือนกัน.

ข้อ ๑๔ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักทำคำข้าวให้กลมกล่อม.

ในข้อนี้ควรเข้าใจว่า ในครั้งรจนาเสขิยวัตร เขาใช้กินข้าวชนิดไรกัน. พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ [ปาน] เทียบที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ ผู้ครองวัดพระเชตุพน ได้เคยพูดปรารภถึงเรื่องนี้แก่ข้าพเจ้า ท่านเห็นสมด้วยข้าวเหนียว. ข้าพเจ้าก็พลอยอนุโมทนา แม้ไม่ใช่ข้าวเหนียว ก็คงเป็นธัญญชาติที่มีคติเดียวกัน หรือข้าวจ้าวแต่หุงเปียก จึงปั้นทำเป็นคำกลมได้ ซ้ำในคัมภีร์วิภังค์ห้ามไม่ให้ทำคำข้าวยาวไว้ด้วย แปลว่าเป็นของปั้นได้. กิริยาบริโภคที่จัดว่าเรียบร้อย ก็คงปั้นเป็นคำกลม ๆ จึงได้สอนไว้ในข้อนี้. เข้าใจข้าวที่กินแล้ว อาจเข้าใจข้อต่อไปง่าย.

ข้อ ๑๕ ว่า พึงทำศึกษาว่า เมื่อคำข้าวยังไม่นำมาถึง เราจกไม่อ้าช่องปาก.

ข้อนี้บ่งให้รู้ธรรมเนียมฉันอาหารว่า หุบปากเคี้ยว อ้าปากเฉพาะเวลานำคำข้าวเข้าไป.

ข้อ ๑๖ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราฉันอยู่ จักไม่สอดมือทั้งนั้นเข้าในปาก.

คำว่า มือนั้น ในฎีกาแก้ว่า นิ้วมือ ชอบอยู่. ข้อนี้ห้ามสกปรก ปล่อยให้นิ้วเข้าในปาก แม้ไม่ทั้งหมด ก็ไม่ดี.

ข้อ ๑๗ ว่า พึงทำศึกษาว่า ปากยังมีคำข้าว เราจักไม่พูด.

ข้าวที่มีอยู่ในปาก พูดเสียงยังไม่เป็นปรกติเพียงใด อย่าเพิ่งพูดเพียงนั้น กว่าจะได้กลืนแล้ว หรือคายแล้ว จึงพูด.

ข้อ ๑๘ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่ฉันเดาะคำข้าว.

ข้อนี้ห้ามการเดาะคำข้าวขึ้นจากมือ อ้าปากงับ อันเป็นกิริยาซน.

ข้อ ๑๙ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่ฉันกัดคำข้าว.

กัดของอื่น เช่นขนมแข็งหรือผลไม้ ท่านอนุญาต, แต่ข้อนี้ห้ามการมูมมาม กัดของอื่นก็น่าเกลียดเหมือนกัน ควรเว้น ยกไว้แต่ในประเทศที่เขาไม่เห็นเป็นเสียกิริยาก็ตามที. บางทีในครั้งรจนาคัมภีร์วิภังค์ในประเทศนั้น เขาไม่ถือว่าเสียกิริยากระมัง ท่านจึงอนุญาต.

ข้อ ๒๐ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่ฉันทำให้ตุ่ย.

ข้อนี้ห้ามการฉันทีละมาก ๆ คนตุ่ยแก้ม เหมือนคนเป่าขลุ่ย ของอื่นท่านอนุญาต แต่ต้องรู้จักผ่อน ควรปล่อยแต่ที่จำเป็น.

ข้อ ๒๑ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่ฉันสลัดมือ.

ถ้าข้าวสุกติดกรังมือ ให้ล้างด้วยน้ำ.

ข้อ ๒๒ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่ฉันทำเมล็ดข้าวตก.

ข้อนี้ห้ามไม่ให้ปล่อยเมล็ดข้าวอันเหลือจากที่เข้าปาก ตกร่วงลงมาในบาตรก็ดี ที่พื้นก็ดี.

ข้อ ๒๓ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่ฉันแลลิ้น.

ข้อ ๒๔ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่ฉันทำเสียงดับจับ ๆ.

ข้อ ๒๕ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่ฉันทำเสียงดังซูด ๆ.

เสียงดังจับ ๆ นั้น เกิดในขณะเคี้ยวของแข้น เสียงดังซูด ๆ นั้น

เกิดในขณะซดของเหลว พึงระวัง.

ข้อ ๒๖ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่ฉันเลียมือ.

คำว่าเลียมือในที่นี้ ไม่หมายเอาเพียงแลบลิ้นเสียอามิสอันติดมือ แม้เอานิ้วเล็มอามิสอันติดมือนั้นเข้าปาก ก็จัดว่าเลียมือเหมือนกัน.

ข้อ ๒๗ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่ฉันของบาตร.

ข้าวสุกเหลือน้อยไม่พอเป็นคำ ห้ามไม่ให้กวาดตะล่อมรวมเป็นคำฉัน ทำเช่นนั้นเรียกว่าฉันขอดบาตร.

ข้อ ๒๘ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่ฉันเลียริมฝีปาก.

ข้อ ๒๙ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่รับโอน้ำด้วยมือเปื้อนอามิส.

ธรรมเนียมพระฉันในครั้งก่อน ฉันอิ่มแล้วจึงรับน้ำ ห้ามไม่ให้รับด้วยมือข้างที่เปื้อน. ในบัดนี้ รับน้ำพร้อมกับอาหาร พึงเข้าใจว่าห้ามไม่ให้เอามือเปื้อนจับโอน้ำนั้น ถ้ามือเปื้อนทั้ง ๒ ข้าง จะต้องล้างเสียก่อนแท้.

ข้อครบ ๓๐ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่เทน้ำล้างบาตรมีเมล็ดข้าวในละแวดบ้าน.

ข้อนี้ หมายเอาการฉันในบ้านเสร็จแล้ว ล้างบาตรเทที่นั่น. ในครั้งนั้นน้ำไม่มีกากข้าว ท่านคงเห็นไม่เป็นอะไร จึงห้ามแต่ที่มีเมล็ดข้าว ในบัดนี้ แม้น้ำไม่มีกากข้าว ก็หาควรเทไม่. เทในกระโถนที่เขาจัดไว้ได้อยู่ เขาคงเอาไปเทอีกต่อหนึ่ง ถ้าเทเองในที่ไม่ใช่สำหรับเทของก็ไม่ควรเหมือนกัน.

ธรรมเนียมฉันอาหารนี้ ควรถือเป็นหลักได้แต่ใจความ คือต้องการความเรียบร้อย อย่ามัวหลงในพลความ คืออาการที่กล่าวไว้ เพราะอาการที่กล่าวไว้นั้น กล่าวตามนิยมในครั้งนั้น ครั้นธรรมเนียมเปลี่ยนแปลงมา ขืนทำไปตามนั้น กลายเป็นสกปรกหรือมูมมามไปก็มี ชี้ตัวอย่างให้เห็นได้ ในชั้นผู้ดี เขาใช้บริโภคอาหารด้วยช้อนกับซ่อม หรือด้วยช้อนกับตะเกียบ ฝ่ายพระมัวหลงไปตามอาการที่กล่าวในเสขิยะ ยังใช้เปิบด้วยมือ ดูเป็นเปรอะเปื้อนสกปรก เป็นที่รังเกียจของผู้อังคาส อันเป็นชั้นผู้ดี ควรสำเหนียกวิธีฉันให้ถูกตามนิยมในสมัย.

ภิกษุผู้ไม่เอื้อเฟื้อในธรรมเนียมฉัน ฉันมูมมามสกปรก น่าชัง ถูกปรับอาบัติทุกกฏ. ภิกษุผู้ตั้งใจจะรักษาธรรมเนียม แต่ทำพลาดด้วยไม่แกล้ง ด้วยเผลอ ด้วยไม่รู้ และภิกษุผู้อาพาธ ได้รับยกเว้นตามเคย.

ธัมมเทสนาปฏิสังยุต หมวดที่ ๓

มี ๑๖ สิกขาบท ๑๑ ข้างต้น ว่าด้วยอาการของบุคคลดังนี้ :-

พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่บุคคลไม่ใช่ผู้เจ็บไข้ ๑. มีร่มในมือ ๒. มีไม้พลองในมือ ๓. มีศัสตราในมือ ๔. มีอาวุธในมือ ๕. สวมเขียงเท้า ๖. สวมรองเท้า ๗. ไปในยาน ๘. อยู่บนที่นอน ๙. นั่งรัดเข่า ๑๐. พันศีรษะ. ๑๑. คลุมศีรษะ.

ไม่พลองนั้น ยาวขนาด ๕ ศอก สำหรับใช้ตี เป็นคู่กับไม้ตะบองหรือไม้สั้น ขนาด ๑ ศอก อันสำหรับใช้ตีเหมือนกัน แต่หาได้กล่าวไว้ในที่นี้ไม่. ศัสตรากับอาวุธเป็นคู่กัน ต่างกันอย่างนี้

ศัสตรานั้น ได้แก่เครื่องประหารมีคม เช่นดาบและหอก. อาวุธนั้น ได้แก่เครื่องยิง เช่นศรและปืน. คำว่ามีของเหล่านี้ในมือนั้น หมายอาตลอดถึงผูกสอดของเหล่านี้อยู่ในตัว. แต่ในอรรถกถา ท่านอนุญาตศัสตราวุธที่สวมอยู่ในตัว แต่ไม่ได้กุม. ข้อนี้น่าจะหมายเอาพวกทหารผู้ผูกสอดศัสตราวุธ และพวกพลเมืองผู้พกศัสตราอยู่กับตัว เช่นพวกมลายูและพวกชวาพกกฤชฉะนั้น. การผูกสอดและพกศัสตราวุธเช่นนี้เป็นตามธรรมเนียมของพวกชอบรบชอบสู้ ไม่ใช่แสดงความดุร้าย ท่านผ่อนให้ก็ชอบอยู่. เขียงเท้ากับรองเท้าต่างกันอย่างนี้ : เขียงเท้ามีส้น, รองเท้าไม่มีส้น. แต่บางทีรองเท้าชนิดที่ห้ามไม่ให้ภิกษุใช้ก็พลอยถูกเรียกว่าเขียงเท้าด้วย. ร่มและเขียงเท้ารองเท้านี้ ครั้งโบราณถือว่าเป็นเครื่องไม่เคารพ จึงห้ามไม่ให้กั้นร่มและสวมรองเท้าผ่านลานพระเจดีย์ แต่ธรรมเนียมนี้ ย่อมเปลี่ยนแปลงมา ชั้นคนสุภาพใช้สวมเขียงเท้าเข้าสมาคมนั้น ๆ ตลอดถึงราชสมาคม กิริยาที่ไม่สวมเสียอีกกลับเป็นหมิ่นหรือเลว. เพ่งความนี้แล้วควรอนุญาตเขียงเท้าที่สวมแล้วเป็นแสดงความสุภาพหรือความเคารพ เว้นไว้แต่เขียงเท้ารองเท้าที่สำหรับสวมอยู่ที่บ้านที่เรือน สวมเข้าสมาคมเป็นดูหมิ่น. ยานนั้น คงหมายเอาชนิดที่ใช้หามหรือใช้ลาก อย่างไปคนเดียว ถ้าเป็นชนิดใหญ่นั่งไปด้วยกัน แสดงได้อยู่. ผ้าโพกนั้น ในบางประเทศ เขาใช้กันเป็นพื้นเมือง เช่นแขกบางพวก และพวกพม่าเป็นต้น เพ่งธรรมเนียมนี้กระมัง พระอรรถกถาจารย์จึงจำกัดห้ามเฉพาะผู้โพกศีรษะมิด ไม่เห็นปลายผมจุก แปลว่า ถ้าไม่พันจนมิดปลายผมจุก ใช้ได้. ในบัดนี้

คนทั้งหลายใช้หมวกกันเป็นพื้น ควรจะเทียบด้วยผ้าโพก เขาสวมหมวด แสดงความไม่เคารพ ใช้ไม่ได้. ถ้าสวมตามธรรมเนียมของเขา เช่น พวกทหารในสนาม เห็นว่าใช้ได้.

ข้อ ๑๒ ว่า พึงทำศึกษาว่า เรานั่งอยู่ที่แผ่นดิน จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เจ็บไข้ ผู้นั่งบนอาสนะ.

ข้อ ๑๓ ว่า พึงทำศึกษาว่า เรานั่งบนอาสนะต่ำ จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เจ็บไข้ ผู้นั่งบนอาสนะสูง

ข้อ ๑๔ ว่า พึงทำศึกษาว่า เรายืนอยู่ จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เจ็บไข้ ผู้นั่งอยู่.

ข้อ ๑๕ ว่า พึงทำศึกษา เราเดินไปข้างหลัง จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เจ็บไข้ ผู้เดินไปข้างหน้า.

ข้อ ๑๖ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราเดินไปนอกทาง จักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เจ็บไข้ ผู้ไปอยู่ในทาง.

ธรรมเนียมภิกษุ ถืออิริยาบถยืนเป็นเคารพ จึงห้ามไม่ให้ยืนแสดงธรรมแก่ผู้นั่ง ยืนทั้งผู้แสดงทั้งผู้ฟัง ได้อยู่. แม้ในอิริยาบถเสมอกัน ยังถือสูงถือต่ำ ถือหน้าถือหลัง, นั่งต่ำ แสดงธรรมแก่คนนั่งสูงกว่า ห้าม, ยอมแต่นั่งเสมอกัน. เดินหน้าเดินหลัง เดินในทาง นอกทาง ก็เหมือนกัน.

ในบาลีกล่าวถึงคนไม่เจ็บไข้ไว้ทุกแห่ง แปลว่า ยกเว้นให้ในเมื่อเขาเจ็บไข้ เช่น นั่งแสดงธรรมแก่คนเจ็บผู้นอนอยู่บนที่นอนก็ได้ แต่บางอย่างหรือโดยมาก ไม่เกี่ยวกับคนเจ็บเลย เช่น มีพลอง หรือ

ศัสตราวุธในมือ. น่าจะเห็นว่า บทว่าไม่เจ็บไข้ เติมขึ้นทีหลัง ในเมื่อปรารภถึงประโยชน์พิเศษอันจะพึงให้แก่คนไข้ เมื่อเติมเข้า ไม่เติมทั้งหมด ก็ลักลั่น ครั้นเติมเข้าทั้งหมด ก็เป็นอย่างนี้. ตามความพอใจของข้าพเจ้า ไม่เติมเสียเลยดีกว่า ในสิกขาบทใด คนไข้ควรได้รับประโยชน์พิเศษ ก็แก้ไว้ในอนาบัติวาร. เมื่อไม่แก้ตามนี้ จึงไม่มีอะไรจะแก้ เก็บเอาข้อยกเว้นตามเคยมาแก้ ดูเขวไป. อนึ่ง การห้ามแสดงธรรมแก่คนมีอาการไม่เคารพนั้น ก็ด้วยความนับถือเชิดชูธรรม น่าจะเห็นว่า เป็นข้อที่พระสาวกตั้งมากกว่าพระศาสดาทรงเอง. นี้เป็นข้ออันหนึ่ง ซึ่งนักวินัยควรดำริ. ในหมวดนี้ มีปรับอาบัติทุกกฏแก่ผู้ไม่เอื้อเฟื้อ ขืนล่วงตามเคย.

ปกิณณกะ หมวดที่ ๔

มี ๓ สิกขาบท แสดงโดยสังเขปดังนี้ :-

พึงทำศึกษาว่า เราไม่อาพาธ ๑. จักไม่ยืนถ่ายอุจจาระ หรือปัสสาวะ ๒. จักไม่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ หรือบ้วนเขฬะบนของสดเขียว ๓. จักไม่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ หรือบ้วนเขฬะในน้ำ.

เป็นธรรมเนียมของภิกษุ นั่งถ่ายปัสสาวะ และทิ้งสิ่งโสโครกในนาในไร่ที่เขาปลูกพืช และในน้ำที่บริโภคใช้สอยไม่ได้. ลานหญ้าที่เขารักษาในบัดนี้ สงเคราะห์เข้าในของเขียวสด ภูตคามที่เขาไม่ได้รักษาเป็นแต่ขึ้นรก หาได้จัดเข้าในที่นี้ไม่. น้ำนั้น ไม่บ่อในสระที่คนขุดไว้ใช้ก็ตาม ในที่ขังอยู่เอง เช่นในหนองในบึงก็ตาม ในที่น้ำไหล เช่นในคลองในแม่น้ำก็ตาม ห้ามทั้งนั้น เว้นไว้แต่น้ำที่ไม่ใช้บริโภค

เช่นน้ำเน่า น้ำทะเล. ในคราวที่มีน้ำท่วม ไม่มีที่บกจะถ่าย ห่าน อนุญาต. คนสามัญ มักเห็นการถ่ายของโสโครกลงในน้ำไหลไม่เป็นไร แต่พวกภิกษุเข้าใจมาก่อนแล้วว่า ทำน้ำให้เสีย จึงมีธรรมเนียมห้าม ตลอดถึงน้ำไหล แต่ธรรมเนียมนี้ ละเอียดเกินไปสำหรับคนพื้นเมือง จึงไม่มีใครรู้ถึง. ในหมวดนี้ มีปรับอาบัติทุกกฏ เพราะไม่เอื้อเฟื้อ และมีข้อยกเว้นตามเคย.

กัณฑ์ที่ ๙

อธิกรณสมถะ

ศัพท์นี้ เป็นชื่อแห่งสิกขาบทหรือแห่งธรรม แปลว่า สำหรับระงับอธิกรณ์ มี ๗ ประการ. พึงรู้อธิกรณ์ก่อน.

เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วจะต้องจัดต้องทำ เรียกว่าอธิกรณ์. ท่านแจกประเภทเป็น ๔ คือ :- วิวาท ได้แก่การเถียงกันปรารภพระธรรมวินัย เรียกวิวาทาธิกรณ์ นี้จะต้องได้รับชี้ขาดว่าถูกว่าผิด. ความโจทหากันด้วยอาบัติ เรียกอนุวาทาธิกรณ์ นี้จะต้องได้รับวินิจฉัยว่าจริงหรือไม่จริง. กิริยาที่ต้องอาบัติหรือถูกปรับอาบัติ เรียกอาปัตตาธิกรณ์ นี้จะต้องทำคืน คือทำให้พ้นโทษ. กิจธุระที่สงฆ์จะทำเช่นให้อุปสมบท เรียกกิจจาธิกรณ์ นี้จะต้องทำให้สำเร็จ.

อันพระธรรมวินัยนั้น เดิมก็เป็นแต่จำทรงกันมา ทั้งยังต้องการความอธิบายมาติกาคือภาษิตอันเป็นกระทู้ เป็นฐานะอยู่ ที่ภิกษุทั้งหลายจะปรารภพระธรรมวินัย แล้วมีความเห็นแผกกันและเกิดเถียงกันขึ้น อย่าว่าแต่ในกาลไกลเลย ในบัดนี้เอง ก็ยังมีปัญหาปรารภกฎหมายบ้านเมือง อันนักกฎหมายเข้าใจต่างกันได้เหมือนกัน. นี้เป็นทางเกิดแห่งวิวาทาธิกรณ์. เมื่อวิวาทาธิกรณ์เกิดขึ้นแล้ว ควรได้รับความชี้ขาดของท่านผู้รู้ว่า อย่างไรถูก อย่างไรผิด เพื่อวางไว้เป็นแบบแผน ไม่เช่นนั้น ความเข้าใจเก่งแย่งก็จะมีมากขึ้นทุกที จนไม่มีหลักว่าอย่างไรเป็นแน่ มีตัวอย่างครั้งในอโศกราชกาล อันพระธรรม-

วินัยจะรุ่งเรืองไปได้นาน ก็เพราะมีระเบียบควบคุมไว้ ดังท่านเปรียบด้วยด้าย ยึดดอกไม้ที่ร้อยไว้ไม่ให้กระจัดกระจายฉะนั้น. จึงจำเป็นจะต้องร่วมกันในแบบแผนอันเดียว.

อนึ่ง พระธรรมวินัยจะรุ่งเรืองอยู่ได้นาน ก็เพราะพวกภิกษุประพฤติตามโดยเอื้อเฟื้อ ถ้ามีพวกอลัชชี ไม่มีอาย ใจบาป ลามก เข้ามาปนอยู่ พวกนั้นย่อมทำให้เศร้าหมอง จึงเป็นหน้าที่ของภิกษุผู้ประพฤติดี เมื่อรู้เห็นแล้วจะพึงกล่าวตักเตือนส่วนตน หรือแม้โจทขึ้นในท่ามกลางสงฆ์ เพื่อแก้ความประพฤติเสีย หรือกำจัดคนอลัชชีเสียจากสงฆ์ ข้อนี้ก็เป็นฐานะอยู่ว่า ภิกษุผู้ลามก จะได้ช่องหาความให้ภิกษุอื่นเหมือนกัน เช่นเมตติยภิกษุและภุมมชกภิกษุ ได้แต่งนางเมตติยาภิกษุณี ให้ทูลฟ้องใส่ความท่านพระทัพพมัลลบุตรต่อพระศาสดาฉะนั้น. นี้เป็นทางเกิดแห่งอนุวาทาธิกรณ์ เมื่ออนุวาทาธิกรณ์เกิดขึ้นแล้ว ควรได้รับวินิจฉัยของท่านผู้รู้ ว่าจริงหรือไม่จริง และทำตามธรรม ไม่เช่นนั้น ความรังเกียจจะพึงเป็นไปในสงฆ์ เป็นเหตุแตกร้าวไม่ปรองดอง. เมื่อท่านผู้รู้ได้วินิจฉัยเด็ดขาดแล้ว ภิกษุทั้งหลายควรฟังตาม จะเอาตามความเห็นของตนไม่ได้ เพราะตนเนื่องในสามัคคี ไม่เช่นนั้น ก็ไม่มีอำนาจอื่นจะวินิจฉัยได้.

อนึ่ง พระธรรมวินัยจะรุ่งเรืองอยู่ได้นาน ก็เพราะมีภิกษุปฏิบัติชอบดังกล่าวแล้วในหนหลัง พระศาสดาจึงทรงตั้งสิกขาบทเป็นเครื่องนำความประพฤติ มีปรับอาบัติแต่ภิกษุผู้ละเมิด นี้เป็นทางเกิดแห่งอาปัตตาธิกรณ์. อาปัตตาธิกรณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว จะต้องทำคืน

ตามวิธีอันสำเร็จด้วยสงฆ์ หรือด้วยบุคคล ไม่เช่นนั้น สิกขาบทก็ไม่สำเร็จประโยชน์ มีไว้ก็เหมือนไม่มี ทุกรูปจึงควรจะยอมทำคืนเมื่อต้องอาบัติเข้าแล้ว.

อนึ่ง พระศาสดา มีพระพุทธประสงค์จะทรงมอบการปกครองคณะไว้แก่สงฆ์ ไม่ปล่อยให้บุคคลเป็นอิสระ จึงทรงพระอนุญาตให้สงฆ์เป็นผู้ทำกิจนั้น ๆ อันเนื่องด้วยการปกครองคณะ เป็นต้นว่ารับคนอุปสมบท ดังกล่าวแล้วในเรื่องอุปสัมปทา นี้เป็นทางเกิดแห่งกิจจาธิกรณ์. กิจจาธิกรณ์อันเกิดขึ้นแล้ว จะต้องทำให้สำเร็จ ไม่เช่นนั้น การงานก็ไม่เป็นไปโดยสะดวก จะอยู่เฉย ๆ ด้วยไม่ทำอะไรเป็นไม่ได้ เพียงแต่ทำไม่ทันสมัย คณะยังเสื่อมทรามลงไปได้เหมือนกัน ภิกษุทุกรูป ควรรู้สึกต่อหน้าอันนี้ แล้วร่วมใจกันทำกิจสงฆ์ให้สำเร็จ.

เพราะเหตุนั้น พระศาสดาจึงทรงวางข้อสำหรับระงับอธิกรณ์ทั้ง ๔ อย่างนั้นไว้ เรียกว่าอธิกรณสมถะ มี ๗ ประการ คือ :-

ข้อ ๑ สัมมุขาวินัย แปลว่า ระเบียบอันพึงทำในที่พร้อมหน้า ได้แก่กิริยาระงับอธิกรณ์ ในที่พร้อมหน้าสงฆ์ ในที่พร้อมหน้าบุคคล ในที่พร้อมหน้าวัตถุ ในที่พร้อมหน้าธรรมวินัย.

พร้อมหน้าสงฆ์ คือภิกษุเข้าประชุมครบองค์กำหนดเป็นสงฆ์. พร้อมหน้าบุคคลนั้น คือบุคคลผู้เกี่ยวข้องในเรื่องนั้น อยู่พร้อมกัน. พร้อมหน้าวัตถุนั้น ได้แก่ยกเรื่องที่เกิดนั้นขึ้นวินิจฉัย. พร้อมหน้าธรรมวินัยนั้น ได้แก่วินิจฉัยถูกโดยธรรมถูกโดยวินัย.

ข้อ ๒ สติวินัย แปลว่า ระเบียบยกเอาสติขึ้นเป็นหลัก ได้แก่ กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมติแก่พระอรหันต์ ว่าเป็นผู้มีสติเต็มที่ เพื่อระงับอนุวาทาธิกรณ์ ที่มีผู้โจทท่านด้วยสีลวิบัติ.

ข้อ ๓ อมูฬหวินัย แปลว่า ระเบียบที่ให้แก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว ได้แก่กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมติแก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว เพื่อระงับอนุวาทาธิกรณ์ ที่มีผู้โจทเธอด้วยความละเมิดที่เธอทำในเวลาเป็นบ้า.

ถ้าชื่อนี้ไม่มี อะ นำ คงแต่ว่า มูฬหวินัย แปลว่า ระเบียบที่หยั่งว่าเป็นบ้า จะสมเหตุสมผล.

ข้อ ๔ ปฏิญญาตกรณะ แปลว่า ทำตามรับ ได้แก่ปรับอาบัติตามปฏิญญาของจำเลยผู้รับเป็นสัตย์. การแสดงอาบัติ ก็จัดว่าทำปฏิญญา ท่านนับเข้าในข้อนี้ด้วย.

ข้อ ๕ เยภุยยสิกา แปลว่า ตัดสินเอาตามคำของคนมากเป็นประมาณ. วิธีนี้ สำหรับใช้ในเมื่อความเห็นของคนทั้งหลายเป็นอันมากแตกต่างกัน ให้ฟังเอาข้างมาก.

ข้อ ๖ ตัสสปาปิยสิกา แปลว่า กิริยาที่ลงโทษแก่ผู้ผิด.

ในสมถขันธกะ คัมภีร์จูฬวรรค ท่านแสดงไว้ เป็นวิธีเพิ่มโทษแก่ภิกษุผู้ประพฤติผิดอีกโสดหนึ่งจากความผิดเดิม เช่นเดียวกับคนทำความผิดหลายครั้ง ต้องรับโทษเพิ่มตามกฎหมายของบ้านเมือง. แต่วิธีนี้ ควรจะจักไว้ในกัมมขันธกะ. ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ได้แก่กิริยาที่ตัดสินลงโทษแก่ผู้ผิด แม้ไม่รับเป็นสัตย์ แต่พิจารณาสมจริงดังกล่าว

ไว้ในอนิยตสิกขาบทนั้น.

ข้อ ๗ ติณวัตถารกวินัย แปลว่า ระเบียบดังกลบไว้ด้วยหญ้า ได้แก่กิริยาที่ให้ประนีประนอมกันทั้ง ๒ ฝ่าย ไม่ต้องชำระสางหาความเดิม. วิธีนี้ สำหรับใช้ในเรื่องที่ยุ่งยาก และเป็นเรื่องสำคัญอันจะเป็นเครื่องกระเทือนทั่วไป เช่นเรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพีแตกกันเป็นตัวอย่าง.

สัมมุขาวินัย เป็นเครื่องระงับอธิกรณ์ได้ทุกอย่าง. สติวินัย อมูฬหวินัย ตัสสปาปิยสิกา ๓ นี้ เป็นเครื่องระงับเฉพาะอนุวาทาธิกรณ์, ปฏิญญาตกรณะ ติณวัตถารกะ ท่านกล่าวว่า เป็นเครื่องระงับเฉพาะอาปัตตาธิกรณ์ แต่ข้าพเจ้าเห็นว่า ใช้เป็นเครื่องระงับอนุวาทาธิกรณ์ด้วยก็ได้. เยภุยยสิกา ใช้เป็นเครื่องระงับเฉพาะวิวาทาธิกรณ์.

สิกขาบทที่แสดงมานี้ มีจำนวน ๒๒๗ มีพระพุทธานุญาติให้สวดในที่ชุมนุมสงฆ์ ในวันอุโบสถทุกกึ่งเดือน รวมเข้าทั้งนั้น เรียกว่าพระปาติโมกข์ ถ้าเพ่งบางประการ เรียกว่าสิกขาบทมาในพระปาติโมกข์ ควรถือเป็นหลักพระวินัย หากจะติดขัดเพราะกาลเทศะอย่างไร ก็ยังควรถืออยู่โดยบรรยาย ไม่ควรเลิกเสียทีเดียว ไม่เช่นนั้น จักไม่มีอะไรเป็นหลัง หมู่อันตั้งอยู่ด้วยไม่มีหลัก ย่อมไม่มั่นคงยั่งยืน ข้าพเจ้าจึงขอแนะนำไว้อย่างนี้.

กัณฑ์ที่ ๑๐

มาตรา

มีสิกขาบทบางข้อ เนื่องด้วยมาตราบางอย่าง รวมกันเข้าแล้ว เนื่องด้วยมาตราเกือบทุกอย่าง สมควรจะกล่าวมาตราไว้ในที่นี้ด้วย. กิริยากำหนดประมาณ เรียกมาตรนา แจกออกเป็นประเภทโดยเฉพาะต้องการในที่นี้เป็น ๕ คือ มาตราเวลา ๑ มาตราวัด ๑ มาตราดวง ๑ มาตราชั่ง ๑ มาตารูปิยะ ๑. วิธีนับมาตราเหล่านี้ ในคัมภีร์ทั้งหลายกล่าวแผกเพี้ยนกันก็มี ยิ่งแก้ละเอียดก็ยิ่งฟั่นเฝือ ข้าพเจ้าจักแสดงในที่นี้พอควรแก่ต้องการเท่านั้น.

มาตราเวลา

หลักแห่งมาตรา กำหนดเอาการเวียนแห่งพระอาทิตย์รอบโลกครั้งหนึ่ง เป็นวันหนึ่ง นับตั้งแต่เห็นแสงอาทิตย์เรื่อ ๆ ซึ่งเรียกว่าอรุณ มีทั้งวิธีกระจายออก และวิธีผนวกเข้า จะกล่าวเฉพาะวิธีหลังกำหนดตามโคจรแห่งพระจันทร์ ดังนี้ :-

๑๕ วันบ้าง ๑๔ วันบ้าง เป็น ๑ ปักษ์
๒ ปักษ์ " ๑ เดือน
๔ เดือน " ๑ ฤดู
๓ ฤดู " ๑ ปี

พึงรู้อธิบายดังนี้ :-

พระจันทร์โคจรรอบโลก ๑ หนใน ๒๙ วันครึ่ง จะนับ ๒๙ วัน

เป็นเดือน ก็หย่อนไป จะนับ ๓๐ วันเป็นเดือน ก็ยิ่งไป จึงต้องนับ ๕๙ วันเป็น ๒ เดือน แล้วแบ่งเดือนหนึ่งให้มี ๓๐ วัน อีกเดือนหนึ่งให้มี ๒๙ วัน เพราะเหตุนั้น ปักษ์หนึ่งจึงมี ๑๕ วันบ้าง ๑๔ วันบ้าง. ในชั่วพระจันทร์โคจรรอบโลกนั้น ถึงจักรราศีห่างจากพระอาทิตย์ออกเพียงใด ก็ยิ่งสว่างขึ้นเพียงนั้น จนแลเห็นสว่างเต็มดวงเรียกว่า พระจันทร์เพ็ญ วันที่พระจันทร์สว่างเต็มดวงนั้น เรียกว่าวันปุรณมี หรือวันเพ็ญ ปักษ์ที่พระจันทร์โคจรห่างจากพระอาทิตย์นั้นเรียกศุกลปักษ์ แปลว่าซีกสว่าง. ตั้งแต่วันปุรณมีไป พระจันทร์โคจรเข้าหาพระอาทิตย์ทุกที รัศมีค่อยมืดเข้า จนลับแลไม่เห็นดวงเรียกว่า พระจันทร์ดับ วันที่พระจันทร์ดับนั้น เรียกว่าวันอมาวสี แปลว่า ดิถีเป็นที่อยู่ร่วมแห่งพระอาทิตย์และพรจันทร์ หรือเรียกว่า วันดับ ปักษ์ที่พระจันทร์โคจรเข้าหาพระอาทิตย์นั้น เรียกกาฬปักษ์ แปลว่า ซีกมืด ๒ ปักษ์นั้น นับเป็น ๑ เดือน.

เดือนนั้น ตั้งชื่อตามดาวฤกษ์ ที่ว่าพระจันทร์โคจรถึงวันเพ็ญเวลาเที่ยงคืน ดังนี้ :-

มาคสิร มาส เดือน ๑ [อ้าย]
ปุสส " " ๒ [ยี่]
มาฆ " " ๓
ผัคคุณ " " ๔
จิตต " " ๕
เวสาข " " ๖

เชฏฐ มาส เดือน ๗
อาสาฬห " " ๘
สาวน " " ๙
ภัททปท " " ๑๐
อัสสยุช "หรือปฐมกัตติกมาส " ๑๑
กัตติก " " ๑๒.

เดือนอะไรมีวัน ๓๐ เดือนอะไรมีวัน ๒๙ และวันขาดตกอยู่ในปักษ์อะไรนั้น ไม่ปรากฏในบาลี ครั้งอรรถกถา จัดเดือนขาดมี ๒๙ วัน เดือนถ้วนมี ๓๐ วัน อย่างละ ๑ เดือน แต่ไม่ได้ความชัดว่าวางสลับกัน เหมือนที่เคยใช้ในเมืองเรา ในฝ่ายจีนมีเดือนขาดเดือนถ้วนเหมือนกัน แต่ไม่วางสลับ เป็นแต่ปีหนึ่งคงมีเดือนขาด ๖ เดือนเท่ากัน.

ครั้งพุทธกาล หรือครั้งรจนาพระบาลี นับกาฬปักษ์เป็นต้นเดือน ศุกลปักษ์เป็นปลายเดือน ตลอดมาถึงพุทธศก ๑,๒๐๐ ปีล่วงไปแล้ว ดังปรากฏในระยะทางของภิกษุจีน ชื่อฮวนฉ่างผู้ไปชมพูทวีป คงเปลี่ยนนับข้างขึ้นเป็นต้นเดือน เมื่อโหราศาสตร์เจริญขึ้น. ในประเทศเรานับข้างขึ้นเป็นต้นเดือน วันจึงล้ำกว่ายุคบาลีปักษ์หนึ่ง เช่นขึ้นเดือนอ้ายของเรา เป็นเดือนมาคสิระมาได้ปักษ์หนึ่งแล้ว. วันขาดน่าจะเห็นว่าตกในปักษ์ปลายเดือน แต่ในบาลีกล่าววันปวารณาไว้ทั้งวันที่ ๑๔ ทั้งวันที่ ๑๕ ถ้าวางเดือนขาดเดือนถ้วนสลับกันอย่างใช้ในเมืองเรา, อย่างก่อน วันปวารณาคงมีแต่วันที่ ๑๔ อย่างหลังคงมีแต่ในวันที่ ๑๕

บางทีการนับปักษ์จะมีวิธีอย่างดื่นกระมัง เช่นวางเดือนขาดไม่สลับกับเดือนถ้วน หรือเพ่งวันปวารณาที่ชัดลากออกไปอีกปักษ์หนึ่งด้วย เช่นในแรมเดือน ๑๑ ตามอย่างใช้ในเมืองเรา วันปวารณานั้นเป็นวันที่ ๑๔.

ฤดู ๓ มีชื่ออย่างนี้ :-

๑. เหมันตฤดู ฤดูหนาว ตั้งต้นแต่เดือนมาคสิระ [แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ ของเรา].

๒. คิมหฤดู ฤดูร้อน ตั้งต้นแต่เดือนจิตตะ [แรม ๑ ค่ำ เดือน ๔ ของเรา].

๓. วัสสานฤดู ฤดูฝน ตั้งต้นแต่เดือนสาวนะ [แรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ของเรา].

ขึ้นต้นปี เมื่อถึงเดือนมาคสิระต้นฤดูหนาว. ไม่ได้นับศก เป็นแต่สังเกตฤดูฝน เช่นอุปสมบท ล่วงฤดูฝนได้เท่าใด ก็นับว่าได้เท่านั้นฝน คือ พรรษา.

นับกาลตามลำพังจันทรคติไม่ได เพราะความเป็นไปแห่งธรรมดา เช่นฝนชุก แห้งผาก ผลไม้เผล็ด อิงสุริยคติทั้งนั้น ถ้านับตามจันทรคติเสมอไป ฝนตกก็ดี วางฝนก็ดี ผลไม้เผล็ดก็ดี ย่อมจะโย้ไม่ตรงฤดู เพราะฉะนั้น จึงต้องนับจันทรคติให้อิงสุริยคติด้วย. พระจันทร์โคจรได้ ๑๒ รอบ จัดว่าปี ๑ คือ ๑๒ เดือน ได้วัน ๓๕๔ วัน พระอาทิตย์โคจร ๑ รอบ จัดว่าปี ๑ ได้วัน ๓๖๕ วัน ๖ นาฬิกาเศษ ผิดกัน ๑๑ วันเศษ ๓ ปีเหลื่อมกันกว่าเดือน เพื่อจะ

ไม่ให้เคลื่อนคลาดกันมากไป จึงต้องเติมเดือนพระจันทร์ขึ้น ๑ เดือน ในปีที่ ๓ บ้าง ที่ ๒ บ้าง รวมเป็น ๑๓ เดือน เดือนที่เติมขึ้นนี้เรียก อธิมาส ในรอบหนึ่ง คือ ๑๙ ปี คงเติมอธิกมาส ๗ ครั้ง. ข้อนี้มีมาแล้วครั้งพุทธกาล ที่ทรงพระอนุญาตให้เลื่อนวันเข้าพรรษาออกไปอีกเดือนหนึ่ง อนุมัติตามจารีตในกรุงราชคฤห์ อธิกมาสนั้นเพิ่มในเดือนที่เศษวันครบเหมือนอย่างจีน หรือเพิ่มที่ท้ายฤดูร้อนเสมอไปเหมือนอย่างในประเทศเรา ไม่ปรากฏ. มาตรานับเวลาเนื่องในสิกขาบทมีนัยดังนี้.

มาตราวัด

นี้สำหรับกำหนดรู้ระยะ คือ ห่าง ชิด สูง ต่ำ ยาว สั้น กว้าง แคบ เข้าใจว่า เดิมทีคงใช้นิ้วเป็นหลัก ในวิธีกระจายออก จะเอาอวัยวะเป็นหลักไม่ได้แล้ว จึงจับเอาเล็ดข้าวเป็นหลัก ในวิธีผนวกคงใช้อวัยวะเป็นหลังต่อไป มีรูปดังต่อไปนี้ :-

๗ เล็ดข้าว	เป็น	๑ นิ้ว
๑๒ นิ้ว	"	๑ คืบ
๒ คืบ	"	๑ ศอก
๔ ศอก	"	๑ วา
๒๕ วา	"	๑ อุสภะ
๘๐ อุสภะ	"	๑ คาวุต
๔ คาวุต	"	๑ โยชน์.

รูปนี้เข้ากันได้กับที่ใช้ในประเทศนี้ และสมกันกับที่ใช้ในชมพูทวีป เมื่อพุทธศก ๑,๒๐๐ ล่วงไปแล้ว ครั้งภิกษุจีนชื่อฮวนฉ่างไป. เล็ดข้าวนั้น ในอภิธานัปปทีปิกา เรียกว่าธัญญมาส ในระยะทางของพระฮวนฉ่าง เรียกว่ายวะ. ยวะข้างไทย เคยแปลกันมาว่าข้าวเหนียว ได้เอาเล็ดข้างเหนียวทั้งเปลือก เรียงเทียบกับนิ้วช่างไม้ดู ข้าวเหนียวดำโตไปเพียง ๖ เล็ดก็ได้นิ้วหนึ่ง, ข้าวเหนียวขาว ๗ เล็ดพอดี แต่เศษของนิ้วแบ่ง ๘ สะดวกกว่า นิ้ว ๑ แบ่ง ๔ จะได้เรียกว่ากระเบียด ๆ ๑ แบ่งเป็น ๘ สะดวกกว่า นิ้ว ๑ แบ่ง ๔ จะได้เรียกว่ากระเบียด ๆ ๑ เช่นของเราก็ยิ่งดี. ตั้งแต่เล็ดข้าวจนถึงศอก เป็นแบบมาในคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา ตั้งแต่ศอกขึ้นไปถึงโยชน์ เป็นแบบมาในคัมภีร์สังขยาปกาสกะ ชักมาแสดงในบุพพสิกขาวัณณนา.

ในสิกขาบทกล่าวถึงประมาณวัด ที่วัดสั้น นับเป็นคืบ ๆ ไป อย่างนับเป็นฟุต มีกำหนดด้วยสุคตประมาณทั้งนั้น ที่วัดยาวถึงโยชน์หาได้บอกกำหนดด้วยสุคตประมาณไว้ไม่. ข้อนี้จักปรารภถึงข้างหน้า.

อีกอย่างหนึ่ง

๔ ศอก	เป็น	๑ ธนู
๕๐๐ ธนู	"	๑ โกสะ
๔ โกสะ	"	๑ คาวุต
๔ คาวุต	"	๑ โยชน์.

นี้เป็นแบบมาในคัมภีร์สังขยาปกาสกะเหมือนกัน ใช้เป็นเครื่องกำหนดระยะแห่งเสนาสนะป่า ซึ่งกล่าวถึงในบางสิกขาบท.

มาตราตวง

นี้ก็ออกจากมาตราวัดนั้นเอง มาตราวัด ใช้แต่เฉพาะด้านยาว กับด้านกว้าง มาตราตวง ใช้ด้านตั้งหรือด้านสูงขึ้นอีก. มาตรานี้สำหรับใช้กะประมาณของ เช่นน้ำหรือข้าว. เข้าใจว่า เดิมทีคงใช้กะโหลกมะพร้าวเป็นหลัก ในวิธีกระจายออก คงเอากำมือ หรือฟายมือเป็นหลัก มีรูปดังนี้ :-

๕ มุฏฐิ [คือกำมือ] เป็น ๑ กุฑวะ [คือฟายมือ]

๒ กุฑวะ " ๑ ปัตถะ [คือกอบ]

๒ ปัตถะ " ๑ นาฬี [คือทะนาน]

๔ นาฬี " ๑ อาฬหก.

มาตรานี้ฟั่นเฝือมาก ปัตถะ กับ นาฬี เป็นของที่เข้าใจยาก ในปกรณ์ทั้งหลายเข้าใจเป็นอันเดียวกันไปเสีย แต่ในคัมภีร์วิภังค์กล่าวถึงประมาณบาตรว่า บาตรขนาดเล็ก จุข้าวสุกแห่งข้าวสาร ๑ ปัตถะ บาตรขนาดกลาง จุข้าวสุกแห่งข้าวสารนาฬีหนึ่ง บาตรขนาดใหญ่ จุข้าวสุกแห่งข้าวสารกึ่งอาฬหก นี้แปลว่าทวิคูณ ตามนัยนี้ ปัตถะกับนาฬี ต้องเป็นของต่างกัน ข้าพเจ้าจึงถือเอาปัตถะหนึ่งซึ่งว่า ๔ กุฑวะในคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา เป็นนาฬีหนึ่ง แล่งครึ่งนาฬีหรือ ๒ กุฑวะเป็นปัตถะหนึ่ง เมื่อจัดเท่านี้ ก็เข้ากันได้หมด.

มาตราตวงเหนืออาฬหกขึ้นไปยังมีอีก แต่ออกชื่อในบาลีพระวินัยเพียงเท่านั้น.

มาตราชั่ง

การตวงรู้ได้แต่ขนาด เช่นข้าวสารกับทราย ตวงด้วยทะนานกองเท่ากัน การกำหนดรู้หนักต้องใช้ชั่ง. มาตรานี้สำหรับกำหนดประมาณของที่มีขนาดไม่เท่ากัน เช่นโลหะต่าง ๆ ในบัดนี้สินค้าอื่นก็ใช้ชั่งเหมือนกัน น้ำหนักนั้น เข้าใจว่า จับเอามาสก คือเมล็ดถั่วหรือเมล็ดมะกล่ำตาช้างเป็นหลัก ในวิธีกระจาย เทียบมะกล่ำตาหนูและข้าวเปลือกต่อไปอีก.

มาตราสำหรับใช้ชั่งของอื่นจากทองเงิน มีรูปดังนี้ :-

๔ เล็ดข้าวเปลือก เป็น ๑ กุญชา [กล่อม]
๒ กุญชา " ๑ มาสก [กล่ำ]
๕ มาสก " ๒ อักขะ
๘ อักขะ " ๑ ธรณะ
๑๐ ธรณะ " ๑ ปะละ
๑๐๐ ปะละ " ๑ ตุลา
๒๐ ตุลา " ๑ ภาระ.

มาตราสำหรับใช้ชั่งทองอันมิใช่รูปิยะ มีรูปดังนี้ :-

๔ เล็ดข้าวเปลือก เป็น ๑ กุญชา
๒ กุญชา " ๑ มาสก
๕ มาสก " ๒ อักขะ
๘ อักขะ " ๑ ธรณะ
๕ ธรณะ " ๑ สุวัณณะ

๕ สุวัณณะ เป็น ๑ นิกขะ.

เข้าใจว่า ทองเงินที่ทำเป็นลิ่ม กำหนดหนักนิกขะหนึ่ง. ข้อนี้จึงทำให้ฉงนว่า นิกขะ ศัพท์นั้น เป็นชื่อน้ำหนักบ้าง แปลว่า ลิ่มบ้าง.

มาตรานี้ ไม่ยุ่งเหมือนมาตราอื่น เป็นแต่ต้องรู้จักแยกมาตราชั่งของอื่น และมาตราชั่งทองเงินเท่านั้น แต่อย่างไรพระอาจารย์ทั้งหลายจึงเข้าใจต่างกันไป ในตอนว่า ๕ มาสกเป็น ๒ อักขะ จะโทษว่าถาถาที่แสดงเรียงไว้ไม่แจ่มก็ไม่ได้ เผอิญเข้าใจต่างไปเอง ความเข้าใจของข้าพเจ้า ถูกกับของท่านอาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์สังขยาปกาสกะ.

มาตรารูปิยะ

นี้สำหรับกำหนดตีราคาสินค้า ใช้กหาปณะเป็นหลักมาตรา มีแต่วิธีกระจาย ไม่มีวิธีผนวก มีรูปอย่างนี้ :-

๕ มาสก เป็น ๑ บาท

๔ บาท " ๑ กหาปณะ

พึงรู้อธิบายอย่างนี้ :-

กหาปณะ มีหลายอย่าง แต่กหาปณะในกรุงราชคฤห์ ครั้งทรงบัญญัติอทินนาทานสิขาบทนั้น เรียกนีลกหาปณะ. ในคัมภีร์ทั้งหลายกล่าวว่า ผสมทอง ๕ มาสก เงิน ๕ มาสก ทองแดง ๑๐ มาสก บ้างก็ว่าเจือเหล็ก ๑ เล็ดข้าว บ้างก็ไม่กล่าวถึง หลอมเข้าด้วยกัน ทำเป็นรูปแล้วตีตรา. พิจารณาตามนัยนี้ เนื้อนีลกหาปณะนั้นเป็นมาก น้ำหนักเท่าธรณะหนึ่ง. มาสกในมาตรานี้ ไม่เหมือน

มาสกในมาตราชั่งของ เป็นแต่สักว่าชื่อติดมาแต่การกำหนดน้ำหนักแห่งรูปิยะ. ในคัมภีร์วิภังค์กล่าวว่า ทำด้วยโลหะก็มี ด้วยไม้ก็มี ด้วยครั่งก็มี. ส่วนบาทนั้น ไม่ปรากฏว่ามีรูปทำด้วยอะไร ทำด้วยนากอย่างเดียวกับกหาปณะ หรือทำด้วยของอย่างอื่น หรือคงมีรูปแต่กหาปณะกับมาสก รูปแห่งบาทไม่มี ยังไม่ได้ตาม. กหาปณะนนถ้าเป็นทองคำแท้ ก็คงเทียบราคากับน้ำหนักด้วยกันได้ แต่นี่เป็นนาก. พระอาจารย์ทั้งหลาย เมื่อเทียบมาตราทองคำ จึงลดเสียครึ่งหนึ่ง. และกล่าวไว้ว่า บาทหนึ่งนั้น ให้เทียบทองคำหนัก ๒๐ เล็ดข้าวเปลือก. โดยนัยนี้ ๔ เล็ดข้าวเปลือกต่อ ๑ มาสก ให้ลงสันนิษฐานว่า ครั้งรจนาคัมภีร์เหล่านั้น ราคาทองแพงกว่าราคานากเท่าตัว.

แต่ข้าพเจ้ายังไม่แน่ใจว่า นีลกหาปณะทำด้วยนาก ยังไม่เคยรู้ว่าในประเทศไหน ครั้งโบราณก็ดี ในปัจจุบันก็ดี ได้ใช้นากทำเป็นรูปิยะ มีแต่ใช้ทองล้วนเงินล้วน. ข้อที่ท่านให้เทียบคำบริสุทธ์ล้วน หนัก ๑๐ มาสก ซึ่งกระจายเป็น ๘๐ เล็ดข้าวเปลือก หรือรวมเข้าหนักกึ่งธรณะ จะเข้ารูปได้ดีทีเดียว จะต้องผสมเงินผสมทองแดงให้มีน้ำหนักขึ้นอีกเท่าหนึ่ง แต่เนื้อคลายลง เป็นประโยชน์อะไร.

มาตราเหล่านี้ แม้กำหนดเองสิ่งที่เป็นอยู่โดยธรรมดาเป็นหลัก เช่นอวัยวะคนและพืช ก็ยังแผกกันได้เหมือนกัน เช่นคนในประเทศหนึ่งกับประเทศอื่น ขนาดก็ต่างกัน แม้พืชก็ต่างกัน เพราะเหตุนั้น ท่านผู้ครองบ้านเมืองนั้น ๆ จึงต้องบัญญัติมาตราเหล่านั้นไว้เป็นหลัก

เพื่อคนทั้งหลายจะได้ถือตาม สำหรับตัดสินพิพาทกันด้วยเรื่องมาตรา นี้เรียกว่ามาตราหลวง เช่นเราเรียกกันอยู่ว่า วาหลวง ทะนานหลวง หรือทะนานตีตรา. อยู่ในประเทศใด ควรถือมาตราหลวงในประเทศนั้นเป็นหลัก.

มาตราพิเศษ

ในสิกขาบททั้งหลาย เมื่อกล่าวถึงมาตราวัด ถ้าวัดสั้น กำหนดให้ใช้สุคตประมาณ เช่นคืบสุคต นิ้วสุคต ข้าพเจ้าปรารถนาจะหาทางเข้าใจสุคตประมาณ ว่าเป็นประมาณพิเศษอย่างหนึ่ง เช่นเรียกว่า นิ้วฟุตหรือนิ้วช่างไม้ เพราะคำว่าสุคต แม้เป็นคุณบทของพระศาสดามีอยู่ แต่ก็ไม่ใช่คำที่ท่านจุเข้าในพระโอฐของพระศาสดาให้เรียกพระองค์เอง และไม่ใช่คำที่สกวกเรียกพระศาสดาด้วย แต่หาไปก็ไม่สำเร็จ เพราะในปาติโมกข์นั้นเอง มีคำว่า นี้ประมาณแห่งสุคตจีวรของพระสุคตจะเข้าในเป็นอย่างอื่นจากพระศาสดาไม่ได้. เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงลงสันนิษฐานว่า พระศาสดาทรงกำหนดนิ้วพระหัตถ์ของพระองค์เองเป็นหลักมาตราวัดสำหรับใช้วัดสั้น เพราะว่า เมื่อกล่าวถึงโยชน์แล้วไม่มีว่าโยชน์สุคต. ข้อนี้ดูก็กำหนดหลวม ๆ และกำหนดเพียงชั่วคราว แต่เมื่อสิกขาบทเป็นมายืนยาว ประมาณนั้นกลับเป็นอันรู้ได้ยาก.

พระอรรถกถาจารย์แก้สุคตประมาณไว้ ในอรรถกถาแห่งสัญญาจิกสิกขาบทว่า คืบสุคตนั้น ๓ คืบแห่งคนปานกลางในครั้งนั้น เป็นศอกคืบช่างไม้ โดยนัยนี้ ตามพระมหาบุรุษลักษณะ พระศาสดาสูงเท่าวาของพระองค์ จึงเป็นสูง ๑๒ ศอกช่างไม้ สงกว่าคนสามัญ

๓ เท่า สุคตประมาณในสิกขาบท จึงเอา ๓ คูณวัฑฒกีประมาณ คือคืบนิ้วช่างไม้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ส่วนทั้งหลายจึงใหญ่ไปหมด แต่ก็ไม่ได้ยินว่าใครปรารภเรื่องนี้มาก่อน นอกจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ เสด็จพระอุปัชฌายะของข้าพเจ้า. ท่านทรงสันนิษฐานเห็นว่า พระศาสดาไม่ใหญ่โตกว่าคนในยุคเดียวกันนัก ทรงชักเรื่องมาสาธกหลายเรื่อง แสดงในที่นี้แต่บางเรื่องพอเป็นอุทาหรณ์ดังต่อไปนี้ :-

๑. พระนนท์พุทธอนุชา มีรูปร่างงดงาม คล้ายคลึงพระศาสดา แต่ต่ำกว่า ๔ นิ้ว ท่านครองจีวรมีประมาณเท่าสุคตจีวร.

๒. ทรงเปลี่ยนผ้าสังฆาฏิกันได้กับพระมหากัสสป.

๓. พระเจ้าอชาตศัตรุเสด็จไปเฝ้าพระศาสดาในคืนวันหนึ่ง พระองค์เสด็จนั่งอยู่ในหมู่ภิกษุสงฆ์ ท้าวเธอทรงกำหนดไม่ได้ ถึงกับตรัสถามหมอชีวกโกมารภัจจ์.

๔. ปุกกุสาติกุลบุตร บวชอุทิศต่อพระองค์ มาพบกันเข้าในโรงช่างหม้อแห่งหนึ่ง ไม่รู้จักพระองค์ สำคัญว่าบรรพชิตสามัญ.

พระสันนิษฐานของท่านในเรื่องนี้ ไม่มีนักปราชญ์ผู้ใดผู้หนึ่งจะค้านได้. เมื่อตกลงว่า พระศาสดาไม่ใหญ่เกินไปเช่นนั้นแล้ว สุคต-ประมาณก็จะต้องสั้นลงมา นี้ก็มีของที่จะสาธกให้เห็นชัด มีวัตรของภิกษุอยู่ว่า จะเก็บบาตรไว้ใต้เตียง ให้เอามือคลำก่อนแล้วจึงค่อยเก็บ นี้บ่งให้เห็นว่าเท้าเตียงสั้น ลำพังนั่งไม่แลเห็นใต้เตียง ถ้าเท้าสูง จะต้องคลำทำอะไร มีอะไรที่จะโดนก็แลเห็น. อันจะกำหนด

สุคตประมาณมิใช่ง่าย ท่านจึงทรงจับเอาประมาณของคนในครั้งนั้น โดยนัยว่าสูง ๔ ศอกเป็นหลัก แต่ทรงพระดำริว่า ข้อที่เอา ๓ คูณนั้น พระอรรถกถาจารย์เข้าใจผิดไปกระมัง บางทีจะเป็นให้เอา ๓ หาร จึงทรงลองคำนวณดู แบ่งคืบช่างไม้เป็น ๓ ส่วน คือส่วนละ ๔ นิ้ว เพิ่มเข้าอีกส่วนหนึ่งเป็น ๔ ส่วน คือ ๑๖ นิ้ว สมมติว่าเป็นคืบสุคต ลดประมาณลงเพียงเท่านี้ เท้าเตียงก็ต่ำ สมที่จะต้องคลำจีวรก็ได้กำหนดที่ใช้กันมาว่า ยาว ๖ ศอก, กว้าง ๔ ศอก. ตามนัยนี้ ส่วนพระกายพระศาสดาควรจะสง ๑๒๘ นิ้ว หรือ ๕ ศอก ๘ นิ้ว ช่างไม้ แต่ข้าพเจ้าไม่เข้าใจหรือได้เหตุไม่พอว่า ไฉนในสุคตวิทัตถิ-ปกรณ์ที่ทรงรจนาไว้จึงถือเอา ๑๒๙ นิ้วเป็นเกณฑ์แห่งพระศาสดา.

วิธีคำนวณสุคตประมาณ ตามแบบซึ่งทรงสันนิษฐานลงนั้น เอา ๑๒๙ คูณ ประมาณที่ว่าไว้ในสิกขาบท เอา ๙๖ หาร เลขลัพธ์เป็นวัฑฒกีประมาณ เศษกระจายออกไปแล้วเอา ๙๖ นั้นหาร เลขลัพธ์เป็นเศษแห่งวัฑฒกีประมาณ แต่ในแบบนี้แบ่งกระเบียดหนึ่งเป็น ๔ อนุกระเบียด.

สุคตประมาณ ตามพระมติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม-พระยาปวเรศวริยาลงกรณ์นั้น ตัดสั้นลงมาได้จากอรรถกถานัย ทั้งสมร่องรอย จัดว่าดีกว่า บางทีก่อนครั้งอรรถกถาขึ้นไปจะสันนิษฐานกันอย่างนี้ก็เป็นได้. แต่เทียบดูส่วนคนในยุคเดียวกัน ในประเทศเดียวกัน ยังโตกว่ากันนัก สูงกว่ากันเกือบศอกคืบ พระเจ้าอชาต-ศัตรุควรจะกำหนดรู้ได้ หากว่าเป็นได้จริง ก็ไม่สูงเฉพาะพระศาสดา

พระมหากัสสปและพระนนท์ก็พลอยสูงไปด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ ความสูงผิดกันมากนั้น จะถือเป็นอัศจรรย์ของพระศาสดาพระองค์เดียวไม่ได้ ต้องถือว่า เป็นความแผกกันของคนในประเทศนั้น ยังตกข้างใหญ่อยู่นั่นเอง.

มีทางจะสันนิษฐานให้เตี้ยลงมาได้อย่างไรบ้าง ? เห็นอยู่ทางหนึ่งว่า ข้อที่กล่าวไว้ในคัมภีร์วิภังค์ ในนิทานต้นบัญญัติห้ามทรงสุคตจีวรว่า พระนนท์ต่ำกว่าพระศาสดา ๔ นิ้วนั้น พอจะจับเอาเป็นเกณฑ์สำหรับอนุมานได้. ข้อว่าพระนนท์เป็นผู้มีรูปงดงามนั้น ถ้าสูงเท่ากับคนสามัญ พระศาสดาก็สูงกว่าขนาด ๔ นิ้วเท่านั้น เพราะคำว่า มีรูปร่างงดงาม หากจะสูงกว่าคนสามัญสักเล็กน้อยก็ยังได้ จะให้สูงเท่าไร ? ๔ นิ้วของท่านเป็นเกณฑ์อยู่แล้ว โดยนัยนี้ พระศาสดาก็สูงกว่าขนาดเพียง ๘ นิ้ว ค่อยยังชั่วหน่อย คิด ๔ นิ้วกับ ๘ นิ้ว ถัวกันเข้า ถือเอาประมาณกลางว่า ๖ นิ้ว แต่ก็ต้องยอมรับขนาดคนที่ว่าสูง ๔ ศอก ไม่เช่นนั้นก็ไม่มีทางสันนิษฐานต่อไป. เอา ๖ นิ้ว บวก ๙๖ นิ้ว ได้ ๑๐๒ นิ้ว หรือ ๔ ศอก ๖ นิ้ว เป็นส่วนสูงแห่งพระศาสดา. วิธีคำนวณสุคตประมาณ ย่อเกณฑ์ลง ๑๗ เป็นเกณฑ์พระสุคต สำหรับใช้คูณ, ๑๖ เป็นเกณฑ์วัฑฒกี สำหรับใช้หาร ตามนัยนี้ ผิดกันไม่มากนัก เช่นเท้าเตียง ๘ นิ้วสุคต เป็น ๘ นิ้วกับ ๒ กระเบียดช่างไม้เท่านั้น.

อย่างไรก็ยังเป็นอันยากอยู่นั่นเอง หรือจะเรียกว่าหมดทางสันนิษฐานแน่นอนก็ได้ ข้าพเจ้าขอแนะไว้ว่า สุคตประมาณตามแบบ

ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ที่รับรองทั่วกันแล้วในบัดนี้ แม้ผ่อนลงมาแล้ว ก็ยังยาวกว่าประมาณที่ใช้อยู่ในประเทศเรา ณ บัดนี้ เพราะฉะนั้น จะใช้เครื่องวัดอย่างใดอย่างหนึ่ง คือไม้ฟุตอังกฤษ ไม้ศอกช่างไม้ วัดนิ้วเท่านิ้ว หรือไม่เมตเตอร เทียบ ๒๗ เซ็นติเมตเตอร คือส่วนแบ่งจากร้อย ต่อคืบ ๑ คือ ๑๒ นิ้ว คงไม่เกินสุดตประมาณอยู่นั่นเอง ไม่ต้องรังเกียจ. ถ้าตามแบบของข้าพเจ้า ไม้ฟุตใช้ไม่ได้ ยาวไป ใช้ได้แต่ไม้ศอกช่างไม้กับไม้เมตเตอร แต่ส่วนผิดกันไม่มากนัก ไม่น่าจะต้องคำนวณให้ลำบาก ใช้วัดด้วยไม้สองอย่างนั้นอย่างใดอย่างหนึ่งก็แล้วกัน แต่ไม้ศอกช่างไม้นั้น ก็ไม่มีหลักอีก ต่อไปข้างหน้า ถ้าบ้านเมืองจะบัญญัติหลักมาตราลงไปแน่นอน คงจะใช้แบบเมตเตอรที่ประเทศทั้งหลายใช้กันอยู่มาก เขานิยมว่าเป็นแบบที่แน่นอน เพราะจับเอาระยะแห่งโลกเป็นหลัก ทั้งเทียบกันได้กับศอกช่างไม้ของเรา เหลื่อมกันเพียงนิดหน่อย เมตเตอร ๑ เทียบกับ ๒ ศอกไดๆ กึ่งเมตเตอร คือ ๕๐ เซ็นติเมตเตอร ต่อ ๑ ศอก ๒๕ เซ็นติเมตเตอร ต่อ ๑ คืบ จะคิดเป็นวาเป็นเส้นก็ยังได้. ถ้ารู้จักใช้ไม้เมตเตอรเทียบให้ได้ประมาณตามต้องการ เป็นสะดวกด้วยประการทั้งปวง.

นอกจากนี้ ยังมีมคธนาฬี คือทะนานที่ใช้อยู่ในแคว้นมคธ ข้อนี้แก้กันยุ่งใหญ่. ศัพท์นี้ไม่ได้มาในมาติกาคือตัวสิกขาบท เป็นแต่กล่าวไว้ในคัมภีร์วิภังค์ว่า บาตรขนาดกลางจุข้าวสุกนาฬีหนึ่ง ในอรรถกถาแก้ว่า มคธนาฬี. ถ้าเพ่งความว่าคัมภีร์วิภังค์ได้รจนาในแคว้นนั้น

หรือเข้าใจให้สูงขึ้นไปกว่า สังคายนาทั้งหลายก็ได้ทำกันที่แคว้นนั้น เช่นนี้ แก้ว่ามคธนาฬีก็ถูกทาง เพราะว่าเมื่อกล่าวถึงประมาณ ก็ควรจะถือเอาประมาณที่ใช้เป็นหลักในบ้านเมือง. ข้าพเจ้าเห็นว่า ไม่พอที่ข้าพเจ้าจะลำบากในเรื่องนี้ จักงดเสียไม่กล่าวถึง. ตามความสันนิษฐานของพระอาจารย์ทั้งหลายที่เป็นชาวสิงหล นาฬีครึ่งแห่งนาฬีสิงหลเป็นมคธนาฬีหนึ่ง. เมื่อมคธนาฬีมีขนาดใหญ่ ใช้นาฬีที่กล่าวไว้ในมาตรา เป็นเครื่องตวงข้าวสารหุงเป็นข้าวสุก เพื่อกำหนดประมาณบาตรก็ควร.

คำชี้แจง

หลักการเขียนและวิธีใช้ศัพทานุกรมวินัยมุข

การเรียงลำดับคำ ได้เรียงตามแบบอย่างพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ เพื่อสะดวกแก่ผู้ที่เคยใช้พจนานุกรมมาแล้ว, แปลกแต่ที่ยกเอาสระมาขึ้นต้น, เพื่อให้สอดคล้องกับอักขรวิธีในภาษาบาลี, ฉะนั้น ในที่นี้พึงทราบวิธีเรียงและวิธีใช้โดยสังเขปดังต่อไปนี้ :-

๑. ตัวพยัญชนะนั้นลำดับไว้ตามตัวอักขระ แปลกแต่เอาสระคือ "อ" มาขึ้นต้นดังนี้ คือ อ ก ข ค ฆ ง ฯลฯ ส ห ฬ ไม่ได้ลำดับตามเสียง.

๒. สระนั้นก็ไม่ได้ลำดับไว้ตามเสียง ลำดับไว้ตามรูปสระดังนี้ คือ ะ ั า ิ ี ึ ื ุ ู เ แ โ ใ ไ รูปสระที่ผสมกันหลายรูปก็จัดเรียงตามลำดับรูปที่อยู่ก่อนและหลังตามลำดับข้างบนนี้เหมือนกัน ดังเช่นลำดับไว้ให้ดูดังต่อไปนี้ :-

ะ ิ

ั (กัน) ี

ั-ะ (ผัวะ) ึ

า ื

ำ ุ

เ็ (สือ)

เ (เกือะ)

เ-ะ (เกะ) แ

เ-า (เขา) แ-ะ (แพะ)

เ-าะ (เจาะ) โ

เ-ิ (เกิน) โ-ะ (โป๊ะ)

เ-ี (เสีย) ใ

เ-ีะ (เผียะ) ไ

ส่วนตัว "อ ว ย" นับลำดับอยู่ในพยัญชนะเสมอ.

๓. ในการเรียงนี้ ได้เลือกเอาเฉพาะศัพท์ที่มีเนื้อความยังไม่ชัด และศัพท์ที่เป็นภาษาบาลี ซึ่งคิดว่าผู้เข้ามาใหม่ไม่เข้าใจ มาเรียงลำดับไว้ บอกชื่อหน้าหนังสือกำกับไว้เพื่อจะให้รู้ว่า ศัพท์นั้นอยู่หน้าไหน มีความหมายอย่างไร เพราะเฉพาะศัพท์หนึ่ง ๆ ที่อยู่ในหน้าใด ๆ ก็แปลเป็นทำนองอธิบายเฉพาะเนื้อความของศัพท์ที่อยู่ในหน้านั้น ๆ เป็นประมาณ.

๔. หากศัพท์นั้น ๆ มีอยู่ในหน้าอื่นนอกจากที่บอกกำกับไว้ ก็ขอให้ผู้ศึกษาเปรียบเทียบเอาเอง ถ้าเนื้อความเข้ากันได้ ก็ถือเอาคำแปลหรืออธิบายตามที่เขียนไว้นั้น เช่นคำว่า **"จับพลัดจับผลู"** หน้า ๕ แปลว่า "ทำผิด ๆ ถูก ๆ, เป็นไปโดยมิได้ตั้งใจ" กับในหน้า ๓๘ ก็มีเนื้อความเท่ากัน จึงเข้ากันได้, ถ้าเนื้อความขัดกัน ก็ให้หัดแปลยักย้ายความหมาย ถือเอาโดยอนุโลมที่แปลไว้นั้น เช่นศัพท์

ว่า **"บริโภค"** หน้า ๗๔ แปลว่า "ใช้สอย" ซึ่งหมายความว่า นุ่งห่ม ส่วนในหน้า ๑๗๐ แปลว่า "ใช้สอย" เหมือนกัน แต่มิได้หมายความว่านุ่งห่ม, ไปหมายเอาว่า "ดื่ม หรือ อาบ" เป็นต้น, ถ้าศัพท์ใดมีเนื้อความผิดกันมากยากที่จะเข้าใจได้ ก็อธิบายซ้ำไว้อีก เช่น ศัพท์ว่า **"ปริกัป"** หน้า ๓๕ กับหน้า ๓๖, ศัพท์ว่า **"เสพ"** หน้า ๑๓ กับหน้า ๑๗๓ เป็นต้น.

ดังนี้ถ้าผู้ศึกษาต้องการรู้ศัพท์ใด ก็ดึงเปิดดูตามลำดับพยัญชนะและสระตามที่กล่าวไว้แล้วในข้อ ๑-๒ นั่นแล.

ศัพทานุกรมนี้ ได้ขอให้พระมหาอุบล นนฺทโก ป. ธ. ๘ ช่วยอ่านเลือกศัพท์ในหนังสือวินัยมุข ยกร่างคำอธิบายขึ้นแล้วถวายพระเถระหลายรูปช่วยกันตรวจ ขอขอบใจท่านผู้ช่วยทำศัพทานุกรมนี้ไว้ในที่นี้ด้วย และเป็นการทำครั้งแรก อาจจะต้องแก้ไขเพิ่มเติมอีกในการทำครั้งต่อไป.

กองอำนวยการ

มหามกุฏราชวิทยาลัย

กรกฎาคม ๒๕๐๘

ศัพทานุกรม

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
	อ.	
๘๕	**อกาลจีวร**	จีวรอันเกิดขึ้นนอกเวลา คือ เลยเวลาอานิสงส์พรรษาหรืออานิสงส์กฐิน.
๔๕	**อกุศลธรรม**	ธรรมฝ่ายไม่ดี.
๑๓	**อจิตตกะ**	ไม่มีจิตเจือ, ไม่แกล้ง, ไม่จงใจ.
๑๕๓	**อเจลกวรรค**	หมวดแห่งสิกขาบทว่าด้วยเรื่องภิกษุให้ของเคี้ยวของฉันแก่ชีเปลือยเป็นต้น.
๑๑	**อเตกิจฉา**	แก้ไขไม่ได้, ทำให้พ้นไม่ได้, ทำคืนไม่ได้, ทำให้บริสุทธิ์ไม่ได้.
๓๓	**อทินนาทาน**	การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้.
๖๘	**อธิกรณ์**	คดี, เรื่องความที่ฟ้องกัน, เรื่องที่ต้องจัดต้องทำ.
๒๔	**อธิกรณสมถะ**	ข้อสำหรับระงับอธิกรณ์.
๒๒	**อธิจิตตสิกขา**	ศึกษาเรื่องจิตยิ่ง คือทำใจให้เป็นสมาธิ.
๒๒	**อธิปัญญาสิกขา**	ศึกษาเรื่องปัญญายิ่ง คือพิจารณาสังขารตามเป็นจริง.
๒๒	**อธิสีลสิกขา**	ศึกษาเรื่องศึกยิ่ง คือสำรวมในพระปาติโมกข์.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๑๐๕	**อธิษฐาน**	ตั้งเอาไว้, ความตั้งใจปรารถนาให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ตามที่ต้องการ.
๘๑	**อติเรกจีวร**	จีวรที่เหลือจากไตรจีวรที่อธิษฐาน.
๑๐๔	**อติเรกบาตร**	บาตรที่เหลือจากบาตรอธิษฐาน.
๕๔	**อนวเสส**	ไม่มีส่วนเหลือคืออาบัติที่ภิกษุต้องเข้าแล้วไม่มีส่วนแห่งความเป็นสมณะเหลืออยู่เลย.
๕๑	**อนาคามิมรรค**	มรรคเป็นเหตุละสังโยชน์เบื้องต่ำได้ทั้ง ๕.
๒๓	**อนาคามี**	พระผู้ตั้งอยู่ในอนาคามิมรรค-ผล ซึ่งจัดเป็นอริยบุคคลคู่ที่ ๓.
๑๓๑	**อนาจาร**	ความประพฤติไม่ดีไม่งาม.
๓๖	**อนาณัตติกะ**	อาบัติที่ไม่ต้องเพราะสั่งให้ทำ.
๕๘	**อนาบัติ**	ไม่เป็นอาบัติ, ไม่ต้องอาบัติ, ไม่มีโทษ.
๒๑๐	**อนาปัตติวาร**	ตอนหรือคราวที่ว่าด้วยเรื่องอนาบัติ.
๑๘๗	**อนามาส**	สิ่งที่ไม่ควรจับต้อง.
ค	**อนิยต**	ไม่แน่, โทษที่ยังไม่แน่, อาบัติที่ไม่แน่.
๑๐	**อนุปสัมบัน**	ผู้ที่ไม่ได้อุปสมบท, คนอื่นนอกจากภิกษุและภิกษุณี. แม้ภิกษุณีก็จัดเป็นอนุสัมบันของภิกษุ.
๗	**อนุสาวนา**	ให้ได้ยินตาม, ประกาศให้ได้ยินทั่วกัน (ดูญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา).

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๑๘๓	**อปโลกน์**	บอบเล่า, ประการ.
๒๒	**อภิสมาจาร**	มรรยาทอันดี, ความประพฤติอันดี.
๕๑	**อรหัตตมรรค**	มรรคเป็นเหตุละสังโยชน์ได้ทั้ง ๑๐.
๒๓	**อรหันต์**	พระผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตมรรค - ผล ซึ่งจัดเป็นพระอริยบุคคลคู่ที่ ๔.
๗๕	**อริยสาวิกา**	สตรีผู้เป็นสาวิกา (ผู้ฟังคือศิษย์ของพระพุทธเจ้า) ซึ่งเป็นอริยะ ได้แก่สตรี ผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรคเป็นต้น, และสตรีผู้ถือพระรัตนตรัยว่าเป็นสรณะที่พึ่ง.
๑๗	**อลัชชี**	ผู้ไม่ละอาย, ผู้ไม่กลัวอาบัติ.
๑๐	**อวด**	แสดงให้รู้, ยกย่องต่อหน้าคน.
๓๒	**อวหาร**	การลัก, การขโมย.
๓๑	**อวิญญาณกะ**	ทรัพย์หรือสิ่งของที่ไม่มีวิญญาณ.
๓๑	**อสังหาริมะ**	ทรัพย์หรือสิ่งของอันเคลื่อนที่ไม่ได้, ติดอยู่กับที่.
๑๔๓	**อังคาส**	ถวายอาหารพระ, เลี้ยงพระ.
๑๑๒	**อัจเจกจีวร**	จีวรรีบร้อน คือผ้าจำนำพรรษา (วัสสาวาสกา) ที่ทายกทายิการีบถวาย ก่อนออกพรรษาตั้งแต่ ๑ วัน ถึง ๑๐ วัน.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๑๘๒	**อัชฌาจาร**	การละเมิดประเพณี, ความประพฤติชั่ว, การล่วงมรรยาท.
๑๓๑	**อัญญวาทกกรรม**	กรรมวาจาที่สงฆ์สวดประกาศในเมื่อภิกษุผู้ประพฤติอนาจาร ถูกซักถามในท่ามกลางสงฆ์ แล้วเอาเรื่องอื่นมาพูดกลบเกลื่อนเสีย.
๑๖	**อัตตกิลมถานุโยค**	การประกอบความเพียรทรมานตัวให้ลำบาก
๓๗	**อัตถสาธกะ**	ศัพท์นี้เป็นเชื่อของการสั่งให้ลักอย่างหนึ่งซึ่งแปลว่า ยังอรรถให้สำเร็จ, คือให้การลักสำเร็จ, สำเร็จเป็นการลัก.
๕๕	**อัพโพหาริก**	กล่าวไม่ได้ว่ามี, ไม่ควรกล่าวอ้าง, มีเหมือนไม่มี.
๘๗	**อัพภันดร**	ส่วนใน, ภายใน, ท่ามกลาง, ชื่อมาตราวัดในบาลี, ๑ อัพภันดร เท่ากับ ๗ วา.
๗๗	**อัพภาน**	การสวดรับภิกษุต้องสังฆาทิเสส และได้ประพฤติมานัต (หรืออยู่ปริวาสด้วย) แล้วให้กลับเป็นผู้บริสุทธ์ตามเดิม.
๑๔๐	**อัสดงค์**	พระอาทิตย์ตก, ค่ำแล้ว.
๓๖	**อากร**	ค่าธรรมเนียมที่รัฐบาลเรียกเก็บจากสิ่งที่

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
		เกิดจากธรรมชาติ หรือสิ่งที่ทำขึ้นเพื่อการค้า.
๒๐๒	**อาการ**	กิริยา, ท่าทาง.
๗๒	**อาณัตติ**	ข้อบังคับ, กฎ.
๓๐	**อาทิกัมมิกะ**	ผู้ทำคนแรก, ผู้ก่อนเหตุให้ทรงบัญญัติสิกขาบท.
ง	**อานิสงส์**	ผล, ประโยชน์, ผลดี.
๘	**อาบัติ**	ความล่วงละเมิด, โทษ, โทษที่เกิดเพราะความละเมิดในข้อที่พระพุทธเจ้าห้าม.
๕๗	**อามิส**	เหยื่อ, เครื่องล่อ, ปัจจัย ๔.
๒๐๘	**อาวุธ**	เครื่องประหารที่ไม่มีคม ใช้ในการป้องกันหรือต่อสู้.
๕๗	**อาสนะ**	ที่นั่ง.
๑๕	**อาสันทิ**	ม้าสี่เหลี่ยมนั่งได้คนเดียว.
๑๓๖	**อาหัจจบาท**	เตียงที่มีเท้าที่ไม่ได้ตรึงให้แน่น.
๗๗	**อุกเขปนียกรรม**	กรรมคือการยกเสียจากการสมโภค (คบหา) กับสงฆ์, ตัดสิทธิ์ของภิกษุเสียชั่วคราวเพราะไม่เห็นอาบัติ หรือเพราะไม่ทำคืนอาบัติ หรือเพราะไม่สละทิฏฐิบาป.
๑	**อุปฤษฏ์** (-กฺริด)	สูงสุด, อย่างสูง.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๑๐	**อุตตริมนุสสธรรม** (อุดตะริมะนุดสะทำ)	ธรรมอันยิ่งของมนุษย์ ได้แก่ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ มรรค ผล.
๑๒	**อุทาหรณ์**	ตัวอย่าง.
๑๐๒	**อุบาสก**	ผู้นั่งใกล้, ผู้นั่งใกล้พระรัตนตรัย, ผู้ชายเป็นฆราวาส มีศรัทธาเลื่อมใส ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ.
๖๓	**อุปจาร**	ที่ใกล้, บริเวณรอบ ๆ .
๑	**อุปสัมปทา**	การบวชเป็นภิกษุ.
๒๗	**อุโปสถ**	การเข้าอยู่, การเข้าทำอุโบสถกรรมที่สงฆ์ทำทุกกึ่งเดือน.
๑๓๘	**อุภโต อุปสมฺปนฺนา**	สตรีผู้บวชแล้วในสงฆ์ ๒ ฝ่าย (ภิกษุณีผู้ได้รับการอุปสมบทสมบูรณ์แล้ว).
๑๓๘	**เอกโต อุปสมฺปนฺนา**	สตรีผู้บวชแล้วในสงฆ์ฝ่ายเดียว (ภิกษุณีที่ได้รับการอุปสมบทยังไม่สมบูรณ์).
๒ภ	**เอกเทศ**	ส่วนหนึ่ง, เฉพาะอย่าง, บางส่วน, บางอย่าง.
๓๕	**เอกภัณฑปัญจกะ**	หมวด ๕ แห่งการลักมีของสิ่งเดียวเป็นที่กำหนด คือ :- ๑. อาทิยนํ = โจทย์ (ตู่) เอาของมีวิญญาณ คือทาสหรือสัตว์ของเลี้ยงของเขา, ๒. หรณํ = นำ (ลัก) เอาของมีวิญญาณนั้นไป, ๓. อวหรณ์ = บิด

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
		เพี้ยน (ฉ้อ) เอาของที่มีวิญญาณที่เขาฝากไว้, ๔. อิริยาปถวิโกปนํ = ทำอิริยาบถแห่งของมีวิญญาณนั้น ให้กำเริบ (ไล่หรือชักชวน), ๕. ฐานา จาวนํ = ทำของมีวิญญาณนั้นให้เคลื่อนจากที่ (แม้ไม่นำไปอื่น).
๔๕	**เอกัคคตา**	ความมีอารมณ์เป็นอันเดียว, ความมีจิตแน่วแน่อยู่ในอารมณ์เดียว.
๒๐๖	**โอน้ำ**	ภาชนะอย่างหนึ่งสำหรับใส่น้ำ คล้ายขันกลึงด้วยไม้บ้าง สานแล้วถมรับบ้าง.
๑๓	**โอมสวาทสิกขาบท** (โอมะสะวาด -)	สิกขาบทว่าด้วยคำพูดเสียดแทงให้เจ็บใจ (ด่า) (สิกขาบทที่ ๒ แห่งมุสาวาทวรรค)
๑๓๘	**โอวาทวรรค**	หมวดแห่งสิกขาบทว่า ด้วยการสอนภิกษุณีเป็นต้น (ปาจิตติยวรรคที่ ๓).
	ก.	
๘๑	**กฐิน**	สงฆ์กรรมอย่างหนึ่ง ทรงอนุญาตให้ทำในเดือนท้ายฤดูฝน เกี่ยวกับการรับผ้ามาทำจีวร เปลี่ยนชุดเก่า (กฐิน) เป็นชื่อของไม้สะดึงสำหรับขึงผ้าทำจีวร).

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๘๒	**กฐินเดาะ** (หรือเดาะกฐิน)	กฐินสิ้นสุดด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ ๑. สิ้นอาวาสปลิโพธ ได้แก่หมดความกังวลในอาวาส คือไปเสียโดยไม่คิดกลับ, ๒.สิ้นจีวรปลิโพธ ได้แก่หมดความกังวลในจีวร คือทำจีวรเสร็จแล้ว หรือทำค้างอยู่ แต่เสียหายด้วยเหตุบางอย่าง หมดหวังว่าจะได้ผ้ามาทำจีวรใหม่อีก, ครั้นหมดความกังวลทั้ง ๒ ประการแล้ว เรียกว่า "กฐินเดาะ" ขาดสิทธิ์ที่จะถือเอาประโยชน์แห่งการได้กรานกฐิน (ตามศัพท์คือรื้อไม่สะดึง).
๑๗๖	**ก่นสิกขาบท**	ติเตียนสิกขาบท.
๗	**กรรมวาจาวิบัติ**	คำสวดประกาศกิจการในท่ามกลางสงฆ์ ไม่สมบูรณ์, ไม่ถูก, ใช้ไม่ได้.
๗	**กรรมวาจาสมบัติ**	คำสวดประกาศกิจการในท่ามกลางสงฆ์ สมบูรณ์, ถูกต้อง, ใช้ได้.
๘๒	**กรานกฐิน**	สงฆ์พร้อมในกันยกผ้ากฐินที่เกิดแก่สงฆ์ ในเดือนท้ายฤดูฝนให้แก่ภิกษุรูปหนึ่ง ภิกษุผู้ได้รับเอาผ้านั้นไปทำจีวรครองผืนใดผืนหนึ่งให้เสร็จในวันนั้นแล้ว มาบอกแก่ภิกษุสงฆ์ผู้ยกผ้านั้นให้เพื่ออนุโมทนา ภิกษุสงฆ์เหล่านั้น

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
		อนุโมทนา. (ตามศัพท์คือ ลาด, ปู, ทาบ ไม่สะดึง).
๒๐๘	**กฤช**	เครื่องประหารชนิดหนึ่ง เป็นมีดคดไปคดมา ปลายแหลม มีคม ๒ ข้าง, (พกกฤช = เหน็บกฤชไว้ตรงพก).
๔๐	**กหาปณะ**	เป็นหลักมาตราเงินในอินเดียสมัยพุทธกาล มีราคา ๔ บาท (ครั้งนั้น) เท่ากับ ๑ กหาปณะ.
๕๗	**กะเทย**	คนหรือสัตว์ที่ไม่ปรากฏว่าชายหรือหญิง. (เป็นชายแท้ ๆ ก็มี แต่มีหนังหุ้มปุริสภาวะเสีย).
๑	**กัณฑ์**	เรื่อง, หมวด, ตอน. ส่วนหนึ่งของเรื่อง.
๑๐๒	**กัปปิยะ**	สมควร.
๒๑๕	**กัมมขันธกะ**	หมวดแห่งพระวินัย ว่าด้วยเรื่องการลงโทษ. (มาในคัมภีร์จุลวรรค).
๔๘	**กามฉันท์**	ความพอใจในกามคุณ ๕ มีรูปเป็นต้น.
๑๖	**กามสุขัลลิกานุโยค**	การประกอบตนให้พัวพันด้วยความสุขทางกามคุณ.
๒๕	**กายสังสัคคะ**	ความเกี่ยวข้องทางกาย, การเคล้าคลึง, จับ, ลูบคลำด้วยกาย.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๒๑๕	**กาฬปักษ์**	ข้ามแรม, ๑๔ วันบ้าง ๑๕ วันบาง เป็น ๑ กาฬปักษ์.
๕๖	**กำหนัด**	ยินดี, กระวนกระวายในกาม, คิดถึงด้วยความรักอิงกาม, อย่างทางกาม.
๑๘๗	**กิจวัตร**	ข้อปฏิบัติที่ทำประจำ, กิจทางศาสนาที่ทำประจำวัน, ข้อที่พระสงฆ์ทำประจำวัน.
๔๘	**กิเลสกาม**	เครื่องเศร้าหมองใจที่ให้ใคร่คือระคะ, โลภะ, อิจฉา ความอยากได้, อิสสา ความริษยาหรือหึงหวง, อรติ ความไม่ยินดีด้วย, อสันตุฏฐิ ความไม่สันโดษ เป็นต้น.
๑๖๖	**แกงได**	รอยกากบาทหรือขีดเขียน ซึ่งคนไม่รู้หนังสือขีดลงไว้เป็นสำคัญ.
๕๘	**โกสิยวรรค**	หมวดแห่งสิกขาบทว่าด้วยเรื่องสันถัตขนเจียมเจือด้วยไหมเป็นต้น. (นิสสัคคิยปาจิตตีย์ วรรคที่ ๒).
	ข.	
๕๘	**ของเจียม**	ขนแกะ, ขนสัตว์ชนิดหนึ่งในจำพวกกวาง.
๑๔๕	**ของทำวินัยกรรม**	ของที่ทำให้ถูกตามวินัยนิยม.
๑๐๒	**ของเป็นกัปปิยะ**	ของที่สมควรแก่สมณะ.
๘๒	**เขตอานิสงส์กฐิน**	ตั้งแต่แรมค่ำ ๑ เดือน ๑๒ ถึงกลางเดือน ๔.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๕	**เข้ารีตเดียรถีย์**	เข้าถือศาสนาอื่น, เข้าถึงลัทธิอื่น.
๑๗๗	**ไขสือ**	รู้แล้วทำเป็นไม่รู้.
	ค.	
๕๒	**คนปวารณา**	คนที่มอบตัวให้ใช้ หรือยอมให้ขอปัจจัย ๔ บางอย่าง หรือทุกอย่าง.
๑๘๑	**คนสอดแนม**	คนลอบเข้าสืบความลับหรือเหตุลับ.
๗๗	**ครุกาบัติ**	โทษทางพระวินัยอย่างหนัก.
๕๖	**คฤหบดี**	พ่อเจ้าเรือน.
๓	**คฤหบดี**	ผู้ครองเรือน, ผู้ไม่ใช่นักบวช.
	คัมภีร์ขันธกะ	ตำรวจพระวินัย ในวินัยปิฎกนอกพระปาติโมกข์ ที่เรียกว่าอภิสมาจาริกาสิกขา จัดเป็นหมวด ๆ ทั้งในมหาวรรคและจุลวรรค.
๒๔	**คัมภีร์จูลวรรค**	ตำราพระวินัย ในวินัยปิฎกนอกพระปาติโมกข์ หมวดที่ว่าด้วยเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ .
๒๔	**คัมภีร์วิภังค์**	ตำราพระวินัยในวินัยปิฎก ว่าด้วยสิกขาบทที่มาในพระปกติโมกข์ของภิกษุและภิกษุณี.
๓๕	**คัมภีร์วิสุทธิมรรค**	ตำรา - ปกรณ์วิเสส ชื่อวิสุทธิมรรค เพราะท่านแต่งอธิบายธรรม อันเป็นทางแห่งความบริสุทธิ์ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยละเอียดและเหมาะแก่การปฏิบัติ.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
	จ.	
๕๕	จตุกกนิสสัคคิย-ปาจิตตีย์	อาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ที่ภิกษุต้องเพราะทำสันถัตผิดวินัยด้วยอาการ ๔ อย่าง คือ ๑. ทำเองตั้งแต่ต้นจนสำเร็จ ๒. ใช้ให้ผู้อื่นทำตั้งแต่ต้นจนสำเร็จ ๓. ตนทำค้างไว้ ใช้ให้ผู้อื่นทำต่อจนสำเร็จ ๔. ใช้ผู้อื่นให้ทำค้างไว้ ตนทำต่อจนสำเร็จ.
๖๑	จตุตถปาราชิก	ปาราชิกข้อที่ ๔.
๗๗	จตุวรรค	หมู่แห่งภิกษุ ๔ รูป.
๓๘	จอด	หยุดไว้, วางไว้, อธิบายไว้, ปรับอาบัติ.
๒๑๘	จักรราศี	อาณาเขตโดยรอบดวงอาทิตย์ ที่ดาวนพเคราะห์เดิน.
๕	จับพลัดจับผลู	ทำผิด ๆ ถูก ๆ, เป็นไปโดยไม่ตั้งใจ.
๑๘๖	จาริตตวรรค	อเจลกวรรค. (วรรคที่ ๕ แห่งปาจิตตีย์).
๑๘๘	จาริตตวรรค	จาริตตสิกขาบทที่ ๖ แห่งอเจลกวรรค.
๑๐๒	จิตตุปบาท	ความเกิดขึ้นแห่งจิตคิดล่วงสิกขาบท.
๕๖	จิตแปรปรวน	จิตเปลี่ยนจากปกติไปตามอำนาจราคะ.
๘๑	จีวรกาล	คราวถวายจีวร งวดที่ ๑ ตั้งแต่แรมค่ำ ๑ เดือน ๑๑ ถึงกลางเดือน ๑๒๓. งวดที่ ๒ ตั้งแต่แรมค่ำ ๑ เดือน ๑๒ ถึงกลางเดือน ๔.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๘๑	**จีวรทานสมัย**	ฤดูถวายจีวร (เหมือนจีวรกาล).
๘๑	**จีวรวรรค**	หมวดแห่งสิกขาบทที่ว่าด้วยเรื่องจีวร.
๑๘๕	**จึงแสดงอาบัติได้**	(นวโกวาทว่า "จึงแสดงอาบัติตก") จึงกล่าวสารภาพโทษเพราะล่วงสิกขาบทนี้ แล้วพ้นจากอาบัติได้.
๖๗	**โจท**	ฟ้อง (กริยา). โจทน์ โจทย์ การฟ้อง (นาม), โจทก์ ผู้ฟ้อง (เจ้าทุกข์, คุณนาม).
๑๐๐	**ฉพาภิกชาติ**	ชาติเฉพาะบุคคล ๖ จำพวก คือ:- ๑. คนมีอภิชาติดำ (ตระกูลต่ำ) ทำกรรมดำ (ชั่ว) ๒. คนมีอภิชาติดำ (ตระกูลต่ำ) ทำกรรมขาว (ดี) ๓. คนมีอภิชาติดำ (ตะกูลต่ำ) ทำพระนิพพานให้เกิด (ดีที่สุด) ๔. คนมีอภิชาติขาว (ตระกูลสูง) ทำกรรมดำ (ชั่ว) ๕. คนมีอภิชาติขาว (ตระกุลสูง) ทำกรรมขาว (ดี) ๖. คนมีอภิชาติขาว (ตระกูลสูง) ทำพระนิพพานให้เกิด (ดีที่สุด).

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๖	**ฉันทะ**	ความพอใจ คือยอมให้สงฆ์ทำสังฆกรรมด้วยความพอใจ.
๑๘๕	**เฉทนกปาจิตติยะ**	อาบัติปาจิตตีย์ที่ภิกษุต้องเข้าแล้ว ต้องตัดวัตถุอันเป็นเหตุต้องนั้น ให้ได้ประมาณเสียก่อนจึงแสดงอาบัติตก.
	ช.	
๕๖	**ช้อง**	โดยทั่วไป หมายเอาผมสำหรับเสริมผมให้ใหญ่และยาว แต่ในวินัยมุขนี้หมายเอาผม คือ :- ผมล้วน ๆ ก็ดี เจือด้วยวัตถุอื่นมีด้ายและดอกไม้เป็นต้นก็ดี เขาจะรัดไว้ก็ตาม ไม่รัดก็ตาม ชื่อว่า "ช้อง" ทั้งนั้น, แม้ขนก็สงเคราะห์เข้าในช้องด้วย.
๖๒	**ชาน**	พื้นที่อกกุฏิเลยชายคาออกไป.
๑๐๑	**ชีออก**	ทำให้กระจายออก
๑๓๗	**เช็ดหน้า**	การฉาบพอกเพื่อให้มั่งคง, ไม้กรอบประตูหรือหน้าต่างแห่งตึก.
	ฌ.	
๔๘	**ฌาน**	การเพ่งอารมณ์ จนใจแน่วแน่เป็นอัปปนา-สมาธิ.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
	ญ.	
๓	**ญัตติจตุตถกรรม-อุปสัมปทา**	การอุปสมบท (บวชพระ) ที่สำเร็จด้วยกรรมวาจาที่ ๔ ทั้งญัตติ คือกรรมวาจาเที่ยวแรกเป็นคำประกาศให้สงฆ์ทราบ เรียกว่า "ญัตติ" อีก ๓ เที่ยวเป็นคำปรึกษาของสงฆ์ที่ตกลงกันว่า "รับเข้าหมู่" เรียกว่า "อนุสาวนา."
จ	**ญาณวิปปยุต**	ปราศจากความรู้, ปราศจากปัญญา, ปราศจากปรีชา.
	ฒ.	
๖๐	**เฒ่าแก่**	ผู้สู่ขอหญิงให้แก่ชาย, ผู้เป็นประธานจัดการให้ชายหญิงเป็นสามีภรรยากัน.
	ด.	
๑๑๒	**ดอกกุมุท**	ดอกบัวสายสีขาว.
๕๒	**ดับขันธ์**	รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ดับสลายไป.
๒๑๘	**ดาวฤกษ์**	ดาวประจำเดือนที่พระจันทร์โคจรถึงในเวลาเพ็ญ เดือนละ ๑ กลุ่ม เช่น กลุ่มดาวชื่อ "มิคสิร" เป็นต้น ฯลฯ.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๕๘	**เดียงสา**	รู้ความควรและไม่ควร, รู้ความแล้ว.
๑๑๒	**เดือนกัตติกา**	เดือนอันมีพระจันทร์เพ็ญ เสวยฤกษ์กัตติกา (โดยทั่วไปหมายเอาเดือน ๑๒ พระบาลีสิกขาบทนี้หมายเอาเดือน ๑๑).
๘๑	**เดือนท้ายฤดูฝน**	แรมค่ำ ๑ เดือน ๑๑ ถึงวันเพ็ญเดือน ๑๒
๑๒๑	**แดก**	แกล้งพูดยกยอด้วยเรื่องที่ดี กระทบถึงชาติเป็นต้น เพื่อให้โกรธ.
	ต.	
๑๗๐	**ตติยปาราชิกสิกขาบท**	ปาราชิกข้อที่ ๓.
๑๒๔	**ต่อหนังสือค่ำ**	รับหนังสือหรือคำบอกด้วยปากเปล่าที่อาจารย์กำหนดให้นำไปท่องให้จำ แล้วไปว่าให้อาจารย์ฟัง เพื่อทดสอบความจำ แล้วรับข้อกำหนดใหม่ไป่องอีก หรือสอนให้ว่าจำคราวละท่อนเป็นต้น ในเวลากลางคืนเป็นประจำ.
๑๘๕	**ตะบันไฟ**	ของอย่างหนึ่งมีรูปร่างคล้ายกระบอกมีรูเล็ก ๆ มีไม้กระทุ้งเพื่อให้เกิดไฟในนั้น ด้วยอำนาจที่กระแทกลูกตะบันเข้าในกระบอก ด้วยความเร็ว (ที่ทางปักษ์ใต้เรียกว่าไฟตบ).

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๑๔	**ตั่ง** (*พจนานุกรมเขียนเป็น* **ต่าง**)	ภาชนะสานสำหรับบรรทุกสิ่งของ มีคานพาดไว้บนหลังสัตว์พาหนะ มีวัวและลาเป็นต้น ให้ห้อยลงมาทั้ง ๒ ข้าง ถ้าบรรทุกโคเรียกว่าโคต่าง, ถ้าบรรทุกลาเรียกว่าลาต่าง, ถ้าบรรทุกไปขาย ผู้เป็นเจ้าของถูกเรียกว่า "พ่อค้าต่าง."
๑๘๕	**ตำหนักที่ผทม**	(ราชาศัพท์) เรือนที่นอน.
๕๒	**ติกปาจิตตีย์**	อาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ ที่ภิกษุต้องเพราะขอจีวรต่อคฤหัสถ์ผู้ที่ไม่ใช่ญาติ ด้วยอาการ ๓ อย่าง คือ ๑. รู้ว่าไม่ใช่ญาติก็ขอ ๒. แคลงอยู่ก็ขอ ๓. สำคัญว่าเป็นญาติก็ขอ.
๘๖	**ติจีวรอวิปปวาส**	เขตไม่อยู่ปราศจากไตรจีวร. เขตที่ภิกษุอยู่ล่วงราตรีโดยมีไตรจีวรอยู่กับตัวไม่ครบก็ได้.
	ถ.	
๗๖	**ถ้าไม่ฟัง**	ถ้าไม่สละกรรมชั่ว. ถ้าไม่ปฏิบัติตามคำตักเตือน.
๒	**ถือเพศ**	แต่งตัวแบบบรรพชิต (เป็นต้น).
๑๒	**ถุลลัจจัย**	โทษอ้วน โทษหยาบ, บรรดาอาบัติที่เป็นเทสนาคามินี อาบัตินี้ใหญ่หรือหยาบกว่าอย่างอื่น.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๓๒	**ไถยจิต**	จิตคิดจะลัก, จิตคิดถือเอาของที่เจ้าของไม่อนุญาตให้ ด้วยการแห่งโจร.
	ท.	
๑๔๕	**ทายก**	ผู้ให้ (เป็นคำกลาง หมายถึงบุคคลหรือชนผู้ให้ทั่วไปก็ได้, ถ้าแยกเพศ ทายกคือชายผู้ให้ ทายิกาคือหญิงผู้ให้).
๓๗	**ทำนิมิต**	ทำเครื่องหมายด้วยกายวิการ.
๑๕๕	**ทำพูม** (พจนานุกรมเขียนเป็น**ภูมิ**)	ทำท่าสง่าผ่าเผย, ทำท่าโอ่โถง, ทำท่าองอาจ, ทำท่าให้สวยงาม.
๑๒	**ทุกกฏ**	ทำชั่ว, ทำผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ ทางพระวินัย.
๗๗	**ทุฏฐลลาบัติ**	อาบัติชั่วหยาบโดยโทษ, มีโทษมากง
๑๒	**ทุพภาษิต**	พูดไม่ดี, ในพระวินัยหมายเอาพูดล้อเล่นกระทบชาติกำเนิดเป็นต้น ซึ่งเป็นคำหม่นหมองนักปราชญ์ติเตียน.
๕๖	**ทูต**	ผู้รับใช้ไปเจรจาแทน.
๑๑๕	**เทสนาคามินี**	อาบัติที่ภิกษุต้องเข้าแล้ว จะพ้นได้ด้วยการแสดงโดยไม่ต้องอยู่กรรม.
๕๕	**เที่ยวสื่อ**	ชักนำให้เขาได้กัน, ชักนำให้รู้จักกัน, ทำการติดต่อให้ถึงกัน.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
	ธ.	
๖๕	**ธรณีสงฆ์**	ที่ดินซึ่งเป็นสมบัติของสงฆ์.
๑๕๖	**ธรรมเทศนา-ปฏิสังยุต**	ข้อวัตรปฏิบัติ ที่พึงศึกษาเกี่ยวกับเรื่องการแสดงธรรม.
๑๓๘	**ธรรมพิเศษ**	ธรรมชั้นสูงในพระพุทธศาสนา ได้แก่มรรค ผล นิพพาน.
	น.	
๑๓๕	**นางสากิยานี**	สตรีในราชสกุลศากยวงศ์.
๓๕	**นานาภัณฑปัญจกะ**	หมวด ๕ แห่งการลัก มีของต่าง ๆ เป็นที่กำหนดคือ :- ๑. อาทิยนํ = โจทย์ (ตู่) เอาของที่มีวิญญาณ และไม่มีวิญญาณของเขา, ๒. หรณํ = นำ (ลัก) เอาของเหล่านั้นไป, ๓. อวหรณํ = บิดเพี้ยน (ฉ้อ) เอาของเหล่านั้นที่เขาฝากไว้, ๔. อิริยาปถวิโกปนํ = ทำอิริยาบถแห่งคนผู้นำของไปให้กำเริบ (ขู่เข็ญหรือล่อลวงนำไปทั้งคนทั้งของ), ๕. ฐานา จาวนํ = ทำของเหล่านั้นให้เคลื่อนจากที่ (แม้จะไม่นำไปที่อื่น).
๓๘	**นาสนะ**	ให้ฉิบหาย, ให้สึกจากเพศบรรพชิต.
๑๔๕	**นำไปปวารณา**	นำไปบอกให้ฉัน.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๑๔๕	**นิตยภัต**	อาหารที่เขาถวายประจำเนืองนิตย์.
๑๕๖	**นิทเทส**	คำจำแนก, คำอธิบาย, คำขยาย.
๕	**นิทาน**	เหตุ, เรื่องเดิม.
๒๔	**นิสสัคคิยปาจิตตีย์**	วีติกกมะ (โทษ) ชื่อว่าปาจิตตีย์ อันทำให้สละสิ่งของซึ่งเป็นเหตุให้ต้องโทษ คืออาบัติ.
๔๘	**นีวรณ์**	ธรรมกั้นจิตมิให้บรรลุความดี.
๑๐๕	**นุ่งอติเรกจีวร**	ใช้สอยสบงหรือจีวร หรืออังสะซึ่งเป็นผ้าที่เหลือจากไตรครอง.
๓๐	**เนรเทศ**	ให้ออกไปเสียจากประเทศ, ขับไล่ออกจากถิ่นเดิม.
๕๕	**ในสำนักมาตุคาม**	ในที่ใกล้ (ที่จะฟังได้ยิน) ของหญิงมนุษย์ผู้รู้เดียงสา.
	ป.	
๔๐	**บทภาชนีย์**	บทที่ควรแจก, บทที่ตั้งไว้เพื่อไขความ, คำที่ต้องอธิบาย, อธิบายความแห่งคำ.
๓๒	**บทภาระ**	บทที่ว่าด้วยฐานที่ตั้งสิ่งของที่อวัยวะต่าง ๆ เช่น ป. สีสภาโร = อวัยวะที่ตั้งสิ่งของ คือศีรษะ, หรือหมายเอาสิ่งของที่ศีรษะ.
๑๓๒	**บ่นว่า**	พร่ำพูดอย่างไม่พอใจ, พูดติเตียนผู้อื่นโดย

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
		ลำพังผู้เดียว โดยไม่ตั้งใจจะให้ใครฟัง.
๓	**บรรพชิต**	นักบวช, ผู้บวช.
๒๑๖	**บรรยาย**	อ้อม, โดยบรรยาย = โดยอ้อม (ป. ปริยาย)
๑๓๗	**บริกรรม**	(เกี่ยวกับสถานที่) ฉาบทา, ตกแต่ง.
๘๔	**บริโภค**	ใช้สอย, นุ่งห่ม.
๔๓	**บังสุกุล**	ของที่เขาทิ้งไว้ที่กองฝุ่น (ป. ปัสุกุล = กองฝุ่น), ของที่เขาทิ้งแล้วไม่มีเจ้าของหวงแหน.
๕๗	**บัณเฑาะก์**	ได้แก่คน ๓ จำพวก คือ :- ๑. ชายผู้ราคะกล้า), นอกรีตในทางเสพกาม (ผู้มีราคะกล้า), ๒. ชายผู้ถูกตอน (จีนเรียกว่าขันที), ๓. กะเทย โดยกำหนด (ดูกะเทย), บัณเฑาะก์ในที่นี้ หมายเอากะเทย.
๒๑	**บาลีมุตตกทุกกฏ**	อาบัติทุกกฏพ้นจากบาลี, อาบัติทุกกฏนอกจากพระพุทธบัญญัติและอภิสมาจาร.
๕๕	**บำเรอ**	คอยรับใช้, ทำให้ชอบใจ, บูชา.
๓๘	**บุพพปโยค**	ประโยคก่อน ๆ แต่การทำ การพูด จะสำเร็จบริบูรณ์, อาการเบื้องต้น.
ฆ	**บุพพสิกขาวัณณนา**	ชื่อหนังสือพรรณนาพระวินัยโดยละเอียดเล่มหนึ่ง.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๕๒	บุรพชนก	บิดาก่อน ๆ คือผู้ให้กำเนิดเป็นชั้น ๆ, ผู้สืบเชื้อสายโดยลำดับ, หมายถึงญาติโดยลำดับทั้งฝ่ายมารดาและบิดา.
	ป.	
ข	ปกรณ์	คัมภีร์, ตำรา, หนังสือ.
๑๕๖	ปกิณณกะ	เบ็ดเตล็ด.
๗๘	ปฏิญญา	การให้คำมั่นสัญญา, การแสดงยืนยันโดยถือเอาความสุจริตเป็นที่ตั้ง.
๑๒๑	ปฏิสสวะ	การรับคำ แล้วไม่ทำตามรับ.
๑๓๐	ปฐมพีเป็นของมีอินทรีย์	ดินเป็นของมีอินทรีย์คือชีวิต.
๗๖	ปฐมาปัตติกะ	ต้องอาบัติตั้งแต่แรกทำ คือในขณะทำเสร็จ.
๑๒๑	ประชด	แกล้งแสดงให้ตรงกันข้ามกับความจริงใจ.
๑๒๐	ประโยคกาย	กระทำด้วยกาย, กิริยาอาการที่แสดงทางกาย.
๑๔๖	ปรัมปรโภชนะ	ฉันอาหารในที่นิมนต์ทีหลัง.
๗๕	ปริกัป	ความกำหนดใจ เช่นกำหนดใจว่า หากว่า---- ถ้าว่า----
๗๖	ปริกัป	เงื่อนไขที่กำหนดให้, เช่นสั่งว่าให้ไปขโมยเอาสิ่งนั้น ๆ ในเวลานั้น ๆ เป็นต้น อย่างนี้เรียกว่าสั่งอย่ามีปริกัป, สั่งให้ไปขโมยโดย

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
		ไม่มีเงื่อนไข เรียกว่าสั่งอย่างไม่มีปริกัป.
๗๗	**ปริวาส**	การอยู่ค้างคืน, การอยู่แรมคืน, ชื่อธรรมเนียมอย่างหนึ่ง ที่ภิกษุต้องสังฆาทิเสสแล้วปิดไว้ต้องประพฤติ.
๖	**ปริสวิบัติ**	กรรมเสียโดยบริษัท คือการชุมนุมสงฆ์ไม่ครบองค์กำหนด, เสียกรรมเพราะบริษัท.
๖	**ปริสสมบัติ**	สมบูรณ์โดยบริษัท คือชุมนุมสงฆ์ครบองค์กำหนด.
๒๗	**ปวารณา**	สังฆกรรมที่สงฆ์ทำแทนอุโบสถกรรม ในเมื่ออยู่จำพรรษาครบไตรมาสแล้ว. การยอมให้ว่ากล่าว, การยอมให้ตักเตือน, การเปิดโอกาสให้ตักเตือนที่สงฆ์ทำในวันออกพรรษา.
๗๒	**ปศุสัตว์**	สัตว์เลี้ยง.
๑๕๕	**ปัจจัย**	เหตุ, ภิกษุได้รับนิมนต์หนึ่ง, เป็นไข้หนึ่ง, จัดเป็นปัจจัย หรือเหตุในที่นี้.
๘๕	**ปัจจุทธรณ์**	ถอนเสียจากความเป็นของอธิษฐาน.
๑๘๕	**ปัญจังคะ**	เก้าอี้มีองค์ ๕ คือเท้า ๔ พนัก ๑.
๑๕	**ปัณณัตติวัชชะ**	มีโทษทางพระพุทธบัญญัติ.
๑๐๔	**ปัตตวรรค**	หมวดแห่งสิกขาบทที่ว่าด้วยเรื่องบาตรเป็นต้น.
๑๒	**ปาจิตตีย์**	การละเมิดพระบัญญัติอันทำความดีให้ตกไป.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
		ชื่อแห่งอาบัติจำพวกหนึ่ง ซึ่งเป็นอาบัติเบา เปรียบด้วยลหุโทษ.
๒๔	**ปาฏิเทสนียะ**	พึงแสดงคืน หมายความว่าภิกษุต้องอาบัตินี้แล้ว ไม่แสดงอย่างอาบัติอื่น กลับต้องใช้บาลีแสดงดังนี้ว่า คารยฺหํ อาวุโส ธมฺมํ อาปชฺชึ อสปฺปายํ ปาฏิเทสนียํ ตํ ปฏิเทเสมิ.
๑๕๔	**ปาฐะ**	บาลี, พระพุทธพจน์.
ค	**ปาติโมกข์**	คัมภีร์เป็นที่รวมวินัยของสงฆ์ มี ๒๒๗ ข้อ, ข้อปฏิบัติที่เป็นสำคัญ มีพระพุทธานุญาตให้สวดในที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือน.
๑๑	**ปาราชิก**	เป็นชื่อแห่งอาบัติ ที่ทำผู้ต้องให้พ่ายแพ้ ได้แก่ขาดจากความเป็นภิกษุ.
๑๐๔	**ปาริวฏฺฏกํ**	แลกเปลี่ยน.
๑๐๑	**ปุราณจีวร**	จีวรเก่า.
๒๘	**เปรต**	อมนุษย์จำพวกหนึ่ง เกิดในอบายภูมิ.
	ผ.	
๑๘๕	**ผทม**	(ราชาศัพท์) นอน.
๒	**ผ้ากาสายะ**	ผ้าย้อมฝาด, ผ้าเหลืองพระ (เหลืองหม่น).
๑๐๕	**ผ้าวัสสิกสาฎก**	ผ้าอาบน้ำฝน.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๗	เผดียงสงฆ์	ประกาศให้สงฆ์ทราบ, การบอกให้สงฆ์รู้ล่วงหน้า.
	พ.	
๕๐	พรต	กิจวัตร, ข้อปฏิบัติ, มรรยาท, ความประพฤติ, เขตแห่งความประพฤติ, ธรรมเนียม, ประเพณี, การสมาทาน หรือประพฤติตามลัทธิศาสนา.
๕๘	พรม	ประโปรยลง
ง	พรหมจรรย์	ประพฤติดังพรหม, ประพฤติประเสริฐ.
๒๑	พระคันถรจนาจารย์	พระอาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์ (ตำราทางศาสนา).
๒๒	พระธรรมสังคาหกาจารย์	พระอาจารย์ผู้รวบรวมพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า.
๔๕	พระยม	เทพเจ้าผู้เป็นใหญ่ประจำยมโลก (โลกคนตาย).
๘	พระวินัย	ส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎก เรียกว่า "วินัยปิฎก" สิกขาบทของพระสงฆ์.
๒๒	พระสูตร	ส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎกเรียกว่า "สุตตันตปิฎก" ข้อความ (ธรรมะ) ที่พระพุทธเจ้าตรัสปรารภถึงเหตุ กาล สถานที่ บุคคล ซึ่งรวบรวมร้อยกรองไว้เป็นเรื่อง ๆ.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๓๘	พระอรรถกถาจารย์	อาจารย์ผู้แต่งคำอธิบายบาลี.
๑๘๖	พลอย	หินที่มีเนื้อใส มีสีต่าง ๆ ใช้ทำเป็นเครื่องประดับมีหัวแหวนเป็นต้น.
๓๖	พละตนเอง	กำลังตนเอง, อำเภอใจตนเอง.
๑๓๗	พอก	โบก, โปะให้หนา.
๒	พระยักพะเยิด	ในที่นี้ได้แก่การรับที่ไม่รัดกุม, วิธีเดิม.
๒๘	พันทาง	กะเทยหรือบัณเฑาะก์.
๖๖	พากย์	คำพูด.
๓๖	พิกัด	กำหนด.
๑๓๐	พืชคาม	พืชพันธุ์อันเกิดจากเง่า ๑ ต้น ๑ ข้อ ๑ ยอด ๑ เมล็ด ๑ อันถูกพรากจากที่แล้ว แต่ยังจะปลูกให้งอกต่อไปอีกได้.
ง	พุทธบัญญัติ	ข้อบังคับของพระพุทธเจ้า, ข้อที่พระพุทธเจ้าทรงตรา - แต่ตั้ง.
ง	พุทธอาณา	อำนาจการปกครองของพระพุทธเจ้า, บทบัญญัติของพระพุทธเจ้า.
๕๘	พูดเคาะ	พูดเกี้ยว.
๑๘๖	เพชร	แก้วเข็งที่สุดและมีน้ำ (แสง) แวววาวมากกว่าพลอยอย่างอื่น ใช้ทำเครื่องประดับ.
๖๐	แพศยา	หญิงหากินทางกาม.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๕๒	**โพธิปักขิยธรรม**	ธรรมอันเป็นไปในฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ ๓๗ ประการ.
๑๓๒	**โพนทนา**	กล่าวโทษ, ติเตียน, พูดกล่าวโทษท่านต่อหน้าผู้อื่น, ประจานความชั่วของคนอื่น.
	ฟ.	
๕๕	**ฟูก**	ที่นอนยัดด้วยวัตถุที่เป็นกัปปิยะ (สำหรับพระ)
	ภ.	
๖๐	**ภรรยาสินไถ่**	หญิงที่ชายเอาเงินไถ่ตัวมาเป็นภรรยา,
๓๔	**ภัณฑาคาริก**	ผู้รักษาเรือนคลัง, ผู้รักษาคลังสิ่งของ.
๑๓๘	**ภัพพบุคคล**	บุคคลผู้ควรแก่การบรรลุธรรมพิเศษ.
๘๔	**ภิกษุได้รับสมมติ**	ภิกษุผู้ได้รับความยินยอมจากสงฆ์.
๑๓๐	**ภูตคาม**	พืชพันธุ์อันเขียวสดซึ่งเกิดอยู่กับที่.
๑๓๐	**ภูตคามวรรค**	หมวดแห่งสิกขาบท อันว่าด้วยเรื่องภิกษุพรากของเขียวสดซึ่งเกิดอยู่กับที่ให้หลุดจากที่เป็นต้น.
๑๘๕	**เภทนกปาจิตตีย์**	อาบัติปาจิตตีย์ที่ภิกษุต้องแล้ว ต้องต่อยวัตถุอันเป็นเหตุให้ต้องอาบัตินั้น ให้แตกเสียก่อนจึงแสดงอาบัติตก.
๑๐๖	**เภสัช**	ยา, ของควรลิ้มของภิกษุผู้อาพาธ.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๑๕๕	**โภชนปฏิสังยุต**	ธรรมเนียมเกี่ยวกับการฉันบิณฑบาต - ฉันอาหาร.
๑๔๑	**โภชนวรรค**	หมวดแห่งสิกขาบทอันว่าด้วยเรื่องฉันอาหาร.
	ม.	
๕๓	**มรรคภาวนา**	การเจริญมรรค, การทำมรรคให้เกิด.
๔๐	**มหันตโทษ**	โทษหนัก.
๑๗	**มังสะ**	เนื้อ.
	ค มาติกา	แม่บท, หัวข้อเรื่องราวต่าง ๆ.
๕๗	**มาตุคาม**	ผู้หญิง, เพศหญิง.
๖๓	**มานวธรรมศาสตร์**	เป็นชื่อกฎหมายโบราณ.
๗๗	**มานัต**	วัตรอย่างหนึ่ง ที่ภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้วต้องขอต่อสงฆ์ แล้วประพฤติ ๖ ราตรี (แล้วขออัพภานต่อสงฆ์ครั้นสงฆ์สวดอัพภานแล้วจึงพ้นโทษ).
๔๐	**มาสก**	ชื่อมาตราเงินอินเดียโบราณ. ๕ มาสกเท่ากับ ๑ บาท (ครั้งนั้น).
๑๒๐	**มุสาวาทวรรค**	หมวดแห่งสิกขาบทอันว่าด้วยเรื่องพูดปดเป็นต้น.
๑๒๓	**มุสาสับปลับ**	พูดเท็จกลับกลอกเชื่อไม่ได้, มุสาล้วนไม่มุ่งยุยง.
๑๘๔	**มูรธาภิเษก**	หลั่ง (รด) น้ำลงบนพระเศียร.
๕๔	**มูลเฉท**	ตัดรากเง่าแห่งความเป็นสมณะ, หมดโอกาสที่จะ

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
		เจริญงอกงามในพระพุทธศาสนา.
๑๐๓	**เมณฑกานุญาต**	ทรงอนุญาตให้ภิกษุยินดีต่อของอันเป็นกัป-ปิยะ ซึ่งเกิดแต่รูปิยะ ที่คฤหัสถ์นำมามอบไว้ในมือกัปปิยการกแล้วสั่งไว้ให้จัดถวาย, ได้ประทานอนุญาตแก่เมณฑกเศรษฐี ผู้กราบ-ทูลขอเป็นคนแรก.
๑๔	**เมรัย**	น้ำหมักดองซึ่งไม่ได้กลั่น ที่ทำผู้ดื่มให้เมา.
๑๗๗	**โมหาโรปนกรรม**	กิริยาที่สวดประกาศยกโทษขึ้นว่า แสร้งทำหลง แกล้งทำไม่รู้.
๖๔	**ไม่ประกับผู้ใด-ผู้หนึ่ง**	ไม่สังกระ, ไม่ทับ, ไม่คาบเกี่ยวกับที่ดินของผู้ใดผู้หนึ่ง.
	ย.	
๗๖	**ยาวตติยกะ**	เพียงไรแต่ครั้งที่ ๓, สวดจนถึง ๓ ครั้ง, สงฆ์สวดครบ ๓ ครั้ง ภิกษุจึงต้องอาบัติสังฆา-ทิเสส.
๑๕๘	**ยิ้มแย้ม**	ยิ้มคือแสดงให้ปรากฏว่าชอบใจ ด้วยริมฝีปากและใบหน้าหรือแก้ม, แย้มคือเผยอริมฝีปากออกน้อย ๆ พอเห็นไรฟัน, กล่าวสั้นคือ "ยิ้มเห็นแก้ม แย้มเห็นฟัน."
๓	**ยุค**	สมัย, คราว.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
	ร.	
๑๘๔	**รจนาคัมภีร์**	เขียนตำรา, แต่งตำรา.
๑๘๔	**รตนวรรค**	หมวดแห่งสิกขาบทว่าด้วยเรื่องรัตนะเป็นต้น.
๑๘๕	**รัตนะ**	แก้ว, ของวิเศษหรือมีค่ามากตลอดจนถึงคน และสัตว์เช่นรัตนะ ๗ ของพระเจ้าจักรพรรดิ ของประเสริฐสุด.
๑๘๕	**รัตนะ ๗ ของพระเจ้าจักรพรรดิ**	๑. จักรรัตนะ (จักรแก้ว) ๒. หัตถิรัตนะ (ช้างแก้ว) ๓. อัสสรัตนะ (ม้าแก้ว) ๔. มณี-รัตนะ (แก้วมณี) ๕. อิตถีรัตนะ (นางแก้ว) ๖. คฤหบดีรัตนะ (คฤหบดีแก้ว, บุราณว่าขุนคลัง) ๗. ปริณายกรัตนะ (พระยุพราชแก้ว, บุราณว่าขุนพล).
๑๐	**ราชาภิเษก**	การแต่งตั้งโดยการทำพิธีรด หรือพิธีขึ้นเสวยราชย์ของพระเจ้าแผ่นดิน.
๑๐๑	**รูปพรรณ**	ลักษณะ, รูปร่างและสี, ทองเงินทำเป็นเครื่องใช้สอยหรือเครื่องประดับ.
๔๐	**รูปิยะ**	เงินตรา, ของที่ใช้แทนเงิน เช่นธนบัตร เป็นต้น.
	ล.	
๑๑๕	**ลหุกาบัติ**	อาบัติเบา.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๒	ลัทธิ	ความเชื่อถือ ความรู้ และประเพณีที่ได้รับสืบต่อกันมา.
๑๕๕	ลีลา	ท่านทางอันงาม, การเยื้องกราย, นวยนาด.
๑๘๕	ลูกถวิน	วัตถุมีรูปกลม - แบน มีรูตรงกลาง (คล้ายสตางค์สยามรัฐ) ที่ข้างมีร่องโดยรอบสำหรับผูกติดไว้กับสายรัดประคดเอวข้างหนึ่ง และรูนั้นมีไว้สำหรับสอดสายรัดประคดอีกข้างหนึ่งในเวลาคาด.
๑๐	เลส	อาการที่อ้างเอาเป็นอุบาย, ส่วนเล็กน้อยที่ยกขึ้นเป็นข้ออ้าง.
๘๗	เลฑฑุบาต	ที่ตกแห่งก้อนดิน (อันบุรุษผู้มีกำลังปานกลางขว้างไป).
๑๘๘	แล้วด้วย	ทำด้วย----สำเร็จด้วย---- (ป. ทนฺตมยํ = ทำด้วยงา, สำเร็จด้วยงา).
๑๕	โลกวัชชะ	โทษทางโลก (มีโทษทางโลก).
	ว	
๒๒๘	วัฑฒกี	ช่างไม้.
๒๔	วัตตขันธกะ	หมวดแห่งข้อวัตรปฏิบัติ.
๕๗	วัตตเภท	เสียธรรมเนียม.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
	๕ วัตถุ	องค์ประกอบของผู้จะอุปสมบท **ที่สำคัญ** มี ๕ อย่าง คือ :- ๑. เป็นคนผู้ชาย. ๒. มีอายุครบ ๒๐ ปี. ๓. ไม่เป็นมนุษย์วิบัติ เช่นถูกตอน หรือกระเทย. ๔. ไม่เคยทำอนันตริยกรรม. ๕. ไม่เคยต้องปาราชิก หรือไม่เคยเข้ารีตเดียรถีย์. **ที่ไม่สำคัญ** มี ๗ อย่าง คือ :- ๑. ไม่เป็นคนเสียชื่อเสียง. ๒. " มีอวัยวะพิกลพิการ. ๓. " มีโรคไม่รู้จักหาย. ๔. " มีโรคติดต่อ. ๕. " อยู่ในหวงห้าม. ๖. " มีหนี้สิน. ๗. " ทาส.
	๕ วัตถุวิบัติ	บกพร่องโดยวัตถุ.
	๕ วัตถุสมบัติ	สมบูรณ์โดยวัตถุ คือ ตรงกันข้ามกับวัตถุ-วิบัติ.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๑๑๒	วันบุรณมี	ดิถี (วันตามจันทรคติ) มีพระจันทร์เต็มดวง.
๑๑๒	วัสสาวาสิกา	ผ้าจำนำพรรษา (ทายกนิยมถวายพระภิกษุผู้จำพรรษาครบแล้ว).
๑๑๓	วัสสูปนายิก-ขันธกะ	หมวดแห่งธรรมเนียมของภิกษุผู้เข้าจำ-พรรษา (มาในคัมภีร์มหาวรรค).
๘๒	วิกัป	ทำให้เป็น ๒ เจ้าของ, ฝาก, กล่าวคำแสดงความหมายให้เลือกเอาอย่างใดอย่างหนึ่ง.
๘๗	วิกัปปิตจีวร	จีวรที่ได้ทำให้เป็น ๒ เจ้าของแล้ว.
๒๐๒	วิการ	ผิดแปลกไปจากปกติภาพ.
๑๑๐	วิญญัติ	การขอที่ผิดพระวินัย, ขอสิ่งของ ต่อคนมิใช่ญาติ มิใช่ปวารณา ในเมื่อไม่มีสมัย ไม่มีปัจจัย.
๑๘๑	วิตกจริต	ตนมีปกตินึกพล่าน.
๑	วินัยมุข	เป็นชื่อของหนังสือนี้ ซึ่งว่าด้วยแนวทางแห่งการศึกษา แลปฏิบัติพระวินัยให้สำเร็จประโยชน์.
๒๘	วินีตวัตถุ	เรื่องที่พระพุทธองค์ทรงชี้ขาด หรือทรงวินิจฉัย, เรื่องสำหรับเทียบเคียงตัดสินอาบัติในคัมภีร์วิภังค์.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
ง	วิปฏิสาร	ความเดือดร้อน, ความร้อนใจหลังจากการปฏิบัติผิด.
๑๐	วิปลาส	คลาดเคลื่อน, ผันแปร, กลับกลาย.
๒๔	วิภังค์	การจำแนก, การแบ่ง, (ดูคัมภีร์วิภังค์).
๔๓	วิสสาสะ	ความคุ้นเคย, ความสนิทสนม, การถือว่าเป็นกันเอง.
๑๓๑	วิเหสกกรรม	กรรมวาจาที่สงฆ์สวดประกาศ ในเมื่อภิกษุผู้ประพฤติอนาจารยังสงฆ์ให้ลำบาก.
๘๑	วีติกกมะ	การล่วงละเมิดสิกขาบท.
๗๗	วุกฐานคามินี	อาบัติที่ต้องแล้วจะพ้นได้ด้วยการอยู่กรรม.
๑๓	โวหาร	ถ้อยคำ, สำนวน.
๕๒	ไวพจน์	คำที่มีรูปต่างกัน แต่มีความหมายคล้ายคลึงกัน หรือมีความหมายเหมือนกัน ใช้แทนกันได้.
๕๖	ไวยาวัจกร	ผู้ทำกิจธุระแทนภิกษุหรือสงฆ์, ผู้ทำการขวนขวายแทนภิกษุหรือสงฆ์.
	ศ.	
๒๗	ศัพท์	เสียง, คำ.
๒๐๗	ศัสตรา	ของมีคมเป็นเครื่องฟันแทง, มีด ดาบ หอก หลาว เป็นต้น.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๒๑๕	**ศุกลปักษ์**	ข้างขึ้น, ๑๕ วัน เป็น ๑ ศุกลปักษ์.
	ส.	
๕๑	**สกทาคามิมรรค**	มรรคที่เป็นเหตุละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาสได้เด็ดขาด กับทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง.
๒๓	**สกทาคามี**	พระผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามิมรรค- ผล ซึ่งจัดเป็นพระอริยบุคคลคู่ที่ ๒.
๑๑๐	**สกสัญญา**	สำคัญว่าเป็นของตน. เข้าใจว่าเป็นของตน, รู้สึกว่าเป็นของตน.
๑๓	**สจิตตกะ**	มีจิตเจือ, แกล้ง, จงใจ.
๑๑	**สาเตกิจฉา**	แก้วไขได้, ทำให้พ้นโทษได้, ทำคืนได้, ชำระให้บริสุทธิ์ได้.
๑๕๔	**สนธิ**	ต่อ, วิธีต่อศัพท์และอักขระให้เนื่องกันด้วยอักขระ.
๑๗๔	**สมณุทเทส**	ผู้มีการแสดงขึ้นว่าเป็นสมณะ หมายเอาสามเณรซึ่งเป็นเหล่ากอแห่งสมณะ.
๒๑๕	**สมถขันธกะ**	หมวดแห่งธรรมเนียมการระงับอธิกรณ์ (มาในคัมภีร์จูลวรรค).
๘๕	**สมมติ**	ตกลงกัน, ยินยอมกัน, เป็นสังฆกรรมอย่างหนึ่ง.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๔๗	สมาธิ	ความตั้งมั่น, ความทำจิตให้นิ่งมีอารมณ์เป็นอันเดียว.
๘๕	สมานสังวาสสีมา	สีมาอันสงฆ์สมมติให้มีสังวาสเสมอกัน เขตแดนอันสงฆ์ตกลงกันว่าให้ภิกษุผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ร่วมกันกับภิกษุอื่น (มีศีลเสมอกัน) เข้าทำสังฆกรรมร่วมกันได้เสมอกัน.
๑๒๕	สมาส	ย่อนามศัพท์ตั้งแต่ ๒ บทขึ้นไป เข้าเป็นบทเดียวกัน.
๑๒	สมุฏฐาน	ทางเกิดอาบัติ
๓๐	สวิญญาณกะ	ทรัพย์มีวิญญาณ.
ง	สหธรรมิก	ผู้ประพฤติธรรมร่วมกัน, ผู้มีธรรมร่วมกัน (ในที่นี้หมายเอาเฉพาะภิกษุ).
๑๗๕	สหธรรมิกวรรค	หมวดแห่งสิกขาบท อันว่าด้วยภิกษุผู้ถูกภิกษุทั้งหลายกล่าวเตือนโดยชอบธรรมเป็นต้น.
๑๒๕	สหไสย	การนอนร่วม.
๑๙๓	สะเพร่า	การนอนร่วม.
๑๙๓	สะเพร่า	มักง่าย, ใจเบา, ไม่คำนึงถึงความเสียหาย, ไม่รอบคอบ
๓๔	สังเกตวีตินามนะ	การนำของให้ก้าวล่วงเขตที่ตนกำหนดไว้.
ฆ	สังคายนา	การประชุมกันรวบรวมพระธรรมวินัย, การชำระพระไตรปิฎกให้เป็นแบบเดียวกัน.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๒๗	**สังฆกรรม**	กิจทางพระวินัยที่สงฆ์ทำภายในสีมา.
๑๒	**สังฆาทิเสส**	ชื่ออาบัติหนักกองหนึ่งรองจากปาราชิก, อาบัติที่ต้องอาศัยสงฆ์ (ปรารถนาสงฆ์) ทั้งในกรรมเบื้องต้นแลในกรรมที่เหลือจึงจะพ้นได้.
๓๐	**สังหาริมะ**	ทรัพย์หรือสิ่งของซึ่งเลื่อนที่ได้.
๒๕	**สัญเจตนิกา**	จงใจ (ปล่อยสุกกะ).
๗๔	**สัญชาติแห่งคนว่ายาก**	ว่ายากสอนยากติดสันดาน, ว่ายากตั้งแต่แรกเกิดมา คือตั้งแต่เด็ก ๆ มา, หัวดื้อ.
๒๒๗	**สัญญาจิกสิกขาบท**	สิกขาบทที่ ๖ แห่งสังฆาทิเสส อันว่าด้วยเรื่องภิกษุผู้จะให้ทำกุฎีด้วยการขอเอาเอง.
๑๘๕	**สัตตังคะ**	เก้าอี้มีแขน มีองค์ ๗ คือ เท้า ๔ พนักพิง ๑ ที่วางแขน ๒.
๑๑๓	**สัตตาหะ**	๗ วัน.
๗๒	**สัตว์พาหนะ**	สัตว์สำหรับ ขี่ บรรทุก ลาก เข็น เช่นช้าง, ม้า, โค, กระบือ เป็นต้น.
ฆ	**สันถัต**	ผ้าที่พระภิกษุรองนั่ง. (ไม่ได้ทอ ใช้หล่อ).
๑๖๕	**สัปปาณวรรค**	หมวดแห่งสิกขาบท ว่าด้วยเรื่องภิกษุแกล้งฆ่าสัตว์ดิรัจฉานเป็นต้น.
๑๒๐	**สัมปชานมุสาวาท**	กล่าวเท็จทั้ง ๆ ที่รู้.
๑๘๔	**สัมปทานการก**	ผู้ทำการรับ, ผู้รับ.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๕๓	**สัมปยุต**	ประกอบพร้อม, ประกอบด้วย.
๒๑๔	**สัมมุขาวินัย**	ระเบียบระงับอธิกรณ์ ในที่พร้อมหน้า ๔ คือ พร้อมหน้าสงฆ์ ๑ บุคคล ๑ วัตถุ ๑ ธรรมวินัย ๑.
๑๓๕	**สาชีพ**	ธรรมเนียมเลี้ยงชีพ ร่วมกัน เหมือนกัน.
๓๖	**สาณัตติกะ**	อาบัติที่เป็นไปกับด้วยการสั่ง คือภิกษุทำเอง ก็ต้องอาบัติ สั่งเขาให้ทำก็ต้องอาบัติ.
๑๕๘	**สามัญญโวหาร**	คำพูดที่ใช้กันตามธรรมดา.
๕๒	**สามัญญสัตว์**	สัตว์ธรรมดา, คนที่ยังเป็นปุถุชน คือคนที่ยังไม่บรรลุอริยผล.
๑๕๖	**สารูป**	ความเหมาะสม, ความพอเหมาะพอดี.
๓๒	**สำนอง**	รับผิดชอบ, ต้องรับใช้, ต้องตอบแทน.
๑๐	**สิกขาบท**	บทที่ต้องศึกษา, ข้อ, มาตรา.
๒๓๒	สิงหล	เกาะลังกา.
๕๑	**สิ้นเชิง**	หมดสิ้นโดยไม่เหลือ, ไม่มีส่วนเหลือ.
๖	**สีมา**	เขตแดน, เขตที่สงฆ์สมมติแล้ว เรียกพัทธ-สีมา, ที่ยังมิได้สมมติ เรียกอพัทธสีมา.
๕๕	**สุกกะ**	น้ำอสุจิ (น้ำกาม).
๒๒๕	**สุคตวิทัตถิปกรณ์**	หนังสือเรื่องคืบพระสุคต ของสมเด็จพระมหา-สมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์.
๓๕	**สุงกฆาตะ**	หนีภาษี.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๑๕๔	สุงสิง	เล่นหัวกัน, ยั่วเยาะเย้ากัน. ติดต่อเกี่ยวข้อง.
๑๒๐	สุทธิกปาจิตตีย์	ปาจิตตีย์ล้วน.
๑๖๑	สุราปานวรรค	หมวดแห่งสิขาบท ว่าด้วยเรื่องภิกษุดื่มสุรา เป็นต้น.
๑๓	สุราปานสิกขาบท	สิกขาบทที่ว่าด้วยการดื่มสุรา.
ค	เสขิยวัตร	ธรรมเนียมที่ภิกษุและสามเณรพึงศึกษา, -พึงปฏิบัติ.
๑๗๓	เสพ	ประพฤติ.
๑๓	เสพเมถุน	การร่วมประเวณี.
๕๑	โสดาปัตติมรรค	มรรคเป็นเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ คือ สักกาย-ทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส.
๒๓	โสดาบัน	พระผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค-ผล ซึ่งจัดว่าเป็นพระอริยบุคคลคู่ที่ ๑.
	ห.	
๒๓	หมัน	ไม่มีผล.
๘๓	หัตถบาส	บ่วงมือ คือที่ใกล้ตัว, ในบุพพสิกขาวรรณนากล่าวไว้โดยใจความว่า กำหนดเอา ๒ ศอก กับ ๑ คืบ พึงทราบกำหนดดังนี้ :- ถ้าภิกษุนั่งอยู่กำหนดแต่ส่วนสุดข้างหลัง, ถ้ายืนอยู่กำหนดแต่ที่สุดสนไป, ถ้านอนอยู่ นอน

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
		โดยซีกข้างใด กำหนดแต่ที่สุดหลังซีกข้างนั้นไปจนถึงส่วนสุดด้านใกล้แห่งสิ่งของที่ตั้งอยู่ หรืออวัยวะที่ใกล้แห่งบุคคลผู้ประเคนเป็นต้น ซึ่งนั่ง หรือยืน หรือนอนอยู่ (เว้นมือที่เหยียดออกมาประเคน) ให้ได้ ๒ ศอกคืบ. ในวินัยมุขเล่มนี้หน้า ๘๖ ว่า "ศอก ๑ ในระหว่าง" หมายถึงที่สุดด้านหน้าของภิกษุกับสิ่งของ หรือของภิกษุผู้รับกับบุคคลผู้ประเคนเป็นต้น.
๘๑	เหมันตฤดู	หน้าหนาว คือตั้งแต่แรมค่ำ ๑ เดือน ๑๒ ถึงกลางเดือน ๔.
๒๑๕	โหราศาสตร์	ตำราว่าด้วยวิชาโหร คือวิชาหมอดูฤกษ์ยามนาที เคราะห์ดี เคราะห์ร้าย.